

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

Veronika Čapská

**Řád servitů a rekatolizační romance – Sebe prezentace církevního
řádu v habsburské monarchii (1613–1780)**

Disertační práce

Antropologie

Historická antropologie

Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Hojda, CSc.

2009

Obsah

Předmluva.....	3
Úvod.....	5
I. NARATIVNÍ SEBEPREZENTACE SLOVEM A OBRAZEM	11
I./1. Tištěné prostředky sebezprezentace – mezi autorem, čtenářem a posluchačem	14
I./1.a. Zakladatelské narativy – krystalizování reprezentativního obrazu řádu.....	14
I./1.b. Devoční literatura a homiletika – kompaktní obraz spirituality k povzbuzování zbožnosti.....	14
I./2. Vizuální prostředky – evokace příběhů	52
I./3. Dramatické prostředky – rezidua efemérního.....	66
II. SVĚT URČENÝ KLÁŠTERNÍ ZDÍ – mezi konkrétním konventem a imaginární řádovou komunitou.....	76
II./1. Klášter jako zákulisí?	84
II./2. Formování servitského řeholníka	88
II./3. Řád jako myšlená pospolitost.....	98
II./4. Cestopisec Angelik Müller v roli průvodce po servitském mikrosvětě a makrosvětě	106
III. SERVITÉ A SPOLEČNOST	119
III./1. Mechanismy navazování a kultivace sociálních vztahů.....	122
III./2. Struktura a proměny sítě podporovatelů	132
III./3. Recepce prvků servitské rekatolizační romace autory z mimořádkového prostředí.....	152
Závěr.....	158
Prameny a literatura	163
Seznam použitých zkratk.....	181
Seznam vyobrazení, tabulek a grafů	182
Resumé v angličtině (Summary)	187

Předmluva

Historie vzniku předkládané práce sahá svými úplně nejstaršími kořeny do olomouckých seminářů Jany Oppeltové a Martina Elbela realizovaných ještě v dřevních dobách na Wurmově a Křížkovského ulici. Především díky nadšení a povzbuzení Jany Oppeltové jsem se rozhodla na počátku nového milénia usměrnit svůj zájem k problematice barokních církevních řádů – podmanivému tématu, jež člověka, který mu podlehne, jen zřídka kdy pustí ze svého zajetí. Janě patří dík nejen za četné rady a dlouhé vzájemné rozhovory, ale také za dodávání odvahy při frustrující konfrontaci s rozptýleností a disparátností historických stop po mendikantech řádu Služebníků Panny Marie – servitů. Především jsem Janě vděčná za vzácné odborné doprovázení a ráda se hlásím ke generaci studentů, jimž věnovala svůj čas daleko nad rámec obvyklých povinností. Zvláště v konfrontaci se zarezlým strojem akademického provozu pro mne Jana představuje pozoruhodně svěží, obětavou a subversivní osobnost.

Zdeněk Hojda se odvážně ujal vedení jemu prakticky neznámé studentky v rámci česko-německého doktorandského kolegia „Životní světy a komunikační struktury ve středoevropské společnosti 16.–19. století“ na pražské Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Vedoucímu mé disertační práce bych ráda poděkovala, že mi v případě potřeby vždy velmi ochotně a vstřícně podal pomocnou ruku, případně pohotově doporučil studie k právě zvednuté otázce. Dík náleží také mým kolegům spoludoktorandům. Semináře s nimi byly cenným trhem podnětů a kritických postřehů. Nelze nezmínit Volkswagenstiftung jako instituci, jež nám v českém prostředí pionýrský projekt umožnila.

Dvě pobytová stipendia na Českém historickém ústavu v Římě mi poskytla možnost bádát nejen v Generálním archivu řádu servitů, ale také ve Vatikánském tajném archivu a ve Vatikánské apoštolské knihovně.

V průběhu práce na disertaci mi byla nápomocna celá řada odborníků i institucí, z nichž naprosto všem jsem zavázána poděkováním a uznáním. Jmenovitě jsem však nucena se omezit na okruh lidí a institucí, s nimiž měl můj badatelský kontakt dlouhodobější povahu.

Na prvním místě bych ráda vyjádřila svou vděčnost řádu servitů za umožnění přístupu k archivnímu, knižnímu a ikonografickému materiálu, jenž se v době mého výzkumu nacházel v řádových domech. Mé poděkování náleží Národnímu archivu v Praze, Moravskému zemskému archivu v Brně, Státnímu oblastnímu archivu v Zámrsku a Státnímu oblastnímu archivu v Třeboni, jmenovitě pak tamnímu archiváři Pavlu Matlasovi.

Z knihovních institucí bych ráda poděkovala Národní knihovně ČR, Moravské zemské knihovně v Brně, Vědecké knihovně v Olomouci a Královské kanonii premonstrátů na Strahově (Strahovské knihovně), zejména její bibliotekářce Hedvice Kuchařové za upozornění na některá servitana a výjimečnou odbornou podporu.

Za nezištné poskytnutí vlastních poznámek ke konfraternitám na Moravě děkuji Vladimíru Maňasovi. Nikoliv na posledním místě bych ráda s velkými díky zmínila okruh lidí, kteří mi byli nápomocni při závěrečných úpravách celého textu disertace. Tomáš Sedoník ochotně provedl korekturu latinských citátů. Markéta Kouřilová a Filip Hradil svolili k pročtení a okomentování syrového textu. Věře Slavíkové jsem zavázána nejen za pečlivou jazykovou korekturu, ale také za obětavou pomoc vždy, když jsem potřebovala kvapně něco zaslat z Prahy. Jakékoli nedostatky je samozřejmě nutné přičíst zcela na můj vrub.

Nemohu opomenout manžela Martina, jenž si jako první vyslechl mou myšlenku nynějšího strukturování disertace a po té ještě nesčetněkrát mé úvahy i pochybnosti v průběhu práce. Po dobu psaní disertace mi byl velkou oporou a cením si jeho odvahy mít po boku ženu-badatelku.

Úvod

„...evitanda scandala a quibus Ordinem nostrum
semper immunem fuisse“¹

Ve své kapitole řádové historie věnované příchodu servitů do uherských měst Pešti a Egeru na přelomu 80. a 90. let 17. století popisuje servita Klaudius M. Güffel, jak byly řádu předány dvě mešity – po jedné v obou městech. Zejména v Egeru servité nějaký čas využívali mešitu jako provizorní křesťanský chrám. Navzdory pečlivému předekorování interiéru však s sebou neobvyklé podmínky nesly obavy z vyvolání pobouření. Güffel právě ve zmíněné souvislosti uvádí výše citovaný výrok pronesený jedním z podporovatelů řádu, jenž prý na veřejnosti slyšel, že řád servitů byl vždy uchráněn skandálů. Servitský historiograf uvedenou chválu neopomenul zaznamenat. Církevní řád zcela prostý jakýchkoliv skandálů je sice idealizací, nicméně snaha zabránit pohoršení a obecně důraz na pozitivní sebe prezentaci patří k charakteristickým rysům řeholního prostředí.² Právě na oblast sebe prezentace církevního řádu bych chtěla v předkládané práci upřít svou pozornost.

Koncept sebe prezentace, rozpracovaný původně kanadským sociálním vědcem Ervingem Goffmanem (1922–1982), se v historickém bádání prosadil především pro výzkum společenských elit. Za klasické dnes platí studie Petera Burka věnované renesančnímu portrétu a inscenování krále slunce, v nichž se hlásí k návaznosti na Goffmana.³

Také v českém historickém bádání je pojem sebe prezentace využíván zejména pro urozené a jinak prominentní vrstvy společnosti.⁴ Goffman však svůj divadelní model sociálního života chápal jako každodenní záležitost všech aktérů a jako „rámec aplikovatelný na jakékoli organizované společenství“.⁵ Domnívám se, že je možné jej s úspěchem využívat také při studiu církevních řádů, jejichž šíření a hmotné zabezpečování se odvíjelo od schopnosti získávat potenciální spolubratry i laické podporovatele, tedy obecněji vzato především od umu oslovovat svými ideály a charakteristickými rysy, resp. jejich prezentací.

---

¹ Archiv des Servitenklosters Wien, Klaudius M. GÜFFEL, *Sacrarum annalium Ordinis Servorum Beatae Mariae Virginis in Germania*, sign. C V 14, s. 645.

² Tamtéž.

³ Peter BURKE, *Sebe prezentace v renesančním portrétu – obraz jako jeviště*, in: týž, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci*, Praha 2007, s. 224–244. TÝŽ, *The Fabrication of Louis XIV.*, New Haven – London 1992.

⁴ Srov. např. česko-francouzské vědecké kolokvium *Sebe prezentace šlechty počátkem novověku (La noblesse vue par elle-même aux Temps Modernes)*, uspořádané ve dnech 12. a 13. října 2006 Historickým ústavem Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a Centre d'Histoire de l'Europe centrale Université Paris IV-Sorbonne.

⁵ Erving GOFFMAN, *Všichni hrajeme divadlo. Sebe prezentace v každodenním životě*, Praha 1999, s. 7. Poprvé vyšla práce v roce 1959 pod názvem *The Presentation of Self in Everyday Life*.

Takové pojetí rozvoje řádů má jistě nemálo dílčích výjimek, ale v zásadě jej podle mého názoru lze využít jako konstruktivní model a jako jeden z významných úhlů pohledu na církevní řád.

U mendikantských řádů, mezi něž servité od pozdního středověku patřili, byla závislost na příznivcích ještě o poznání větší. V rámci životního stylu žebravých řádů se nemohla dost dobře uplatnit demonstrace okázalého konzumu, analyzovaná obvykle při studiu sebe prezentace elit, včetně řeholních prelátů jako specifického segmentu mezi členy církevních řádů. Ostentativní spotřeba by u mendikantů měla spíše sebedestruktivní účinky. V rámci jejich sebe prezentace měl pozitivní hodnotu asketismus a sebedisciplinace. Zorné pole našeho zájmu je tak třeba rozšířit na spektrum postižitelných forem komunikace a reprezentace hodnot směrem dovnitř i vně řádu.

Goffmanův model bych chtěla využít jako základní, dostatečně flexibilní rámeček. Jeho nutný redukcionismus se pokusím kompenzovat využíváním naratologických a kulturně-historických konceptů a přístupů, včetně v českém prostředí nepříliš etablované historické ikonografie.⁶ Při analýze narativních pramenů pracuji s literárněvědnými kategoriemi rozpracovanými původně kanadským komparatistou Northropem Fryem, které se již úspěšně zabydlely v dílnách historiků přiznávajících s různou mírou opatrnosti historickým textům jejich fiktivní prvky.⁷ Domnívám se, že pro badatelskou práci s barokními narativními fikcemi mají Fryeovy literárněvědné koncepty nezanedbatelný potenciál.

Zapojování kulturněhistorických postupů je pak motivováno příslovečnou snahou „neztratit aktéra“ ani v nesnadném terénu charakterizovaném tendencí k určitému rozpuštění jednotlivce v řádovém celku. Obtížnost hledání individuálního řeholníka v klášterním prostředí je sdíleným problémem bádání o velké části spektra církevních řádů. Lze zmínit např. příznačný kartuziánský zvyk pohřbívat zesnulé bratry bez rakví do hrobů označených dřevěným křížem bez jména a data úmrtí. Na pomyslné škále mezi kartuziánským ideálem bezejmennosti a naopak okázalostí řeholních prelátů bychom mendikanty, a tedy i servity, našli spíše blíže onomu asketickému pólu, který badatelskou dostupnost historických aktérů značně stěžuje. Těživý nedostatek subjektivních pramenů je značně

---

⁶ K problematice v češtině srov. zejména Zdeněk HOJDA, *Historická ikonografie – pomocná věda historická?* AUC–Phil. et Hist. 1996 (Z pomocných věd historických XIII), s. 145–154; z mnohem bohatšího repertoáru zahraničních titulů např. Ivan GASKELL, *History of Images*, in: Peter Burke (ed.), *New Perspectives on Historical Writing*, Cambridge 1991, s. 168–192; Peter BURKE, *Eyewitnessing. The Uses of Images as Historical Evidence*, Ithaca 2001; Bernd ROECK, *Das historische Auge. Kunstwerke als Zeugen ihrer Zeit*, Göttingen 2004.

⁷ Ke klasikům využívajícím Fryeův pojmový aparát patří Hayden White a Lynn Hunt. Srov. zejm. Hayden WHITE, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*, Baltimore 1987 a Lynn HUNT, *Francouzská revoluce. Politika, kultura, třída*, Brno 2007.

limitující, ale zároveň bychom neměli zapomínat, že je pro mendikantské prostředí svým způsobem charakteristický. Částečně jej lze kompenzovat (re)konstruováním modelového řeholníka či ideálního člena řádu.

Celá práce je strukturována do tří vzájemně propojených oddílů. První část je zaměřena na proces formování a upevňování obrazu řádu, včetně analýzy hlavních komponent a rysů systému legitimizačních příběhů předávaných verbální i vizuální cestou a umožňujících identifikaci s řádem jak jeho členům, tak také jeho příznivcům. Vlastnímu životnímu světu servitů, prostoru internalizace a objektivace řádových hodnot (který vlastně podmiňoval procesy sebe prezentace), je věnována druhá část disertace. Na podporovatele, resp. vytváření a udržování vztahů mezi nimi a řádem, se orientuje třetí kapitola.

Časový rozsah práce je vymezen restaurací působení řádu v Zaalpi počátkem 17. století (přesněji po roce 1613) a josefinskými klášterními systémy. Geografický rámeček lze při přihlížení k servitskému řádovému prostředí v celé podunajské monarchii upřesnit především jako preferované zaostřování optiky na servitské kláštery v českých zemích, na něž bude hledáček mého pomyslného objektivu najíždět nejčastěji. Jsou prakticky půdou zcela neprobádanou a pro zodpovězení otázek po roli církevních řádů ve střední Evropě 17. a 18. století i pro pohled na servitský řád jako celek nebyly dosud využity.⁸

Řádové prameny české provenience trpí značnou rozptýleností a fragmentaritou. Příznačná je neexistence provinčního archivu, jenž se nacházel při konventu sv. Michala na Starém Městě pražském a prakticky celý zanikl za josefinských klášterních reforem. Zmiňovaná okolnost ovšem není na poli české monasteriologie ojedinělá, badatelé se s obdobnými limity vyrovnávají a v budoucnu se s nimi patrně budou muset potýkat stále častěji, nemá-li část klášterní kultury, zejména menších řádů, zůstat terra incognita.⁹

Navzdory absenci provinčního archivu se mi podařilo shromáždit a využít relativně velké množství pramenů pocházejících z archivů, knihoven a interiérů některých řádových domů, případně jejich kostelů. Nezanedbatelné množství zejména tištěných a ikonografických

---

⁸ Příležitostné přesahy k italskému řádovému kontextu s sebou přinesly otázku nesnadného převodu italských křestních jmen do češtiny. Zejména v případech, kdy by přeložení působilo nezvykle či komicky, jsem se rozhodla ponechat originální znění (Angelo, Arcangelo; ale také z němčiny odvozené Angelik). Rovněž u cizích rodných příjmení žen jsem v méně zaužívaných případech upustila od přípony -ová (Falconieri, Csáky, Gonzaga).

⁹ Ostatně při uplatnění komparativní perspektivy na výzkum církevních řádů se ukazuje, že josefinské zásahy nepoznamenaly klášterní prostředí tak silně jako např. sekularizace spjaté s francouzskou revolucí a jejím „vyvážením“ za hranice Francie. Josefinské reformy jako překážka studia církevních řádů se tak jeví být spíše určitým topos, neboť s osvícenstvím spjatá vlna sekularizací dopadla prakticky na celou oblast katolické Evropy. Recentně např. Derek Beales hodnotí josefinské řešení jako určitou umírněně kompromisní variantu v rámci Evropy. Blíže srov. Derek BEALES, *Prosperity and Plunder. European Catholic Monasteries in the Age of Revolution, 1650 – 1815*, Cambridge 2003.

pramenů klíčových vzhledem k zaměření disertace na řádovou sebe prezentaci se nacházelo také ve fondech, knihovnách a depozitářích far, ať už původně řádem spravovaných či nikoli. Využity byly také fondy příslušných (arci)biskupství, fondy vzniklé z iniciativy státu (zejména právě v době josefínské), fondy vrchnostenské a šlechtické rodinné archivy. Pracovala jsem rovněž v provinčních archívech a řádových knihovnách v Innsbrucku a ve Vídni a doplňkově i v některých dalších státních i řádových fondech a knihovnách v Rakousku. Nezbytné bylo taktéž studium v řádovém generálním archívu a knihovně v Římě a bádání ve Vatikánském tajném archívu. Široce koncipovaný výzkum mi tak umožnil kompenzaci hůře dochované pramenné základny v českých zemích, komparaci s jinými středoevropskými řádovými konventy i propojení makro- a mikropohledu. Pojetí disertace a otázky v ní kladené s sebou přinesly velký důraz na prameny narativní a vizuální, naproti tomu v klasických monasteriologických studiích tradičně preferované prameny diplomatického charakteru mají spíše komplementární funkci.¹⁰

Dosavadní česká literatura tematizující církevní řády se navzdory četným náběhům stále zcela nevymanila z nyní již dosti zastaralé a konzervativní slupky starších církevních dějin. Nedostatečné jsou i přesahy bádání za hranice českých zemí, zejména ve vztahu k ostatním zemím habsburské monarchie. Málo jasně konceptualizovaných a hloubkových studií jednotlivých řádů znesnadňuje komparaci. Z mendikantských řádů se nového, problémově orientovaného zhodnocení v monografické podobě zatím dočkali pouze františkáni v disertační práci Martina Elbela, který se v jedné z kapitol rovněž věnoval otázce budování pozitivního obrazu řádu a upozornil na specifický význam sebe prezentace u žebravého typu řeholní instituce.¹¹

Pro výzkum vlastních zaalpských servitů má dosud největší význam monografie Christophera A. M. Mooneyho vydaná roku 1976, která zevrubně analyzuje teorii a praxi řeholního života tzv. německé řádové observance.¹² Na Mooneyho navazuje také úžeji koncipovaná práce Luka M. Fostera zaměřená na interní řádová teologická studia.¹³ Oba autoři, kteří výsledky svého bádání rozvedli rovněž v dalších drobnějších studiích, se opírali

---

¹⁰ V českém prostředí na bohaté množství i badatelský potenciál narativních pramenů klášterní provenience recentně upozornila Jana OPPELTOVÁ, *Tempus scribendi. Narativní prameny vzniklé v prostředí premonstrátských kanonií v Čechách a na Moravě v 17. a 18. století* (disertační práce obhájená na FF MU v Brně), Brno 2005. Dr. Opeletové děkuji za laskavé poskytnutí textu disertace.

¹¹ Martin ELBEL, *Bohemia Franciscana. Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století*, Olomouc 2001.

¹² Christopher A. M. MOONEY, *The Servite Germanic Observance (1611–1668). Foundation, Expansion and Final Papal Approval. The Theology and Practice of the Religious Life*, Roma 1976.

¹³ Luke M. FOSTER, *Theology and Theologians in the Servite Germanic Observance (1636–1783)*, Roma 1978.

především o prameny z německé jazykové oblasti a vytvořili určitý odrazový můstek pro odborný zájem o dějiny zaalpských servitů v 17. a 18. století.

Materiálovou studii k umělecko-historické rovině působení servitů v habsburské monarchii publikoval Jörg Garms. Omezil se však pouze na řádové domy v rakouských zemích a v Uhrách.¹⁴ Minuciézní disertační práci, jejímž těžištěm byl konvent při poutním místě Schönbühel a jež má ve skutečnosti mnohem širší záběr, napsal koncem 60. let 20. století Wolfgang Häusler.¹⁵ Dvě kratší studie vznikly nedávno k servitské hudbě.¹⁶

Patrně bych neměla opomenout zdůraznit, že cílem mnou předkládané práce není poskytnout vyčerpávající faktografický přehled dějin řádu ve střední Evropě, ale pokud možno nejen empiricky, ale rovněž interpretačně bohatý text, který snad přispěje k intenzivnější diskusi o sebezpřetvářčivých strategiích církevních řádů v habsburské monarchii. Rámcový přehled vývoje jednotlivých konventů v českých zemích poskytují obě recentně vyšlé Encyklopedie klášterů opírající se však zčásti o antikvovanou literaturu.¹⁷ Jako aktualizovanější orientační průvodce může posloužit doprovodná publikace k výstavě instalované v konventu v Nových Hradech,¹⁸ případně kompendium vzešlé v několika jazykových mutacích z řádového historického ústavu v Římě.¹⁹ Podivný konglomerát informací sestavených převážně na základě obou zmíněných umělecko-historických encyklopedií klášterů poskytl o řádu servitů Milan Buben v jednom ze svazků jím pořizované

---

¹⁴ Jörg GARMS, *Materialien zur Kunsttätigkeit der gegenreformatorischen Orden in Österreich und in anderen Ländern der habsburgischen Monarchie bis 1800: II. Das Archiv des Servitenordens*, Römische historische Mitteilungen 37, 1995, s. 145–161.

¹⁵ Wolfgang HÄUSLER, *Geschichte des Servitenklosters Schönbühel* (Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Philosophischen Fakultät der Universität Wien), Wien 1969. Nepublikovanou disertaci po letech zhodnotil a aktualizoval pod zorným úhlem novějšího bádání o problematice šlechtických konverzí a barokní zbožnosti v cenné studii TÝŽ, *Konvertitenstiftung und „Volksfrömmigkeit“ – Aspekte der Wallfahrtskultur des Servitenklosters Schönbühel*, in: Thomas Aigner (ed.), *Aspekte der Religiosität in der frühen Neuzeit*, St. Pölten 2003, s. 126–154. Servitskému konventu v Jeutendorfu se věnoval v rámci vlastivědně-topografické práce TÝŽ (ed.), *Geschichte von Böhmekirchen. Ein Heimatbuch zur Jahrtausendfeier 985–1985*, Böhmekirchen 1985. Prof. Häuslerovi bych ráda poděkovala za čas věnovaný osobní schůzce a za upozornění na jeho články věnované tématu.

¹⁶ Jiří SEHNAL, *Musik bei den Serviten in Mähren*, in: Ingrid Fuchs (ed.), *Festschrift Otto Biba zum 60. Geburtstag*, Tutzing 2006, s. 761–772. Za ochotné zprostředkování studie děkuji Vladimíru Maňasovi, Ph.D. Pavla SEMERÁDOVÁ, *Hudba při liturgii servitů u sv. Michaela Archanděla v Praze v 18. století*, in: Ivana Čornejová – Hedvika Kuchařová – Kateřina Valentová (edd.), *Locus pietatis et vitae. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13. – 15. září 2007*, Praha 2008, s. 457–479.

¹⁷ Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998. Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005.

¹⁸ Veronika ČAPSKÁ, *Pod ochranou Panny Marie Bolestné. Servitů v českých zemích do josefínských reforem (katalog výstavy instalované v konventu servitů v Nových Hradech)*, Nové Hradky 2005.

¹⁹ Německou verzi aktualizovaného přehledu řádových dějin pořídil Augustin M. PÖTSCHER, *Geschichte des Servitenordens*, Wien 2001. Více k dalším studiím a k odborným aktivitám římského Istituto Storico dell'Ordine dei Servi di Maria srov. Veronika ČAPSKÁ, *Generální Archiv řádu servitů v Římě*, Archivní časopis 56, 2006, 4, s. 292–296.

encyklopedie vydávané v nakladatelství Libri. Zcela nekriticky přebírá tradici o počátcích řádu, včetně barokních fikcí, jeho heslo tak případnému zájemci spíše ztíží práci.²⁰

Při své práci se servitským pramenným materiálem jsem stále častěji narážela na skutečnost, že dobové představy současníků o řádu se pronikavě lišily od klasického obrazu protřibeného kritickými metodami empirické historiografie. Badatelé se dosud buď soustředili na empiricky chápané dějiny řádu, nebo naivně přejímali barokní legendistiku, jak je tomu např. v uvedeném hesle Milana Bubna. Právě zmiňovaná znepokojující disproporce mne přivedla k intenzivnějšímu zájmu o narativní a vizuální prameny, ke snaze využít barokní fikce jako plnohodnotný a svěbytný pramenný materiál a k pokusu o modelovou studii sebeprezentačních strategií mendikantského církevního řádu. Mým cílem je tak pojmout koncept sebeprezentace jako možnou matici pro pohled na řád jako celek, matici, která umožňuje nahlížet problematiku řeholních formací z dosud často opomíjených úhlů pohledu.

---

²⁰ Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, sv. III. – 2, Praha 2007, s. 257–293. Z mnoha autorových nepřesností bych uvedla na pravou míru alespoň jméno prvního převora pražského konventu u sv. Michala Cherubína O’Dalea (nikoli Dalsea, s. 275), italská varianta jména servitského světce Filipa Beniziho je Filippo Benizi (nikoli Benizzi, s. 267) a světec uctíváný v baroku jako patron těhotných žen se nazýval Tomáš Corsini z Orvieta (nikoli Tomáš Cursino, s. 268). Kultu Tomáše Corsiniho se mj. blíže věnuje následující článek Veronika ČAPSKÁ, *Spiritualita servitů z genderové perspektivy. Příspěvek ke zkoumání podob barokního mariánského kultu na příkladu specifického řádového modelu*, in: Martin Nodl – Daniela Tinková (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007, s. 71–93. Zavádějící je také Bubnova informace, že servitské Arcibratrstvo černého škapulíře „představovalo vlastně III. řád“ (s. 271), neboť terciáři existovali paralelně s konfraternitou.

I. NARATIVNÍ SEBEPREZENTACE SLOVEM A OBRAZEM

Nadcházející první oddíl práce je motivován snahou přistupovat k servitům skrze systém narativních struktur, které si vytvářeli. Vyjádřeno jazykem Clifforda Geertze v jeho slavné aluzi na Maxe Webera, chtěla bych se pokusit rozkrýt síť významů, kterou si členové řádu upředli.²¹

Budou mne tedy zajímat obsahy servitské spirituality, s nimiž v 17. a 18. století mohli přicházet či přicházeli do kontaktu lidé, kteří navštěvovali servitská poutní místa a kostely, naslouchali kázáním s řádovou tematikou, byli členy servitských bratrstev, popřípadě třetího řádu. V centru mé pozornosti budou útlejší i obsažnější staré tisky, drobná grafika a další vizuální materiál v obtížně uchopitelném prostoru mezi intencemi iniciátorů a kreativitou recipientů.

Domnívám se, že značné místo v dobových představách o servitech zaujímal legendický obraz řádu, který byl z převážné části vytvářen a upevňován verbální a vizuální narací. Právě texty legendického charakteru přiřazuje Northrop Frye ve své stěžejní práci *Anatomie kritiky* k fikčnímu modu romance.²² Zaostření na přítomnost narativních vzorců charakterizujících dle Fryeovy literárněvědné systematizace romanci tak podle mého názoru otevírá cenné interpretační možnosti. Vždyť legendické obsahy byly v řádovém barokním prostředí takřka všudypřítomné a jejich badatelské využívání se dnes omezuje převážně pouze na interpretace ikonografických programů – jako bychom odmítali plně akceptovat, že měly své místo nejen ve vizuální imaginaci, ale v celém mentálním světě raně novověkých řeholníků.

Řádová narativní komunikace mne bude zajímat nejen svými obsahy, ale také s ohledem na své mnohotvárné sociální funkce, zejména identifikační a legitimizační, tedy jako konstitutivní pro identifikaci s řádem (jak ze strany servitů, tak laiků) a pro ospravedlňování řádových aspirací. Je zcela nezbytné brát v úvahu roli narace v rámci instituce, již církevní řád jako celek představuje, především klíčovou úlohu narativních struktur pro utváření, reprodukování, případně proměňování řádové sebe prezentace. Zmíněný institucionální kontext s sebou nese otázky po lidech, kteří (ne)mohli jménem řádu vyprávět a

---

²¹ Srov.: „Domnívaje se spolu s Maxem Weberem, že člověk je zvíře zavěšené do pavučiny významů, kterou si samo upředlo, považují kulturu za tyto pavučiny a její analýzu tudíž nikoliv za experimentální vědu pátrající po zákonu, nýbrž za vědu interpretativní pátrající po významu.“ Clifford GEERTZ, *Interpretace kultur. Vybrané eseje*, Praha 2000, s. 15.

²² Konkrétně Frye dělí kategorii romance do dvou skupin: „...světské romance o chrabrych a potulných rytířích a náboženské legendy o světcích. V obou případech jsou pro zajímavost příběhu přírodní zákonitosti porušovány zázračnými motivy.“ Northrop FRYE, *Anatomie kritiky. Čtyři eseje*, Brno 2003, s. 50–51. K hagiografizující historiografii v širším smyslu než legend o světcích se Frye nevyjadřuje, ale domnívám se, že pro naše účely analýzy barokních narativních textů je možné Fryeovo vymezení, formulované původně patrně především pro středověké texty, bez problémů rozšířit.

interpretovat, stejně jako otázky po institučních tlacích a omezeních.²³ Privilegia vypravěčů stěžejních příběhů požívali téměř výlučně řeholníci na vyšších stupních řádové hierarchie a již jen nutnost řádového a biskupského svolení k tisku s sebou přinášela cenzurní aspekt.

Text kapitoly je členěn dle hlavních dobových médií s výrazným narativním potenciálem na část zaměřenou na staré tisky a grafiku (jež také s ohledem na časté propojení a spolupůsobení v konkrétních dílech není dost dobře možné oddělit), na oddíl netištěných vizuálních pramenů (nereprodukovaných zobrazení) a konečně na partii věnovanou dramatickým ztvárněním řádové spirituality. Obecně minimální narativní možnosti jsou přičítány hudbě, která jako jediná z významných dobových médií chybí, snad ještě spolu s ústní komunikací, k níž se ovšem historik starších dějin může přiblížit prakticky pouze v textově fixované formě. Stranou zatím ponechávám texty psané z osobní či úzce interní řádové potřeby, u nichž se nepočítalo se zasažením širšího publika a soustředím se na texty s ambicí oslovovat.²⁴ Zaostření na jednotlivá komunikační média s sebou nese otázku po proměnách sdělovaných obsahů vzhledem k použitým prostředkům i předpokládanému publiku. Nastíněná struktura kapitoly je zasazena do volnějšího diachronního rámce, který by měl usnadnit postihování kontinuity či proměn prezentovaného obrazu řádu.

U tištěné produkce nebylo vždy možné dohledat konkrétní známé exempláře byť v jediném výtisku.²⁵ V několika případech byly tisky nepřístupné kvůli poškození. Zaměřila jsem se především na tisky, které byly vydávány opakovaně nebo lze na základě dochovaných knihovních celků či jejich katalogů říci, že tvořily standardní součást servitských knihoven. Jde tak zároveň o korpus tisků, jejichž dosah mohl být relativně vysoký. Na 1. část práce lze nahlížet také jako na alternativu klasického úvodního rozboru hlavních pramenů.

---

²³ K základní charakteristice institucionální narace srov. např. Charlotte LINDE, *Institutional Narrative*, in: David Herman – Manfred Jahn – Marie-Laure Ryan (edd.), *Routledge encyclopedia of narrative theory*, London – New York 2005, s. 243–246.

²⁴ Přehledově k problematice narativního potenciálu různých prostředků komunikace srov. Marie-Laure RYAN, *Media and narrative*, in: D. Herman – M. Jahn – M. Ryan (edd.), *Routledge encyclopedia*, s. 288–292.

²⁵ Situace bohužel souvisí se ztrátami, případně krádežemi či zánikem některých historických fondů. Týká se to také části jazykově českých servitan evidovaných v knihopisu.

I./1. Tištěné prostředky sebe prezentace – mezi autorem, čtenářem a posluchačem

Na rozdíl od vizuálních a dramatických prostředků poskytuje tištěný text větší možnosti zajištění jednoznačnosti a vyloučení alternativních interpretací. Vizualizovat a inscenovat je zase možné obsahy, jejichž explicitní verbalizace by mohla snáze vyvolávat nesouhlas. Tisk byl však jednoznačně nejvitálnější z dobových médií a umožňoval sdílet identické texty i grafiky mnoha lidem současně na nejrůznějších místech. Měl také potenciál zasáhnout nejširší množství lidí.

Otázky autorské původnosti nehrály u žádného řádem využívaného prostředku komunikace příliš důležitou roli a byly podřízeny hlavním cílům: pozitivně reprezentovat řád, povzbudit zbožnost, vyvolat zájem o servity a jejich devoční model. Cesta knihy ke čtenáři měla u specializované řádové produkce nejčastěji podobu daru. Masivnější prodej lze předpokládat pouze u drobných příruček pro bratrstvo servitského škapulíře.²⁶ V uvedeném případě si konfraternitní tisky patrně pořizovali lidé spolu se škapulíři, medailkami a jinými devocionáliemi nebo je získávali v rámci poplatku spjatého se vstupem do konfraternity.²⁷

I./1.a. Zakladatelské narativy – krystalizování reprezentativního obrazu řádu

Jeden z nejčastějších typů narativů, které se uplatňují v rámci institucí, představují vyprávění o zakladatelských postavách. Řád Služebníků Panny Marie sice patřil k nejstarším žebrovým řeholním společnostem a jeho formování lze přesvědčivě situovat do 30. a 40. let 13. století, nicméně v raném novověku zůstával stále bez kanonizovaných zakladatelů, což představovalo v propracovávaném a košaticím systému řádové sebe prezentace výrazný handicap.²⁸ Servité se ovšem snažili nežádoucí nedostatek kompenzovat např. zdůrazňováním postavy Panny Marie jako iniciátorky vzniku řádu, jak bude ještě mnohokrát patrné níže.

Pro církevní řády obecně je příznačné také pečlivé uchování paměti na řádové šířitele – zakladatele dalších provincií a o stupeň níže pak jednotlivých domů. Pro servity

---

²⁶ Pozornosti badatelů se nejčastěji těší karmelitánský škapulíř. Užívání škapulířů jako devocionálie však nebylo pouze záležitostí karmelitánů či servitů. Hlubší srovnávací historická studie nicméně dosud chybí. Historii i ikonografii karmelitánského škapulíře se věnuje např. práce Piotr SPILLER – Genowefa ZAŃ-OGRABEK, *Arcybratstwo szkaplerza świętego przy Kościele Karmelitów w Krakowie Na Piasku*, Kraków 2001.

²⁷ Srov. SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hrady, *Diarium sive annotatio rerum memorabilium*, i. č. 13, s. 156.

²⁸ Detailněji k počátkům řádu srov. Veronika ČAPSKÁ, *Pod ochranou*, s. 8–14.

v Zaalpi sehrála počátkem 17. století roli první podporovatelky a zakladatelky řádové větve v habsburské monarchii druhá žena Ferdinanda II. Tyrolského Anna Kateřina Gonzaga. Jako vdova začala arcivévodkyně budovat po roce 1607 v Innsbrucku klášter zahrnující klauzuru a tzv. Regelhaus pro terciářky nezavazující se slibem chudoby. Do neklauzurované komunity určené především pro zámožné vdovy se chtěla i s dcerou Marií uchýlit.²⁹

Ženský klášterní komplex byl v Innsbrucku situován naproti konventu kapucínů, který Anna Kateřina spolu s Ferdinandem Tyrolským založila jako první a později mateřský dům řádu v Zaalpi. S kapucíny pěstovala arcivévodkyně úzké kontakty již ve své rodné Mantově a konečně také jejím zpovědníkem byl kapucín Niccolò Barchi.³⁰ Nově budovaný ženský dům však neměl být afiliován ke kapucínskému řádu, ale podobat se spíše instituci nazývané „Damenstift“, jakou vedly např. v nedalekém Hallu o několik let dříve sestry Ferdinanda Tyrolského Magdaléna a Helena těšící se svaté pověsti.³¹ Podobně jako její švagrová Magdaléna sepsala Anna Kateřina pro svůj dům soubor pravidel.³² Proč se ale arcivévodkyně v roce 1611 rozhodla převést instituci zakládanou původně spíše jako jakýsi nezávislý ústav šlechtičen pod servitský řád a stát se také fundátorkou mužského konventu, není příliš jasné.

Samotný sled událostí také mnoho interpretačních možností nenabízí. V květnu roku 1611 projížděl Innsbruckem servita Pietro Martire Fellini vracející se ze své mise u bavorského vévody zpět do Říma. Po tříhodinovém rozhovoru s Annou Kateřinou odvážel s sebou do věčného města žádost generálovi řádu o svolení s přestupem kapucínské zpovědníka Niccola Barchiho k servitům, aby mohl sloužit jako kaplan v arcivévodkynině zakládaném klášteře. Arcivévodkyně se také rozhodla dopomoci mužské větvi servitů, která za reformace ztratila všechny zaalpské domy, k návratu do středoevropského prostoru.³³ Odklon od kapucínů k servitům evidentně nebyl způsoben nespokojeností s reformovanou větví řádu sv. Františka, kterou nadále podporovala dcera Anny Kateřiny, císařovna Anna Tyrolská, jež založila vídeňský konvent řádu spolu s rodovou kryptou Habsburků.³⁴ Anna Kateřina spíše našla novou vizi své zakladatelské činnosti.

---

²⁹ Srov. zejména C. A. M. MOONEY, *The Servite*, s. 9–13. Naposled nabídla katalogový medailon Anny Kateřiny jako servitské fundátorky Veronika SANDBICHLER, *Anna Caterina Gonzaga*, in: Alfred Auer und Koll. (edd.), *Philippine Welsler & Anna Caterina Gonzaga – die Gemahlinnen Erzherzogs Ferdinands II.* Innsbruck 1998, s. 41–46.

³⁰ Srov. V. SANDBICHLER, *Anna Caterina*, s. 45, 64. C. A. M. MOONEY, *The Servite*, s. 11.

³¹ Srov. např. Brigitte HAMANNOVÁ, *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*, Praha 2001, s. 257.

³² Konstituce určené pro klauzurované řeholnice byly schváleny papežem Pavlem V. roku 1610 a pravidla pro terciářky sepsané později potvrdil Pavel V. roku 1617. C. A. M. MOONEY, *The Servite*, s. 9–11.

³³ Srov. C. A. M. MOONEY, *The Servite*, s. 11–14 a Gabriele ROSCHINI, *Galleria Servitana. Oltre mille religiosi dell'Ordine dei Servi di Maria illustri per santità, scienze, lettere ed arti*, Roma 1976, s. 247–248.

³⁴ Brigitte HAMANNOVÁ, *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*, Praha 2001, s. 67.

Pokud na arcivévodkyni pohlédneme optikou Richarda van Dülmena jako na člověka, jenž „vnáší do dějinného procesu podle situace své rozpoložení, navazuje samostatné vztahy a utváří svůj život natolik aktivně, jak je to jen možné“³⁵, pak je patrné, že možnost Anny Kateřiny rozhodovat o utváření svého vlastního života, včetně jeho obrazu po smrti, byla v době jejího vdovství jednoznačně největší. Na rozdíl od ženy, která ji v roli tyrolské zeměpaní nahradila, Klaudie Medici, nemohla si Anna Kateřina Gonzaga při svém sňatku ponechat v Innsbrucku žádné italské služebnictvo, ani se omezenou měrou podílet na politickém rozhodování.³⁶ Vybudování ženského řeholního domu podle svých představ zakotvených ve vlastních konstitucích umožňovalo arcivévodkyni imitovat ženské vzory zbožnosti a zároveň si udržovat maximální nezávislost. Vždyť ve druhé dekádě 17. století hrála roli matky císařovny a její pozice v habsburském domě dosahovala zenitu.

Mužský konvent a dům pro servitské terciářky doplnila arcivévodkyně v Innsbrucku ještě o klášter klauzurovaných sester servitek.³⁷ Pro řád tedy představovala Anna Kateřina mimořádně významnou a cennou podporovatelku a naopak pro arcivévodkyni byli servité institutem dostatečně malým, aby neomezovali její samostatné jednání. Anna Kateřina dokonce mohla až do své smrti vystupovat jako suverénní představená všech tří domů, byť formálně takové postavení neměla.³⁸

Podobně jako v jiných řádech, také u servitů se od pozdního středověku projevovalo reformní hnutí. Nedošlo však k oddělení samostatné observantní větve. Centrem, odkud snahy o zpřísnění životního stylu tradičně vycházely, bylo místo spjaté s poustevnickými počátky řádu – Monte Senario situované 18 kilometrů severovýchodně od Florencie. Na přelomu 16. a 17. století došlo s podporou toskánského velkovévody Ferdinanda I. k obnově observantního života a k renovaci konventu a okolí, včetně cesty od vily v Pratolinu na horu Senario, kterou velkovévoda hojně využíval k návštěvám poustevníků.

Nedlouho po vytvoření počáteční komunity v Innsbrucku se silnými vazbami na arcivévodkyninu rodnou Mantovu se však Anna Kateřina rozhodla, že servité uvádění do

---

³⁵ Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002, s. 40.

³⁶ Žádost Anny Kateřiny, aby si s sebou mohla přivést italské dvorní dámy arcivévoda Ferdinand rezolutně odmítl. Srov. V. SANDBICHLER, *Anna Caterina*, s. 44. Pro srovnání: třetinu osob dvora Klaudie Medici tvořili lidé italského původu. Sabine WEISS, *Claudia de Medici. Eine italienische Prinzessin als Landesfürstin von Tirol. (1604 – 1648)*, Innsbruck – Wien 2004, s. 113–118.

³⁷ Obrazová rekonstrukce domu pro terciářky a klauzurovaného konventu servitek se společným kostelem Obětování Panny Marie je reprodukována např. v práci S. WEISS, *Claudia de Medici*, s. 127.

³⁸ Velmi stručně resumuje osobnost Anny Kateřiny Gonzaga pro české prostředí Václav BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006, s. 218–221. Autorova pozornost je ovšem omezena na dvorskou reprezentaci arcivévodkyně v roli ženy Ferdinanda Tyrolského.

habsburské monarchie by měli být observantní.³⁹ Chtěla být nejen zakladatelkou, ale také reformátorkou. Patrně se pokoušela imitovat roli, jakou sehrála např. Colette Boilet při reformě řádu sv. Františka či Terezie z Avily při obrodě karmelitánů.⁴⁰ O svátku Zasvěcení Panny Marie dne 21. listopadu roku 1613 přijalo z rozhodnutí Anny Kateřiny pět v Innsbrucku již přítomných servitů nový typ hábitu, který byl inspirován šatem montesenarijských eremitů a lišil se od oděvu běžného v řádu. Měl kratší škapulíř i kapu a menší kapuci, rysy obvyklé zejména u šatu poustevníků. Později přibyl další vnější eremitský rys po vzoru montesenarijských bratří: plnovous. Po zmiňovaném datu tak nosili servité v Zaalpi specifický oděv, který měl být znamením příslušnosti k observantnímu hnutí.⁴¹

Anna Kateřina se rozhodla reformovat také životní pravidla po vzoru konstitucí vydaných pro montesenarijské observanty. Zavedla zpřísnění v oblasti postů, noční modlitbu oficia, pravidelnou flagelaci a další kající praktiky.⁴² U řádové generální kurie vzbuzoval postup arcivévodkyně především zděšení a obavy z možného rozštěpení řádu na menší celky. Pozvolna však vedení řádu představy a požadavky Anny Kateřiny akceptovalo, včetně vyslání malé skupinky eremitů z Monte Senaria k výchově prvních zaalpských noviců.⁴³ Ve své poslední vůli ostatně arcivévodkyně podminila vyplácení roční fundační částky dodržováním jí stanovené observance. Servité tak neměli mnoho prostoru pro jinou volbu.⁴⁴

V Zaalpi zasaženém reformací silněji než Apeninský poloostrov se mohly podstatně lépe uplatňovat právě přísné observantní větve řádů, které nebudily tak snadno pohoršení a kritiku a mohly přispět k obnovení prestiže řeholního stavu. Anna Kateřina Gonzaga však svou reformu servitů nepřizpůsobovala flexibilně potřebám katolické obnovy v habsburské monarchii. Ve srovnání s nově vznikajícími řády, např. jezuity ale i zmiňovanými kapucíny činnými v oblasti lidových misí, představovali servité úzce devočně zaměřený řád, který ani ve své zaalpské observantní podobě nebyl příliš uzpůsoben pro habsburský projekt protireformace. Arcivévodkynina reforma tedy nebyla inovativní, ale spíše imitativní, odvozená z montesenarijských konstitucí. Pro formu života servitů v Zaalpi se postupně vžilo označení německá observance.

---

³⁹ V říjnu 1612 se po roce noviciátu stráveném u servitů v Mantově vrátil zpovědník arcivévodkyně Niccolò Barchi pod řeholním jménem Giuseppe Maria a byl jmenován generálním vikářem pro Zaalpi v naději na další rozvoj řádu v této oblasti. Spolu s ním dorazil do Innsbrucku fra Alessandro da Piacenza. V roce 1613 přibyl další dva bratři z Mantovy a jeden z Milána. Srov. C. A. M. MOONEY, *The Servite*, s. 14–15.

⁴⁰ Obě světičky se podílely na reformě ženských i mužských domů. Colette Boilet byla beatifikována roku 1604 a Terezie Ahumada o desetiletí později, roku 1614. Srov. Vera SCHAUBER – Hanns Michael SCHINDLER, *Rok se svatými*, s. 89–90, s. 533–536. Též D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 86.

⁴¹ Srov. C. A. M. MOONEY, *The Servite*, s. 15–16.

⁴² Zevrubněji srov. tamtéž, s. 16–17.

⁴³ Blíže tamtéž, s. 17–19.

⁴⁴ Detailněji tamtéž, s. 18–23.

Srozumitelných vzorců svatosti byl poměrně omezený repertoár a Anna Kateřina si zvolila cestu zakladatelky-reformátorky. V návaznosti na slavnou studii Petera Burka lze napsat, že vzhledem k tomu, že arcivévodkyně pocházela z kultury vysoce sensitivní k percepci svatosti a byla urozeného původu, nikoho nepřekvapí, že se jí tato vize téměř splnila.⁴⁵

Obr. č. 1 Frontispis životopisu servitské terciářky Anny Kateřiny Gonzaga sepsaného jejím zpovědníkem a vydaného v Mantově roku 1623. Doklad raného využití kombinace habsburského a servitského znaku. Životopis byl dedikován císařovně Eleonoře Gonzaga, druhé ženě Ferdinanda II.

životopisu.⁴⁶ V následujícím roce pak spatřilo světlo světa rozšířené italské vydání v Mantově, na jehož frontispisu se objevila rytina Panny Marie Bolestné s kombinovaným znakem řádu a Habsburků v kartuši u podnoží Madony (srov. obr. č. 1). Rozsáhlejší italská

Bezprostředně po smrti Anny Kateřiny (3. srpna 1621) začali servité připravovat vydání fundátorčina životopisu. Na jeho sepsání pracoval zpovědník arcivévodkyně Niccolò Barchi. Jím vytvořená biografie se měla stát oficiální verzí. Z dopisu magistra noviců v Innsbrucku Arcangela Benivieniho spolubratrovi na Monte Senario je však patrné, že Barchiho zpracování života arcivévodkyně nebylo jediné. Sám Benivieni poslal se svým listem na Monte Senario krátkou relaci o životě a zesnutí Anny Kateřiny. Biografii z pera zpovědníka však byla přičítána velká hodnota a počítalo s její reprezentativní funkcí. Měla být vydána v mnoha exemplářích a formálně dobře vypravena.⁴⁶

Ještě v roce 1622 vyšla v Innsbrucku italská i německá verze

⁴⁵ Srov. Peter BURKE, *Jak se stát světcem protireformace*, in: týž (ed.), *Žebráci, šarlatáni, papežové*, s. 78–99.

⁴⁶ Srov. list Archangela M. Benivieniho z 1. ledna 1622 adresovaný fra Gabrielu M. Bonimu: „la vita della detta Serenissima che copiosamente in buona forma sarà scritta e data in luce fra un mese o due“. Edici rané korespondence německé observance zprostředkoval Christopher A. M. MOONEY, *Identity, Community and a Paradigm for Baroque Spirituality in the Correspondence of the Early Servite Germanic Observance (1611–1625)*, *Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria* 32, 1982, s. 132–133.

⁴⁷ Německojazyčné vydání bylo dedikováno dceři Anny Kateřiny Gonzaga, arcivévodkyni Marii, a italskojazyčné vydání pak císařovně Eleonoře, 2. ženě císaře Ferdinanda II. Srov. Pacifico M. BRANCHESI, *Bibliografia dell'Ordine dei Servi. Edizioni del secolo XVII (1601–1700)*, Bologna 1973, s. 44.

verze byla znovu dána do tisku v Boloni roku 1643.⁴⁸ Můžeme tak říci, že v 1. polovině 17. století byla biografie směřována především na jazykově italské publikum. Na situaci měla jistě svůj vliv jak lingua franca habsburského domu, tak stále velmi silné vazby prvních zaalpských servitů na italské prostředí.

Již Barchiho životopis evidoval množství zázraků objevujících se bezprostředně po smrti arcivévodkyně.⁴⁹ V roce 1649 byl při příležitosti pohřbu dcery Anny Kateřiny arcivévodkyně Marie otevřen hrob fundátorky, k němuž byli přivoláni tři dvorní lékaři. Jeden z nich, Hyppolit Guarinoni, měl v servitském řádu syna a mládí strávil v Praze, kde nějaký čas krácel ve šlépějích svého otce jako dvorního lékaře Rudolfa II. Ve 40. letech 17. století byl lékařem ve zmiňovaném klášteře dam v Hallu. Jako diletuující architekt navrhl a dal postavit kostel sv. Karla Boromejského v blízkém Volders, jenž svěřil servitům. Proslul především jako autor lékařsko-filozofického spisu, jehož interpretace působí historikům dodnes obtíže. Robert Evans dílo charakterizoval jako „plné fantastických domněnek, duchů a zázraků“.⁵⁰ Guarinoni je znám nejen jako moralizující hlas lékaře volajícího po pokání, ale rovněž jako autor tiskem vydané antižidovské legendy o rituálně zavražděném chlapci a zároveň hlavní iniciátor kultu domnělého dítěte nazývaného „Anderl von Rinn“. Lékaři je přisuzováno významné místo ve formování představ dobové zbožnosti obnovujícího se katolicismu.⁵¹ Tím více zaujme, že sehrál významnou roli také při utváření kultu Anny Kateřiny Gonzaga.

Svolání dvorní lékaři shledali tělo arcivévodkyně neporušeným. Topos svatosti rovněž doplňovala linoucí se libá vůně. Schránka s tělem Anny Kateřiny byla přenesena k hlavnímu oltáři kostela sester a množily se rovněž zprávy o zázracích na její přimluvu. Mezi ctiteli zesnulé fundátorky figuroval opět svědek zázračné exhumace Hyppolit Guarinoni. Při vážné nemoci své ženy, kdy léky nepomáhaly a lékař se obával smrti, se zavázal slibem, že přinese k hrobu arcivévodkyně voskovou sochu velikosti své ženy, pokud se jeho choť uzdraví. Zázračné uzdravení bylo jako jedno z prvních zapsáno do seznamu evidujícího divotvorné

---

⁴⁸ V řádových biografiích je arcivévodkyně nazývána řeholním jménem, které přijala: Anna Juliana. Přehled všech vydání životopisů Anny Kateřiny Gonzaga od Niccolò Barchiho srov. Pacifico M. BRANCHESI, *Bibliografia*, s. 44–45.

⁴⁹ Srov. např. Giuseppe M. BARCHI, *Vita et morte della reverendissima et serenissima madama suor Anna Giuliana Gonzaga, archiducessa d'Austria etc. del terzo Ordine de'Servi di Maria Vergine, Restauratrice della detta santa Religione in Germania. Scritta la seconda volta piu diffusamente dal suo Confessore fra Giuseppe Maria Barchi dell'Ordine stesso, Vicario generale per la Germania*, Mantova 1623, s. 329–367.

⁵⁰ Jde o dílo *Die Grewel der Verwüstung menschlichen Geschlechts*. K osobnosti Hyppolita Guarinoni viz Robert J. W. EVANS, *Rudolf II. a jeho svět*, Praha 1997, s. 245. Zde také uvedený citát. Další zhodnocení srov. např. Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1997, s. 356.

⁵¹ Vytvořená veršovaná legenda zapouštěla rychle kořeny a z místa údajně rituální vraždy se v průběhu 17. a 18. století stal oblíbený cíl poutníků. Srov. např. S. WEISS, *Claudia de' Medici*, s. 228–229.

působení Anny Kateřiny, který sloužil jako jeden z podkladů pro beatifikační proces na diecézní úrovni, jenž byl v Brixenu zahájen roku 1693.⁵²

Rozvoj kultu byl mezitím živen dalším, tentokrát v latině sepsaným, dílem z pera někdejšího chráněnce Anny Kateřiny, Ira naturalizovaného v Innsbrucku, Cherubína O'Dalea. O'Dale byl prvním servitou ordinovaným na kněze v nově založené zaalpské mužské komunitě.⁵³ Jeho kniha je připsána vdově po císaři Ferdinandu III. Eleonoře Gonzaga.

Obr. č. 2 Titulní grafika životopisu arcivévodkyně Anny Kateřiny Gonzaga jako servitské sestry Anny Juliány sepsaného Cherubínem O'Dalem.

V dolní části grafického listu je využita scéna zázračného odhalení arcivévodkynina neporušeného těla. Nad výjevem na soklu ukazuje putto v kartuši polcený štít, jehož

V dedikaci k sobě přirovnává generální vikář zaalpských servitů Bernardin Wenzl obě mantovské princezny v jejich vdovském údělu a zvolené cestě zbožnosti a charity. Oslavuje je jako sloupy mantovského a rakouského domu a vyjadřuje naději, že Eleonora Gonzaga naváže na dílo Anny Kateřiny a bude ráda podporovat a chránit.⁵⁴ Výrazná orientace na upevňování přízně ze strany habsburského domu je častým a velmi silným rysem servitských tisků.

Na titulní grafice tisku je v trnovém medailonu znázorněna arcivévodkyně v šatu terciářek, které založila (viz obr. č. 2). Nápisová páska naráží na pomíjivost atributů světské moci, jež Anna Kateřina vyměnila za

odznaky pokání, které drží v rukou, zatímco panovnické koruny leží stranou.

⁵² Srov. Augustin M. ROMER, *Servitus Mariana auspiciis Austriacis in Germaniae, Hungariae et Bohemiae Regnis reparata seu historia Ordinis Servorum Beatae Mariae Virginis medium saeculum a sui Reductione continens*, Viennae 1667, s. 258 – 265.

⁵³ Vysvěcen byl 28. února 1624. Srov. C. A. M. MOONEY, *The Servite*, s. 30.

⁵⁴ Srov. Cherubin O'DALE, *Vita et gesta Reverendissimae ac Serenissimae Annae Iulianae Archiducissae Austriae ... Tyrolis olim Dominae, Ordinis Servorum Beatissimae Mariae Virginis in Germania Reparatricis, ... sancte vivens, pari morte finit, cuius corpus ibidem incorruptum asservatur: Praemittitur succincta narratio de primo Ordinis Servorum in Germaniam Ingressu, ejusdem propagatione, Haereticorum persecutione, et Excidio*. Oeniponti 1672, dedikace.

heraldicky levé pole zaujímá servitský znak tvořený majuskulním *S* obtáčeujícím středový dřík unciálního *M*. Nad iniciálami řádu (*Servi Mariae*) vyrůstají z koruny tři lilie. Pravé pole je pak tvořeno erbem rakouských zemí.

Jako jasné vizuální vyjádření úzkého vztahu řádu a habsburského domu byl znak spojující servitskou a dynastickou symboliku důležitým motivem v řádové sebe prezentaci. Nejstarší dochované erbovní privilegium dovolující zaalpským servitům uplatňovat stříbrné břevno na červeném poli v kombinaci s řádovým znakem bylo uděleno innsbruckému klášteru císařem Matyášem dne 15. října roku 1615, tedy ještě za života arcivévodkyně.⁵⁵ Obdobnou výsadu udělil roku 1631 císař Ferdinand II. servitskému konventu u sv. Michala na Starém Městě pražském, který také sám fundoval, a rovněž konventu Na Slupi (viz obr. č. 3).⁵⁶

Obr. č. 3 Detail erbovního privilegia uděleného servitskému klášteru u sv. Michala císařem Ferdinandem II. dne 19. dubna 1631. Na štítu v ruce archanděla Michaela je zobrazeno erbovní znamení řádu v podobě užívané zaalpskými servity.

V souvislosti s osamostatněním české řádové provincie v roce 1714 rozšířil pak nedlouho poté císař Karel VI. privilegium užívat habsburské „*cimelium seu insignae*“ na všechny konventy české provincie s odkazem na přízeň, kterou servitům prokazoval již jeho

⁵⁵ Srov. edice vycházející ze dvou v kopii dochovaných znění. C. A. M. MOONEY, *Identity*, s. 104–106.

⁵⁶ Originál viz Národní archiv (dále NA) Praha, f. Archivy zrušených klášterů, i. č. 2406, sign. ŘS sv. Michal.

předchůdce Ferdinand II. (jako příklady užívání kombinovaného habsburského a servitského znaku srov. obr. č. 4 a č. 5).⁵⁷

Obr. č. 4 Alianční znak fundátora králického konventu biskupa Tobiasa Johanna Beckera spolu se servitským znakem, jenž je v heraldicky pravé polovině polceného štítu doplněn bílým břevnem v červeném poli. Detail nástropní fresky v refektáři kláštera v Králíkách.

Funkci tzv. paradigmatického narativu zachycujícího vzorový běh života v řeholní instituci s jeho nároky a ideály plnila v řádu především biografie prvního kanonizovaného servitského světce Filipa Beniziho.⁵⁹ Osobnost pátého řádového generála sehrála pro servity roli, již bychom mohli přirovnat k úloze Bernarda z Clairvaux v rámci

Narativní texty o Anně Kateřině Gonzaga byly sice opakovaně vydávány až do 18. století a mohly se dobře uplatňovat při zvyšování prestiže řádu v Zaalpi i při upevňování přízně habsburského domu, vzhledem k výjimečnému postavení arcivévodkyně však nemohly být koncipovány jako biografický vzor pro konkrétní servity, jako model života servitského řeholníka.⁵⁸ Životopisy Anny Kateřiny Gonzaga tak měly jednoznačně vyšší potenciál pro působení směrem k řádovým podporovatelům než ve vztahu k internímu řádovému prostředí.

Obr. č. 5 Erb na oratoři konventního kostela ve Veselí nad Moravou, kde došlo při pozdějších úpravách z neznalosti k záměně barev (místo stříbrného břevna na červeném poli je zde červené břevno na stříbrném poli s vloženým stříbrným damaskováním).

⁵⁷ Opis ochranného listu Karla VI. z 11. března roku 1718, jehož znění naznačuje, že k rozšíření privilegia došlo v návaznosti na oddělení české provincie, uchovává NA Praha, f. Fundační komise, i. č. 291, sign. G 15/ 9, kart. 211.

⁵⁸ Srov. Joseph M. BARCHI, *Lebenswandel der hochwürdigsten, durchleuchtigsten und gottseligsten Fürstinn, und Frau Anna Juliana, Erzherzogin zu Österreich etc. etc. Ordens der Dienerinnen Unser Lieben Frau*, Innsbruck 1770.

⁵⁹ Vycházím z konceptu americké sociolingvistky Charlotte Linde, která paradigmatický narativ definuje jako zachycení ideální životní dráhy v určité instituci, podle níž jednotliví členové poměřují své osobní příběhy. Srov. Charlotte LINDE, *The Acquisition of a Speaker by a Story: How History Becomes Memory and Identity*, Ethos (special issue on History and Subjectivity) 28, 2000, 4, s. 619–620.

cisterciáckého řádu. Zachránil svůj řeholní institut před hrozícím zánikem v době redukčních opatření II. lyonského koncilu roku 1274. Byl tak tradičně chápán jako druhý zakladatel řádu a také zpracování jeho života můžeme řadit mezi typ vyprávění o zakladatelích.⁶⁰

Na přelomu 16. a 17. století probíhaly v řádu intenzivní přípravy beatifikace Filipa Beniziho. Sepsáním oficiálního životopisu pověřil generál řádu roku 1598 fra Arcangela Gianiho.⁶¹ V roce 1603 byl Gianiho text generálním převorem schválen a bylo přijato nařízení generální kapituly, podle něhož se měla biografie Filipa Beniziho nacházet v každém servitském konventu.⁶² Následujícího roku bylo Gianiho dílo vydáno tiskem ve Florencii pod názvem *Della historia del b. Filippo Benizii* a s dedikací velkovévodkyni toskánské. Samo dílo je výrazem toskánské vlastenectví autora. Toskánsko je líčeno jako kraj světců, pousteven a rodiště mnoha eremitských komunit.⁶³

S šířením servitů v Zaalpí vyvstávala potřeba mít pro nově vznikající domy k dispozici světcův životopis, nejlépe sepsaný v jazyce a zasazený do kontextu, který by více vyhovoval potřebám členů řádu ve střední Evropě. Provincie Germania, vzniklá roku 1634, zahrnovala kolem poloviny 17. století vedle provinčního sídla v Innsbrucku již osm dalších klášterních fundací, byť ne všechny domy byly vystavěné.⁶⁴

Rozhodujícími impulsy pro vytištění skupiny nejstarších biografií světce v Zaalpí se stala data blížící se beatifikace v roce 1645 a později kanonizace v roce 1671, jak je dobře patrné z vnošení jednotlivých vydání. Klíčovou roli ve zprostředkování životopisu Filipa Beniziho středoevropskému prostředí nakonec sehrál Cherubín O'Dale. Jeho opus nazvaný

---

⁶⁰ Paralelu mezi Filipem Benizim a Bernardem z Clairvaux a také srovnání světce se zakladateli jiných řádů, Dominikem Guzmánem, Františkem Bernardonem či Ignácem z Loyoly, lze ostatně doložit již v dobovém textu kázání. Srov. Alberich REBMANN, *Der zu Vermehrung Christi Lehr, Mariae Ehr: von Christo berufene, von Maria gerufene, von beyden benandte und gesandte Marianische Apostl S. Philippus Benitius, des heiligen Ordens der Diener Mariae V. General, und grosser Fortpflantzer, ein in Heiligkeit des Lebens, Tugenden und gewürckten unzählbaren Miraculn grosser Wundersmann gewester kaiserlicher Beichtvater und Hofprediger Rudolphi, des ersten römischen Kaisers aus den Ertzhertzoglichen Haus von Oesterreich*, Prag 1728, nepag.

⁶¹ Davide M. MONTAGNA, *Fra Arcangelo Giani. Annalista dei Servi*, Bibliografia dell'Ordine dei Servi (1552–1623), Bologna 1973, s. 471–472.

⁶² Tamtéž, s. 471–472. K ustanovení o přítomnosti světcovy biografie v každém konventu srov. např. Filippo CARAFFA a kol., *Enciclopedia dei Santi. Bibliotheca sanctorum*, Vol. V. Roma 1999, s. 751. O pečlivém dodržování nařízení pak svědčí zastoupení různých variant životopisu Filipa Beniziho prakticky ve všech dochovaných knižních fondech ze servitských klášterů. (Pro příklad uveďme alespoň Bibliothek des Servitenklosters Wien, sign. Octav 4869; Bibliothek des Servitenklosters Innsbruck, sign. OSM 659; knihovna novohradského konventu, již spravuje Jihočeská vědecká knihovna, Oddělení rukopisů a starých tisků Zlatá Koruna (dále ORST Zlatá Koruna), sign. N 1301; knihovna jaroměřického konventu, již uchovává Vědecká knihovna v Olomouci, Studovna historických fondů, sign. 30. 685 či sign. 30. 652.)

⁶³ Arcangelo M. GIANI, *Della historia del b. Filippo Benizii nobile fiorentino dell' Ordine de' Servi di Maria*, Firenze 1604.

⁶⁴ Provincie měla kolem roku 1650 tři konventní fundace v Praze – Na Slupi, na Starém Městě a na Bílé hoře (nerealizováno), pět domů vyrůstalo ve venkovském prostředí (Maria Waldrast a Maria Luggau v Tyrolsku, Kreuzberg u Bonnu, Maria Loretto v Burgenlandu a Maria Langeegg v Dolních Rakousích). Klášter budovaný ve Vídni nebyl výsledkem samostatného fundáčního počínu, ale spíše strategického rozhodnutí ze strany řádu. Srov. např. A. M. PÖTSCHER, *Geschichte* s. 135.

Historia vitae ac rerum gestarum beati P. Philippi Benitii byl bezprostředně před beatifikací vytištěn v krátkém sledu v Innsbrucku hned dvakrát, v letech 1643 a 1644.⁶⁵

Jak je u reprezentativnějších servitských tisků 17. století obvyklé, dílo je věnováno habsburskému císařskému páru, Ferdinandu III. a Marii Anně Španělské. Text dedikace i grafický titulní list přitahují pozornost především k jednomu motivu světceva života – příběhu domnělého setkání Filipa Beniziho s Rudolfem I. Habsburským. Zmínka o cestě pátého řádového generála do „Germánie“ se objevila v italském prostředí v závěru 15. století v kronice servity Simona Pellatiho a dostala se také do světceva oficiálního životopisu od Arcangela Gianiho. Měla však velmi nekonkrétní charakter a zřejmě vděčila za svůj vznik také časové koincidenci života obou aktérů příběhu. Pro vytváření kolektivní identity servitů v habsburské monarchii a pro upevňování vazeb řádu s habsburským domem sehrálo narativní konstruování vztahu mezi Filipem Benizim a Rudolfem I. významnou roli. Jak uvidíme níže, motiv se stal jedním z nejoblíbenějších prvků řádové sebe prezentace.

V dedikaci je světec konstruován jako rádce Rudolfa I., od nějž „progenitor“ – otec, zakladatel dynastie – přijal řádový škapulíř, který pak nosil pod svým purpurem.⁶⁶ Ve vlastním textu díla se O’Dale s odvoláním na Gianiho rozepisuje zevrubněji o Filipově šíření řádu v Zaalpi a o přijetí Rudolfa i s jeho ženou do třetího řádu servitů.⁶⁷

Z hlediska historické kritiky samozřejmě nesedí mnohé. Nejenže nemáme spolehlivé doklady o přítomnosti světce v Zaalpi, ale samozřejmě ani stopy po servitském kazateli na Rudolfově dvoře a panovník je navíc mylně označován za císaře. Servité ve 13. století ještě nespravovali škapulířová bratrstva, ani třetí řád a ve výčtu by se dalo pokračovat. Motiv však zazníval z kazatelen, velmi vitálně pronikal do řádové devoční literatury i vizuální kultury a právě jeho fungování v promyšleném systému řádové sebe prezentace je nepochybně hodné badatelského zájmu.

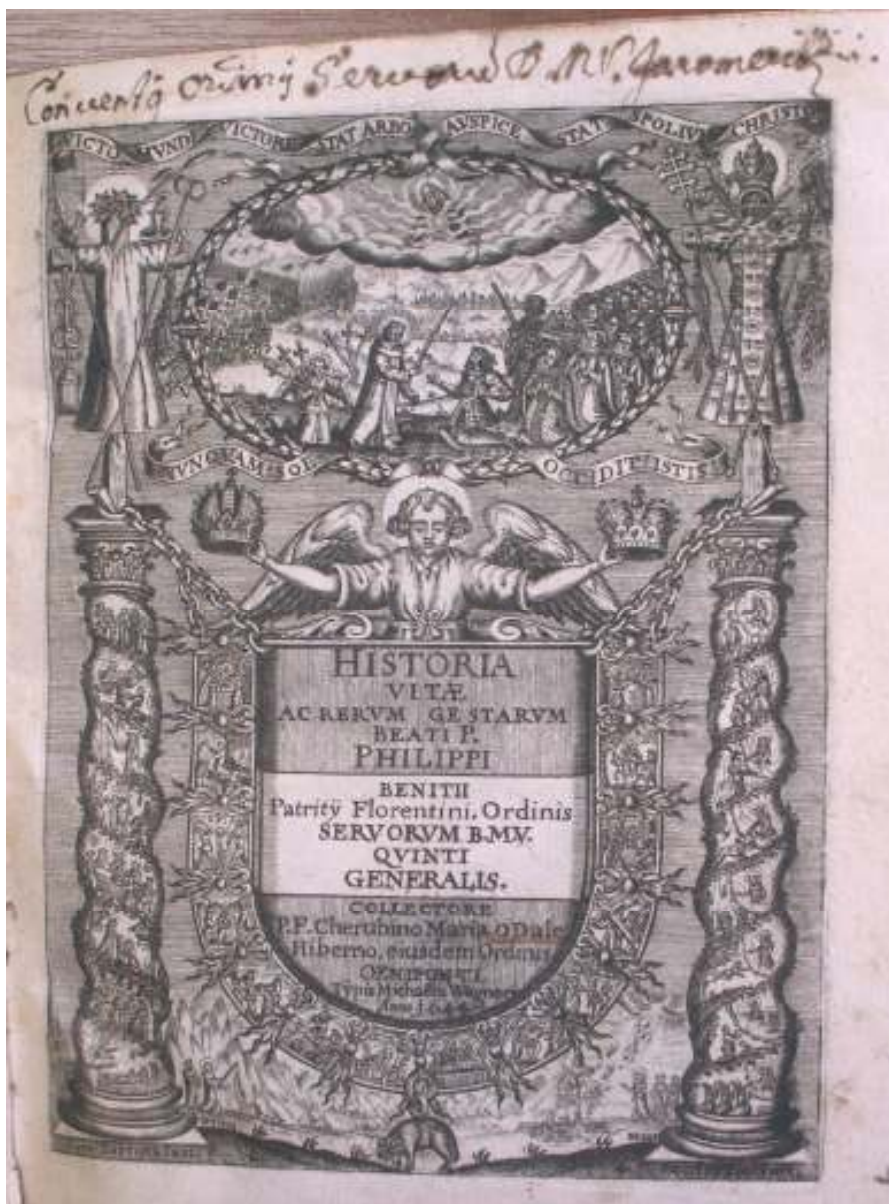
---

⁶⁵ Srov. Cherubin M. O’DALE, *Historia vitae ac rerum gestarum beati P. Philippi Benitii, patritii Florentini ordinis Servorum B. M. V. quinti generalis*, Oeniponti 1643. Mladší vydání neslo stejný název. Srov. Cherubin M. O’DALE, *Historia vitae ac rerum gestarum beati P. Philippi Benitii, patritii Florentini ordinis Servorum B. M. V. quinti generalis*, Oeniponti 1644.

⁶⁶ Ch. M. O’DALE, *Historia vitae*, Oeniponti 1643, nepag. dedikace.

⁶⁷ Tamtéž, s.91–92.

Obr. č. 6 Grafický titulní list životopisu sv. Filipa Beniziho, jenž připravil pro zaalpské prostředí fra Cherubín M. O'Dale. Exemplář na fotografii pochází původně z konventu v Jaroměřicích nad Rokytnou, kde se nacházel noviciát společný pro zaalpské servity provincie Germania (do jejího rozdělení roku 1714). Sídlo noviciátu se samozřejmě bez životopisu světce nemohlo obejít.

Významově bohatší než vlastní text světceva životopisu je grafický titulní list tisku (viz obr. č. 6). V jeho centru se nachází znak habsburského domu (stříbrné břevno v červeném poli), na němž je zavěšen řád zlatého rouna symbolizující boj proti jinověrcům. V jednotlivých člancích řetězu jsou znázorněny scény s náměty sedmi bolestí Panny Marie a sedmi prolití krve Kristovy, jež se v řádu těšily oblibě. Po stranách se nalézají tordované sloupy s miniaturními výjevy života a zázraků Filipa Beniziho, jež sugerují, že právě světec, „přítel“ otce dynastie, může být oním sloupem, o nějž je možné se při realizaci habsburského plánu obnovy katolictví opřít. Na obou postranních sloupech je ostatně habsburský znak také

zavěšen. Nad znakem a polopostavou anděla je v oválném rámu (viz obr. č. 7) zobrazena scéna, na níž Filip Benizi podává klečícímu Rudolfovi Habsburskému meč. Na exempláři vydání z roku 1644, uloženém v olomoucké vědecké knihovně, se pod postavou panovníka nachází písmena RVD a číslo I, aby bylo možné klečícího muže ve zbroji jednoznačně identifikovat. Postava anděla za světcem drží v rukou zbývajících šest mečů, jež slouží jako aluze na sedm bolestí Panny Marie uctívaných v řádu servitů. Na celou scénu shlíží z oblak Matka Boží Sedmiboletná (se sedmi paprsky v srdci). Vojsko v pozadí jako obraz nepřítele lze aktualizovaně interpretovat v kontextu válečných 40. let 17. století, kdy byla práce připravována do tisku.

Obr. č. 7 Detail grafického titulního listu životopisu Filipa Beniziho od Cherubína O'Dalea.

Jak patrně, grafika je významově velmi mnohovrstevnatá a můžeme usuzovat, že autorem náročného ikonografického programu byl některý vzdělaný servita, který usiloval, aby dílo vzbudilo zájem v prostředí habsburského dvora. Podle mého názoru jím byl nejspíše právě autor knihy Cherubín O'Dale. Na přelomu 30. a 40. let 17. století, v době bezprostředně předcházející vydání práce, působil ve Vídni a pohyboval se v blízkosti panovnického dvora, zejména v přízni císařovny vdovy Eleonory a královny Marie Španělské. V dvorském prostředí se mu také dařilo šířit úctu k servitskému škapulíři a získávat podporu pro řád.⁶⁸

⁶⁸ Detailněji k postavě Ira naturalizovaného v habsburské monarchii srov. Christopher A. M. MOONEY, *Donagh O'Daly, O. S. M., 1600c–1664 – a Forgotten Irish Figure of the Counter-Reformation in Austria and Bohemia*, *Studia Hibernica* 19, 1979, s. 7–25.

O'Daleova kniha umožnila propojit zakladatelský narativ o Rudolfovi I. jako praotci dynastie a vzoru habsburských ctností⁶⁹ se zakladatelským příběhem obnovitele servitského řádu a šířitele řádové spirituality v Zaalpi, to vše bylo situováno do zlaté éry univerzální církve vrcholného středověku.

Dílo se stalo důležitým nástrojem popularizace svěťce v habsburské monarchii. Ještě v roce 1616, když se servité obrátili na Annu Kateřinu Gonzaga s žádostí o doporučení Filipa Beniziho ke kanonizaci, odmítla s vysvětlením, že postava servity je ve střední Evropě zcela neznámá.⁷⁰ Řádu se však přesto dařilo šířit povědomí o svěťci v prostředí habsburského domu poměrně rychle. Již v roce 1625 byl dopis přimlouvající se za Filipovo povýšení na oltář ochoten napsat papeži Ferdinand II.⁷¹ Obdobné prosby ze strany členů habsburského domu se stávaly stále četnějšími, jak světcův kult zapouštěl se servitskou podporou ve dvorském prostředí kořeny.⁷²

Jestliže zpočátku se světcův životopis opíral o Gianiho starší text, později si již zaalpští servité sami dále rozvíjeli pasáže týkající se Filipova údajného pobytu ve střední Evropě. S nově se formující kolektivní identitou členů řádu usazujících se v habsburské monarchii byla úzce spjata potřeba zevrubnějších odpovědí ohledně řádové minulosti v prostředí, kde začínali působit. Poté, co servité v Zaalpi pevně zakotvili, nastala fáze vynalézání tradice.

Při příležitosti kanonizace Filipa Beniziho roku 1671 vydali servité ve Vídni latinskou verzi Gianiho životopisu pod názvem *Syodus Florentinum*.⁷³ Zároveň byla v Innsbrucku publikována rozšířená a do němčiny přeložená O'Daleova biografie svěťce. Již v samotném titulu díla je Filip Benizi označován za císařského zpovědníka a dvorního kazatele.⁷⁴ Text věnovaný pobytu svěťce u dvora Rudolfa I. Habsburského se oproti původní latinské O'Daleově verzi mnohonásobně rozrostl. Světec měl pomáhat panovníkovi v boji proti nepřítelům, jmenovitě proti českému králi Otakarovi, „welcher aus Hochmut und Hoffnung auf seine Reichtum Rudolphum vernicht (sic) in Österreich feindlich eingefallen und eingenommen. Ist aber nachmals von Rudolpho geschlagen und überwunden auch endlich zur

---

⁶⁹ Např. Anna CORETH, *Pietas Austriaca. Österreichische Frömmigkeit im Barock*, Wien 1982.

⁷⁰ Ch. A. M. MOONEY, *Identity, Community*, s. 46.

⁷¹ Dle autorů tištěných celořádových análů přijal císař Ferdinand II. servitský škapulíř a o kanonizaci Filipa Beniziho se zasazoval opakovaně. Srov. Aloisio GARBI, *Annalium Sacri Ordinis Fratrum Servorum B. Mariae Virginis a sua Institutionis exordio*, t. II, Lucae 1721, s. 569.

⁷² Ch. A. M. MOONEY, *The Servite*, s. 50.

⁷³ Archangelo GIANI, *Syodus Florentinum sive S. Philippus Benitius ortus Florentia ordinis Servorum B. Mariae Virginis quintus generalis propagator illustris*, Viennae 1671.

⁷⁴ Cherubin O'DALE, *Historia von dem Leben, Tugenden, Heiligkeit, denck- und wunderwürdigen Thaten dess H. Vatters Philippi Benitii Serviten Ordens oder Unser Lieben Frauen Diener eines Apostolischen Manns gewessten keyserlichen Beichtvatters und Hofpredigers*, Innsbruck 1671.

Abbitt gezwungen worden.“⁷⁵ Díky Filipovým kázáním měli četní panovníkovi nepřátelé složit zbraně či odříkat se svého kacířství a mnoho lidí měl pohnout ke vstupu do servitského řádu.⁷⁶ Nepřítel je v textu konstruován jasně jako povstalec a kacíř, jež panovník s pomocí světce poráží a poté zakládá kláštery Filipova řádu.⁷⁷ Celé vyprávění mohlo být čteno také jako prefigurace aktuálních událostí éry rekatolizace.

Nastíněná fikcionalizace minulosti nám sice neposkytuje žádná využitelná „tvrdá fakta“, nabízí nám však bohatý rétorický i vizuální materiál. Pokud na zmiňovaný systém imaginativních narativních struktur pohlédneme skrze interpretativní model vypracovaný Northropem Fryem pro fiktivní texty, zjistíme, že vykazují charakteristiky (fikčního modu) romance.

Klíčovým strukturujícím principem romance je podle Frye polarizace a separace dvou světů: vytouženého, idylického světa asociovaného se štěstím, bezpečím a také mírem a naopak hrozného, děsivého světa plného bolesti a úzkosti.⁷⁸ Podobně lze také charakteristické postavy romance dělit na ctnostné hrdiny a ničemné anti-hrdiny jako černé a bílé figury na šachovnici.⁷⁹ Základní dějový rámec tvoří dobrodružství a především jeho jádro, pro něž má anglosaská literární věda proslulý název „quest“, který bych kromě standardního překladu – hledání – převedla pro naše účely spíše jako poslání či mise.⁸⁰ Jednotlivé postavy pak napomáhají či naopak znemožňují naplnění dobrodružné mise.⁸¹

Mé interpretační směřování je možná již patrné. Rétorika rytířského boje otce zakladatele habsburské dynastie se servitskou pomocí proti nepřátelům rodu i jeho víry proniká totiž nejen verbální a vizuální narací výše zmíněných biografii Filipa Beniziho, ale stala se hojně využívaným nástrojem řádové sebe prezentace v habsburské monarchii a budeme se s ní v následujícím textu setkávat častěji.

---

⁷⁵ Tamtéž, s. 140.

⁷⁶ Srov.: „Dann mit seinen Predigen und Rat hat er so viel gefruchtet, dass etliche die wieder den Kaiser gespannte Waffen niedergelegt andere umb Gnad dess verübten Aufsass anhielten: andere nach abgesagter Ketzerei sich zu dem katholischen Glauben begaben. Und schliesslich ihr viel absonderlich der Diener Mariae eintratten und allda ihr Leben selig zubrachten.“ Tamtéž, s. 140.

⁷⁷ Tamtéž, s. 141.

⁷⁸ Srov. Northrop FRYE, *The Secular Scripture. A Study of the Structure of Romance*, Cambridge (Mass.) – London 1976, s. 50–53. Někdy označuje Frye oba světy také jako „a world above“ and „a world below“, srov. např. tamtéž s. 150.

⁷⁹ Přirovnání k šachovým figurám a další charakteristika postav romance srov. blíže N. FRYE, *Anatomie kritiky*, s. 226–227.

⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 216–217. Sylva Ficová zvolila pro překlad výraz hledání.

⁸¹ Tamtéž, s. 226–227.

Podle Northropa Frye se také v romanci ze všech literárních forem nejsilněji projevuje prvek snění o uskutečnění smělých přání, snění o dosažení prezentovaných ideálů.⁸² Pojmenovat onen dobově aktuální sen sdílený a rozvíjený servity v loajalitě s dynastií pak není těžké. Je vizí obnovy katolictví ve střední Evropě, vlastního řádového podílu na této misi chápané jako služba patronce řádu Panně Marii uctívané zejména jako Mater Dolorosa. Ostatně trpící panenská hrdinka – dáma v nesnázích – je rovněž klasickou konvencí romance, jejíž analýze Frye dokonce věnoval samostatnou kapitolu s názvem *Our Lady of Pain: Heroes and Heroines of Romance*.⁸³

Nastíněný komplex narativně utvářených představ, který bychom mohli nazvat servitská rekatolizační romance, vykrytalizoval v řádu velmi rychle během prvních dvou třetin 17. století a vytvořil podloží, na němž bylo možné snadno stavět další sebeprezentační strategie.

Výrazný mezník v řádové sebe prezentaci znamenalo dílo Augustina Romera *Servitus Mariana auspiciis Austriacis* vydané k příležitosti půlstoletí působení reformovaných servitů v Zaalpí.⁸⁴ Již pouhý název díla akcentující úzké spojení servitů s habsburským domem svědčí o ambiciózním záměru. Historiografický opus byl bohatě vybaven mědiryty, vesměs provedenými Bartolomějem Kiliánem st., které představovaly převážně pohledy na servitské konventy, portréty významných mecenášů řádu a výjevy zázraků. Práce mohla nepochybně uspokojit vkus náročných čtenářů a potenciálních podporovatelů z vyšších společenských vrstev. Zároveň hrála důležitou roli ve formaci řádových členů a patřila spolu s O'Daleovou biografií Filipa Benziho k četbě doporučované pro novice⁸⁵ a nezbytné výbavě servitských knihoven.

Romerovo dílo je výrazem určitého sebevědomí ze strany samotných servitů. Historiografická syntéza je vydána tiskem relativně brzy po zakotvení řádové observance v Zaalpí v době, kdy sotva zemřeli příslušníci první řádové generace. Je využito prakticky první větší výročí a příležitost ohlédnout se zpět. Dle Romerovy předmluvy ke čtenáři byl autor sepsáním díla pověřen přímo generálem řádu Kalixtem M. Puccinellim během jeho

---

⁸² Frye používá pojem „the wish-fulfillment element in romance“. Srov. N. FRYE, *The Secular Scripture*, s. 179. V Anatomii kritiky se vyjádřil nejexplicitněji: „Romance má ze všech literárních forem nejbližší snu o vyplněném přání.“ N. FRYE, *Anatomie kritiky*, s. 216.

⁸³ N. FRYE, *The Secular Scripture*, s. 65–93.

⁸⁴ A. M. ROMER, *Servitus Mariana auspiciis*.

⁸⁵ Oba tituly figurují např. v rukopisném seznamu literatury v příručce pro průpravu noviců, již uchovává Národní muzeum, Praha, rukopis sign. XIII F 16, *Regulae ab omnibus Sacri ordinis Servorum Beatae Mariae Virginis Novitiis accurate in Provincia Austriaco Hungarica servandae, his subordinandae praeceptis, quia in constitutionibus nostris de Novitiorum aeducatione habentur* (cca po roce 1758), nepag.

vizitační cesty do Zaalpí roku 1661.⁸⁶ Z úvodu k básni otištěné v díle a dedikované Romerovi Norbertem M. Lechnerem se dozvídáme, že Romer zastával úřad historika a definitora provincie.⁸⁷ Nákladnost vydaného díla však nelze vysvětlit pouze běžnou praxí řádové evidence vlastních dějin.

Obr. č. 8 Mědiryt s výjevem přiložení servitského škapulíře na císaře Leopolda jako nemocné dítě. Motiv se stal v řádu oblíbeným jako příběh zázračné uzdravení pozdějšího panovníka.

Nezanedbatelnou roli zjevně hrála snaha těžit z přízně habsburského domu a zpětně náklonnost dynastie upevňovat. Dílo je také opět dedikováno císařskému páru, „*Divis Imperatoribus neonuptiis*“, nedlouho před vydáním tisku (roku 1666) sezdaným manželům Leopoldu I. a Markétě Marii, druhé dceři španělského krále Filipa IV.⁸⁸ Mezi doprovodnými grafikami je zahrnuto rovněž ztvárnění zázračného uzdravení císaře Leopolda jako nemluvněte pomocí servitského škapulíře (viz obr. č. 8) a motivu je věnována i samostatná

kapitola. Také kořeny tohoto příběhu ostatně musíme hledat u Cherubína O'Dalea, jenž vystupuje jako aktér přiložení škapulíře na císařské dítě a byl patrně také jedním z iniciátorů interpretace celého zbožného aktu jako zázraku.⁸⁹

⁸⁶ Úkol byl Romerovi oficiálně svěřen na provinční kapitule v Innsbrucku, jíž generál Puccinelli předsedal. Srov. „*inter habita Anno 1661 Oeniponti Provincialia comitia, quibus ipse Reverendissimus Generalis P. Calistus Puccinellius praesidebat, indigno mihi denique concredita est istiusmodi operis executio.*“ A. M. ROMER, *Servitus Mariana*, nepag. (Praefatio auctoris ad lectorem).

⁸⁷ A. M. ROMER, *Servitus Mariana*, nepag. (In Servitum Marianam).

⁸⁸ Tamtéž, nepag. (Epistola dedicatoria).

⁸⁹ Tamtéž, s. 318–320.

Pokud pohlédneme na srovnatelné mimoitalské provincie řádu servitů ve Francii a ve Španělsku, zjistíme, že podobně výpravný opus v jejich prostředí nikdy tiskem nevyšel a ani vazby na panovnické rody v obou zmíněných zemích zdaleka nedosahovaly míru intenzity střeoevropské situace.⁹⁰

Odlišně vypadala samozřejmě publikační činnost servitů na Apeninském poloostrově, kde vznikli a kde tradičně vycházela díla recipovaná v rámci celého řádu.⁹¹

Romer koncipoval své dílo jako příběh návratu servitů do Zaalpí, jako vyprávění o obnově služby Panně Marii pod habsburskou patronací.

„Servitus mariana reparata“ zní ve zkratce jím zvolený obrazný název pro řádovou historii. Také grafický titulní list jasně vizualizuje myšlenku obnovy díla řádu v Zaalpí (srov. obr. č. 9). Na soklu, na němž stojí

Filip Benizi, je zobrazena středověká stavba řádu v říši,

Obr. č. 9 Grafický titulní list historiografického díla Augustina M. Romera *Servitus Mariana*.

jak se rozpadá, ba řítí k zemi. Na protějším piedestalu je pak zachyceno zasazování nové sazeničky řádu pod patronací Anny Kateřiny Gonzaga. Akcentování znovuuvedení řádu do Zaalpí s sebou nese konotaci příchodu za určitým posláním, za účelem restaurování někdejšího stavu řádu i církve ve střední Evropě.

⁹⁰ Servité ve Francii založili postupně 11 domů v Provence, jež vytvořily tzv. narbonnskou provincii. Nejzvěrubněji se jí věnuje syntetická monografie, která byla publikována jako zvláštní číslo řádového časopisu *Studi storici*. Srov. Marcel BERNOS, *Recherches sur l'Ordre des Servites en Provence (1483–1720)*, *Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria* 25, 1975, s. 5–336. K servitskému působení ve Španělsku dosud žádná monografická práce nevznikla. Rozsáhlé pasáže o španělské řádové provincii v 17. a 18. století zahrnul do své studie Damian M. CHARBONEAU, *The Servites of Barcelona*, *Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria* 30, 1980, s. 5–87.

⁹¹ Obecně k situaci řádu v Itálii v polovině 17. století srov. Conrad M. BORNTTRAGER, *The State of the Servite Order in Italy, 1650*, *Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria* 18, 1968, s. 140–231.

Důraz na navázání na starší tradici je v servitské sebe prezentaci velmi silný. Odvolávání se na někdejší existenci středověké řádové provincie Germania, jež beze zbytku zanikla v důsledku reformace,⁹² mohlo dobře sloužit jako aktuální dobový argument ke vznášení nároků na restituci či kompenzaci ztracených domů, jak tomu ostatně bylo také u jiných řádů se středověkou kontinuitou v Zaalpi.

Prakticky celá zaniklá provincie Germania se však nacházela na území říše, s těžištěm konventů v oblasti Saska a Durynska. Jediným domem, který servité s habsburskou pomocí získali na základě své historizující argumentace, tak byl zchátralý klášter Panny Marie Na Trávníčku v Praze na Slupi.⁹³ Slupský konvent poničený za husitství se stal důležitým symbolem starobylé kontinuity řádu v Zaalpi a vedle tématu setkání sv. Filipa s Rudolfem Habsburským také druhým hlavním námětem historizujících narativů řádu v habsburské monarchii.

Obliba barokního historismu u starších církevních řádů ve střední Evropě je klasickým tématem, téměř leitmotivem, k němuž se každá badatelská generace vrací znovu a znovu.⁹⁴ Mendikantské řády ovšem v tomto ohledu přitahovaly pozornost badatelů zatím zcela okrajově, stejně jako projevy barokního historismu v literárních či rustikálnějších výtvarných dílech. Pokud bychom zatím na příkladu řádu servitů přijali tezi, že se v imaginativním řádu rekatolizace uplatňovala narativní schémata romance, umožnilo by nám to podívat se na řádový historismus z jiného úhlu pohledu.

Podle interpretačního modelu Northropa Frye je jedním ze znaků romance „mimořádně neodbytná nostalgie a hledání zlatého věku v prostoru a čase“.⁹⁵ Dějové schéma hledání či mise je pak zároveň hledáním identity zakotvené ve ztraceném šťastném čase a směřuje v určitém cyklickém pohybu k nalezení identity a zlatého věku nové kvality.⁹⁶

---

⁹² V pozdním středověku zahrnovala provincie 16 domů. Zevrubněji srov. Gottfried M. WOLFF, *Die Deutsche Provinz der Serviten* (Diplomarbeit an der Theologischen Fakultät der Universität Innsbruck), Innsbruck 1986.

⁹³ Ke konventu a kostelu Zvěstování Panny Marie Na Trávníčku dosud nejpodrobněji Dobroslav LÍBAL, *Kostel Panny Marie Na Trávníčku v Praze*, Praha 1948.

⁹⁴ Výčet literatury by jistě zabral několik stran. Bilanci zájmu historiků umění o Santiniho tvorbu představil např. Mojmír HORYNA, *Jan Blažej Santini – Aichel*, Praha 1998, s. 23–28. Ke kultu husitských mučedníků srov. recentně Štěpán VÁCHA, *Barokní kult cisterciáckých mučedníků doby husitské*, in: Ivana Čornejová (ed.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného na Vranově u Brna ve dnech 4. –5. 6. 2003*, Praha 2003, s. 182–216.

⁹⁵ Srov. N. FRYE, *Anatomie kritiky*, s. 216.

⁹⁶ Pojem identita chápe Northrop Frye velmi flexibilně, takže je až překvapivě snadno skloubitelný s dnešními teoriemi identity: „Reality for romance is an order of existence most readily associated with the word identity. Identity means a good many things, but all its meanings in romance have some connection with a state of existence in which there is nothing to write about. It is existence before „once upon a time“ and subsequent to „and they lived happily ever after“. What happens in between are adventures, or collisions with external circumstances, and the return to identity is a release from the tyranny of these circumstances. Illusion for romance, then, is an order of existence that is best called alienation. Most romances end happily, with a return to the state of identity, and begin with a departure from it.“ N. FRYE, *The Secular Scripture*, s. 54.

V Romerově komplexním podání a v mnoha dalších servitských tiscích i vyobrazeních je šťastnou érou rozkvětu řádu vrcholný středověk, především doba dvou podporovatelů, otců zakladatelů pro dvě pozdější hlavní teritoria barokního rozkvětu řádu: Rudolfa Habsburského pro rakouské země a Karla IV. pro české země. Zpracování tématu působení Filipa Beniziho u Rudolfova dvora je blízké pasážím z Filipových životopisů, z nichž posledně zmíněný, anonymní překlad O'Daleova textu do němčiny se patrně opřel také o Romerovy pasáže a mimo jiné využil i stejný grafický portrét svěťce.⁹⁷ Ve svém rozsahu nové je však zpracování karlovskeho založení servitskeho konventu na Novém Městě pražském, jehož dějové schéma má určité shodné rysy s řádovou tradicí o Rudolfu Habsburském. Převor slupského kláštera založeného Karlem IV. měl sloužit jako císařův teolog a rádce, z jehož popudu by panovník přijal se svou ženou servitský škapulíř. Narativní utváření založení konventu, o jehož okolnostech jinak víme velmi málo,⁹⁸ tak mělo servitům usazujícím se v raném novověku v českých zemích poskytnout legitimizační zakladatelský příběh.

Konvenci ohavného démonizovaného světa romance, který má být v rámci jejího děje poražen, servitům snad nejlépe poskytovalo rozvíjení příběhu o řádových mučednících údajně upálených husity v konventu Na Slupi. Je pozoruhodné, že o servitských klášterech zaniklých v říši za reformace srovnatelné černé legendy uvnitř řádu nikdy nevznikly. Samotná řádová tradice o husitských mučednících je zřejmě invencí italského řádového falzátora Filippa M. Buondelmontiho (1. pol. 17. stol.), jenž patrně nechal sepsat fiktivní dopis bratra Gerarda,⁹⁹ přetištěný pak jako svědectví o 64 umučených servitech také v Romerově práci.¹⁰⁰

Kapitoly, jež Romer věnoval pražským řádovým mučedníkům, doprovází mědiryt Michaela Waldmanna zasazující scénu upálení do kulis slupského kláštera Zvěstování Panny Marie. Grafika znázorňující duše 64 servitů v podobě ohnivých koulí stoupajících k nebi se stala ikonografickým vzorem pro další pozdější vyobrazení námětu (srov. obr. č. 10).

---

⁹⁷ Augustin M. Romer zemřel v Innsbrucku roku 1669, tedy dva roky před vydáním anonymního německého překladu u příležitosti světce kanonizace roku 1671. K životním datům srov. např. Archiv des Servitenklosters Wien, *Catalogus RR. PP. et FF. Ordinis Servorum B. M. V. in Germania ab Anno Originis MDCXXVII*, bez sign.

⁹⁸ Klášter se začal stavět v roce 1360 jako součást promyšleného plánu usazování církevních institucí v jižní části Nového Města pražského. Blíže Vilém LORENC, *Nové Město pražské*, Praha 1973, s. 122–123.

⁹⁹ Právě nejdále k Buondelmontiho osobě sahají všechna svědectví o pražských řádových mučednících. Znevěrohodňují je také Buondelmontiho další falzátorské počiny týkající se zejm. historie konventu v Sieně. Jako Sieňan chtěl fra Buondelmonti oslavit minulost svého kláštera vynalézáním fiktivních biskupů z řad sienských servitů, obdobnou snahou o oslavu mateřského konventu byla patrně motivována snaha přifknout sienským bratřím účast na misi do husitské Prahy a následnou mučednickou korunu. Vzhled do vzniku a rozvoje kultu servitských mučedníků poskytují materiály, jež uchovává Archivio generale dell'Ordine dei Servi di Maria, Roma (dále Archivio generale), *Postulatio Causarum Beatorum et Sanctorum II, cartella Martiri di Praga*.

¹⁰⁰ A. M. ROMER, *Servitus Mariana*, s. 169–170.

Obr. č. 10 Grafika Michaela Waldmanna zachycující fiktivní scénu umučení 64 servitů husity (z díla Augustina Romera *Servitus Mariana*).

Od starší řádové „historia sacra“ přechází Romer ke své nedávné současnosti, pečlivě eviduje fundace nových domů a množství recentních významných podporovatelů řádu. Dílo nemá jasně koncipovaný závěr, zůstává svým způsobem otevřené pro pokračování, přidání dalších kapitol o založených domech a předních příznivcích řádu. K takovému doplnění mělo snad skutečně dojít. Počátkem 18. století vyšel z Romerovy práce servita Klaudius M. Güffel a pokračoval chronologicky dalšími kapitolami věnovanými nově vzniklým klášterům a jejich

podporovatelům. Dílo bylo patrně psáno k výročí sta let příhodu servitů do Zaalpí a bylo zřejmě určeno k vydání, zůstalo však v rukopise.¹⁰¹

O určité uzavření své práce se však Romer přece jen pokusil. Do poslední, jedenácté knihy svého díla včlenil na závěr stručný životopis Arcangela M. Benivieniho, eremity, který přišel z Monte Senaria vyučovat do Innsbrucku nové členy řádu jako magistr noviců a jenž byl v rozhodujících letech stabilizace observance (1627–1657) generálním vikářem, a tedy zástupcem generála řádu v Zaalpí.¹⁰² Romerova práce tak končí opět biografií zakladatelské postavy, jež měla být středoevropským servitům vzorem ztělesňujícím jejich observantské počátky. Na mědirytovém portrétu Arcangela M. Benivieniho (viz obr. č. 11) je v pozadí zachycen průhled na Monte Senario a kupoli florentského dómu. Obdobné aluze na poustevnickou kolébku řádu najdeme v ikonografii zaalpských servitů často jako narážku na příslušnost k reformní řádové větvi.

Romerův opus se díky svému syntetizujícímu profilu stal základním kompendiem a zdrojem představ o řádu v Zaalpí. Spolu s výše zmiňovanými tisky a italskými pracemi z okruhu Arcangela Gianiho vytvořil soubor autorit, na něž bylo nejčastěji odkazováno v řádové produkci menšího rozsahu, zejména v drobné devoční literatuře či homiletice.

Obr. č. 11: Grafika Bartoloměje Kiliana podle předlohy Michaela Waldmanna zachycující Arcangela M. Benivieniho (z díla Augustina Romera *Servitus Mariana*).

¹⁰¹ Archiv des Servitenklosters Wien, K. M. GÜFFEL, *Sacrarum annalium*.

¹⁰² A. M. ROMER, *Servitus Mariana*, s. 417–421. Archangelo M. Benivieni zastával úřad generálního vikáře pro provincii Germania mezi lety 1627–1657. Údaj čerpám z rukopisu, jenž uchovává Archiv des Servitenklosters Wien, *Provincia Germanica S. Ordinis Servorum B. M. V. sub Clementissima Protectione Serenissimae ac Potentissimae Regio-Archiducalis Domus Austriacae*, sign. C III/ 26., nepag.

I./1.b. Devoční literatura a homiletika – kompaktní obraz spirituality k povzbuzování zbožnosti

Narativní prvky obsahuje menší měrou také devoční a homiletická literatura spjatá se servitským prostředím. Také zde se setkáváme poměrně brzy se stabilním repertoárem vzájemně propojených témat, jež vytvářela kompaktní obraz řádu, který mohl být uceleně zprostředkováván lidem.

Drobné tisky určené kromě vlastních servitů zejména řádovým terciářům a členům škapulířových konfraternit Panny Marie Bolestné k prohlubování jejich osobní zbožnosti měly obvykle příruční formát a byly pro laiky jednoznačně dostupnější než nákladná reprezentativní díla řádové hagiografie a historiografie, u nichž můžeme okruh světských čtenářů omezit spíše na urozené příznivce řádu. Vedle malého formátu hrál ovšem roli také jazyk vydání. Zejména v 1. polovině 17. století se stále ještě silně uplatňovala latina, patrně také v souvislosti s dosud převažujícím mezinárodním charakterem servitské komunity ve střední Evropě. Latinské devoční tisky pak mohly být opět přístupné spíše elitním segmentům společnosti.

Patrně nejstarším tiskem zaměřeným přímo na aktuální i potenciální členy škapulířového bratrstva šířeného servity byla práce sepsaná příslušníkem první generace mužů, kteří v Innsbrucku vstoupili do řádu, Jeronýmem M. Stauberem.¹⁰³ Spisek, vydaný roku 1639 a vzápětí podruhé roku 1641,¹⁰⁴ zahájil v rámci řádové německé observance tradici literatury, v níž jsou kromě pravidel pro servitské laiky či terciáře, případně kromě textů pobožností, otiskovány rovněž narativní pasáže o historii a spiritualitě řádu, případně jeho významných členech a podporovatelích. Jelikož statuta a pobožnosti vypadaly u různých řádů velmi podobně, měly právě narativní partie nezanedbatelný propagační potenciál. Stauber si jej byl dobře vědom. Vždyť v předmluvě ke čtenáři uvádí následující důvody sepsání díla:

“... damit unser Religion samt dero darvon entsprungenen Bruderschaft der Schmerzhaften Mutter Gottes Mariae besser bekannt und vielen der falsche Wohn genommen würde, die unsere Religion von etlichen andern, die etwan nit fast ungleichen Habit mit uns tragen nit zu unterscheiden wissen. Item dern die ungleich vermuten unser Religion seie nit längst

---

¹⁰³ Hieronimus M. STAUBER, *Kurtzer Begriff von dem Ursprung und Wiedereinführung in Theutschland des heiligen Ordens der Diener Mariae, und dero unter solchem Habit Schmerzhafter Bruderschaft mit Treu Regeln und Indulgentzen*, Kölln am Rhein 1639.

¹⁰⁴ Vydání z roku 1641 bylo již opatřeno grafickým titulním listem a spatřilo světlo světa péčí jednoho z nejvýznamějších vídeňských tiskařů 17. století, Matthäuse Cosmerovia. Srov. Hieronimus M. STAUBER, *Kurtzer Begriff von dem Ursprung und Wiedereinführung in Theutschland des heiligen Ordens der Diener Mariae, und dero unter solchem Habit Schmerzhafter Bruderschaft mit Treu Regeln und Indulgentzen*, Wien 1641.

entstanden sondern ein neu angefangenes Werck. Oder doch aufs wenigst in Deutschland vor diesem niemalen gesehen worden.“¹⁰⁵

Úmysl objasnit členům i zájemcům o konfraternitu její cíle jmenuje Stauber teprve na posledním místě.¹⁰⁶ Snahu výrazně zvýšit povědomí o řádu, jehož hábit si lidé pletli, mu nelze upřít. Z citovaného textu je patrný úmysl zdůrazňovat starobylost řádu jako kvalitu, jíž nově se rodící řády nedisponovaly a kterou mohli servité zhodnocovat. Snaha prezentovat také škapulířové bratrstvo (jež řád začal šířit na přelomu 16. a 17. století) jako středověkého původu, narážela, jak sám Stauber naznačuje, na dobovou kritiku:

“... diese Bruderschaft der Schmerzen Mariae unter dem Habit oder Scapulier der Religion gar kein neus Inventum seie, welches (wie ihme vielleicht manicher einbilden möchte) erst anjetzo oder bei wenig Jahren her angefangen hätte.“¹⁰⁷

Na sdělení, jež Stauber mimoděk prozrazuje mezi řádky, je jeho text velmi bohatý a díky svému stáří pro nás neobyčejně cenný. Pracuje s nám již známými motivy Rudolfa Habsburského a Karla IV. jako středověkých řádových terciářů a také dalšími historizujícími tématy. Na rozdíl od jiných autorů však explicitně prozrazuje, že vynalézá tradici na principu domnělé pravděpodobnosti: „kann gar wohl sein, dass“¹⁰⁸ – „je docela dobře možné, že“ funguje jako obrat generující jinak nedoložitelné kauzální spojení.

Stauberův devoční tisk je nutné vnímat v kontextu bouřlivého rozvoje úcty k Panně Marie Bolestné, jenž v řádu nastal v první polovině 17. století. Ostatně potridentská obnova katolictví s sebou obecně přinášela rozmach a rozrůžňování mariánského kultu, včetně specializací na určité typy mariánské devoce v jednotlivých řádech. Servitům se úspěšně dařilo spojit profilaci na zvláštní úctu k bolestem Panny Marie s rozvojem řádové konfraternity.

Ve vydávaných textech byla zdůrazňována kontinuita úcty k Matce Boží Bolestné už od dob založení řádu. V nejstarších servitských legendických textech ze 14. století je sice jejich černý hábit interpretován jako znamení připomínající smutek a opuštěnost (viduitas) Panny Marie po Kristově umučení,¹⁰⁹ s podobným prvkem se lze však setkat také např. u augustiniánů eremitů. Podle jejich řádové mytologie vyzvala Panna Marie sv. Moniku

---

¹⁰⁵ H. M. STAUBER: *Kurtzer Begrif* (1639), nepag. předmluva.

¹⁰⁶ Tamtéž, nepag. předmluva.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 148.

¹⁰⁸ „Folgender Zeit aber weil der Orden aus Deutschland allerdings vertrieben also auch des Habits nach und nach leichtlich vergessen worden, kann gar wohl sein, dass derentwegen nach so langen Jahren von Philippo dem König zu Castilien ... diese Bruderschaft unter dem Titel des Mitleidens oder Schmerzen Mariae der allerseligsten Jungfrauen als ein von dem Orden absonderliches Werck in denen Niederländischen Provinzen eingeführt worden seie.“ Tamtéž, s. 152.

¹⁰⁹ Srov. tamtéž, s. 105 a také Franco A. DAL PINO, *L'abito religioso e il suo significato presso i Servi e le Serve di Santa Maria (secoli XIII–XVI)*, Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria 49, 1999, s. 7–33.

k nošení černého šatu přepásaného černým koženým opaskem na památku oděvu, který oblékala sama Matka Boží po Kristově smrti.¹¹⁰ Na rozdíl od servitů ale augustiniáni nikdy ve srovnatelné míře neusilovali přivlastnit si úctu k Panně Marii Bolestné jako charakteristickou pro svůj řád a stát se koordinátory dalšího šíření kultu.

Pozoruhodný je Stauberův tisk především tím, že jde o kompendium prezentující laikům model servitské mariánské úcty v tištěné podobě dříve než byl zakotven ve vydaných interních řádových dokumentech normativní povahy (zejména v konstitucích). Sřetení o vliv na laiky, resp. o vštěpování určitého náboženského habitu laickým vrstvám, interpretoval Pierre Bourdieu v návaznosti na Maxe Webera jako jeden z klíčových projevů konkurence mezi kvalifikovanými virtuosy v náboženském poli.¹¹¹ Z výše uvedených citací Staubera je patrné, že autor považoval apologeticko-propagační aspekt díla za naléhavý a důležitý pro vymanipulování svébytného prostoru mezi ostatními řády ve střední Evropě.

Stauber devoční příručkou orientovanou na laiky poskytuje čtenářům mnohem více než jen stručné seznámení s řádem a bratrstvem černého škapulíře. Systematizovaným způsobem nabízí velmi raný přehled řádového modelu spirituality.

V odstupu necelého desetiletí po Stauberově práci byl dán do tisku v latinské a německé mutaci nepoměrně náročnější text spíše kontemplativního rázu, který byl vydáván opakovaně hluboko do 18. století. Vzešel z pera tehdejšího provinciála řádu Angela M. Fiegera¹¹² a nesl obrazností nabitý název *Legatio Germaniae calamitatibus oppressae ad pacifici Regis Magnam Matrem pro impetrando a Filio afflictis rebus levamento*. Poprvé byl publikován v Innsbrucku v roce 1647,¹¹³ tedy v samém závěru třicetileté války, a titul nezapře vojenskou konotaci, především chápe Pannu Marii jako nejlepší přímluvkyni uprostřed neštěstí válečné každodennosti, která může říši vyvést z vřavy bitev a hrůz. Je vyjádřením představy dobově oblíbené v katolickém táboře. Vždyť v pojetí Ferdinanda II. i III. byla

---

¹¹⁰ Srov. např. Miloš SLÁDEK (ed.), *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*, Praha 2005, s. 158, 492.

¹¹¹ Srov. Pierre BOURDIEU, *Das religiöse Feld. Texte zur Ökonomie des Heilsgeschehens. (Klassische und zeitgenössische Texte der französischsprachigen Humanwissenschaften 11)*, Konstanz 2000, s. 16–23.

¹¹² Angelus Fieger patřil stejně jako Cherubín O'Dale mezi první čtyři novice observance a podobně také zastával úřad představeného při zakládání konventu u sv. Michala v Praze ve 30. letech 17. století. V roce 1647 byl zvolen vůbec prvním provinciálem nově zřízené provincie Germania. Podrobněji srov. Luke M. FOSTER, *Theology and Theologians*, s. 33–34.

¹¹³ Angelus M. FIEGER, *Legatio Germaniae calamitatibus oppressae ad pacifici Regis magnam Matrem pro impetrando a Filio afflictis rebus levamento*, Innsbruck 1647. Brzy následovala další dvě vydání tisku v Mnichově: Angelus M. FIEGER, *Legatio Germaniae calamitatibus oppressae ad pacifici Regis magnam Matrem pro impetrando a Filio afflictis rebus levamento*, Munich 1648. Angelus M. FIEGER, *Botschafft des betrühten Teutschlands und eines jeden betrühten Herzens an die Trösterinn aller Betrühten*, München 1649.

Panna Marie „Generalissima“ císařských vojsk.¹¹⁴ Ostatně i sám Stauber, jenž svůj spis dedikoval bratrovi Maxmiliána Bavorského, kolínskému arcibiskupovi Ferdinandovi, píše, že kurfiřt označoval Matku Boží jako „Generalissima“ a doporučoval, aby si lidé její obrazy věšeli na domy.¹¹⁵ Nastíněná rétorika servitům bezpochyby vyhovovala, neboť zvyšovala jejich možnost podílet se na rekatolizačním diskursu.

Fiegerova kniha je koncipována velmi promyšleně jako rozhovory zarmoucené duše (animae tribulatae) s Matkou Boží, sestává ze série meditací, které čtenáře provedou životem Panny Marie. Rozhodně nejde o běžnou příručku pro terciáře nebo členy bratrstva, ale o mnohem exkluzivnější titul uspokojující patrně spíše vkus náročných čtenářů.

Obr. č. 12 Jedno z pozdějších vydání meditační příručky Angela M. Fiegera upravené a rozšířené Wilhelmem M. Löhrerem s rukopisným vlastnickým připskem servitského konventu sv. Petra a Pavla v Nových Hradech.

Při aktualizaci a znovuzpřístupnění Fiegerova díla o století později sehrál klíčovou roli první provinční převor provincie Bohemia Wilhelm M. Löhrer, jenž počet meditací v díle výrazně rozšířil a knihu připravil k vydání opět v německé i latinské jazykové verzi, jež spatřily světlo světa v letech 1739 a 1740 (viz obr. č. 12).¹¹⁶ Nedlouho po Löhrerově smrti

¹¹⁴ Blíže srov. např. Thomas WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, B. 2, Wien 2003, s. 195.

¹¹⁵ H. M. STAUBER: *Kurtzer Begriff* (1639), s. 126–127.

¹¹⁶ Srov. Angelus FIEGER, *Gesandtschaft des betrangten Teutschlands zur Trösterin der Betrübten. Das ist: Vertrauliche Unterredung mit Maria in allen Nöthen ... von Neuem übersehen eingerichtet von P. Guilielmo M. Löhrer*, Cölln 1739. Angelus FIEGER, *Legatio afflictæ Germaniæ ad Consolatricem Afflictorum seu Soliloquia cum Maria in omnibus necessitatibus. Ante centum ferme annos publicæ luci data a P. Angelo Fieger Ordinis*

(roku 1750)¹¹⁷ dali servité jím upravené dílo do tisku ještě několikrát v 50. letech 18. století (viz obr. č. 13).¹¹⁸ Do jaké míry byla vlna nových vydání reakcí na prosby zaujatých čtenářů – „ad instantiam piam animarum“ – jak stojí na jednom z titulních listů, je obtížné posoudit. Jisté však je, že podporu zbožnosti pomocí tištěné devoční literatury bral Wilhelm M. Löhrer velmi vážně. Ze servitů působících v českých zemích stál právě on za vydáním největšího množství zbožných příruček. Nevěnoval se ani tolik jejich původní tvorbě jako především pořizování překladů, výtahů a upravených vydání. Připravil do tisku více než dvacet titulů příruční devoční literatury, když opomineme teologické práce, jež měly jiný účel.

Obr. č. 13 Fiegerova modlitební kniha v rozšířené podobě připravené péčí Wilhelma M. Löhrera, vydaná tři roky po jeho smrti s frontispisem provedeným Antonínem Brandelem, rytcem pocházejícím z Kuksu a vyškoleným v okruhu Michaela H. Rentze. Wilhelm M. Löhrer byl osobním kaplanem Františka Karla a Anny Kateřiny Sweerts-Sporck. V obou manželech můžeme patrně spatřovat podporovatele Löhrerových rozsáhlých publikačních aktivit.

Löhrerova ediční a autorská činnost měla poměrně kompaktní ráz a směřovala ke kultivaci zbožné praxe laiků. Svůj zájem orientoval servitský exprovinciál zejména na

Servorum B. M. V...., nunc ad instantiam piarum animarum recognita et in commodiorem ordinem redacta ... a R. P. Gulielmo M. Löhrer, Coloniae 1740.

¹¹⁷ Krátký životopisný medailon srov. např. L. M. FOSTER, *Theology and Theologians*, s. 39.

¹¹⁸ Srov. Angelus FIEGER, *Gesandtschafft des bedrangten Teutschlands zur Trösterin der Betrübten. Das ist: Vertrauliche Unterredung mit Maria in allen Nöthen ... Anjetzo auf Anhalten frommer Seelen von Neuem übersehen, füglich eingerichtet, und zum abermahligen Druck in beyden Sprachen ausgefertiget von P. Guilielmo Maria Löhrer ...*, Prag 1753.

příručky pro bratrstva a na módní díla zaměřená na niternou zbožnost. Kromě tisků pro členy servitské škapulířové konfraternity¹¹⁹ připravil rovněž instrukce pro bratrstvo Srdce Ježíšova.¹²⁰ Zakládání obou typů konfraternit se věnovali Löhrovi podporovatelé František Karel a Anna Kateřina Sweerts-Sporck.¹²¹

Hraběcí manželé byli také štědrými mecenáši Löhrovi aktivit nejen publikačního charakteru. Většinu jeho knižní produkce tvořily tisky s dobově oblíbenými tématy mystického rázu věnované vnitřní meditaci, duchovnímu sjednocení s Kristem či modlitbě srdcem, na nichž jsou patrné vlivy soudobého duchovního proudu zvroucnění náboženského citění, čerpajícího silně z kultu Srdce Ježíšova.¹²² Lze se domnívat, že vkus a mecenáš Anny Kateřiny Sweerts-Sporck, jež v mládí překládala z francouzštiny pro svého otce Františka Antonína Sporcka,¹²³ pomáhal vtisknout Löhrovi produkci její specifický charakter.¹²⁴ Jednalo se jak o devoční literaturu náročnou na konzumenty, tak také o drobnější tisky, jež měla dle podání svého oslavného životopisu hraběnka rozdávat lidem: „... welche Sie ... allen, wo und bey weme Sie wusten wohl angewendet zu seyn, gern und mit Freuden ohne Entgelt mitgetheilet haben.“¹²⁵

---

¹¹⁹ Srov. např. opět ve dvou jazykových mutacích Wilhelm M. LÖHRER, *Fundamentalis instructio de origine, fine, obligationibus, regulis, gratiis, indulgentiis, devotionibus Dolorosae Societatis Marianae*, Litomeritii 1732. TÝŽ, *Gründliche Unterrichtung von dem Ursprung, Ziel und End, Schuldigkeiten, Reglen, Gnaden, Ablassen, und Andachtübungen der Mitleydenden Gesellschaft Mariae*, Leitmeritz 1732.

¹²⁰ TÝŽ, *Parva apertura Cordis Jesu seu Instructio pro Societate Cordis Jesu*, Praeae 1739.

¹²¹ Dle oslavného životopisu Anny Kateřiny Sweerts-Sporck byla konfraternita na popud obou manželů uvedena v roce 1741 slavnostně do Lysé k farnímu kostelu, později také na panství Lnáře (Schliesselburg) k farnímu kostelu v Kasejovicích a rovněž k servitskému klášternímu kostelu Jména Ježíš v Reinbachu u Bonnu. Srov. Gregor M. ZINCK, *Offenbahr und geheimer Spiegel einer wahrhaft christlichen Ehefrau. Das ist kurz verfasste Lebensbeschreibung und Gedächtnuss der in Gott ruhenden hoch- und wohlgebohrnen Frauen Frauen Annae Catharinae Gräfin von Sweerts und Sporck...* Prag 1757, s. 53 a 153.

¹²² Recentně k nastíněné problematice v českém prostředí srov. Jiří MIKULEC, *Srdce jako patrocinium barokních bratrstev*, in: Kristina Kaiserová – Jiří Mikulec – Jaroslav Šebek (edd.), *Srdce Ježíšovo. Teologie – symbol – dějiny*. Sborník z konference konané na Vranově u Brna 30. ledna 2002, Praha 2005, s. 113–125. Pavel PREISS, *Cor Jesu dulcissimum, miserere nobis. Několik poznámek k historii a ikonografii kultu Srdce Ježíšova*, in: tamtéž, s. 171–183.

¹²³ Srov. Pavel PREISS, *František Antonín Šporck a barokní kultura v Čechách*, Praha 2003, s. 122–138. Srov. také Jitka RADIMSKÁ – Milena LENDEROVÁ, *Barokní čtenářky: Eleonora a Anna Kateřina Šporckovy, Marie Arnoštka Eggenbergová*, in: M. Lenderová a kol. (edd.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 131–154. Ve studii se ovšem projevuje značná pramenná disproporce ve výzkumu věnovaném Arnoštce z Eggenberka a oběma Sporckovým dcerám v neprospěch dvou posledních, například je zcela opomenut dochovaný dobový životopis Anny Kateřiny, jenž vyšel ve dvou vydáních a autorky by navedl např. k mnou nastíněným pozdějším knižním zájmům Sporckovy dědičky. Za zmínku stojí také nevyužitý dochovaný cestovní deník Františka Karla a Anny Kateřiny Swerts-Sporck z cesty podniknuté se synem Janem Christiánem do Říma v letech 1750–51. Srov. Jaromír LINDA – Alexandr STICH – Alena FIDLEROVÁ a kol., *Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách I.*, Praha 2003, s. 125.

¹²⁴ Konkrétní seznam prací připravených Löhrovi do tisku na náklady Anny Kateřiny Sweerts-Sporck je uveden v hraběčině životopise. G. M. ZINCK, *Offenbahr und geheimer*, s. 64–65. Lze jej srovnat s rozsáhlejším přehledem Löhrovi tisků v *Monumenta Ordinis Servorum Sanctae Mariae* (dále *Monumenta Ordinis*), t. XX. Ed. Raphael M. TAUCCI, Florentiae 1926, s. 294–296.

¹²⁵ G. M. ZINCK, *Offenbahr und geheimer*, s. 64.

Oba manželé Sweerts-Sporckové byli členy servitské škapulířové konfraternity i třetího řádu, Wilhelma M. Löhrera si zvolili jako svého osobního kaplana a po jeho smrti v lednu roku 1750 zaslali dokonce do Říma svědectví o jeho ctnostech a také duchovních zásadách, jež nápadně odráží tematiku vydávaných devočních děl.¹²⁶ Zdá se, že ve vzájemné součinnosti rozvíjeli oba patroni i jejich zpovědník velmi promyšlený program prohlubování zbožnosti, jenž také pomocí knižní produkce zprostředkovávali dále. Pozoruhodná je především recepce nových prvků citově a mysticky orientované religiozity a její propojení se staršími obsahy servitské spirituality. Kult Srdce Ježíšova znázorňovaného obvykle jako korunovaného trním, stejně jako úcta k Srdci Panny Marie zraněnému mečem, měly ostatně mimořádně blízko ke kultu Panny Marie Bolestné a silnému dolorismu servitské barokní zbožnosti. Sweerts-Sporckovský devoční program vtělený do bohatých vydavatelských aktivit můžeme tak vnímat jako snahu o oživení servitské spirituality na přelomu baroka a osvícenství.

Určitým završením servitské tradice příruček pro členy bratrstev černého škapulíře zahájené Stauberovou knihou je výpravné kompendium odrážející svým rozsahem rozbujelost servity patronovaných konfraternit v polovině 18. století. Neslo název *Das Buch der Schmerzen Mariae* a bylo vydáno v Kremži roku 1746 jako dílo anonymního servity. Také zde je patrný vzestup úcty k Srdci Panny Marie v servitském prostředí. Mariino srdce je prezentováno jako kniha, v níž lze číst o hořkém utrpení Krista.¹²⁷ Tisk se stal standardní příručkou pro řádové správce konfraternit při jednotlivých kláštorech i náležitě exkluzivní četbou pro šlechtické podporovatele.¹²⁸ Kniha je dedikována hraběnce Heleně Csáky, rozené Ebergény, vdově po císařském polním maršálovi Jiřím Csáky, servitské terciářce a podporovatelce řádového domu v uherském Stotzingu (maď. Lajtaszék) (srov. obr. č. 14 a 15).¹²⁹

---

¹²⁶ Text listu datovaného v Lysé 5. dubna 1750 je editován v *Monumenta Ordinis*, t. XX, s. 276–284.

¹²⁷ Srov. *Das Buch der Schmerzen Mariae, der bis in Tod betrübteten Mutter Jesu, durch die unter dem von Ihro selbsten aus dem Himmel beigebrachten Trauerkleid, dem schwarzen Scapulier aufgerichtete schmerzhaftige Gesellschaft und Erzbruderschaft der Sieben Schmerzen, samt dessen Gnadenwirkungen der Welt verkündigt. Zusammengetragen und in Druck gegeben von einem Mitglied des würdigen Ordens der Diener Mariae*, Crems 1746, s. 1–22.

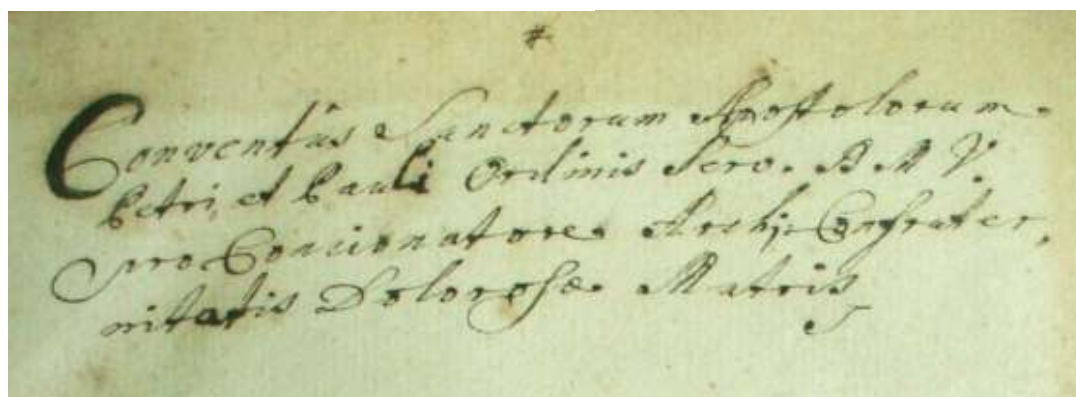
¹²⁸ Tisk pracuje s mnoha tématy ze šlechtického prostředí i dosti výlučným topos „nobilitas Mariae“ – jako příklad lze uvést zjevení Panny Marie právě ovdovělé francouzské šlechtice, již měla navštívit Matka Boží v majestátním černém šatě spolu s jinými kondolujícími aristokratkami. Srov. tamtéž, nepag. *Einleitung*.

¹²⁹ Srov. Jörg GARMS, *Materialien zur Kunsttätigkeit*, s. 157.

Dílo dobře dokládá, jak se servitské legendické příběhy o minulosti řádu ve střední Evropě během jednoho století rozrostly v nikoli již epizodické, ale výpravnější narativy rozváděné právě na principu domnělé pravděpodobnosti do dalších detailů. Úcta k Panně Marii Bolestné je zde prezentována jako zbraň k triumfu katolictví a zejména k vyvedení střední Evropy z válek a nepokojů, k dosažení vítězství a míru.¹³⁰ Jasným zástupným znamením či zhmotněním této úcty se stává především mezitím již zdařile zpopularizovaný servitský černý škapulíř. Kromě standardního textu o fungování konfraternity tvoří druhou část kompendia obsáhlé pasáže na způsob knihy zázraků zahrnujících časové období od Rudolfa I. Habsburského až do barokní přítomnosti.

Obr. č. 14-15 V historickém fondu knihovny servitského kláštera v Nových Hradech se dochovalo hned několik exemplářů *Buch der Schmerzen Mariae*, mj. pro potřeby direktora i kazatele konfraternity, jak dosvědčují vlastnické přípisky na přední předsádce. Jeden výtisk se do novohradského konventu dostal z Innsbrucku.

Zázračná přispění se ovšem nevztahují k jednomu konkrétnímu poutnímu místu, ale obecně k servitskému škapulíři snadno dostupnému všude, kde vzniklo pod patronací řádu bratrstvo Panny Marie Bolestné.

¹³⁰ Srov. např. *Das Buch der Schmerzen*, s. 130–138 (zejm. kapitola *Die Andacht der Schmerzhaften Bruderschaft zu dem Marianischen Mitleiden verursacht Ruhe, und Frieden, Sieg, und Sicherheit*).

Mezi devočními příručkami a tištěnou homiletikou lze nezdědka pozorovat úzkou provázanost a zejména snahu prostředkovat také prostým posluchačům obsahy devoční literatury jinak omezené spíše na vyšší vrstvy. Byť tištěná podoba kázání nemusí přesně odrážet vlastní proslov, jsou homiletické tisky velmi cennými stopami zaniklé orální kultury a především literárními útvary, s nimiž nižší vrstvy obyvatel přicházely do styku nejčastěji.¹³¹ Nemůžeme si je tudíž dovolit opominout.

Inspirace soudobým devočním titulem je dobře patrná např. na dochovaném kázání proneseném roku 1746 kooperátorem z rakouského Sitzgratzu Jakubem Auerem v Jaroměřicích nad Rokytnou o hlavním titulárním svátku servitského bratrstva, jenž připadal na třetí zářijovou neděli. Jaroměřičtí servité spravovali při konventu loretánský poutní okrsek a zmiňovaný svátek byl jedním z vrcholů poutní sezóny, kromě lidí z okolí si tedy homilii patrně vyslechl také velký počet poutníků. Obraznost využitá v kázání se nápadně podobá motivice *Buch der Schmerzen Mariae* a shodný rok vydání obou tisků jistě není náhodný. Zdá se, jakoby kazatel, jenž právě přečetl vydané kompendium, chtěl jeho obsah zprostředkovat posluchačům.

Jakub Auer se rozhodl rozvíjet komplikovanou metaforu Panny Marie jako apokalyptické knihy zapečetěné sedmi pečetmi jako prefigurace sedmi bolestí Panny Marie, jejichž rozjímání patřilo k hlavním úkolům členů bratrstva. Posluchače upomíná na malé kapesní knížky, jež jsou všem konfrátrům předávány při vstupu do bratrstva, a využívá starozákonní motiv z knihy Ezechiel, kdy je prorokovi přikázáno, aby pozřel knihu, která je nejprve na jazyku sladká a v útrokách pak hořká. Apeluje na přítomné, aby své příruční knížky nenechávali ležet, nýbrž je pravidelně konzumovali. Vyzývá posluchače, aby si sami sebe představili jako horlivé konzumenty servitské devoční literatury.¹³² Právě barokní konceptuální homiletika vzdalující se značně od původních kontextů biblických citátů nám umožňuje dobře sledovat oblíbené motivy servitské zbožnosti, jejich prostupování různými žánry a využívání kněžími z prostředí vlastního řádu i mimo něj.¹³³

Kazatelé nemuseli čerpat pouze z textů servitských autorit, ale rovněž z vizuálního ztvárnění řádové sebe prezentace zachycené v doprovodné grafice. Téměř jedno století po

---

¹³¹ K významu kázání v životě člověka 17. a 18. stol. např. Miloš SLÁDEK (ed.), *Malý svět jest člověk aneb výbor z české barokní prózy*, Praha 1995.

¹³² Jakob AUER, *Das mit sieben Insiegeln versiegelte Geheimnisvolle Schmerzenbuch Maria die schmerzhaftige Mutter, welches einer hochansehnlichen Versammlung deren Brüdern und Schwestern der hochlöblichen Schmerzhaften Ertzbruderschaft an deren hohen Titularfest. Vorgetragen bey denen Wohl Ehrwürdigen P. P. Serviten in dem Lauretanischen Gotteshaus zu Jaromeritz den 18. September 1746*, Znaim 1746, nepag.

¹³³ K problematice barokního konceptuálního kazatelství srov. blíže Milan KOPECKÝ, *K české barokní homiletice*, in: TÝŽ (ed.), *O barokní kultuře*, Brno 1968, s. 61–74; nověji především Miloš SLÁDEK (ed.), *Malý svět*; TÝŽ (ed.), *Svět je podvodný*.

vzniku O'Daleova životopisu Filipa Beniziho, tak např. kazatel Anselm Bressl aktualizoval ve své homilii k pětistému výročí vzniku řádu titulní grafiku tisku zachycující rakouský znak obtočený řetězem řádu zlatého rouna, jehož jednotlivé články zachycují náměty sedmi bolestí Panny Marie a sedmi prolití krve Kristovy. Postačí srovnat následující úryvek homilie s příslušnou grafikou (obr. č. 16) a je patrné, jaký obraz měl kazatel před očima:

„Aber da ist allen schon längstens vorgekommen das Allerdurchleutigste Ertzherzogliche Hauss Oesterreich welches dem Marianischen Servitenorden allbereit die allerherrlichste Cron geflochten da es selben mit dero Durchleutigsten Stammenwappen beschencket wann es solches der mit denen siben Schmertzten Mariä mit denen siben Blutvergiessungen Christi als sovil höchstgültigen Rubinen besetzten Ordensketten als das guldene Vliess als den allerschätzbaristen Danck- und Gnadenpfennig allergnädigist angehencket hat.“¹³⁴

Obr. č. 16 Grafický titulní list životopisu Filipa Beniziho z pera Cherubína M. O'Dalea.

Nejen z nastíněného příkladu je patrné, že narativní schémata servitské rekatolizační romace systematizovaná generací kolem Cherubína O'Dalea rezonovala také v 18. století. V českém prostředí zvláště se mohly velmi dobře uplatňovat historizující motivy 64 řádových mučedníků a husitské „kontrakultury“, včetně tradice kostela sv. Michala předaného Ferdinandem II. servitům ostatně s cílem, aby ji překryli. Aluze na Rudolfa I. Habsburského jako

podporovatele řádu se vrstvily kolem postavy svatého Filipa Beniziho, a tudíž zaznívaly prakticky ve všech kázáních k počtě svěťce v habsburské monarchii, tedy nejen v rakouských zemích.

¹³⁴ Srov. Anselmus BRESSL, *Der guldene Leuchter des Haus Gottes bey hochfeyerlicher Begehung des fünften Jahrhundert von dem berühmten Marianischen Orden der Diener und Dienerinnen Mariae mittels einer Lob- und Ehrenrede zu München in dem löblichen Gotteshaus S. Elisabeth, bey denen Wohlehrwürdigen Frauen Servitinen*, München s. d. [1733], 23–24.

Dosti výjimečné kázání se dochovalo u příležitosti oslav svátku Filipa Beniziho v kostele sv. Michala na Starém Městě pražském v roce 1728.¹³⁵ Servité si pozvali jako slavnostního kazatele zbraslavského cisterciáka Albericha Rebmanna známého dnes především jako autora kázání *Sára pět set let stará* k jubileu cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou.¹³⁶ Kazatel pojal světce jako mariánského apoštola, který Rudolfovi I. pomáhal „als ein kaiserlicher Beichtvater und Hofprediger mit Rath und That in den wichtigsten Geschäften“.¹³⁷ Mezi servitskými následovníky Filipa Beniziho, jež se těšili svaté pověsti, vyzdvihoval husitské mučedníky, za něž by světci prý Karel IV. jistě poděkoval:

„Ja mein heilige Vater Philippe Beniti! Wann Carolus der IV. Römischer Kayser, König in Böhmen, Pater Patriae, ein Vater des Vaterlands, heunt sollte zuruck kommen, möchte er sich gegen dir verbündlicher Massen bedancken.“¹³⁸

Rebmann si nenechal ujít příležitost odkázat ve své promluvě na sochu Filipa Beniziho osazenou relativně nedávno, v roce 1714, na Karlově mostě (srov. obr. č. 17). Servité dle něj vybrali světci do kartuše na sokl výstižnou devízu, již dokonce věrně cituje: „In humilitate placuit Deo“ – „Ve skromnosti se zalíbil Bohu“ (srov. obr. č. 18).¹³⁹ Plastika na prestižním místě měla pro řád sama o sobě velký reprezentativní význam, jenž kazatel ještě umocňuje.

Obr. č. 17 Mramorová socha servity Filipa Beniziho pořízená na objednávku knížete Jana Adama z Lichtenštejna se stala důstojným zviditelněním servitského řádu v rámci galerie barokních plastik osazených na Karlově mostě. Beniziho pořízená na objednávku knížete Jana Adama z Lichtenštejna se stala důstojným zviditelněním servitského řádu v rámci galerie barokních plastik osazených na Karlově mostě.

¹³⁵ A. REBMANN, *Der zu Vermehrung Christi*.

¹³⁶ Ke skupině kázání na oslavu 500letého trvání žďárského konventu, do níž Rebmanovo kázání patří, srov. již Zdeněk KALISTA, *Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko*, Brno 1970, s. 42–51.

¹³⁷ A. REBMANN, *Der zu Vermehrung Christi*, nepag.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Tamtéž. Pozoruhodné je rovněž, že Rebmann s velkou přesností uvádí, že socha je mramorová. Právě provedením v salzburšském mramoru se výrazně lišila od ostatních plastik vytesaných v pískovci. Donátorem byl kníže Jan Adam z Lichtenštejna, který její zhotovení svěřil původně svému dvornímu sochaři Giovannimu Giuliani. Patrně podle jeho návrhu zhotovil pak nejprve bozzetto a posléze i vlastní sochu Michael Bernhard Mandl. Blíže srov. Hellmut LORENZ (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich IV. Barock*, München 1999, s. 499–501.

Obr. č. 18 Detail kartuše na soklu sochy sv. Filipa Beniziho na Karlově mostě s nápisem následujícího znění: „S. Philippus Benitius Ordinis Servorum B. M. V. Quintus Generalis in humilitate placuit Deo.“

V kázání proneseném jezuitou Josefem Pralitzerem v kostele sv. Michala u příležitosti položení základního kamene k rozšíření chrámu o sedmé neděli po letnicích roku 1753 se silně projevuje vyrovnávání se s utrakvistickou minulostí kostela.¹⁴⁰ Kazatel vytváří paralelu mezi staronovým charakterem chrámové stavby a obdobně staronovým řádem servitů, jehož pomyslnou stavitelkou je Panna Marie. Kostel je prezentován jako znesvěcený husitskými kazateli a rétorický střet s kacíři minulými nese zároveň konotaci imaginárního boje s kacíři současnými.¹⁴¹

V 18. stol. je již patrné, že starší narativy začaly fungovat jako součást řádové identity. Stala se z nich zprostředkovaná vyprávění, opakovaná servity, kteří již nebyli svědky jejich

---

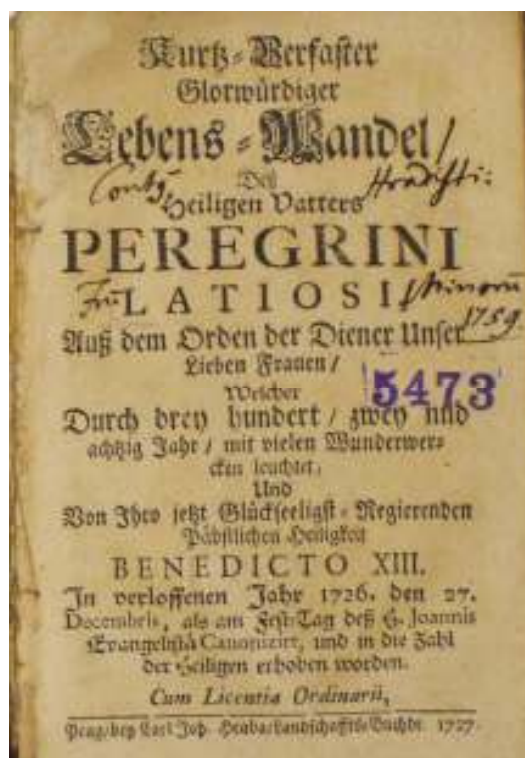
¹⁴⁰ Joseph PRALITZER, *Structura mystica, das ist: Alt und Neuer Ehr- und Geheimnussreicher Kirchenbau. Mit kostbarsten Edlgesteinen aussgezieret; auf sieben Grund- und Tugensaulen von der glorwürdigsten Himmelskönigin Maria aufgeführt. Als der Grundstein zur Erweiterung des alten Gotteshaus S. Michael bey denen wohlehrwürdigen PP. Serviten in der königlichen Alten Hauptstadt Prag den siebenden Sonntag nach Pfingsten im Jahr 1753. Mit gewöhnlichen feyerlichen Kirchengedrang geweyhet und gelegt worden*, Prag 1753, nepag.

¹⁴¹ Tamtéž.

zrodu.¹⁴² Zatímco např. Cherubín O'Dale byl současníkem arcivévodkyně Anny Kateřiny, jejíž životopis sepsal, a účastnil se jako aktér přiložení škapulíře malému císaři Leopoldovi, servité v 18. století již přijímali za své příběhy, jichž se neúčastnili, pouze je slyšeli či četli. Takový s důvěrou předávaný ustálený obraz minulosti můžeme považovat za klíčový pro institucionální identitu.¹⁴³

Do řádové sebe prezentace pronikají v 18. století také nová témata, především opět v souvislosti s kanonizacemi nových světců, sv. Peregrina Laziosiho v roce 1726 a sv. Juliány Falconieri roku 1737. Peregrin Laziosi, současník Filipa Beniziho, byl uctíván především jako obrácený hříšník – světec pokání, jako divotvůrce, patron proti nemocem nohou a tumorům. Jeho kult se ve střední Evropě v 18. století zdařile šířil za hranice samotného servitského prostředí. Juliána Falconieri, neteř jednoho ze sedmi otců zakladatelů řádu, byla uctívána jako zakladatelka servitek a především světice eucharistické úcty.

Obr. č. 19 Drobný anonymní devoční tisk k příležitosti kanonizace Peregrina Laziosiho, jenž byl vydán v Praze v hrabovské tiskárně roku 1727. Kromě stručného životopisu obsahuje také hodinky a litanie k uctění nového světce. Rukopisná poznámka prozrazuje, že se tisk dostal do konventu minoritů v Uherském Hradišti, snad právě darem od servitů z blízkého kláštera ve Veselí nad Moravou.

¹⁴² Jako „zprostředkované vyprávění“ překládám koncept „non-participant narrative“, vymezený Charlotte Linde jako „a narrative told by a speaker who was not a participant or witness to the events narrated, but heard them from someone else.“ Srov. Ch. LINDE, *Institutional Narrative*, s. 243.

¹⁴³ Srov. „The non-participant narratives ... have an important function within institutions in constituting the way that institutions remember their past and use those acts of remembering to create current identities for both the institutions and its members.“ Ch. LINDE, *Institutional Narrative*, s. 243.

Obr. č. 20–21 Frontispis a titulní list latinské verze stručného životopisu sv. Juliány Falconieri vytištěného v Praze v tiskárně dědiců hrabovských patrně v souvislosti s kanonizací světice.

Oba noví světci byli v Zaalpi popularizováni obdobně jako dříve i Filip Benizi prostřednictvím drobných kapesních životopisů v latině, němčině a češtině, jež byly zestručněnými verzemi obsáhlejších italských hagiografických děl a jejich hlavním vzorem byl patrně reprezentativní životopis vydávaný obvykle v Římě v rámci kanonizačních příprav a oslav.¹⁴⁴ Zmíněné sumarizující životopisné přehledy, které kanonizace přinášely na knižní trh, nesly obvykle názvy jako „Brevis vitæ extractus“, „Krátký vejťah života“, „Kurzer Auszug des Lebens“ apod. (srov. např. obr. č. 19 až 21).¹⁴⁵

Samotné oslavy kanonizací sv. Peregrina a sv. Juliány daly vznik homiliím pozvaných kazatelů, později vytištěným k připomínce pro řád výjimečných slavností. Staly se tak trvalou památkou na jedny z odeznělých vrcholů řádové sebe prezentace. Ve dvou jazykových mutacích bylo vydáno kázání jednoho z tehdy nejproslulejších moravských kazatelů Antonína Ferdinanda Dubravia, velkého příznivce jaroměřických servitů. Dubravius působil

¹⁴⁴ Zajímavé svědectví podal ve svém listu z Prahy do Innsbrucku datovaném 8. srpna 1671 fra Jeroným, jenž píše, že pražští servité nechali tisknout stručný životopis Filipa Beniziho v latině, češtině a němčině právě po římském vzoru („modo et methodo, quo Romae latine Summo Romano Pontifici est oblata et in typographia Apostolica est impressa“), dokonce dodává, že překlady do národních jazyků servitům zajišťovali pražští jezuité. Provinzarchiv des Servitenordens Innsbruck, De solemnitatibus in variis Ordinibus nostris Ecclesiis celebratis ex occasione Canonizationis S. P. Philippi Beniti, sign. S 17, nepag.

¹⁴⁵ Knihopis např. eviduje pod číslem K 16862 *Krátký vejťah života svatého otce Peregrina Latiosa, řádu Služebníkův Rodičky Boží. Který přes tři sta osmdesáté dvě léta až posavad zázraky se stkví: a od Svátosti Papěžské (sic) Benedikta toho jména XIII. léta minulého 1726 dne 27. prasince (sic) do počtu svatých vložen byl*, [Praha] 1727. Jeden z dochovaných exemplářů uchovává Knihovna Národního muzea pod signaturou 40 D 13.

v Jaroměřicích nad Rokytnou v letech 1722–1731 jako farář a pohyboval se přirozeně v úzkém kroužku kolem hraběte Jana Adama Questenberka. Je známo, že s podporou hraběcího mecenáše tvořil a překládal texty pro opery, činohry, oratoria a kantáty prováděné na zámku a v kostele sv. Markéty.¹⁴⁶

V kázání *Sol Peregrinus* pracuje Dubravius s dobově oblíbeným přirovnáním světce ke slunci a na základě slovní podobnosti také s obrazem Peregrina jako poutníka neklidně se pohybujícího k Bohu.¹⁴⁷

K oslavám kanonizace sv. Juliány Falconieri se váže kázání obutého karmelitána Vojtěcha od sv. Tobiáše přednesené v pražském kostele sv. Michala.¹⁴⁸ V chvalořeči kazatel umně využívá legendické sejetí sv. Juliány s eucharistickým zázrakem a rozvíjí oblíbené potridentské téma úcty ke svátosti oltářní:

„Ty spanilé město a veliký dome Boží, svatá řeholo Služebníků Marie Panny, tuto svatou panenku, svatou Juliánu Falconerii jsi dostalo za živou Boží kapličku, za Kristový beránkový síónský stánek, a její panenské srdce, za živou velebné svátosti monstranci. Ó krásný kostelní klenot!“¹⁴⁹

Jak bylo v kostele sv. Michala patrně častějším jevem, zaznívá i v tomto kázání nesmiřitelná kritika husitského světa zalidňovaného temnými antihrdiny, typologicky odpovídající konvencím romance. Nová řádová světice je využívána k odsouzení přijímání podobojí a k upozornění na překonanou „kacířskou“ minulost kostela:

---

¹⁴⁶ Ke kazatelské a další tvůrčí činnosti Antonína Ferdinanda Dubravia srov. např. Jan PODVESKÝ, *Patronát, duchovní pastýři, farnost a farníci*, in: týž (ed.), *Jaroměřický památník, Jaroměřice nad Rokytnou 1940*, s. 147–171. V souvislosti se žďárskou homiletikou doby opata Václava Vejmluvy se věnoval Dubraviovi v návaznosti na Vladimíra Helferta Zdeněk KALISTA, *Česká barokní gotika*, s. 42–44. Nověji Miloš SLÁDEK (ed.), *Svět je podvodný*, s. 367–374.

¹⁴⁷ Srov. Antonín Ferdinand DUBRAVIUS, *Sol Peregrinus, servos Mariae, ut stellas, splendore exornans. To jest Svatý Peregrin, jenž Služebníky Marie, jako slunce hvězdy, krasí: Při Osm denní slavnosti jeho kanonizaci v domě lauretánském kláštera jaroměřického Služebníků Marie, dne 20. měsíce července skrze kázání představený od Velebného dvojí Ctihodného, a vysoce učeneho Pana Antonína Ferdinanda Dubravia AA. LL. & Phil. Mag: Písma Svatého Bakaláře, Protonotariusa Apoštolského, Děkana, nynějšího duchovního správce fary jaroměřické. Znojmo [1727]* (Knihopis č. K02131). Německá verze byla taktéž vytištěna ve Znojmě u Anny Terezie Svobodové. Srov. TÝŽ, *Sol Peregrinus, servos Mariae, ut stellas, splendore exornans. Das ist der heilige Servit Peregrinus. Ein Wanderer des Sonnenlicht so die Diener der Allerseligsten Jungfrauen wie Sternl einbeziehret. Bei acht tägiger Feierlichkeit seiner Heiligssprechung in den lauretanischen Haus des jaromeritzer Klosters der wohlehrwürdigen Dienern Mariae den 20. Tag des Monats Julii Redweiss vorgestellt durch den Wohlehrwürdigen in Gott andächtigen und hochgelehrten Herrn Antonium Ferdinandum Dubrawius, AA. LL. Et Phil. Mag: der heil. Schrift Baccalaureum, Apostolischen Protonotarium, Dechanten und jetziger Zeit wirklich (sic) vorgesetzten Seelsorgeren der Pfarr in Jaromeritz, Znaim 1727.*

¹⁴⁸ Kazatelský styl Vojtěcha od sv. Tobiáše detailně rozebírá Miloš SLÁDEK (ed.), *Svět je podvodný*, s. 317–325.

¹⁴⁹ Vojtěch od sv. Tobiáše, *Pokorná služebnice podle své veliké paní Matky Páně ve všem se spravující: Svatá Juliána Falconeria Služebnic třetího řádu Rodičky Boží Zakladatelkyně: živá perlova a zlatá velebné svátosti oltářní MONSTRANCI, velikonočního beránka vítězujícího TABERNACULUM nový síónský stánek krásozázračná chrámovní nádoba na způsob novozákonní mariánské archy Páně v Domě Moudrosti způsobená. Nedávno v Římě od Klimenta XII. Mezi klenoty svatyní svatých přičtená; a nyní v Praze u velebných páterův Služebníkův Rodičky Boží v chrámě svatého Michala na oltář k veřejnému uctění vystavená a nábožnou chvalořečí pozdravená od P. Vojtěcha od s. Tobiáše, řádu karmelit. u sv. Havla v St. Městě pražském svátečního kazatele, Praha 1738. Za laskavé zprostředkování exempláře kázání bych ráda vyjádřila dík Dr. Miloši Sládkovi.*

„Podívej se sem nyní ty pekelný oharku Jakobelle¹⁵⁰ s Tvým plechantským Mistrem Petrem Drážďanským, nahlédni sem do kostela svatého Michala (jestli ještě smíš?) a vyzkoumej, zdaliž Kristus, když této svaté panně sám sebe celého dal, zdali také pod obojím se jí dal a podával; a nebo toliko (jak v sobě věc jest) pod jednou způsobou chleba a Božstvím i člověčenstvím, s tělem i krví jí se celý propůjčil; dávno sice ten jakobelský blud, s kterým zde někdy od živého Těla Páně krev oddělití usiloval, bohaprázdný Jakobellus, dávno již pravím, ten blud vy velební páni páteři Servitae, odtud jste vyvrátili, a velebné svátosti čest, pravdu, víru a tajemství zde rozmnožili. Však nyní tato svatá panenka, vaše přemilá sestra, pro zázračnou lásku k velebné svátosti svatořečená Juliána, ten celý jakobelský a husitský blud sama vítězně zahanbuje a poráží; An ji sám Kristus pod jednou chleba způsobou celý se podává s živým tělem i krví, a to do jejího srdce jako do živé monstrance.“¹⁵¹

Polarizace světice a „pekelných oharků“ i útočnost textu jsou výrazem diskursivního střetu, jehož vítěznými hrdiny jsou servité. I nová témata řádové sebe prezentace tak byla zjevně bez větších problémů integrována do komplexu představ servitské rekatolizační romance.

O výše zmiňované setrvačnosti a ozvučnosti zprostředkovaných zakladatelských narativů v 18. století svědčí mj. v kázání pronesená aluze na arcivévodkyni Annu Kateřinu Gonzaga:

„Najdeme v Tyrolu, že mezi jinýma také ona nejosvícenější arcikněžna rakouská, rozená kněžna z Mantui Anna Juliana, i s svou přemilou dcerou, této svaté Juliány jak jméno, tak i třetí Řád Služebnic Marie sobě oblíbila, a v regulárním klášteře (který s jinýma ještě dvouma kláštery důkladně vystavěla) svatě živa byvše; v pověsti velké svatosti v Pánu usnula, i tam podnes na těle neporušená odpočívá.“¹⁵²

Slavnostní promluvy kazatelů nejsou samozřejmě samy o sobě izolovaným jevem, ale je nezbytné je chápat jako součást celé složité výpravy barokních slavností, k nimž patřila pořádaná procesí, vizuální výzdoba těchto průvodů a zejména kostelů či kaplí i jejich okolí.

---

¹⁵⁰ Jacobellus je označení Jakoubka ze Stříbra.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 832.

¹⁵² Tamtéž, s. 843.

I./2. Vizuální prostředky – evokace příběhů

Narativní potenciál obrazových pramenů, zejména jednotlivých děl, jež netvoří součást cyklu, je obecně považován za relativně nízký. V určitých kontextech však mohou i samostatná zobrazení evokovat známý příběh. Zejména v servitských kostelech, přístupných veřejnosti lépe než konventy podléhající klauzuře, mohl vizuální program ve spojení se stále se opakujícími promluvami na obdobná řádová hagiograficko-historiografická témata působit jako zhuštěné zhmotnění vyprávěných příběhů. Například textilní aplikace na oltáři Panny Marie Bolestné ve vídeňském řádovém kostele znázorňující scénu uzdravení malého císaře Leopolda servitským škapulířem jistě pro mnoho lidí nepotřebovala zvláštní vysvětlení, neboť právě vídeňští servité nejvíce dbali na udržování příběhu v paměti (srov. obr. č. 22).

Obr. č. 22 Kresba v kombinaci s textilní aplikací na oltáři Panny Marie Bolestné v servitském kostele Zvěstování Panny Marie ve Vídni (detail). Výjev položení servitského škapulíře na nemocného budoucího císaře Leopolda zachyceného jako dítě v purpuru a s korunkou na hlavě. Na pravé straně klečí modlící se císařovna. V popředí drží sluhové na polštáři císařskou korunu.

S nárůstem počtu beatifikovaných a sanktifikovaných servitských světců v poslední třetině 17. a zejména v 18. století začalo být možné uplatňovat zvýšenou měrou řádovou hagiografii v ikonografických programech kostelů. Na nástěnných malbách, obrazech či plastikách mohlo oko diváka sledovat určité narativní opory jako gesta, prostorové vztahy či atributy světců.¹⁵³ Např. na plátně z počátku 18. století, jež se před požárem poutního kostela v Králíkách roku 1846 nacházelo patrně na některém z bočních oltářů, lze navzdory pozdější neodborné přemalbě rozeznat sv. Filipa Beniziho se stylizovanou horou Monte Senario v pozadí (viz obr. č. 23).

Průhled na kopec je aluzí na kolébku a místo obrody servitského řádu. Podobně světcovy atributy – insignie biskupského a papežského úřadu – poukazují na údajně zastávanou biskupskou a odmítnutou papežskou hodnost. Gestem pravé ruky upozorňuje Filip Benizi na otevřenou knihu řádových konstitucí, které reformoval. Postava Panny Marie s Ježíškem pak opět gestem žehná světci a zástupně i celému řádu. Možnost zajistit interpretaci ve shodě s intencí ikonografického programu je však mnohem omezenější než u verbálního sdělení a odvíjí se především od dřívější obeznámenosti se světcovou legendou.

Obr. č. 23 Olejomalba Filipa Beniziho, jež se nyní nachází v ambitech někdejšího servitského poutního kostela v Králíkách.

Oslavy beatifikací, kanonizací či různých výročí byly příležitostmi k pořizování náročné vizuální výpravy slavností. Záleželo především na finančních možnostech jednotlivých konventů, jež bývaly u servitů omezenějšího charakteru. Menší peněžní investice

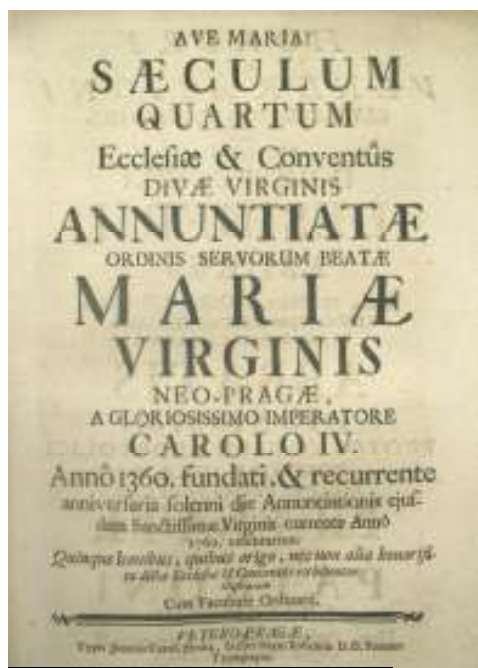
¹⁵³ K problematice obrazové narativity srov. Werner WOLF, *Pictorial narrativity*, in: D. Herman – M. Jahn – M. Ryan (edd.), *Routledge encyclopedia*, s. 431–435.

pak zčásti podmiňovaly také nižší kvalitu provedení a často i kratší životnost objednaných artefaktů.

V rámci oslav kanonizace sv. Juliány Falconieri v kostele sv. Michala na Starém Městě pražském v květnu roku 1738 byl např. vydán zevrubný popis oltáře vybudovaného pro tuto příležitost (viz obr. č. 24). Složitý, silně mysticky laděný ikonografický program oltáře s množstvím géniů a nápisových pásek vyvolává otázku, zda se alespoň částečně nejednalo o efemérní architekturu.¹⁵⁴

Obr. č. 24 Tisk s popisem oltáře vztyčeného v kostele sv. Michala na Starém Městě pražském k příležitosti kanonizace sv. Juliány Falconieri roku 1738.

Obr. č. 25 Tisk s detailním popisem cyklu pěti obrazů objednaných patrně na oslavu čtyřstého výročí založení servitského kláštera Panny Marie Na Trávníčku Na Novém Městě pražském.

Narativita se mohla jednoznačně lépe uplatnit u obrazových cykly, jež usnadňují vnímání časové posloupnosti a sugerují příčiny a následky zachycovaného děje. Některé obrazové cykly vznikaly opět v souvislosti s významnými řadovými slavnostmi, ne vždy je však snadné takový konkrétní podnět doložit. Jako výjimku lze uvést tisk, jež byl věnován cyklu pěti obrazů objednaných pro slavnost čtyřstého výročí založení kostela a kláštera Zvěstování Panny

¹⁵⁴ *Arae S. Julianae Virgini Fundatrici Servarum B. M. V. Sacrae, quam Conventus S. Michaelis Vetero-Pragae in ejusdem Apotheosis festiva solennitate mense Majo Anno 1738 votivo affectu erexit synoptica descriptio*, [Pragae 1738]. K efemérní architektuře barokních slavností srov. recentně Jana OPPELTOVÁ, *Slavnosti a efemérní architektura*, in: Jiří Kroupa (ed.), *V zrcadle stínů. Morava v době baroka 1670–1790*, Rennes – Brno 2003, s. 145–159. V inventáři kostela sv. Michala pořízeném v době josefínských sístací je oltář sv. Juliány charakterizován následovně: „Von Marmor mit Altarblatt St. Juliana (sic), unter diesem ein kupfernes Kruzifix hintern Glass.“ Takto stručný popis však neumožňuje rozřešení otázky stálosti v tisku popisované architektury. NA Praha, f. Česká státní účtárna, kniha č. 478, s. 62.

Marie v Praze Na Slupi v roce 1760 (viz obr. č. 25).¹⁵⁵ Nese dedikaci zbraslavskému opatu Desideriu Andresovi jako patronovi servitského novoměstského konventu. V jeho osobě bychom patrně měli hledat příznivce, který vydání tisku a snad i vznik samotného cyklu finančně podpořil.

Tištěný text poměrně detailně představuje „quinque Icones“, jež měly účastníkům slavnosti přiblížit duchovní významy, které servité konventu přikládali. První obraz měl zachycovat původ řádového palladia Zvěstování Panny Marie ve Florencii, k němuž patrocinium slupského konventu odkazovalo. Druhý námět se týkal šťastného odvrácení hrozícího zániku řádu v závěru 13. století díky vzývání florentského milostného obrazu. Další zobrazení znázorňovalo zázračné uzdravení císaře Karla IV. po učinění votivního závazku fundovat ke cti Zvěstování Panny Marie Florentské klášter s kostelem v Praze. Tématem čtvrtého obrazu bylo vyslání papežské mise servitských řeholníků do Prahy, aby vyvraceli Viklefovo učení. Celý cyklus pak završovala scéna umučení šedesáti čtyř servitů Žižkou „tyranem“.¹⁵⁶ Série obrazů se bohužel nedochovala,¹⁵⁷ její textová fixace nám však umožňuje učinit si představu o využívání historizujících námětů k vizuální sebe prezentaci a propagaci řádu. Můžeme předpokládat, že cyklus zhlédlo v průběhu oslav nemalé množství lidí, jimž byl jeho obsah také vysvětlován v kázáních, jež se u příležitosti festivity jistě konala.

Kromě sérií obrazů pořizovaných k určité slavnostní příležitosti, u nichž se počítalo spíše s krátkodobým využitím, kterému mohla odpovídat nižší kvalita, se setkáváme s cykly určenými k trvalému umístění v klášterních prostorách, z nichž některé se dochovaly dodnes. Sanktifikace Filipa Beniziho v roce 1671 s sebou přinesla nejen vlnu vydání jeho životopisů, ale také zájem mít světcův život doslova před očima. Pro příležitost samotných kanonizačních oslav v Římě byl servity dle dobového úzu objednan cyklus olejomalb zachycujících život a zázraky světce. Mezi náměty byl zastoupen také fiktivní výjev světce prostředkujícího mír mezi Rudolfem Habsburským a Přemyslem Otakarem II.¹⁵⁸ Římský kanonizační obrazový

---

¹⁵⁵ *Saeculum quartum Ecclesiae et Conventus Divae Virginis Annuntiatae Ordinis Servorum Beatae Mariae Virginis Neo-Pragae a gloriosissimo Carolo IV. Anno 1360 fundati et recurrente anniversaria solenni die Annuntiationis ejusdem Sanctissimae Virginis currente anno 1760 celebratum. Quinque Iconibus, quibus origo, nec non alia honorifica dictae Ecclesiae et Conventus exhibentur illustratum*, [Vetero-Pragae 1760].

¹⁵⁶ Každý obraz nesl také motto (inscriptio) a jeho rozvedení pomocí citátu z Písma (subscriptio). Příslušné nadpisy a jejich komentáře jsou následující: 1) „Species Angelica“, Pís. 2, 14; 2) „Propitia Ordini“, Est. 7, 3; 3) „Propitia Caesari“, 2 Kr. 20, 5; 4) „Missio Patris“, Mk 16, 15; 5) „Amor Sacerdos immolat“, Ž 65, resp. 66, 12. Srov. tamtéž, nepag.

¹⁵⁷ Část artefaktů se za josefinských rušení dostala ze servitského konventu Na Slupi do blízkého kláštera alžbětinek, tamní depozitář je však dnes zcela nepřístupný, nelze proto s jistotou vyloučit, zda se v něm některá zajímavá servitana dosud nenacházejí.

¹⁵⁸ Za obraz „della Pace dell'Imperatore e Re di Bohemia“ dostal malíř Luigi Garzi v srpnu roku 1671 zaplacen 30 scudů. Archivio Segreto Vaticano, Fondo Serviti, Numero 2: Spese per la festa e ottavario di s. Filippo Benizi, s. 16.

cyklus byl celořadovou obdobou sérií pláten s náměty života světce, jež byly v desetiletích po kanonizaci situovány do ambitů mnoha servitských konventů.¹⁵⁹

Srovnání s praxí jiných mendikantských řádů ostatně ukazuje, že obdobné narativní obrazové cykly světců-zakladatelů situované do přízemí křížové chodby byly velmi oblíbené. Velkou tradici měly např. série obrazů s legendickými výjevy ze života sv. Františka.¹⁶⁰ Servité ovšem nedisponovali kanonizovanými zakladateli a úctu k obtížně uchopitelné skupině sedmi prvních otců částečně zastiňoval právě kult Filipa Beniziho. Je tudíž pochopitelné, že jeho sanktifikace výrazně podpořila vznik obrazových galerií s výjevy ze světceva života.

Lze předpokládat, že uspokojení zájmu o tyto obrazové cykly se odvíjelo především od finančních možností konkrétního konventu a sítě jeho podporovatelů. Instrukce k povinnému pořízení obrazového cyklu světceva života by jistě nemělo smysl centrálně vydávat a ani k tomu nikdy nedošlo. Bylo pouze ustanoveno, že se má světcův obraz nacházet v každém řádovém kostele.¹⁶¹

Klášterní ambity, v jejichž přízemním patře byly cykly obrazů obvykle umístěovány, však představovaly mnohem komornější prostředí než nabízela veřejně přístupná chrámová loď. Nesly s sebou omezení na podstatně menší okruh diváků. Recipienty byli v první řadě samotní servité, jimž cykly umožňovali snazší vizualizaci příběhu počátků svého řeholního společenství i života heroicky prezentované postavy Filipa Beniziho jako jednoho z nejstarších bratří. Do prostor konventu však měli příležitostně přístup také podporovatelé řádu a příslušníci místních elit, především mužského pohlaví. Ze stížností ve vizitačních protokolech kritizujících ženské návštěvy však můžeme usuzovat, že s určitými omezeními a k nelibosti části řeholníků pronikly do prostorů konventu výjimečně i ženy, zejména pokud šlo o významné patronky. Servité jako mendikantský řád neměli vyčleněn zvláštní trakt pro

---

¹⁵⁹ Série narativních obrazů zaalpských servitů navazují na dlouhou italskou řadovou tradici. Jeden z vrcholů raného výtvarného uchopení výjevů ze života Filipa Beniziho představovaly fresky Cosima Rosselliho a Andrea del Sarto v tzv. chiostrino dei voti servitského konventu Santissima Annunziata ve Florencii z let 1509–1510. Srov. Hans VOLLMER (ed.), *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, München 1992, s. 473. Pro servitské barokní narativní cykly v Zaalpi však měly patrně větší význam série zachycující světcevu biografii prostřednictvím grafických listů. Jedná se zejména o dvě řady rytin. První z nich realizoval v letech 1590–1591 Antonio Tempesta. Druhý cyklus byl objednan k příležitosti světcevy kanonizace v roce 1671 generálním převorem Ludovicem Giustinianim. Sérii grafik provedl Lorenzo Tinti. Blíže Pacifico M. BRANCHESI – Davide M. MONTAGNA, *Immagini del santorale dei Servi tra Sei e Settecento. 1. La grafica austriaca*, Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria 34, 1984, s. 207–208.

¹⁶⁰ V českých zemích je dobře dochován např. cyklus ve františkánském konventu v Hejnicích.

¹⁶¹ *Regula S. Augustini episcopi et Constitutiones Fratrum Servorum Beatae Mariae Virginis specialem vivendi modum in Germania profitentium*, Romae 1727, s. 5. Uvedené konstituce zaalpských servitů z roku 1727 se ve zmíněném doporučení opírají o celořadové stanovy z roku 1643. Srov. *Regula Beati Patris Augustini et Constitutiones Fratrum Servorum*, Bononiae 1643, s. 2.

návštěvy, hosté tedy nutně procházeli přízemním ambitem jako komunikační tepnou. Cykly obrazů tak plnily také jistou reprezentativní funkci.

Nejstarší série olejomaleb vznikla patrně ve vídeňském konventu právě v sedmdesátých letech 17. století. Ohled na reprezentační účely je nasnadě, neboť vedle obrazového cyklu se v ambitu nacházela také bronzová bysta významného podporovatele Ottavia Piccolominiho.¹⁶² V konkurenci církevních řádů v císařském sídelním městě bylo nezbytné přitahovat zájem potenciálních podporovatelů. Samotný klášter ve Vídni byl vlastní fundací z iniciativy řádu, nikoli z popudu jediného silného příznivce. Ačkoliv značnou sumu věnoval konventu právě Ottavio Piccolomini, který je také pohřben v klášterním kostele, o zřízení domu se z jasných strategických důvodů snažili dlouhodobě servité sami, teprve později se jim podařilo získat přízeň císařského generála.¹⁶³

Konvent, jehož vznik provázely průtahy a obtíže, se nakonec stal nejreprezentativnějším řádovým domem v Zaalpi a jako jediný ze servitských konventů situovaných ve větších městech zdárně rozvinul přitažlivé poutní místo – kapli svatého Peregrina, jíž věnoval svou návštěvu také papež Pius VI. za své cesty do Vídně v roce 1782.¹⁶⁴

Vznik vídeňského cyklu olejomaleb s výjevy ze života Filipa Beniziho a z počátků řádu spadá právě do fáze dokončování prací na kostele i konventu, což by podporovalo tezi o pečlivě plánovaném místě série obrazů ve vnitřní výzdobě kláštera. Pro cyklus byly vytvořeny štukové rámy a samotná plátna jsou dílem bratří Michaela a Jana Grabenbergerů, kteří svou práci dokončili v roce 1676.¹⁶⁵

Se sérií obrazů ve Vídni vykazují spřízněnost ještě další dva obrazové cykly: v konventu v Nových Hradech a v klášteře při poutním místě Maria Loretto v Burgenlandu. Všechny tři série obrazů byly zasazeny do štukových rámy a vznikaly díky podpoře velkého množství významnějších i drobných dárců. Znak donátora, pokud nějakým disponoval, se pak obvykle dostal také na plátno. Vídeňský a novohradský cyklus jsou v dolní části pláten doprovázeny textem upřesňujícím jejich interpretaci, obrazy v Maria Loretto měly průvodní texty, jež se dochovaly pouze fragmentně, umístěny v kartuších.

---

¹⁶² Blíže srov. H. LORENZ (ed.), *Geschichte der bildenden*, s. 485–486.

¹⁶³ Srov. Ch. A. M. MOONEY, *The Servite*, s. 57–59. Blíže také kapitola *Bemühungen der Serviten um eine Niederlassung in der Rossau* v díle Karl LECHNER, *Kirche und Kloster der Serviten in der Rossau in Geschichte und Kunst*, Wien 1970, s. 4–13.

¹⁶⁴ Blíže srov. Claudia Ulrike LAVICKA, *Geschichte der P. P. Serviten in der Rossau in Wien bis zur Mitte des 19. Jahrhundert* (Dissertationsarbeit an der Philosophische Fakultät der Universität Wien), Wien 1971, s. 115–116.

¹⁶⁵ Většina prací na kostele i konventu byla ukončena v roce 1677. Blíže K. LECHNER, *Kirche und Kloster der Serviten*, s. 19–29.

Následujícího roku po dokončení vídeňského cyklu byla Ferdinandem Buquoyem vydána zakládací listina servitského kláštera v Nových Hradech a před Vánocemi téhož roku 1677 již přišli do městečka první čtyři servité.¹⁶⁶ Jako jediný z konventů v českých zemích byl novohradský dům osazen přímo z Vídně. Je nesnadné přesně určit léta, kdy vznikl novohradský obrazový cyklus života Filipa Beniziho a počátků řádu. Při pohledu na plátno fundované zakládajícím rodem je však jasně patrné, že se jedná o velmi přesnou kopii obrazu z vídeňského cyklu (srov. obr. 26 a 27). Z celku ostatních novohradských obrazů se ovšem kvalitativně dost vymyká.

Obr. č. 26 Olejomalba z cyklu obrazů v dolním ambitu konventu v Nových Hradech. Scéna zjevení Panny Marie prvním servitům s ujištěním Matky Boží, že bude svůj řád vždy chránit.

Obr. č. 27 Olejomalba ze souboru obrazů v přízemním ambitu vídeňského konventu. Výjev zachycující Pannu Marii zakládající svůj řád a ujišťující servity, že budou vždy požívat její ochrany.

¹⁶⁶ Dne 16. prosince roku 1677 přibyli do Nových Hradů P. Basilius Riedmaier jako převor, P. Athanasius Walpach, P. Jan Pranger a laický bratr Pavel M. Weber. Srov. např. Zdeněk ŠTŘEJN, *Příspěvek k historii kláštera servitů v Nových Hradech*, Jihočeský sborník historický 62, 1993, s. 100. Již k prosinci roku 1677 jsou také první záznamy v nejstarším diáriu novohradského konventu. Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, *Diarium rerum memorabilium ab Anno Domini MDCLXXVII. In Residentia et Conventu Neocastrensi*, sign. R 194, fol. 1r–5v.

Patrné je to např. ze srovnání s obrazem spící těhotné matky Filipa Beniziho (obr. č. 28), jediného signovaného plátna celého cyklu. Při bližším zkoumání na něm našli restaurátoři signaturu Leopolda Aichingera.¹⁶⁷

obr. č. 28 Olejomalba Leopolda Aichingera z dolního ambitu konventu v Nových Hradech zachycující spící těhotnou matku Filipa Beniziho.

Záznam v novohradském diáriu z 9. srpna roku 1724 naznačuje, že práce na obrazovém cyklu probíhaly stále ještě kolem poloviny 20. let 18. století a dává také tušit, jak zdoluhavě a po menších sumách se peníze na obrazy scházely: „Dnes nás nečekaně navštívil ctihodný pan děkan, který daroval 10 zlatých na obraz v dolním ambitu. Poté jsem jej odvedl k večeri k našemu zvláštnímu potěšení.“¹⁶⁸

Při tematickém srovnání obou cyklů je patrné, že první plátna jsou věnována scénám počátků řádu, což bylo umožněno tradiční identifikací léta narození světce s rokem vzniku řádu a kladení obou dat do roku 1233. Novohradský cyklus má však výrazně větší množství obrazů s náměty ze života Filipa Beniziho, celkem 27. Zatímco ve vídeňské sérii je jich pouze

¹⁶⁷ Kopie restaurátorské zprávy uložená v konventu v Nových Hradech (zpráva k obrazu č. 25). Vzhledem ke kvalitativnímu kolísání malby lze u cyklu obrazů předpokládat účast více autorů.

¹⁶⁸ Srov. „Hodie inopinante nos visitavit Venerabilis Dominus Decanus, qui pro imagine in inferiori ambitu 10 fl. obtulit. Dein ipsum duxi ad secundum mensam Vesperi pro speciali nostro solatio.“ SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hrady, Continuatio diarii rerum memorabilium, i. č. 14, s. 402.

13. Poloviční počet souvisí především s umísťováním více epizod na jediný obraz. V novohradském cyklu pak dostala v podstatě každá scéna prostor na samostatném plátně.

Jestliže v Nových Hradech zaplnila série celkem třiceti tří pláten prakticky všechny lunetové výseče v dolním ambitu, ve Vídni zůstala část prostoru nevyužita a později byly do ambitu mimo cyklus umístěny dva další obrazy se samostatnými náměty: Alessio Falconieri vyžebrovávající almužnu a umučení šedesáti čtyř mučedníků v Praze Na Slupi (obr. č. 29).

Obr. č. 29 Olejomalba ze souboru obrazů v přízemním ambitu vídeňského konventu. Výjev umučení servitů v pražském konventu Panny Marie Na Trávníčku.

Zatímco první obraz patrně naznačuje rostoucí zájem o postavy sedmi otců zakladatelů,¹⁶⁹ které se rovněž uplatňovaly v některých řádových obrazových cyklech, druhý námět je výrazem snah zaalpských servitů vztahovat se ke středoevropskému prostoru a připomínat vlastní domnělou, resp. vytouženou minulost v českých, případně rakouských zemích. Obdobnou roli jako úcta k pražským řádovým mučedníkům plnila tradice domnělého působení Filipa Beniziho jako rádce a zpovědníka Rudolfa I. Habsburského, jež se v rámci vídeňského cyklu projevila především výjevem vzdání se Přemysla Otakara II. praotci habsburského domu a scénou udělení černého škapulíře Rudolfovi Habsburskému a jeho ženě

¹⁶⁹ Kult Alessia Falconieri byl schválen v roce 1717, úcta k ostatním šesti zakladatelům řádu pak roku 1725. Srov. A. M. PÖTSCHER, *Geschichte des Servitenordens*, s. 163.

(viz obr. č. 30).¹⁷⁰ Zmíněné historizující náměty měly jednoznačně velkou prestižní funkci, v novohradském ambitu však chybí.

Obr. č. 30 Detail olejomalby ze souboru obrazů v přízemním ambitu vídeňského konventu. Filip Benizi asistuje při vzdání se Přemysla Otakara II. Rudolfu Habsburskému.

Celkově má série novohradských pláten v důsledku absence politicky konotovaných témat a díky důslednému rozvedení epizod světcova života na samostatná plátna spirituálnější charakter s hlavním záměrem stavět před oči k případnému rozjímání ideální model života servitského řeholníka a zachytit vzorový životní cyklus v servitském řádu s jeho nároky a ideály.

Formálně spřízněný narativní obrazový cyklus v servity spravovaném poutním místě Maria Loretto se dochoval pouze v reziduální podobě. Zůstaly bohaté štukové rámy s kartušemi, z nichž v některých jsou dochovány doprovodné texty umožňující učinit si elementární představu o tematickém obsahu cyklu (obr. č. 31 a č. 32). Vlastní plátna však byla již v 19. století ze štukových rámu

Obr. č. 31 Pohled na poutní místo Maria Loretto v Burgenlandu.

¹⁷⁰ Údajně působení Filipa Beniziho v Zaalpi připomíná v sérii ještě jeden obraz na téma přijetí Rudolfa Habsburského s jeho ženou do třetího řádu servitů.

vyjmuta. Podle zjištění autora monografie poutního místa z roku 1894 se tehdy ještě osm obrazů v zoufalém stavu nacházelo v klášterní knihovně.¹⁷¹ Dnes jsou všechny nezvěstné a patrně podlehly zkáze.

Obr. č. 32 Jeden z mnoha štukových rámu, které se dochovaly v přízemním ambitu konventu při poutním místě Maria Loretto.

Celý cyklus jednatřiceti obrazů lze na základě údajů o jejich fundacích a podoby štukové ornamentiky vročit mezi léta 1680–1720. Mezi donátory se obdobně jako v případě Nových Hradů vyskytují dárci z řad místních elit, od šlechticů přes církevní hodnostáře z okolí až po přední měšťany.¹⁷²

Inspirační zdroj obrazového cyklu v Maria Loretto lze patrně opět spatřovat ve vídeňském konventu, odkud byl zdejší dům osazen. Z fragmentárně dochovaných nápisů v kartuších lze vyvodit, že k námětům počátku řádu a života Filipa Beniziho byla přisunuta další témata. Celou sérii zahajoval obraz arcivévodkyně Anny Kateřiny Gonzaga jako iniciátorky zaalpské observance. Další plátina byla věnována zejména jednotlivým řádovým světcům, což patrně narušovalo ucelený narativní charakter cyklu.

Další série obrazů, které jsou dochovány, už nevykazují tak úzkou formální spřízněnost jako cykly pláten z Vídně, Nových Hradů a Maria Loretta. Přibližně ze stejného

¹⁷¹ Srov. Adolf MOHL, *Der Gnadenort Loreto in Ungarn*, Eisenstadt 1894, s. 45 a 247.

¹⁷² Srov. tamtéž.

období, prvního decennia 18. století, pochází také menší, kvalitou malby podprůměrný obrazový celek z konventu na poutní hoře Mariahilfberg u Gutensteinu v Dolních Rakousích. Servité byli povoláni k péči o tamní poutníky na popud císaře Leopolda v roce 1670 hrabětem Johannem Baltazarem Hoyosem.¹⁷³ Vzniklý soubor obrazů nebyl již zasazen do štukových rámců, donátory jednotlivých obrazů však byli opět příznivci řádu z okolí a obrazy rovněž nesou ve své dolní části doprovodný text. Zdá se, že cyklus se nedochoval celý.

Obr. č. 33 Olejomalba s námětem upálení 64 servitů husity, jež je součástí cyklu obrazů v ambitu konventu při poutním místě Mariahilfberg v Dolních Rakousích.

K počátkům řádu a životu Filipa Beniziho jsou zastoupena pouze celkem tři plátna. Stejná vrocení do let 1707 a 1708 však nesou také další obrazy: opět se objevuje námět Anny Kateřiny Gonzaga a výjev upálení 64 servitských mučedníků v Praze Na Slupi, který se silně opírá o grafický vzor od Michaela Waldmanna použitý v díle Augustina Romera *Servitus Mariana auspiciis Austriacis* (srov. obr. č. 33 a č. 34).¹⁷⁴ Do cyklu bylo zařazeno velké množství obrazů řádových postav svaté pověsti většinou pojatých jako portréty, což opět výrazně narušilo narativní potenciál celé série pláten.

Jeden z vrcholů vizuálního ztvárnění života sv. Filipa Beniziho v zaalpském servitském prostředí představuje obrazový cyklus vzniklý ve 40. či 50. letech 18. století v mateřském konventu v Innsbrucku. Na rozdíl od předchozích cyklů nenesou

Obr. č. 34 Grafika Michaela Waldmanna zachycující domnělé upálení 64 servitů pravděpodobně sloužila jako inspirace pro předchozí plátno.

¹⁷³ Blíže např. J. GARMS, *Materialien zur Kunsttätigkeit*, s. 151–152.

¹⁷⁴ Augustin M. ROMER, *Servitus Mariana*.

již jednotlivé obrazy znaky donátorů. Obrazová série byla patrně celá financována z prostředků konventu a objednána u innsbruckého malíře Johanna Michaela Stricknera.¹⁷⁵ Cyklus je zaměřen výlučně na výjevy ze světcova života, nezahrnuje scény založení řádu ani žádná jiná témata. Opět se v něm však objevuje námět poddání se Přemysla Otakara II. Rudolfovi Habsburskému z podnětu Filipa Beniziho, jehož význam je posílen gesty i prostorovými vztahy mezi zobrazenými postavami (srov. obr. č. 35). Celkem 28 obrazů nenesou doprovodné texty, které by mohly upřesňovat význam jednotlivých epizod. Jejich interpretace tak vyžadovala předporozumění ze strany samotných servitů či případný slovní výklad pro laické návštěvníky konventu.

Obr. č. 35 Detail olejomalby z ambitu innsbruckého řádového konventu zachycující fiktivní scénu vzdání se Přemysla Otakara II. Rudolfovi Habsburskému v přítomnosti jeho rádce Filipa Beniziho.

¹⁷⁵ Srov. Brigitte ASCHERL – Marta FINGERNAGEL-GRÜLL – Ulrike STEINER (edd.), *Die Sakralen Kunstdenkmäler der Stadt Innsbruck II* (Österreichische Kunsttopographie LII), Wien 1995, s. 538.

Je možné vyslovit domněnku, že se podobné cykly nacházely také v některých dalších, zejména lépe hmotně zajištěných konventech. Např. inventář z doby josefínské sistace Sweerts-Sporcky velmi štědře fundovaného kláštera v Konojedech na Českolipsku zmiňuje „17 velkých obrazů na plátně v černých rámech zavěšených nade dveřmi“, o nichž bohužel nic bližšího nevíme.¹⁷⁶ Je obecně dosti obtížné odhadovat, jak situace s vybavením narativními obrazovými cykly přesně vypadala v době největšího rozkvětu řádu v Zaalpi.

Svou tematikou i snahou o ucelené zprostředkování zhuštěného obrazu počátků řádu tvoří tyto obrazové cykly určitou vizuální obdobu hlavních dobových historiograficko-hagiografických děl jako O'Daleova životopisu Filipa Beniziho či Romerovy řádové historie. Na rozdíl od zmiňovaných tisků, které se mohly dostávat více do oběhu a nalezneme je také v knihovnách servitských příznivců či klášterů jiných řádů, cykly olejomaleb působily prakticky výlučně v interiérech konventů a měly vliv na utváření představ o řádu zejména u jeho mladých členů – těch, jimž byla v rámci řeholní formace doporučována četba životopisu Filipa Beniziho, která jim zároveň usnadňovala porozumění obrazům.

Zatímco téma běhu života Filipa Beniziho se těšilo celořádově velké ozvučnosti, v jednotlivých konventech mohly vznikat obrazové cykly v souvislosti s jejich vlastní specifickou tradicí, jak jsme viděli např. u série ke čtyřstému výročí založení servitského konventu v Praze Na Slupi. Jiným příkladem mohou být cykly olejomaleb zachycující zrod a rozvoj určitého poutního místa. Pro konventy v českých zemích je dochováno nemáme, na rozdíl od rakouských řádových poutních míst jako např. zmiňovaný Gutenstein či Maria Luggau.

Jestliže jedním z rysů narace je uspořádávání událostí, ať již faktických nebo fiktivních, v propojený dějový celek, můžeme narativní obrazové cykly interpretovat jako výraz snahy o usnadnění vnímání významu určitého konventu nebo řádu jako celku, ať už pro řeholníky samé, nebo pro laické zájemce. Jde o autoritativní nabídku interpretace, kterou oko diváka vstřebá podstatně rychleji než čtenář zpracuje text.

---

¹⁷⁶ Srov. „grosse auf Leinwand oben den Thüren aufgehängte Bilder in schwarzen Rahmen“. NA Praha, f. Česká státní účtárna, i. č. 2058, kart. 324 (Konojedy – Soupis majetku, nadací a různé účty a spisy, 1784–1793), nepag.

I./3. Dramatické prostředky – rezidua efemérního

Prolínání prostředků sdělení v barokním řádovém diskursu bylo jasně patrné již výše, jeho nejpregnantnějším vyjádřením je však slavnost, v níž se uplatňovalo inscenování opírající se o texty i improvizaci, efemérní výtvarný doprovod i hudba. Festivity bychom mohli rozlišit na každoročně se opakující slavnosti obvykle svázané s liturgickým rokem a výjimečné slavnosti spjaté např. s kanonizacemi či beatifikacemi řádových světců.

Liturgii závaznou obecně pro celou církev mohli servité obohacovat o vlastní specifické prvky (obvykle schválené papežskou kongregací pro rity). Jako příklad může posloužit servitský obřad korunování Panny Marie na bílou sobotu v rámci vigilie Kristova vzkříšení. Triumfální ceremonie se zpravidla konala u oltáře situovaného ke středu kostela blíže laikům. Socha Panny Marie byla slavnostně oděná, ale pokrytá černým smutečním šatem (*lugubri veste*). Za zvuku zvonů, světla svící a vůně kadidla byla na podnose přinesena stříbrná koruna a žezlo. Ze sochy byl sňat černý háv a za hudebního doprovodu varhan jí byla na hlavu vsazena koruna. Po zaznění antifony *Regina Caeli* všichni poklekli a začaly buráčet zvony a varhany. Oslava Kristova vzkříšení zakončená přenesením svátosti do tabernáku tak získávala v servitských kostelích sugestivní divadelní vyvrcholení s výrazným mariánským obsahem.¹⁷⁷

Nejčastější slavností s řádovým akcentem, která se opakovala každou třetí neděli v měsíci, byl svátek konfraternity Panny Marie Sedmibolestné s černým škapulířem, jež byla inkorporována k servitskému řádu. V procesích bratrstva se nosily žerdi, korouhve a medailony s náměty utrpení Krista a Panny Marie.¹⁷⁸ Zvláště propracovaná byla výprava slavnosti o třetí zářijové neděli, jež představovala hlavní svátek konfraternity v roce.

V předvečer festivity se při slavnostních nešporách vystavovala socha nebo obraz Panny Marie Bolestné mezi dvěma rozžatými svícemi. Následujícího dne ráno se konalo kázání s námětem útrap a strastí Matky Boží, jež mělo také osvětlovat cíle a privilegia konfraternity, stejně jako povinnosti členů a milosti plynoucí z nošení černého škapulíře.¹⁷⁹

---

¹⁷⁷ Normativní popis obřadu podává detailně *Caeremoniale Fratrum Ordinis Servorum B. M. V. Provinciarum Ultramontanarum. Tum ad communem Romanum, tum ad particularem Ordinis ritum collectum, et pro uniformi usu eorundem Fratrum consensu Utriusque Provinciae Germaniae et Bohemiae Impressum*, Oeniponti 1718, s. 221–222. Stručnější charakteristika ceremonie se nachází v konstitucích zaalpských servitů: *Regula ... et Constitutiones*, Romae 1727, s. 4. Praxe je také pravidelně doložena v servitských diářiích.

¹⁷⁸ Srov. *Caeremoniale Fratrum*, s. 132.

¹⁷⁹ Srov. např. *Regula ... et Constitutiones*, Romae 1727, s. 4.

Po homilii následovala společná recitace sedmibolestného růžence. Při jeho modlitbě sloužilo jako pomůcky sedm žerdí s terčí představujícími sedm bolestí Panny Marie. Dvě jejich série – z Nových Hradů a z Konojed – se zachovaly dodnes (srov. obr. č. 36).¹⁸⁰ Žerd', jejíž znázorněné tajemství se právě rozjímal, byla vždy přinesena k oltáři a zdvižena lidem před oči. Členové bratrstva (případně další účastníci shromáždění) byli rozděleni podle pohlaví na dva chóry seskupené na dvou protilehlých stranách kostela. Při recitaci růžence se střídal chór mužů s chórem žen.

Obr. č. 36 Příklad žerdí ze série dochované v novohradském řádovém konventu. Na terči je zachycena Panna Marie jako ochránitelka halicí svým pláštěm skupinu mužských a ženských zástupců konfraternity. Obdobným způsobem, oddělení do dvou chórů, absolvovali členové bratrstva také pobožnosti v kostele.

Socha či obraz Panny Marie Bolestné vystavená během obřadů v kostele byla po skončení pobožnosti v chrámu nesena v procesí městem a doprovázena členy konfraternity

¹⁸⁰ Žerdí v kostele servitů v Nových Hradech jsou dosud zachovány in situ. K žerdím z řádového kostela v Konojedech srov. Dana STEHLÍKOVÁ, *Z pokladů litoměřické diecéze III. Umělecké řemeslo 13. – 19. století*, Praha 1997, s. 135.

s rozžatými svícemi. V průvodu hrály zpravidla důležitou roli svobodné dívky a mladí muži, kteří nosili medailóny znázorňující sedm bolestí, případně také tzv. odznaky Kristova utrpení – *arma Christi*. Součástí procesí bylo slavnostní hudební provedení sekvence *Stabat Mater*.¹⁸¹ V Rabštejně nad Střelou, kde chodívало procesí na tento svátek „foras ad statuum Dolorosae Matris in alee“,¹⁸² nosívali sochu Panny Marie Bolestné chlapci, zatímco nesení součástí oděvu Matky Boží, závoje, bylo vyhrazeno svobodným dívkám.¹⁸³ Taková přímá participace na slavnosti byla jistě jedním z neefektivnějších způsobů, jak upevnit znalost obsahů servitské spirituality.

Svátek vrcholil mší s tubami a tympány. Součástí festivity bylo obvykle také zapisování nových členů do bratrstva, prodávání různě velkých a zdobených škapulířů a sedmibolestných růženců.¹⁸⁴

Výjimečně prestižním typem řádové festivity byly kanonizační slavnosti, jež obvykle trvaly celý oktáv a byly výmluvným dokladem, že životní styl určité řeholní instituce se osvědčuje a vytváří podmínky pro cestu ke svatosti. První takovou příležitostí byla pro servity kanonizace Filipa Beniziho v roce 1671. V listu z 8. srpna 1671 zaslaném z Prahy do Innsbrucku bratrem, jenž se podepsal jako Jeroným Maria, servita, jsou popsány přípravy oslav. Fra Jeroným je zajímavě srovnává s kanonizačními slavnostmi, které v témže roce probíhaly také u jezuitů a theatinů, jejichž světci, František Borgia a Kajetán z Thiene, byli sanktifikováni společně s Filipem Benizim. Jezuitské oslavy hodnotí jako pompézní, každý den oktávu byla v procesí nesena jiná lešení,¹⁸⁵ zatímco theatini uspořádali procesí pouze s korouhvemi a sochou sv. Kajetána.¹⁸⁶ Servité zvolili pro své oslavy den svátku Filipa

---

¹⁸¹ Srov. *Caeremoniale Fratrum Ordinis Servorum*, s. 131–138.

¹⁸² Národní knihovna ČR Praha, *Diarium Quintum Conventus Matris Dolorosae in Rabenstein Ordinis Servorum B. M. V. ab Anno 1759 usque ad Annum 1773 mense Maii conscriptum et finitum*, sign. VI C 16, nepag., srov. záznamy z neděle 16. září 1770, 15. září 1771 a 20. září 1772.

¹⁸³ Národní knihovna ČR Praha, *Diarium Secundum Venerabilis Conventus Matris Dolorosae in Rabenstein Ordinis Servorum B. M. V. ab Anno 1693 usque ad Annum 1701*, sign. XII A V, nepag., záznam k 18. září 1695. Není jasné, jak daleko sahá v řádu tradice zmíněných obřadů. Podobné procesí servitského bratrstva sedmibolestné Panny Marie se sochou Mater Dolorosy a ztvárněním sedmi bolestí je od roku 1661 dosvědčeno na Květnou neděli v Barceloně. Srov. Damian CHARBONEAU, *The Servites of Barcelona*, *Studi Storici dell'Ordine dei Servi di Maria*, 30, 1980, s. 22–26.

¹⁸⁴ Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, *Diarium*, s. 166.

¹⁸⁵ „RR. PP. Jesuitae suam solemnitate pompose celebrarunt, nam per octiduum quotidie habuerunt processionem cum variis et semper diversis pegmatibus portatis.“ Provinzarchiv des Servitenordens Innsbruck, *De solemnitatibus in variis Ordinis nostri Ecclesiis celebratis ex occasione Canonizationis S. P. Philippi Benitii*, sign. S 17, nepag.

¹⁸⁶ „Patres autem Caietani heri suam instituerunt processionem cum Religiosorum magno numero, at nihil propter vexillum et statuam S. Caietani repraesentarunt.“ Tamtéž.

Beniziho, 23. srpna. Plánovali procesí s korouhvemi, sochou Filipa Beniziho a rovněž třemi „lešeními“ dekorovanými množstvím andělů.¹⁸⁷

K listu bratra Jeronýma je v innsbruckém archívu přiložen ještě anonymní popis průběhu slavnosti svátku Filipa Beniziho dne 23. srpna 1671. Oslavy byly zahájeny ráno o sedmé hodině slavnou mší v jezuitském kostele Nejsvětějšího Salvátora, odkud se pak vydalo procesí směrem k servitskému kostelu sv. Michala. Jeli v něm tři jezdcí na bílých koních se znaky řádu, rodiny Benizi a s kartuší vezenou uprostřed, na níž bylo napsáno: „PhILippVs Inter noVIter CanonIzatos MeDIVs“. Chronogram tak udával rok kanonizace a odkazoval na pořadí Filipa mezi nově vyhlášenými svatými.¹⁸⁸

V průvodu byla nesena „pegmata viva“ a kráčeli sodálové, řeholníci různých řádů, hudebníci a chlapci z předních šlechtických rodů „comice induti“. Nesena byla zmiňovaná socha Filipa Beniziho. Autor textu pečlivě zmiňuje účast církevních hodnostářů v pontifikáliích, nejvyššího purkrabího hraběte Martinice, vysokých šlechticů a radních tří pražských měst.¹⁸⁹

Procesí se ubíralo přes staroměstské náměstí za zvuku zvonů z blízkých kostelů směrem k chrámu sv. Michala, kde pak pronesl slavnostní kázání věnované sv. Filipovi jeden z jezuitských bratří Tannerů, patrně Matěj.¹⁹⁰ Následovala mše, jíž se prý účastnili všichni příslušníci vysoké šlechty, kteří kráčeli v procesí. Po obědě byla pronesena ještě dvě další kázání jedním blíže neznámým otcem paulánem a servitou P. Bonaventurou. Hedvábné textilie, jimiž byl kostel vyzdoben, si servité vypůjčili od otců jezuitů. V interiéru chrámu bylo vystaveno 22 obrazů znázorňujících život a zázraky Filipa Beniziho. V oktávu se pak ještě konala každý den dopoledne slavnostní mše, odpoledne pak litanie a eucharistické požehnání.¹⁹¹ Oslavy světcovy kanonizace byly bezpochyby nejvýznamnější festivitou, kterou se do té doby servité v Praze prezentovali a jíž dodala lesku také velmi zdařilá spolupráce s jezuity.

---

¹⁸⁷ „Nos habebimus vexillum novum, statuum S. Philippi et tria pegmata cum pluribus angelis pulchre vestitis at unicum tantum processionem.“ Tamtéž.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Popis procesí je bohužel skoupý na identifikaci: „Admodum Reverendus P. Tanner S. I. Decanus Theologiae“, tamtéž. Nicméně k roku 1671 je Matěj Tanner evidován jako děkan filozofické fakulty pražské univerzity. Srov. Ivana ČORNEJOVÁ – Anna FECHTNEROVÁ, *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*, Praha 1986, s. 465–7. Za laskavé sdělení zmíněného detailu děkuji Kateřině Bobkové-Valentové. K oběma sourozencům blíže např. Milan KOPECKÝ, *Bratři Tannerové*, *Studia Comeniana et historica* 23, 1993, č. 50, s. 72–82.

¹⁹¹ Provinzarchiv des Servitenordens Innsbruck, De solemnitatibus in variis Ordinis nostri Ecclesiis celebratis ex occasione Canonizationis S. P. Philippi Benitii, sign. S 17, nepag.

Zatímco zpráva zachycující slavnost kanonizace Filipa Beniziho zůstala ležet v rukopise v innsbruckém provinčním archivu spolu s jinými relacemi oslav z dalších servitských domů, při obdobné příležitosti o půlstoletí později – kanonizaci Peregrina Laziosiho v roce 1727 – vydali již pražští servité tiskem zevrubný popis scénické výpravy slavnostního procesí pod názvem *Wunderthätige Zweymahl gecrönte Gedult des heiligen Peregrini Latiosi* (obr. č. 37).¹⁹²

Obr. č. 37 Tisk vydaný k příležitosti oslav kanonizace Peregrina Laziosiho obsahuje podrobný popis procesí od kostela Nejsvětějšího Salvátora k servitskému chrámu sv. Michala, jež se konalo v oktávu slavnosti v srpnu roku 1727.

¹⁹² *Wunderthätige Zweymahl gecrönte Gedult des heiligen Peregrini Latiosi, Ordens der Diener Unser Lieben Frauen Beichtigers. So in verwichenen Jahr 1726 den 26 Christmonaths am Fest des heiligen Joannis Evangelistae von Ihro Glückseeligst regierenden Pöbstlichen Heiligkeit Benedicto XIII. durch glorwürdige Heiligsprechung in die Zahl der Heiligen erhoben. Nun aber den ... Augustmonaths dieses jetztauffenden Jahrs 1727 in öffentlicher Procession, welche von der berühmten Kirchen S. Salvatoris des academischen Collegii Soc. Jesu in das löbliche Gotteshaus S. Michaelis in der königlichen Altstadt Prag hochfeyerlich geführet worden auff anmüthigen Schau- und Tragbühnen zur Trostreicher Andacht und Nachfolgung vorgestellet, Prag 1727.*

Oslavy probíhaly patrně dost podobně, dochovaný tisk však zachycuje především inscenování průvodu, použité aparatury a dekorace, nikoli již např. jména účastníků slavnosti z řad společenských elit. Procesí opět vycházelo od jezuitského kostela Nejsvětějšího Salvátora a směřovalo k chrámu sv. Michala. V čele průvodu kráčely tři alegorické postavy Peregrinů – poutníků, oděné po římském způsobu (patrně v tógách) a opírající se o skvostné poutní hole. První z nich nesl zlatý štít s nápisem Maria, další pak korouhve. Jménem Matky Boží ostatně servité zahajovali obvykle také všechny své písemnosti (jak to předepisovaly řádové konstituce).¹⁹³ V průvodu následoval trubač a členové menší latinské sodality klementinské koleje se svými korouhvemi. Před první scénickou plošinou šla skupinka mladíků oděných jako poutníci po římském způsobu, která měla představovat bouřlivé a zbloudilé mládí sv. Peregrina.¹⁹⁴

První přenosné jeviště znázorňovalo scénu zjevení Panny Marie mladíku Peregrinovi, jež jinocha zavedlo ze zmatků světa do řádu servitů. Na pódiu se nacházela stylizovaná nevládná poušť se skálou a na glóbu sedící mladý Peregrin s kartuší, jež nesla nápis v latině: „Nikoli železné řetězy, ale moje železná vůle mne spoutala.“ Nad výjevem pustiny se zvedala v nebeské slávě postava Panny Marie s korunou dvanácti hvězd kolem hlavy a žezlem, kterým ukazovala Peregrinovi nápis: „Tvé jméno je Peregrin, to znamená poutník, kterým budeš nejen podle jména.“¹⁹⁵

Nedaleko Panny Marie byl pak génius představující mariánské milosrdenství držící v pravé ruce zlatou korunu a nápis „Nebe dává zlato“ a v levé ruce černý servitský hábit s oblíbenou řádovou devízou „Sloužit Panně Marii znamená vládnout“. Vedle postavy Peregrina stál génius zosobňující světcovu hrdinskou trpělivost, ukazoval jednou rukou na zlatou korunu slávy a druhou na věnec růží s nápisem: „Není růží bez trní.“ Scéna je v tisku interpretována jako alegorické vyjádření trpělivosti přinášející růže a na věčnosti pak korunu slávy. Nedaleko Peregrina ukazoval další génius na štít upevněný na skále, jenž nesl citát z knihy Genesis: „Vyjdi ze své země, odejdi od svých příbuzných a ze svého otcovského domu do země, kterou ti ukážu.“¹⁹⁶

Za prvním alegorickým pódiem následovali v procesí členové bratrstva Panny Marie Sedmibolestné se svými korouhvemi a s vyobrazeními tajemství sedmi bolestí Matky Boží. Druhá scénická nosítka měla přibližovat proměnu života sv. Peregrina a jeho růst ve

---

¹⁹³ Někdy tak bývá formule „Ave Maria“ mylně považována za název rukopisu či tisku.

¹⁹⁴ „auff Pilger-arth romanisch gekleydte Jünglinge, welche die irrende Jugend Peregrini zu verstehen geben“ *Wunderthätige Zweymahl gecrönte, nepag.*

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Tamtéž.

ctnostech, jak hlásala devíza: „Trpělivost dovršuje dílo“ doplněná o nápis „Moudrost pozvedá hlavu pokornému a usazuje ho mezi knížata.“ Samotný výjev znázorňoval nejznámější scénu světcova života, při níž se Kristus sklání z kříže a uzdravuje nemocného Peregrina s tumorem na noze, jejíž amputace mu hrozí. Jsou citována Kristova slova ze světcova životopisu: „Já jsem ten, který lidem sesílá zdraví i nemoc.“ Za druhou scénickou plošinou pak kráčeli členové staroměstského německého bratrstva Očišťování Panny Marie se svými žerděmi.¹⁹⁷

Třetí alegorické pódium symbolicky zachycovalo Peregrinovu oslavu svatořečením. Génus s papežskou tiárou znázorňoval pravou církev, zatímco další génus ukazoval na otevřenou knihu se zlatým nápisem *Peregrinus sanctus*. Na protější straně žádá alegorie trpělivosti korunovaná růžemi spolu s dalšími ctnostmi o Peregrinovu kanonizaci. Četné další nápisy oslavovaly světcovy zázraky a ctnosti. Na den, kdy byl světec kanonizován, svátek apoštola Jana připadající na 27. prosince, měla upomínat alegorie Jana Evangelisty s letícím orlem a otevřenou knihou s nápisem „Zapsán je do počtu svatých“. Po předvedení scény na třetí plošině měla za hudebního doprovodu zaznít píseň *Jesu Corona celsior*. V procesí následovali členové servitského řádu s bílými svícemi a sedmi korouhvemi, kteří byli doprovázeni sedmi po římském způsobu oděnými chlapci nesoucími sedm štítů s vyobrazeními obrácení sv. Peregrina.¹⁹⁸

Čtvrtá scénická plošina zachycovala Peregrina vyvýšeného do nebeské slávy, jak klečí na oblacích a je korunován personifikací Nesmrtelnosti zlatou korunou a personifikací Trpělivosti, své hlavní ctnosti, věncem z růží. Níže pod touto scénou se nacházela alegorie vděčnosti řádu za světcovu kanonizaci. Génus představující Řád Služebníků Pany Marie držel štít s nápisem Maria obklopeným zlatými paprsky. Vedle se nacházel znak řádu a tři géniové s nápisy oslavujícími světce. Za hudebního doprovodu pak měla následovat radostná píseň *Peregrine ter beate*.

V procesí byla nesena socha sv. Peregrina, kolem níž kráčeli světloňoši oděni po španělském způsobu. V průvodu následovali církevní hodnostáři, vysoká šlechta, měšťané a obecný lid. Poté, co procesí prošlo přes Staroměstské náměstí a zamířilo ke kostelu svatého Michala, dospělo k triumfální slavobráně se třemi oblouky dekorované květinami, textilními závěsy a četnými nápisy oslavujícími světce. Výzdobu završoval génus domu rakouského s korunami římské říše, českého a uherského království, jenž měl světce představovat jako ochránce habsburských zemí.¹⁹⁹ Odkaz na panovnickou dynastii, rozvíjený dále v textu tisku,

---

¹⁹⁷ Srov. „Teutsche Congregation unter dem Titul Maria Lichtmess“. Tamtéž.

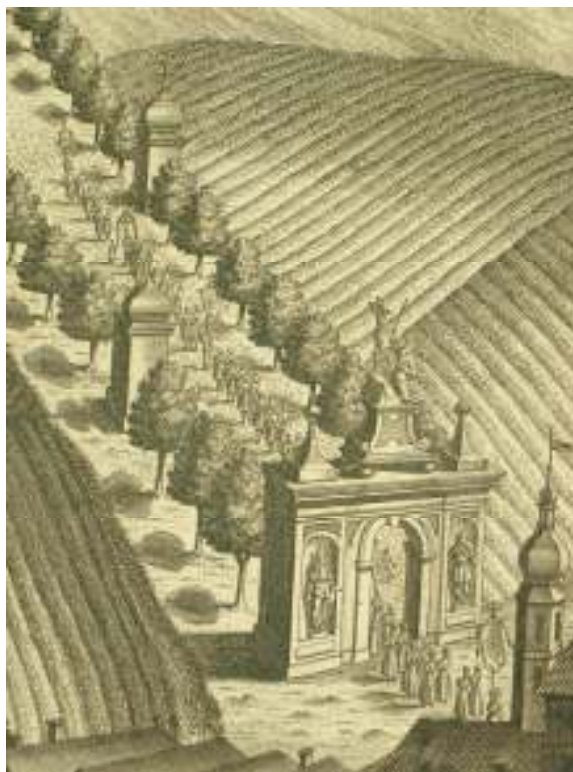
¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ Tamtéž.

zcela chyběl ve výše uvedené rukopisné relaci kanonizace Filipa Beniziho pořízené spíše pro vnitřní řádovou potřebu, zatímco reprezentativní potenciál tisku z peregrinské festivity byl zjevně využit ke zdůraznění vazeb mezi habsburským rodem a řádem.

Oslavy kanonizací probíhaly samozřejmě s větší či menší honosností ve všech řádových domech v závislosti na jejich možnostech.²⁰⁰ Dochovaný zlomek dějin české provincie z let 1735–1762 umožňuje učinit si představu o slavnostech kanonizace Juliány Falconieri v roce 1738 hned v několika servitských konventech.²⁰¹ Jako první uspořádal oslavy v dubnu konvent Zvěstování Panny Marie na Novém Městě pražském. Dle kronikáře vyzdobili slupští servité svůj malý kostelík pro slavnostní triduum množstvím živých i umělých květin, jež měly evokovat mystickou uzavřenou zahradu z Písně Písni, na niž upomínal také nápis na hlavním oltáři: „Hortus conclusus, fons signatus.“ Život a zázraky svaté Juliány byly zachyceny na vystavených obrazech.²⁰²

Následujícího měsíce května probíhaly oslavy tridua ve staroměstském kostele sv. Michala. Servité nechali vztyčit bohatě výtvarně provedený oltář s množstvím géniů a nápisových pásek, jak jej také popisuje při této příležitosti vydaný výše uváděný tisk *Arae S. Julianae*. Slavnosti se účastnili mj. kanovníci svatovítské kapituly a množství prelátů v pontifikáliích. Ze série kázání, která zazněla, máme doloženu již výše zmíněnou tiskem vydanou chvalořeč obutého karmelitána Vojtěcha od svatého Tobiáše.

Obr. č. 38 Přístupová cesta od města Králík na horu Matky Boží se vstupní branou a drobnými kaplemi poskytovala příhodný prostor pro sváteční procesí i v situacích, kdy konvent nedisponoval finančními prostředky na nákladnější efemérní výzdobu. Výřez z grafického listu vyrytého Janem Danielem Herzem (1693–1754) v Augsburgu.

²⁰⁰ Podrobná zpráva, která svědčí o obdobně bohaté výtvarné a hudební výpravě slavností svatořečení Peregrina Laziosiho, byla vydána pro tyrolské a korutanské konventy: *Kurtzer Bericht von der achttägigen Solemnität wie solche in verschieden im Tyrol und Cärnten gelegenen Ordens Conventeren (sic) mit möglichster Geflossenheit gehalten worden*, [Innsbruck 1727].

²⁰¹ Juliána Falconieri byla kanonizována Klementem XII. 16. června 1737, oslavy v českých zemích pak probíhaly následujícího roku.

²⁰² Archivio generale, *Historia provinciae Boemiae Ordinis Servorum BMV ab anno 1735 usque ad annum 1762*, Monumenta historica OSBMV, sign. Q IV 6, rukopis nese nejasnou paginaci, k orientaci však může sloužit jeho přísně chronologická struktura.

Na poutním místě Hora Matky Boží u Králík spojili servité oslavu kanonizace Juliány Falconieri s přenesením ostatků mučedníka Maxima, které získal z Říma servita Angelik M. Müller. Konvent si mohl dovolit pouze festivitu „absque omni pictura scenica aut porta triumphali“, nicméně k oslavám bylo možné využít poutní cestu z města Králík na horu lemovanou poutními kaplemi a začínající stálou triumfální branou (obr. č. 38 a č. 39). Slavnostní triduum bylo zahájeno v pondělí po letnicích 26. května roku 1738. V děkanském kostele dole v městečku bylo vystaveno tělo sv. Maxima a socha sv. Juliány a místní děkan Jan Karel Semorátský ze Semorát celebrou mši,²⁰³ po níž se vydalo procesí na poutní horu. V průvodu kráčeli příslušníci různých městských cechů se svými korouhvemi, servitské terciářky oděné v řádových hábitech nesly sochu sv. Juliány, zatímco na hedvábnými látkami dekorovaných nosítkách byly nesené ostatky sv. Maxima radními města Králíky. Další čtyři členové městské rady drželi nad tělem mučedníka baldachýn. Nechyběl hudební sbor a množství duchovních. Počet účastníků slavnosti z řad poutníků blízkých i vzdálených měl toho dne čítat 15 tisíc lidí a během celého tridua mělo množství komunikantů dosáhnout 18 tisíc duší.²⁰⁴

Obr. č. 39 Vstupní brána k poutnímu komplexu na hoře Matky Boží u Králík plnila také funkci kulisy pro střídající se barokní slavnosti.

Konvent ve Veselí nad Moravou využil dobrých vztahů s otci jezuitou z Uherského Hradiště a klášterní kostel Andělů Strážných mohl být vyzdoben drahými textilními závěsy a jinými blíže nspecifikovanými dekoracemi zapůjčenými z uherskohradištské koleje. Před vstupem do chrámu byla vybudována triumfální brána a v

²⁰³ Jan Karel Semorátský ze Semorát byl prezentován na králíckou faru dne 27. února 1725, děkanem se stal dne 7. února 1727 a úřad zastával až do své smrti 23. ledna 1744. Depozitář biskupství královéhradeckého, f. Farní úřad Králíky, pamětní kniha II (1838–1986), s. 130–131. Za laskavé zprostředkování děkuji Mgr. Věře Slavíkové.

²⁰⁴ Archivio generale, *Historia provinciae*.

interiéru kostela byl vystaven obraz svaté Juliány a množství oslavných nápisů. Hradišští jezuité se na festivité podíleli také svým kazatelským uměním.²⁰⁵

Z oslav v ostatních konventech zmiňuje historik provincie ještě počín kolínského kurfiřta Klementa Augusta, patrona řádového domu na Kreuzbergu u Bonnu, který patřil k české provincii. Arcibiskup kolínský nechal pro poutní klášter namalovat cyklus obrazů ze života svaté Juliány, jenž byl během slavností umístěn v konventním kostele.²⁰⁶

Jak je patrné, prvky servitské rekatolizační romance se objevují prakticky v celé paletě využívaných prostředků komunikace, ovšem s velmi různou mírou intenzity – nejvíce v psaných textech, jejichž narativní potenciál je také nejvyšší. V rámci obrazových i scénických/ dramatických forem se např. odkazy na habsburský dům objevují rovněž, ovšem jejich místa v uceleném příběhu se divák mohl dovtípit jen obtížně, spíše právě v závislosti na znalosti psaných textů či ústní komunikaci se servity, která ovšem historikům uniká mezi prsty. Určitou výjimku představují stopy orální kultury v podobě kázání, z nichž je zřejmé opakované a zhuštěné osvětlování základních komponentů řádové spirituality, jež touto cestou směřovalo také k negramotným laikům.

Bohatý repertoár komponentů řádového narativu znali především sami servité, hlavní komunikátoři a interpretátoři obsahů své spirituality, jež se k lidem za klášterní zdí nikdy nedostávala ve své relativní komplexnosti, ale spíše ve formě určitých základních stavebních kamenů – výtahů, jak nám je dobře ztělesňují např. právě zmiňované „krátké vejtahy“ životů servitských světců. Na prostor, který byl ohniskem, z něhož komunikace řádové spirituality vycházela – na vlastní životní svět servitů – se zaměří následující část práce.

---

²⁰⁵ Tamtéž. K vzájemným vztahům veselských servitů a hradištských jezuitů srov. blíže Jiří ČOUPEK – Metoděj ZEMEK – Josef KOLAČEK, *Kniha o Redutě*, Uherské Hradiště 2001, s. 100–101, s. 276.

²⁰⁶ Archivio generale, *Historia provinciae*.

II. Svět určený klášterní zdi – mezi konkrétním konventem a imaginární řádovou komunitou

Životní svět servitského řeholníka fyzicky vymezený zdmi konkrétního kláštera bychom mohli chápat v goffmanovském smyslu jako zákulisí, přípravný prostor, v němž probíhala formace – proces „vytváření servitského řeholníka“ – a do něhož byl přísně regulován přístup zvenčí. Pokus badatelsky uchopit tento prostor naráží kromě pramenných limitů také na metodologická úskalí spojená s bádáním o každodennosti, především na antikvářské sbírání maličností a romantizaci minulosti.²⁰⁷ Ve snaze nesklouznout zmíněným směrem budu chápat klášterní prostředí servitů jako vymezené nejen konkrétním konventem, ale také příslušností k imaginární řádové komunitě. Inspiruji se zde konceptem vytvořeným americkým politologem a historikem Benedictem Andersonem původně pro definici národa chápaného jako pomyslné politické společenství.²⁰⁸ Pojem imaginární pospolitost však nemusí být vztahován pouze na národ. Dle autora „jsou pomyslná všechna společenství, která jsou větší než osady primitivních kultur, pro něž je typický osobní kontakt (a možná ani je nevyjímaje)“.²⁰⁹ Právě pro předmoderní období klade Anderson důraz na náboženská pomyslná společenství jako jedny z nejvýznamnějších typů imaginárních komunit.²¹⁰ Důležitou roli při analýze kolektivních představ společenství přičítá Anderson knižtisku jako komunikační technologii.²¹¹

Řád servitů v raném novověku nebyl pospolitostí omezenou na jednu či dvě země, ale představoval složitě rozrostlý celek, jehož příslušníky či charakter konventů, zejména jižně od Alp, si středoevropský servita mohl většinou pouze představovat na základě různých stop, jako byl např. kolektivně předčítaný list generála řádu, to mu však nezabraňovalo pociťovat sounáležitost s neznámými spolubratry nebo dokonce zatoužit po poustevnickém životě v některé z řádových eremitorií v Toskánsku.

Jak jsem již nastínila v úvodu práce, subjektivní prameny jsou v prostředí mendikantských řádů extrémně vzácným jevem. Pakliže vznikly, nebyla po smrti daného řeholníka většinou pociťována potřeba texty osobní povahy zachovat. Významnou výjimkou

---

²⁰⁷ Blíže k slabým stránkám studia každodennosti srov. např. Alf LÜDTKE, *Einleitung. Was ist und wer treibt Alltagsgeschichte?* in: týž (ed.), *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen*, Frankfurt – New York 1989, s. 9–47.

²⁰⁸ Překlad Andersonova termínu „imagined community“ do češtiny byl dlouho neustálený. Je možné se setkat jak se záměrně blízkým převodem „imaginární komunita“, tak s dalšími variantami, nejčastěji „pomyslné společenství“ či „myšlená pospolitost“. K problematice překladu blíže česká ukázka z díla Benedicta Andersona *Pomyslná společenství* v antologii, již připravil Miroslav HROCH (ed.), *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*, Praha 2003, s. 239–269. Do budoucna se do užívané terminologie jistě promítne také nedávno vyšlý překlad Andersonovy práce z dílny Petra Fantyše, který zachází s převodem pojmu „imagined community“ velmi volně. Srov. Benedict ANDERSON, *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*, Praha 2008.

²⁰⁹ Záměrně volím doslovnější citaci z antologie Miroslav HROCH (ed.), *Pohledy na národ*, s. 244.

²¹⁰ Benedict ANDERSON, *Představy společenství*, s. 28–34.

²¹¹ Srov. tamtéž, s. 53–56.

byli řeholníci, jimž byly připisovány rysy svatosti. Proto je také velmi obtížné pátrat po individualizovanějších konturách několika stovek mužů, kteří v českých zemích jako servité působili, zato lze poměrně dobře (re)konstruovat model ideálního řeholníka. Stávající kapitola tak bude tematizovat také napětí mezi ideálem a praxí, mezi modelovým servitou a příklady konkrétních řeholníků. K hlavním pramenům, z nichž mohu těžit, patří především řádové legislativní texty (zejména konstituce) a také charakteristicky servitský typ narativních pramenů – tzv. diária zachycující v ideálním případě den po dni dění v konkrétním domě optikou převora či jeho zástupce.²¹²

Základní rámec pro život v konventu poskytovala řehole sv. Augustina – poměrně obecný text sdílený servity s několika dalšími církevními řády – a především konstituce zaalpské observance, které vyrůstaly z celořádových stanov, jejichž první známá redakce sahá do 70. či 80. let 13. století. Tzv. *Constitutiones antiquae* měly řeholi sv. Augustina doplnit specificky servitskými prvky. Částečně se opíraly o konstituce starších řádů, zejména dominikánů, měly ale také četné svébytné rysy. Zcela originální byla především 1. kapitola věnovaná účtě k Panně Marii (*De reverentiis Beatae Mariae Virgini exhibendis*), která zahajovala také všechny pozdější konstituce. Byla v ní zakotvena zásada slavit každou středu a sobotu zvláštní mši ke cti Matky Boží, podobně jako starobylý servitský zvyk recitovat každý večer tzv. *vigilia de Beata* (později pod názvem *vigilia Beatae Mariae Virginis*). Kanonické hodinky měli servité vždy zahajovat prvními verši modlitby *Ave Maria* a uzavírat recitací či zpěvem hymnu *Salve Regina*. Zmíněné předpisy přetrvaly do barokního období, kdy k nim přibýlo množství nových výrazů mariánské zbožnosti jako např. zvyk každodenní večerní modlitby loretánských litaní.²¹³

Již *Constitutiones antiquae* obsahovaly výslovný požadavek, aby každý servitský kostel a jeho hlavní oltář nesl mariánské patrocinium, pokud neexistují překážky, které by zasvěcení ke cti Panny Marie znesnadňovaly.²¹⁴ K výjimkám docházelo většinou pouze v případech, kdy fundátoři prosazovali jiný titul svatyně, nebo v situacích, kdy nový konvent vznikl při již existujícím kostele a bylo respektováno starší patrocinium.

Konstituce zaalpských servitů se ovšem od celořádových stanov také lišily svým observantním charakterem ovlivněným reformním hnutím montesenarijských eremitů. Statuta

---

²¹² Terminologie k popisu raně novověkých narativních pramenů postrádá jednoznačnost. Nejnověji k problematice srov. Jana OPPELTOVÁ, *Tempus scribendi*, s. 36–47. V typologii, kterou dr. Opletová navrhl, chápe konventní diária jako úzce příbuzná s anály.

²¹³ K vývoji konstitucí srov. např. Franco A. DAL PINO, *Edizioni delle Costituzioni dei Servi dal secolo XIII al 1940*, Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria 19, 1969, s. 5–49. Historii řádové legislativy je věnováno celé číslo.

²¹⁴ Analýza a edice *Constitutiones antiquae* srov. nejnověji *Sources for the History and Spirituality of the Servants of St. Mary I. (from 1245 to 1348)*, Vicenza 2000, s. 107–148.

poustevníků z Monte Senaria vyšla tiskem krátce před příchodem servitů do Zaalpí, roku 1613, pod názvem *Costituzioni de' Romiti del Sacro Eremo di Santa Maria de' Servi di Monte Senario*. Již následujícího roku zaslala arcivévodkyně Anna Kateřina Gonzaga servitskému generálovi ke schválení pravidla observance inspirovaná montesenarijskými eremity.²¹⁵ Na formulování zásad života zaalpských servitů měl po smrti Anny Kateřiny vliv zejména servita, který znal poustevnícký život na Monte Senariu z vlastní zkušenosti, Arcangelo Benivieni (†1657). Ještě celé půlstoletí po Benivieniho smrti používali zaalpští servité kromě tištěných celořadových konstitucí vlastní pravidla observance, která zůstávala v rukopisných opisech.²¹⁶

Zároveň však sílila praktická potřeba mít k dispozici observantní pravidla středoevropských servitů zapracovaná do konstitucí konventuálů a vytištěná v jediném knižním svazku, neboť konstituce se v každém konventu předčítaly v určené dny v refektáři a sloužily k výuce noviců. Jak se rozrůstal počet konventů, stávalo se vydání tiskem stále naléhavějším. Rozhodující fáze nastala, když situace nazrávala počátkem 18. století k osamostatnění české řádové provincie. Přestávalo být únosné provádět každoroční povinnou vizitaci všech zaalpských konventů z Innsbrucku a při vyhlídce dělení zaalpských servitů do dalších administrativních celků bylo nezbytné zajistit zachování uniformity observance.

Práce na samostatných konstitucích zaalpských servitů se intenzivněji rozběhly roku 1707, kdy do Vídně dorazil z pověření generála florentský řádový teolog Gerardo M. Capassi a začal pracovat se skupinou řeholníků delegovanou k úkolu ještě jednotnou provincií Germania. Spiritus agens, jenž se ze zaalpských servitů podílel na přípravách nejvíce, byl tehdejší socius provinciála Wilhelm M. Löhrer, pozdější „otec zakladatel“ české provincie. Po schválení textu provinční kapitulou byl Wilhelm M. Löhrer pověřen vyjednáváním o schválení konstitucí v Římě a odcestoval spolu s Gerardem M. Capassim do Itálie. Generální kapitulou byl v květnu 1708 předložený text stanov přijat a následujícího roku se mu dostalo také potvrzení papežem Klementem XI. Vydání konstitucí však bylo výrazně pozdrženo sporem mezi rodící se českou provincií a její mateřskou tyrolsko-rakouskou částí (nazývanou nadále také provincie Germania).²¹⁷

Jak bylo v řádovém prostředí obecně častým jevem, dělení staré provincie Germania se neobešlo bez konfliktů, v nichž si oba nové celky snažily uhájit co nejlepší pozici. Neshoda se týkala několika málo detailů, které zejména innsbručtí servité vnímali jako odchýlení od

---

²¹⁵ Srov. např. Luke M. FOSTER, *The Constitutions of the Germanic Observance*, Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria 19, 1969, s. 115–116.

²¹⁶ Tamtéž, s. 115–118.

²¹⁷ Tamtéž, s. 119–121.

přání arcivévodkyně Anny Kateřiny. Hlavním problémem se však stala otázka obsazování úřadu generálního vikáře, jenž byl zástupcem a informátorem generála. Česká provincie hájila myšlenku střídavého obsazování funkce provinciálem české a tyrolsko-rakouské strany jako záruku zachování jednoty observance. Zástupci tyrolsko-rakouské provincie však trvali na generálním vikáři pro každou provincii samostatně. Zdá se, že pro představené tyrolsko-rakouské strany byla nepřijatelná myšlenka, že by zástupce generála řádu sídlil střídavě v Innsbrucku a v Praze. Představitelé české strany nakonec ustoupili a přenechali rozhodování o generálním vikáři zcela na generálovi řádu s možností delegovat pravomoc oběma provinciálům.²¹⁸ Prvním generálním vikářem pro českou provincii byl jmenován opět Wilhelm M. Löhrer, který se evidentně těšil přízni římského řádového centra.

Teprve po vyřešení neshod mezi Innsbruckem a Prahou a opětovném papežském schválení upřesněných konstitucí byl text stanov zaalpských servitů dán v Římě roku 1727 do tisku v oficíně Jeronýma Mainardiho.²¹⁹ Zároveň vznikl specifický text konstitucí upravený pro servitské bratry laiky, který byl sepsán v národním jazyce – v němčině – a vydán v hrabovské tiskárně

v Praze. Z některých částí textu laických konstitucí lze vyvodit, že byl určen v první řadě pro konvrše české řádové provincie.²²⁰ Jak uvidíme níže,

Obr. 40 Jediný text konstitucí zaalpských servitů, jenž byl vytištěn v Praze, představovaly německojazyčné stanovy určené pro bratry laiky. Přípisek na titulní straně výtisku pocházejícího původně z konventu sv. Andělů strážných ve Veselí nad Moravou prozrazuje, že jej používal spirituál bratří konvršů uvedeného kláštera.

²¹⁸ Tamtéž, s. 123–126.

²¹⁹ *Regula S. Augustini episcopi et Constitutiones fratrum Servorum Beatae Mariae Virginis specialem vivendi modum in Germania profitentium*, Romae 1727.

²²⁰ Je to dobře patrné např. ze zmínky, že řeholníci se mají modlit za zemělé spolubratry zaalpské observance, ale z fundátorů pouze za ty, kteří založili některý konvent české provincie. Takové nařízení by u konstitucí zamýšlených pro celou německou observanci nebylo příliš logické. Jiným příkladem může být nařízení o modlitbě za zesnulé rodiče „deren Söhne in unserer Böhmischen Provinz ihre Gelübde abgelegt haben“. Srov. *Regel des heiligen Augustini und Satzungen Ordens der Diener Unser Lieben Frauen in Teutschland für die zu denen clösterlichen Diensten und Handarbeiten absonderlich angenehme Geistliche, so in gemein Layenbrüder genennet werden*, Prag 1727, s. 16–17.

Ize se domnívat, že za tímto počinem, který v Innsbrucku neměl obdobu, stál opět Wilhelm M. Löhrer (obr. č. 40).

Pravidla života zaalpských servitů vykazují značnou setrvačnost a změny spíše v řádu detailů. Díky stále se opakujícímu předčítání patřily k textům, které řeholníci znali velmi dobře, jak ostatně ukazuje také schopnost přit se o minuciézní detaily, jež podle všeho v průběhu složitého procesu schvalování původně nikdo nepostřehl.²²¹

Zatímco konstituce představovaly normu společnou všem domům v Zaalpí, diária lze chápat jako „kroniky“ konkrétních domů a především jako narativní texty úzce spjaté s každodenní řádovou praxí. V mendikantském prostředí, pro něž jsou typické spíše pamětní knihy konventů, jsou servitské konventní diáře výjimečné.²²² Ovšem ani v servitském řádu samotném nebylo vedení diáří všeobecným jevem, nýbrž záležitostí charakteristickou pro reformované servity.

Zaalpské řádové konventy převzaly tradici vedení konventních deníků od montesenarijských eremitů, z jejichž observantního hnutí čerpaly inspiraci. Z prostředí konventuálních domů v Itálii, Španělsku či Francii nejsou žádná diária dochována či známa. Ani celořádové konstituce s existencí konventních deníků nepočítají. Naopak ve statutech zaalpské observance najdeme v kapitole o vlastnostech a úřadu převora samostatný odstavec věnovaný vedení diáří jako povinnosti představeného konventu.²²³ Stejně jako celé konstituce musela být i zmiňovaná pasáž v jednotlivých domech pravidelně čtena, a tedy servitům dobře známa.

Celý relativně stručný text je pro interpretaci diářových záznamů klíčový a umožňuje učinit si základní představu o účelu diáří. Za úvodním pokynem k pečlivému vedení následuje charakteristika konventního deníku, který je označen dosti vágně jako „Diarium rerum omnium“.²²⁴ Název však odpovídá širokému spektru věcí, které se v záznamech mohly vyskytnout, a zároveň dával autorům možnost využít při zaznamenávání vlastní intuice. V dalším textu jsou pozornosti doporučeny záležitosti majetku a vedení konventu a dále opět velmi všeobecně „omnium memorabilium, quae, quacumque ratione, pro Deo, Sanctissimae

---

²²¹ Latinský text konstitucí zaalpských servitů předepisuje pravidelné čtení stanov v refektáři ve středu a v sobotu. Srov. *Constitutiones*, s. 58.

²²² Na atypičnost servitských diáří v mendikantském prostředí českých zemí upozorňuje Jana OPPELTOVÁ, *Tempus scribendi*, s. 55–66. V této souvislosti je možné také korigovat autorčin předběžný soud, že vedení diáří nemuselo být běžnou praxí observantních servitů. Dokládají ji jak nařízení v dobových konstitucích, tak také v různém rozsahu dochovaná diária čtyř konventů české provincie a rovněž množství diáří řádových konventů v Uhrách, v rakouských a alpských zemích. Normativní ustanovení o vedení konventních deníků srov. *Constitutiones*, s. 105.

²²³ *Constitutiones*, s. 105.

²²⁴ Tamtéž, s. 105.

Matris, Sanctorumve gloria aliquando publicari possent“.²²⁵ Jak patrně, počítalo se s eventuálním publikováním některých pasáží v diářiích. Konventní deníky se nacházely na nejnižším stupni řádové historiografie, o rovinu výše bychom mohli zařadit historie provincií (obvykle rovněž strukturované po letech), jejichž zaalpští autoři si mohli nechat zaslat opisy či výtahy z diářií. Na nejvyšší rovině se pak nacházely celořádové *Annales* vycházející z analisticky strukturovaných textů zaslaných historiky provincií.²²⁶ Ačkoliv tedy přísně chronologické strukturování zmíněných textů působí úporně mechanicky, je zároveň patrné, že usnadňovalo propojování záznamů napříč jednotlivými úrovněmi řádové správy.

Události zaznamenávané na úrovni jednotlivých konventů nezřídka do minuciézních detailů a vytvářející jakýsi pomyslný příběh konkrétního kláštera, lidí v něm i kolem něj, však většinou v praxi do stádia publikování nikdy nedospěly. Většina údajů z mikrosvěta servitských konventů se do velkých, reprezentativních řádových dějin nehodila.

Potenciální publikování tak bylo spíše zbožným přáním. Klášterní diária však měla také funkci, kterou sdílela s ostatními knihami pro vlastní konventní potřebu, s nimiž ležela na polici v klášterním archivu, jak je možné např. ve vídeňském konventu spatřit dodnes: sloužit dokumentaci a evidenci. Když přijel provinciál na vizitaci, bylo mu diárium předloženo spolu s účetními knihami, knihou kapitulních usnesení, fundační knihou a dalšími knižními svazky vzniklými pro vnitřní potřebu.²²⁷ Velká část diářových záznamů pouze potvrzovala, že byla dodržována nařízení observance jako posty či kající cvičení nebo, že svátky byly slavěny podle církevních a řádových předpisů. Nabízí se formulovat tezi, že právě časté a pravidelné zaznamenávání vykonaných povinností mělo napomáhat jejich dodržování i kontrole. Vždyť pečlivější archivnictví i deníkové záznamy, ať už institucionální nebo privátní, bývají nezřídka průvodním jevem proudů duchovní obrody a reformy, a to nejen v katolickém prostředí.

Diářové zápisy byly velkou měrou formalizované. Převor, případně vikář, přebírající po svém předchůdci diárium se nezřídka pouze inspiroval podobou a stylem dřívějších záznamů. Povinnost deníky vést mohla být konkrétním představeným vnímána jako nepřilíh přijemný závazek. K formálnosti zápisů sváděl nejen jejich charakter úkolu spjatého s funkcí,

---

²²⁵ Tamtéž, s. 105.

²²⁶ Jako příklad může posloužit zlomek historie české provincie zaslaný do Říma k začlenění do celořádových análů, které však nakonec časovým rozsahem nedospěly do 2. třetiny 18. století. Rukopis tak pouze zůstal ve sbírce přípravného materiálu. Archivio Generale, *Historia provinciae Boemiae Ordinis Servorum B.M.V. ab anno 1735 usque ad annum 1762*, Monumenta historica OSBMV, sign. Q IV 6, bez jednoznačné paginace.

²²⁷ O úzkém provázání jednotlivých typů administrativních knih konventu svědčí také občasné křížové odkazy typu „qui videri potest in libro secretarius“ apod. Srov. např. Jihočeská vědecká knihovna, ORST Zlatá Koruna, *Continuatio diarii conventus Neo Castris Ordinis Servorum B. M. V. ab anno 1744 ad annum 1759*, sign. 1 NH 6, fol. 75 v.

ale také vnímání mnoha aspektů servitské každodennosti jako samozřejmých a nehodných pozornosti. Neochotu zaznamenávat v klášteře neustále se opakující jevy i předpoklad jejich srozumitelnosti případnému čtenáři prozrazuje množství zápisů typu „nihil speciale“ či „more nostro servitano (consueto)“.²²⁸

Při interpretaci je také nutno mít na paměti, že autor se patrně snažil dostat obrazu dobrého představeného a otce konventu. Text, který v diáriu zanechal, byl významným svědectvím o jeho době v úřadě. Pravidelné střídání rukou je ostatně také nezřídka doprovázeno oznámením o převzetí úřadu i diária a mohlo sloužit jako doklad, že se představený v konkrétní den korektně a zodpovědně ujal své funkce.

Vedle tendence k formalizaci však poskytovaly konventní deníky zároveň velký prostor subjektivnímu vyjádření konkrétního autora, ať již šlo o výběr paměťhodné události, způsob jejího podání či vyjádření osobního názoru.

Jelikož diária měla zachycovat „omnium memorabilium“, lze v nich nalézt velmi pestrou všehochuť témat. Hlavní okruhy zájmů by se daly rozdělit do tří kategorií: **záležitosti klášterní disciplíny** (evidence příchodů a odchodů z konventu, postů, duchovních cvičení, dispensů, liturgických záležitostí apod.), **záznamy o kultivaci sociálních vazeb konventu** (návštěvy hostů v klášteře a servitů mimo konvent, poskytnutí noclehu, přijetí či poskytnutí daru apod.), **záležitosti podle zvážení konkrétního autora** (mohly zahrnovat záznamy o dění za klášterní zdí, zápisy duplicitní s jinými prameny v konventu – např. opisy fundací, záznamy oprav kostela či konventu, záznamy o slibech či úmrtí bratří apod.) Posledně jmenovaná kategorie má samozřejmě otevřené hranice, do nichž se mohly dostat nejrůznější typy zápisů – např. novohradský převor Bernard M. Gerstner věnoval v diáriu často pozornost vlastním příbuzným i svým návštěvám u nich. Místy tak jeho zápisy nabývaly charakteru rodinných záznamů integrovaných do zpráv o dění v konventu.²²⁹

---

²²⁸ Srov. např. společný zápis k 22. a 23. září roku 1744: „His diebus nihil notatu dignum evenit.“ Tamtéž, fol. 14v.

²²⁹ SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hrady, *Continuatio diarii rerum memorabilium*, i. č. 14, s. 425–452.

II./1. Klášter jako zákulisí?

Erving Goffman chápe zákulisí jako „pohyblivé“, podle změn funkce prostoru a zejména chování aktérů v něm se může prostor zákulisí měnit na jeviště a naopak. Velký význam ve vymezení zákulisního, jevištního i zbytkového prostoru přikládal jejich ohraničení – stěnám, zdím, nejrůznějším bariérám.²³⁰ Klášterní zeď byla předělem fyzickým i mentálním – nejenže diária přepečlivě evidovala opouštění konventu a návraty zpět, ale obdobně úzkostlivě regulují konstituce ritualizovanou formu odchodu a příchodu spjatou obvykle s vyprošením požehnání převora a modlitbou před mariánským obrazem či oltářem.²³¹ Na delší cestu se řeholník nemohl vydat bez písemného pověření od představeného.²³²

Klášter měl ráz zákulisí jako sféra zasvěcených, prostor soukromí a vykonávání biologických potřeb jako jsou stravování, spánek, hygiena. Obdobně konventní kostel, ať už poutní, farní či „pouze“ klášterní byl nejbližším ohniskem pastorační aktivity a měl spíše povahu scény – jeviště. Charakter obou prostorů však nelze stanovit striktně. Kostel byl scénou par excellence např. ve chvíli kázání, naopak v okamžicích, kdy některý ze starších řeholníků dřímá v lavici a nechtěně porušoval normy chování na posvátném místě, nabýval prostor rysy zákulisí.²³³ Místem vyhrazeným ke spánku byla výlučně cela, opět prototypicky zákulisní území.

Mnohem častěji užívaným konceptem pro uchopení oddělení konventu od světa za klášterní zdi je rozlišení sakrální a profánní sféry.²³⁴ Na klášterní každodennost se pokusím nahlížet pod zorným úhlem obou typů pojmového aparátu. Domnívám se, že řádová pravidla odráží jak obavy z narušení integrity zasvěcených osob a profanace posvátného prostoru, tak také strach z poškození pověsti a vyvolání pobouření. Oba aspekty lze chápat jako dvě strany téže mince.

Přísně regulované a zároveň křehké „uzavřenosti“ konventu je věnována především 21. kapitola konstitucí *O klauzůře a celách*. Ohraničení konventu je charakterizováno velmi neurčitě jako „septa monasterii“.²³⁵ Vystavění konventní zdi se mohlo protáhnout i na několik

---

²³⁰ E. GOFFMAN, *Všichni hrajeme divadlo*, s. 108–139.

²³¹ Srov. *Constitutiones*, s. 74 a *Satzungen*, s. 41–42.

²³² Srov. *Constitutiones*, s. 74 a *Satzungen*, s. 41–42.

²³³ V uvedeném příkladu využívám obdobné Goffmanovy ukázky a ad hoc ji přizpůsobuji servitskému prostředí. Srov. GOFFMAN, *Všichni hrajeme divadlo*, s. 110.

²³⁴ Klasické vymezení srov. Émile DURKHEIM, *Elementární formy náboženského života*, Praha 2002, s. 44–56.

²³⁵ *Constitutiones*, s. 68.

let (jako např. v Konojedech na Úštěcku),²³⁶ úplné oddělení konventu bylo navíc utopií – i z tohoto důvodu musela být hradba především mentální.²³⁷

Bez předchozího svolení převora nesměl nikdo cizí vstoupit do prostor konventu. K eventuálnímu bydlení cizí osoby mužského pohlaví v domě byl nezbytný písemný souhlas provinciála. Klerikům mohl převor povolit jednou týdně rekreační procházku. Kazatelům a lektorům bylo možné dovolit vzdálit se z konventu během týdne dvakrát. Vycházky mladých profesů byly výjimečné a měl je vždy doprovázet příkladný, nejlépe starší řeholník.²³⁸ Velký důraz byl kladen na návrat do konventu ještě před obědem či večeří tak, aby řeholník nejedl mimo klášter. Zvláště byla zapovězena účast na křestních, svatebních či masopustních hostinách a jiných typech hodování. Zákaz měl nejen zabránit provinění proti zásadě chudoby, ale také případnému pohoršení spjatému s topoi řeholníka nemírně holdujícího jídlu a pití. Dle konstitucí neměl převor dávat svolení k vycházce z konventu bratřím, kteří nejsou seriózní a příkladného chování.²³⁹ Představený domu byl tak také strážcem jeho pověsti.

Konventy na odlehlejších místech mohly mít v případě nutnosti psy, kočky či jiná domácí zvířata („alia hujusmodi animalia“). Bylo však zakázáno brát je do cel, místností podléhajících uzamčení a do refektáře („sub mensa praesertim“). Zvláště přísně bylo zapovězeno vodit s sebou psy či jiné mazlíčky na vycházky jako doprovod a zavdávat tak příčinu pohoršení.²⁴⁰

Místem řeholníkovy soukromí byla cela. Mělo v ní stát pouze lůžko na spaní, stůl, židle a oltářík nebo obraz. Stěny měly být holé, bez výzdoby s výjimkou vyobrazení svatých. Do cely měl volný přístup také převor, který jednou měsíčně prováděl vizitaci a případně

---

²³⁶ Výdaje na stavbu klášterní zdi se v účtech konojedského konventu objevují po celé jedno desetiletí (1760–1771). Zčásti dodnes zachovaná zeď obepínala kromě vlastních budov také rozsáhlou zahradu s lesíkem a třemi rybníky. V rámci budování klášterního komplexu však byla stavba zdi oddělující klášter od světa samozřejmě podružnou záležitostí, jež se mohla oproti stavbě kostela a konventu opozdit o několik let, případně i déle. V Konojedech byl např. hlavní oltář kostela vysvěcen již v červnu roku 1762. K datu konsekrace hlavního oltáře a tří vedlejších oltářů srov. Diecézní konzervátorské centrum, archiv a knihovna v Litoměřicích, *Memorabilia Venerabilis Conventus Septem Beatorum Patrum Ordinis Servorum B. Mariae Virginis emanata anno 1746 et aliis subsequentibus annis*, s. 12. Ke stavbě klášterní zdi NA Praha, f. Stará manipulace, sign. S 141 3/2, kart. 2241, i. č. 32 59, fol. 231r, 240r, 347v.

²³⁷ O vnímání klauzury nejen jako prostředku oddělení sféry profánní od sakrální, ale rovněž jako určité hradby proti skandálu svědčí také formulace v konstitucích jiného menšího mendikantského řádu – pavlínů. Kapitola o klauzuře a celách přímo začíná větou „Ut omnis scandalorum et occasio vagationis tollatur, Conventus clausura perpetuo, ac diligenter servetur“, *Constitutiones Religionis S. Pauli primi eremitaе*, Viennae 1646, s. 44.

²³⁸ *Constitutiones*, s. 69–70.

²³⁹ Srov. *Constitutiones*, s. 70 a *Satzungen*, s. 39–40. Vycházet z konventu bylo možné pouze přes fortnu. Bratr sakristán nesměl dovolit spolubratřím opouštět dům přes kostel a měl povinnost takové pokusy hlásit představeným. *Satzungen*, s. 69.

²⁴⁰ Srov. *Constitutiones*, s. 71 a *Satzungen*, s. 40. Psí mazlíčci doprovázející řeholníci jsou terčem satirického výsměchu již v *Canterburských povídkách* Geoffreyho Chaucera, kde jsou chápáni jako atribut dámy z vyšší společnosti, jež se k jeptišce nehodí. Srov. Geoffrey CHAUCER, *The Canterbury Tales*, Harmondsworth 1988, s. 22–23. V konstitucích jiných mendikantů jako františkánů, trinitářů či pavlínů jsem podobně specifický zákaz nenalezla.

odstraňoval věci neslučující se s řeholním stavem a chudobou.²⁴¹ I cela však měla slabé místo, s nímž představený mnoho dělat nemohl – bylo jím okno. Nejslabší článek oddělení konventu od světa. Sklo představovalo křehkou hradbu zvukovou, nikoli však vizuální. Okno navíc nabízelo možnost otevření – malého otevření se světu.

Ve vizitačních protokolech zachycujících stížnosti jednotlivých řeholníků na interní nešvary a nepřístojnosti budící pobouření, tak můžeme narazit také na kritiku pohoršlivého chování bratří v otevřených oknech konventu. Z českého servitského prostředí jsou dochovány spíše vizitační fragmenty, jelikož však do roku 1714 procházela většina zaalpských servitů společným noviciátem v Jaroměřicích nad Rokytnou a byla také pravidelně překládána mezi konventy (nemluvě o sdílení observance), mohu si dovolit nahlédnutí do pramenů k ostatním domům habsburské monarchie.

Při vizitaci esterházyovské fundace ve Forchtensteinu roku 1724 byla např. zapsána stížnost na P. Gabriela, který měl familiérně gestikulovat z okna na místní dívku a naznačovat jí hodinu, kdy se vydá na blízkou poutní horu s kaplí sv. Rozálie. Později vzbudilo nelibost, že někomu připíjel z okna konventu na zdraví.²⁴² V tyrolském Frohnleitetu zazněla roku 1730 stížnost na mladé profesy, kteří často vyhlížejí z okna na ulici a jejich řehot s výkřiky pohoršuje kolemjdoucí.²⁴³ Převor téhož kláštera byl o několik let později kritizován, že křičel z okna ven na ulici.²⁴⁴ Při vizitaci jiného tyrolského domu v Kötschachu vyplula na povrch stížnost na P. Hermenegilda, který měl v noci konverzovat z oken se ženami.²⁴⁵

Vizitační protokoly je sice nezbytné brát s rezervou jako prameny silně orientované na vyhledávání jakýchkoli stop po nepravostech na úkor chvályhodných věcí za účelem upevnění klášterní disciplíny,²⁴⁶ zároveň nám však potvrzují specifickou roli okenního výklenku nejen v komunikaci se světskými osobami, ale také v dramaturgii každodennosti. Byl to prostor gest s dramatickým nábojem, který narušoval charakter konventu jako zákulisí – prostoru, v němž mohou být, vyjádřeno Goffmanovým slovníkem, identifikováni „slabí členové týmu“ a vyloučení z představení.²⁴⁷ Bylo totiž poměrně snadno možné omezit vycházení nespolehlivého řeholníka z konventu, ale zabránit mu inscenovat vlastní malé

---

²⁴¹ Srov. *Constitutiones*, s. 72 a *Satzungen*, s. 41.

²⁴² Provinzarchiv des Servitenordens, Innsbruck, sign. E, i. č. 3.

²⁴³ Tamtéž, sign. E, i. č. 7.

²⁴⁴ Tamtéž, sign. E, i. č. 13.

²⁴⁵ Tamtéž, sign. E, i. č. 30.

²⁴⁶ K vizitačním protokolům srov. nedávno podnětně Jan ZDICHYNEC, *Ad vitiorum correctionem et caritatis conservationem? Proměny řeholní vizitace v raném novověku na příkladu cisterciáckého řádu*, in: Dušan Foltýn – Kateřina Charvátová – Petr Sommer (edd.), *Historia monastica I. Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002–2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“* (= *Colloquia mediaevalia Pragensia* 3), Praha 2005, s. 103–132.

²⁴⁷ Srov. E. GOFFMAN, *Všichni hrájeme divadlo*, s. 113–114.

„představení“ v okně cely bylo mnohem obtížnější. Okna jako prostory performance by ovšem zdaleka nemohla tak dobře fungovat bez napojení na jevištní prostor, který byl pro mendikanty typický: ulice měst a vesnic.

II./2. Formování servitského řeholníka

K internímu zkoušení kvalit jednotlivých řeholníků a případnému vyřazení slabých údů bylo vyhrazeno především specifické období řeholní formace, zejména noviciát jako jeho ústřední část. Na rozdíl od řádů provozujících školy, jako např. jezuitů, nemohli servité blíže poznat intelektuální a sociální kompetence uchazečů před vlastním vstupem do řádu, s určitou marginální výjimkou bratří laiků, kteří mohli nejprve delší dobu sloužit v konventu, jak uvidíme níže.²⁴⁸

Jak bylo u církevních řádů běžné, také servitské konstituce stanovovaly, že neměli být přijímáni muži nemanželského původu, ženatí, osobně nesvobodní, zadlužení, soudně stíhaní, exkomunikovaní, tělesně postižení nebo trpící nakažlivou nemocí. Z chorob je jmenovitě varováno před nemocnými syfilidou, padoucníci a leprou. O přijetí kandidátů rozhodovala komise jmenovaná provinciálem.²⁴⁹

V konstitucích netematizovanou, nicméně nezanedbatelnou roli při skrutiniu uchazečů hrál jejich sociální původ. V roce 1664 byl například přijat do řádu fyzicky postižený chráněncem jednoho z dvořanů hraběte Jana Františka z Vrbna, který se jako bratr Alois M. Hladný stal v řádu známý svou svatou pověstí.²⁵⁰

Ještě před vstupem uchazeče do řádu bylo určeno, zda se stane konvršem nebo klerikem a později knězem. Rozhodnutí zásadně ovlivnilo podobu jedincova dalšího života v řádu. Vedle kategorie kleriků a konvršů se u servitů vyskytovala ještě další méně častá a přechodná forma života v klášteře: institut tzv. oblátů, o němž je známo poměrně málo. O oblátech se zmiňují velmi stručně celořádové konstituce v rámci kapitoly o konvrších. Jelikož bratří laici mohli být přijímáni do řádu teprve po dovršení dvaceti let věku a skládat sliby mohli nejdříve v pětadvaceti letech, zdá se, že kategorie oblátů řešila na přechodnou dobu problém mladíků, kteří ještě nedosahovali potřebného věku.²⁵¹ Protože noviciát trval pouhý 1 rok, zůstávali příliš mladí uchazeči na přechodnou dobu nejprve tzv. obláty, pro něž se

---

²⁴⁸ K mechanismům kontroly kvalit a výběru kandidátů u jezuitů, které již současníci vnímali jako výjimečně přísné, srov. Jaroslav ŠOTOLA, *Zrušení jezuitského řádu v českých zemích. Kolektivní biografie bývalé elity (1773–1800)* (disertační práce obhájená na FHS UK v Praze), Praha 2005, s. 45 a 258. Dr. Šotolovi děkuji za ochotné poskytnutí textu disertace.

²⁴⁹ Podrobněji srov. kapitola De recipiendis ad Ordinem, *Constitutiones*, s. 26–29.

²⁵⁰ Srov. Archiv des Servitenklosters Wien, K. M. GÜFFEL, *Sacrarum annalium*, s. 603–605 a *Monumenta Ordinis*, t. XX., s. 125–127.

²⁵¹ *Constitutiones* 1643, s. 29–30.

objevuje v konstitucích jak označení *oblati*, tak také *comessi*.²⁵² Obláti měli svůj specifický hábit (*habitum oblatorum*), který dostávali poté, co již strávili v konventu nějaký čas na zkoušku ve světském oděvu. Při obřadu odívání oblátů dostávali mladíci černou tuniku s vyšším límcem, kožený pás, plášť, růženec, žíně (*cilicium*), důtky a kříž. Nemohli však většinou nosit kapuci a část oděvu, které si servité vážili nejvíce, černý škapulíř.²⁵³

Podle konstitucí měl být mladík oblátem obvykle po dobu dvou let.²⁵⁴ Postavení obláta bylo velmi nejisté, nacházel se na nejnižším stupni konventní hierarchie a komunita vůči němu neměla prakticky žádné závazky, poskytla mu pouze ošacení a stravu. Mladík se mohl rozhodnout společenství opustit, za práce, které v konventu vykonával, však nedostal žádnou odměnu. Zmiňovaná okolnost byla patrně zdrojem problémů, neboť v konstitucích montesenarijských eremitů se objevuje pasáž, podle níž museli budoucí obláti před přijetím písemně stvrdit, že souhlasí se svou službou bez nároku na odměnu.²⁵⁵ Obláti se tak nacházeli někde na půl cesty mezi služebným personálem a konvrši, ovšem jejich status spojoval nevýhody obou: nejnižší postavení a bezplatnost.²⁵⁶

V procesu „vytváření servitského řeholníka“ byl na disciplinaci nejnáročnějším obdobím noviciát. Dohled nad novici i hlavní slovo při rozhodování o jejich dalším setrvání

---

²⁵² Např. *Constitutiones*, s. 41. Ne vždy však musel být oblátem uchazeč nedostatečného věku. V novohradském konventu byl dle diária přijat 19. března 1721 do noviciátu oblát Simon Štěpán, původem z Jaroměřic, kterému bylo již kolem třiceti let. Řemeslem mlynář a kuchař dostal řeholní jméno Konrád a upomíná na něj nápis na kovové tabulce v krytě kostela ve Veselí nad Moravou, kde roku 1764 zemřel. Srov. SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hrady, *Continuatio diarii rerum memorabilium*, i. č. 14, s. 331, 340, 352, 354 a také Archiv des Servitenklosters Wien, *Registrum omnium fratrum OSBVM Provinciae Bohemiae*, (rukopis původně z řádového archivu v Innsbrucku, kde měl sign. L II 14, je sekundárně umístěn ve Vídni), nepag., č. 31.

²⁵³ K obřadu odívání oblátů srov. *Regulae tum Patris Magistri novitiorum, tum ipsorum novitiorum Ordinis Servorum Beatissimae Mariae Virginis, pro Germaniae Provinciam, approbatae primitus in Capitulo Provinciali, postea etiam Romae in generali*, Oeniponti 1670 s. 65–66. Dle konstitucí pro laiky mohli mít obláti ještě speciální pokrývku hlavy („einer grösseren Ohrenhauben“). *Satzungen*, s. 36.

²⁵⁴ Srov. *Constitutiones* s. 41 a *Satzungen*, s. 24. Podle rabštejnského diária byl např. oděn do hábitu oblátů dne 5. dubna 1764 Matěj Soběslavský ze Sedlčan, řemeslem krejčí (v zápisu označen již jako frater). V té době mu bylo teprve 21 let. Konvent s ním byl patrně spokojen, protože již 18. září 1765 souhlasili všichni členové konventní kapituly, aby mu byl oděn škapulíř a kapuce. Teprve 3. února 1767, v den svých 24. narozenin, byl přijat do noviciátu a dostal řeholní jméno Ondřej. O rok později slavil 7. února v Rabštejně sliby. Jako konvrš přečkal i josefinská rušení a zemřel v konventu při poutním místě v Králíkách dne 12. dubna 1795. Srov. NA Praha, *Diarium Quintum*, nepag. a také Archiv des Servitenklosters Wien, *Registrum omnium fratrum*, nepag., č. 90.

²⁵⁵ „...promettino per iscrittura autentica di servir gratis e senza alcun premio o mercede nel nostro Eremo.“ *Costituzioni de' Romiti* s. 108.

²⁵⁶ Služebným personálem myslím zejména pomocníky do kuchyně a na zahradu, kteří bývali takřka pravidlem. S výpomocí laiků v konventech počítají rovněž celořádkové konstituce, jež stanovují, aby „famuli domestici“ přistupovali alespoň jednou měsíčně ke zpovědi a přijímali eucharistii. Pokud uvedené podmínky neakceptují nebo je po jednom napomenutí dále neplní, mají být ze služby propuštěni. *Regula ... et Constitutiones*, Romae 1727, s. 23. Kupř. v Nových Hradech servité 2. ledna roku 1738 přijali na zkoušku do služby syna libějovického zahradníka Jana Chucheta jménem Antonín. O pět dní později byl propuštěn zestárlý klášterní zahradník Petr Vaněček, jenž na svou práci již nestačil. Mladý Antonín Chuchet však zkoušku zdárně nepřestál, za 12 dní práce dostal 1 fl. a vrátil se zpět do Libějovic. Dne 18. ledna pak novohradští servité přijali Jáchyma Šimončeka, jenž byl původně pomocným zahradníkem u knížat Schwarzenbergů v Třeboni, a byl mu vyměřen plat 20 fl. ročně. SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hrady, *Continuatio diarii rerum memorabilium*, i. č. 15, s. 625–630.

v řádu měl magistr noviců. Bez jeho pozitivního dobrozdání nebylo prakticky možné nechat novice složit řeholní sliby.²⁵⁷ Denní řád noviců byl mnohem náročnější než každodenní program ostatních řeholníků. Kromě kanonických hodinek se navíc modlili ještě oficiem Panny Marie Bolestné a mnoho dalších pobožností. Magistr noviců měl dbát na jejich vyřízení manuální prací v okrsku kláštera, zejména na zahradě. Zvláštní důraz byl kladen na kultivaci mariánské úcty noviců. Pod dohledem magistra si zvykali na oblíbenou servitskou formu devoce – časté zbožné zdravení mariánských obrazů, ať již ve vlastní cele, v prostorách konventu či jinde. Zastavení se před mariánským obrazem s úklonou a krátkou modlitbou strukturovalo den servity do mnoha drobných projevů mariánské úcty. Modelový servita měl milovat mariánské obrazy, chrámy i svátky.²⁵⁸

Noviciát však nebyl jen dobou určenou množstvím liturgických hodinek a kajících cvičení, byl především časem vzdělávání. Magistr noviců pořádal pro mladé bratry pravidelně nejméně třikrát týdně přednášky.²⁵⁹ Novicové se měli také věnovat četbě. Jejich studium označené v jedné z noviciátních příruček příznačně jako „*pia educatio mariana*“ mělo vést k osvojení systému řádových identifikačních a legitimizačních příběhů, včetně prvků servitské rekatolizační romance.²⁶⁰

Mezi doporučenou literaturou pro novice figuroval život Filipa Beniziho i Anny Kateřiny Gonzaga od Cherubína O'Dalea, stejně jako Romerův spis *Servitus mariana*. Idea služby Panně Marii měla konotace dvorské služby dámě: „... sicut Aulici, qui magna alicujus Reginae, cujus gratiam magnopere ambiunt, famulantur.“²⁶¹ Metafory dvorského prostředí byly velmi oblíbené již v innsbruckém konventu za života arcivévodkyně Anny Kateřiny, která po stažení se do ústraní chápala servity jako určitou substituci svého dvora a výrazně přispěla ke zformování základů rétoriky servitské rekatolizační romance.²⁶²

O internalizaci prvků rekatolizační romance obsažených ve stěžejní tištěné produkci mohou svědčit např. právě diária. Po provinční kapitule počátkem dubna 1720 neopomněl novohradský převor Bonfilii M. Fröhlich předestlat obvyklým pasážím o nově zvolených

---

²⁵⁷ „Testimonium Magistri semper esse absolute et positive favorabile, sine quo nullus suscipi potest.“ Jedinou výjimkou byla možnost obrátit se na provinciála, pokud by konventní kapitula navzdory hlasu magistra chtěla novice pustit ke slibům. Srov. *Constitutiones*, s. 33.

²⁵⁸ Srov. *Regulae tum Patris Magistri*, s. 4.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 5.

²⁶⁰ Knihovna Národního muzea, rukopis sign. XIII F 16, *Regulae ab omnibus ... Novitiis accurate in Provincia Austriaco Hungarica servandae ...*, nepag.

²⁶¹ Tamtéž.

²⁶² Na dvorské aspekty rané spirituality zaalpských servitů upozornil již Christopher A. M. MOONEY, *Identity, Community*, s. 19–174. Arcivévodkyně např. nechávala o řádových slavnostech odívat svá pázata jako anděly a jména andělů vybrala také první skupině bratří, kteří v Innsbrucku složili sliby: Cherubin (O'Dale), Serafín (Guarimoni), Archangelus (Ettl), Angelus (Fieger), Gabriel (Loberer), Raphael (Buz).

představených pozoruhodný text připomínající, že kapitula proběhla v pražském konventu Na Slupi u příležitosti domnělého výročí upálení 64 servitských mučedníků husity pro katolickou víru:

„Post 300 annos ab ultimo Capitulo Provinciali in Venerabili Conventu D. Annuntiatae Neo-Pragae celebrato, quando congregati 64 nostri Beati Martyres ab Hussitis pro fide Catholica Domine Ziska die 3. Junii concremati sunt. In tertio anno Divisione Provinciarum Observantiae Germanicae Capitulo Provinciali hac die caepto, et cum omni pace, tranquillitate et concordia, sine ullo disgustu, ac vel minima notata charitatis laesione in praefato Venerabili Conventu celebrato.“²⁶³

Zápis dává nahlédnout do fungování řádové barokní paměti, ovšem pochází z pera klerika a představeného konventu. Obdobná svědectví od bratří laiků jsou nám nedostupná. Z novohradského konventu se sice zachovaly dva rukopisy konvrše Řehoře M. Hlasivce, které jsou opisy českojazyčných příruček pro novice, neprozrazují však mnoho. Jsou především svědectvím, že studijní pořizování poznámek a opisování doporučených titulů se mohlo rozsáhlejší měrou týkat také konvršů, ve zmiňovaném případě laického novice, který byl určen k práci krejčího.²⁶⁴

Jestliže někteří konvrši mohli umět poměrně dobře psát, od kněží je spolehlivě oddělovala malá znalost latiny. Nemodlili se latinský breviář a místo něj jim byla předepsána modlitba růžence k Panně Marii Bolestné, tzv. *Corona Dolorosa*. Bratři laici tak trávili svůj život každodenní manuální prací a modlitbou růžence k Panně Marii Bolestné – těmito rysy se blížili servitským terciářům a členům bratrstev, se kterými sdíleli modlitbu sedmibolestného růžence jako klíčovou pobožnost, která se stala pro řád od poloviny 17. století charakteristickou.²⁶⁵

---

²⁶³ Zápis zanesen ke dni 1. dubna 1720. SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hrady, *Continuatio diarii rerum memorabilium*, i. č. 14, s. 312.

²⁶⁴ Oba rukopisy má v depozitáři Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, *Krátká duchovní zpráva podle které každý vnově (sic) zaslíbený Marie služebník aneb novicius řádu Služebníků Marie Panny říditi se a den ode dne v duchu pokračovati má*, sign. R 249. Druhý rukopis si fra Řehoř pořídil před složením slibů: *Exercitia aneb duchovní cvičení vnižto každý řeholník vejročně skrze některé dni ducha svého skoumati a se cvičiti má*, sign. R 250. Dle registru bratří byl Řehoř M. Hlasivec původem z Příbrami, narodil se dne 6. prosince 1743 a noviciát absolvoval v Konojedech na Českolipsku mezi lety 1769 a 1770, což je také doba, do níž lze nejpravděpodobněji vřadit vznik obou rukopisů. Své rukopisné poznámky si odnesl s sebou do Nových Hradů, kde také dne 23. dubna 1792 zemřel. V řádu vykonával práci krejčího. Archiv des Servitenklosters Wien, *Registrum omnium fratrum*, nepag., č. 92.

²⁶⁵ V celořádových konstitucích z roku 1643 se jako povinnost konvršů místo breviáře objevuje pouze růženec (*Corona*), *Constitutiones* 1643, s. 6. V pozdějších konstitucích zaalpské observance již sedmibolestný růženec. Srov. *Constitutiones*, s. 42 a *Satzungen*, s. 14. Modlitby, kterými konvrši nahrazovali oficiem, mohou dobře odrážet řádovou spiritualitu. Např. v řádu pavlínů recitovali konvrši místo kanonických hodiněk předepsané množství modliteb Otčenáš, Zdrávas a kředa. Viz *Constitutiones Religionis S. Pauli*, s. 25. Trinitáři ani v 18. století nenahradili breviář laikům mariánským růžencem. Konstituce předepisovaly určitý počet modliteb Otčenáš a Anděl Páně. Srov. *Regula primitiva et constitutiones Patrum discalceatorum Ordinis Sanctissimae Trinitatis Redemptionis Captivorum Congregationis Hispaniae*, Romae 1738, s. 84.

Určité povědomí však konvrši o latině měli, magistr noviců je např. učil odpovědím na latinské modlitby, které v konventu zaznívaly nejčastěji. Malá znalost latiny se mohla stát také zdrojem humoru, jak zaznamenal jaroměřický školní rektor Jan Růžička ve svých Pamětech:

„Roku 1764 dne 14. januarii umřel frater Filip Havránek, švec řemeslem, člověk pobožného života, v shromáždění veselý, špásovní, latinsky chybně až k smíchu dosti zvysoka disputírovával. Nejvíce se mu nasmával pan farář hostimský, Václav Věřil, jenž na dny masopustní pro své vyrazení rád sem jezdíval a přes 3 i 4 dny zůstával. Mezi jinými řečmi, když bylo hádání jednou, co by lepší bylo – thé nebo káfé k snídani, předvolán jest také fr. Filip, a ten to rozsoudil, že jest lepší thé. Dí pan farář: „Proč pak thé má býti lepší?“ Dí fráter Filip: „Velebný pane, skrze thé chválen bývá v kostele pán Bůh, neboť tam často jest slyšet: Laudamus te, benedicamus te, glorificamus te, a o káfé ani zmínky tam není!“²⁶⁶

Konvrši sice nemohli působit na laiky kázáními a pastorační činností, ale díky své roli prostředníků se světem za klášterní zdí v praktických záležitostech přicházeli intenzivně do styku s lidovými vrstvami obyvatel a také s chudinou. Tato oblast je ovšem badatelsky prakticky neuchopitelná. Ostatně také zmíněný úryvek je svým vznikem vázán na masopustní období – čas rekreace duchovních, kdy se jejich kultura mohla sblížit s lidovým prostředím.

S častým kontaktem konvršů s nižšími sociálními vrstvami počítají také konstituce, v nichž je zdůrazňováno, že mají být bratři laici trpěliví a vlídní k chudým. V pokynech pro úřad fortnýře se píše, že se má ke všem příchozím chovat zdvořile a přívětivě, zvláště pak láskyplně k chudým lidem.²⁶⁷ Laskavý přístup k chudině měl mít také bratr kuchař, který byl zodpovědný za přípravu tradiční klášterní polévky pro chudé. Měl dbát na to, aby polévka byla poctivá, nekrácená a dobré chuti. Hrnc s polévkou měl mít postaven v kuchyni na bezpečném místě, aby jídlo nepřišlo k úhoně.²⁶⁸ Podobně bratr pekař, který pekl černý chléb pro chudinu, jej měl připravovat svědomitě.²⁶⁹

Nejvíce přicházeli do kontaktu s lidmi za klášterní zdí bratři vybírající almužnu. Ačkoliv pro servity jako menší řád, který do střední Evropy pronikal se zpožděním oproti významnějším mendikantům, platila četná omezení žebrání, z diárií je patrné, že konvrši

---

²⁶⁶ Citace dle edice Pamětí Jana Růžičky, kterou publikoval Alois PLICHTA (ed)., *O životě a umění. Listy z jaroměřické kroniky 1700–1752* (=Vlastivědná knihovna moravská č. 18), Brno 1974, s. 434. Dle registru řeholníků byl fra Filip Benizi Havránek původem z Loun, narodil se 28. února roku 1741, noviciát absolvoval v pražském konventu Na Slupi mezi lety 1767–1768 a vedle vykonávání práce krejčího pracoval v řádu také jako zahradník. Archiv des Servitenklosters Wien, *Registrum omnium fratrum*, nepag., č. 89.

²⁶⁷ *Satzungen*, s. 72.

²⁶⁸ „Er soll eine grosse Lieb zeigen gegen die arme Leuth, derowegen fleissige Sorg haben, damit vor diese die Suppen ohne Abzug kräftig, und wohlgeschmack zubereitet werde, soll auch der armen Leuthe Haffen, oder Kessel in der Kuchel an einem sicheren Orth stellen, damit kein Hund, oder Katz, etwas herausnehmen möge.“ Tamtéž, s. 82.

²⁶⁹ „Er soll das schwarze Brod mit eben so guten Fleiss backen, dann die arme Leuth, durch welche wir nicht wenig den Seegen Gottes empfangen, seynd solches alles würdig.“ Tamtéž, s. 90.

přece jen některé povolené sbírky konali. Konstituce zdůrazňují, že na bratřích vyžebřavajících almužnu leží díl zodpovědnosti za dobré jméno řádu, mají se proto vyvarovat chování, kterým by mohli svou řeholní instituci poškodit.²⁷⁰ V případných rozhovorech se světskými lidmi se měli snažit mluvit také o duchovních věcech.²⁷¹ Lze tedy více než předpokládat, že konvrši rozmlouvali s lidmi rovněž o řádových světcích, svátostinách, bratrstvu či černém škapulíři, možná právě způsobem bližším lidovému vyjádření.

Krátké vyžebřávání almužny bylo též součástí závěrečné fáze iniciace všech adeptů do řádu. Novicové jej obvykle absolvovali krátce před složením slibů, trvalo většinou jen dva či tři dny a konalo se v relativně blízkém okolí konventu. Novice vyprovázeli starší profesové a zdá se, že šlo o jakési seznámení s „mendikantskou zkušeností“.²⁷²

Laičtí i chóroví profesové zůstávali po slibech ještě nejméně rok pod dohledem magistra noviců. Profesní kleriky čekala průprava ke kněžství odvíjející se od toho, zda již před vstupem do řádu studovali a měli za sebou alespoň část studií filosofie či teologie. K vysvěcení byli obvykle připuštěni 3 až 5 let po slibech.²⁷³ Jak se rozrůstalo množství konventů zaalpské observance, zvyšoval se také počet domů, v nichž bylo možné absolvovat noviciát a řádová studia nebo alespoň jejich část, zejména v 18. století už byla tato síť relativně hustá.²⁷⁴

Z kněžských úkonů věnují konstituce zvláštní pozornost zpovídání a kazatelství, přičemž vědomí významu pro udržování dobrého jména řádu se promítá především do

---

²⁷⁰ Srov. kapitola *Von dem Stadt- und Landsammler*. Tamtéž, s. 95.

²⁷¹ „Es hilft sehr viel zu allen guten, wann er bey denen Weltlichen unter wärenden Discurs mit Verstand was weniges Geistliches mit untermischet.“ Tamtéž, s. 95.

²⁷² Srov. např. první vybírání almužen fra Konráda Štěpána před složením slibů v březnu roku 1722. SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hrady, *Continuatio diarii rerum memorabilium*, i. č. 14, s. 353. V květnu roku 1753 absolvovalo před profesí tuto zkušenost pět noviců, kteří vybírali almužnu v Nových Hradech, v Třeboni a v Žumberku. Jihočeská vědecká knihovna, ORST Zlatá Koruna, *Continuatio diarii*, fol. 113r., v. Delší vyžebřávání almužen dosvědčují záznam o fra Kiliánovi ze slupského konventu, který je označen jako „in collectura existens“: SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hrady, *Diarium sive annotatio*, i. č. 13, s. 199. V Nových Hradech se v polovině 17. století také pravidelně v srpnu zastavoval na nocleh konvrš z provincie Germania fra Tobias „Collector“ a později fra Peregrin „Collector“, jejichž pravidelný okruh žebření sahal k českým hranicím. Srov. např. Jihočeská vědecká knihovna, ORST Zlatá Koruna, *Continuatio diarii*, fol. 35v., 115v., 151r., 160r.

²⁷³ Vycházím z údajů o letech profese a svěcení v registru řeholníků. Archiv des Servitenklosters Wien, *Registrum omnium fratrum*.

²⁷⁴ Jako důvod většího množství studijních domů nelze samozřejmě uvádět pouze vyšší počet konventů, ale také nesnadno uchopitelnou potřebu v rámci řádu („pro ratione exigentiae“), která se mohla odvíjet např. od přestavby určitého konventu či od zřízení fundace pro studium, jako v případě sweerts-sporckovské fundace asketického studia v jinak méně významném pražském domě Na Slupi. Pro noviciát rozlišují konstituce „noviciatus formalis“ a tzv. „professorium“, které bylo možné snáze přesouvat. Jedinou podmínkou bylo, aby se v domě dala snáze dodržovat řeholní observance. Srov. *Constitutiones*, s. 32, 41. Zcela přesně umístění studijních domů sledovat nelze. Dle register generálů měla v roce 1762 česká provincie řádová studia filosofie ve Veselí nad Moravou a na Kreuzbergu u Bonnu, teologická studia pak u sv. Michala a Na Slupi v Praze, a také v Konojedech. Archivio generale, Registra Priorum Generalium Romae, sv. 30, fol. 225v. Blíže k řádovým studiím srov. také V. ČAPSKÁ, *Pod ochranou*, s. 46 a zejména následující monografie, která ovšem dost pomíjí české konventy: Luke M. FOSTER, *Theology and theologians*.

pokynů pro kazatelskou činnost.²⁷⁵ Všichni studenti se měli cvičit v kázání před svými lektory v refektáři či jiném vhodném prostoru v domě. Studující měli cvičně kázat dvakrát do roka a mladí kněží častěji. Úřad kazatele nesměl být řádovému knězi svěřen, dokud se neosvědčil před zkušenými otci kazateli v refektáři při dvou cvičných promluvách na téma zadané tři dny předem. Kazatelé se měli vyhýbat skandálními výrazům. Pokud by veřejně urazili posluchače, familiérně konverzovali s nepočetnými lidmi nebo se dopouštěli blasfémie, měli být zbaveni kazatelského úřadu na pět let.²⁷⁶

Mezi kvalitami požadovanými prakticky pro všechny nositele významnějších řádových úřadů hrála klíčovou roli počestnost. Její přesnější definice se však lišila. U hodnostářů, kteří řád výrazně reprezentovali navenek, jako byl provinciál, jeho socius, generální vikář provincie či kazatelé, byl kladen důraz na jejich pověst, měli být „boni nominis et famae et vitae inculpatae“.²⁷⁷ U nositelů vnitřních úřadů, vesměs ekonomického a správního charakteru jako provinční archivář, syndikové či prokurátoři, byla počestnost definována především jako neprovinění se z krádeže, zpronevěry či falšování.²⁷⁸

Pozornost věnovaná dobrému jménu řádu, respektive nepoškození jeho pověsti, se dobře odráží v interních řádových trestních předpisech. Jejich přehlednou podobu obsahovaly také konstituce jako text, jehož znalost byla osvěžována stále se opakujícím čtením. Katalog provinění a jim odpovídajících trestů je ve stanovách členěn do čtyř oddílů – na kapitolu o vině lehké, těžší, těžké a nejtěžší. První dvě kategorie méně závažných poklesků podléhaly trestu místního převora, třetí pak provinciálovi a čtvrtá obvykle generálovi řádu. Pokud řeholník spáchal provinění před očima světských osob, mimo konvent nebo vzbudil skandál, zvyšovala se závažnost jeho provinění a zpříšňoval se trest.²⁷⁹

Jako poslední mezi nejtěžšími proviněními figuruje prozrazení interních, důvěrných záležitostí řádu, které by mohlo vést k újmě či poškození řádu jako celku, provincie, konventu, ale i jednotlivého člena instituce. Oblát či novic, který by taková „secreta

---

²⁷⁵ Srov. *Constitutiones*, s. 46–48, 52–54.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 53. Podobným způsobem je vyhýbání se skandálu tematizováno v konstitucích české provincie františkánů, v nichž je navíc varování před opilostí kazatelů a stanovy připouští rovněž zbavení funkce kazatele navždy. Cvičná kázání se měla dít v refektáři o nedělích. U studentů není jejich počet upřesněn, mladí kněží měli cvičně kázat dvakrát do měsíce po 3 léta od vysvěcení. Srov. *Statuta provincialia Almae provinciae Bohemiae S. Wenceslai D. et M. Ordinis Minorum S. Patris Francisci Reform.*, Neopragae 1686, s. 51, 61. Konstituce pavlínů se věnují zejména tématům nevhodným pro kázání. V chóru a refektáři měli být korigováni jedinci „errantes in verbis et accentu“. Viz *Constitutiones Religionis S. Pauli*, s. 119–120. Konstituce trinitářů zakazují postním kazatelům jíst maso. *Regula primitiva*, s. 174–175.

²⁷⁷ Srov. *Constitutiones*, s. 92, 96–97, 115.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 100, 107, 110.

²⁷⁹ Konstituce věnují značnou pozornost tomu, zda byl přečin spáchán „cum scandalo“, „coram Saecularibus“, „publice“ či „extra monasterium“. Při hraní karet a kostek na veřejnosti je přímo uvedeno zpříšnění standardního trestu za hazardní hry na dvojnásobek. Tamtéž, s. 123–132.

Religionis“ prozradil, měl být propuštěn z řádu. Profesové byli trestáni veřejným pokáním a tříletým vězením. Klerikům bylo zapovězeno po tři léta vykonávat kněžské úkony a konvršům měl být na stejnou dobu odebrán škapulíř a kapuce.²⁸⁰

Na závěr by se slušilo pokusit se zodpovědět otázku po postojích a hodnotách vštěpovaných řádovým členům a po jejich odrazu v charakteru řádu a jeho činnosti. Napětí mezi řádovou spiritualitou a přijetím forem působení, které s ní nebyly zcela v souladu, bylo stálým problémem, palčivým zejména pro menší řády. Dříve analyzovanou devoční literaturu zajímavě doplňuje text, jenž byl připojen k pražskému vydání konstitucí určených pro bratry laiky (české provincie) a který má formu poselství stylizovaného v 1. osobě jako promluva Panny Marie k servitům.²⁸¹ Nezapře rysy lidové zbožnosti a vliv proudů náboženského zvroucnění, jehož hlavním protagonistou v českém řádovém prostředí byl Wilhelm M. Löhrer, osobní kaplan Sweerts-Sporcků a klíčová postava příprav textu konstitucí. Nejspíše právě osoba s Löhrerovou autoritou mohla být zodpovědná za připojení svérázného textu ke konstitucím.

Pasáž nese známky dobově módní úcty k srdci Panny Marie a konstituce doplňuje o několik dalších bodů. Servité jsou nabádáni, aby žili způsobem, který odpovídá stavu smutku či truchlivému rozpoložení (Trauerstand), k němuž jsou povoláni, a jehož výrazem je černý smuteční hábit (Trauerkleid), který jim Panna Marie při založení předala. Mají si zvlášť dávat záležet na ctnostech, které přísluší stavu smutku jako mlčení, zkroušenost srdce (Herzenszerknirschung), soucítění, vnitřní modlitba a samota.²⁸² Zmiňovaný text je nejpregnantnějším vyjádřením dolorismu servitské spirituality, jehož projevy najdeme i jinde, ovšem bez přímočarosti odpovídající kvazilidovému prostředí konvršů jako adresátů. Např. podle latinské příručky pro formaci noviců od Cyrila M. Eckerta má být každý servitský řeholník „servus compassivus“.²⁸³

Nastíněné hodnoty dobře korespondovaly se starobyrou eremitskou tradicí řádu a zaalpské observance zvlášť. Vnější výrazem poustevnického aspektu servitského života byl vous, který nosili všichni servité a jež směli podle konstitucí stříhat pouze nad horním rtem, jinak jej nechávali růst, jak je příroda obdařila („barba, prout natura fert, ubivis crescere

---

²⁸⁰ Tamtéž, s. 132. Obdobný přehled provinění najdeme také v konstitucích pavlínů, v nichž však nejsou korespondující tresty rozepsány s takovou pečlivostí. Chybí také pasáže výrazněji tematizující ohrožení pověsti řádu. Viz *Constitutiones Religionis S. Pauli*, s. 163–171.

²⁸¹ Viz *Satzungen*, za s. 98 (nepag).

²⁸² Tamtéž.

²⁸³ Cyril M. ECKERT, *Schola novellorum religiosorum seu succinta instructio novitiorum Ordinis Servorum B.M.V.*, Pragae 1764, s. 152, 165.

permittatur“).²⁸⁴ Součástí klášterních zahrad byly poustevny a oblíbené bylo také dávání řeholních jmen podle slavných poustevníků jako Eliáš, Antonín, Jeroným, Simeon, Celestýn, Basil či Bruno.²⁸⁵ Zaalpské servity tedy charakterizovala především reformovaná přísnost života a orientace na kontemplaci v ústraní. Také konstituce se téměř vůbec nevyjadřují k jiným formám činnosti než k pastorači, správě poutních míst, vedení bratrstev a péči o chod domu.

Servité nepovažovali intenzivnější podíl na aktivitách jako byla charitativní či školská činnost za žádoucí ani za konformní s řádovým posláním. Jako příklad nám může posloužit jejich odmítnutí nabízené fundace v Moravském Krumlově. Kníže Jan Ferdinand z Lichtenštejna se v 50. letech 17. století zabýval myšlenkou povolat některý církevní řád k péči o tamní latinskou školu a k farní správě na panství, než se zmírní nedostatek kněží. Jeho žena Dorothea Annemarie se přimlouvala za svěřeni fundace právě servitům.²⁸⁶ Servité o získání nadání velmi stáli. Obrátili se dokonce o přimluvu a doporučení k císaři a bavorské vévodkyni Marii Anně. Řád však nebyl ochotný zapojit se rozsáhlejší měrou do farní správy a převzít vedení školy. Zdůvodňoval to povinností noční modlitby officia a dodržováním předpisů observance.

Do konventu v Moravském Krumlově byl nakonec paradoxně uveden řád pavlínů poustevníků, servitům svou povahou velmi blízká řeholní instituce. Pavlíni se možná projeví jako flexibilnější, protože jejich kláštery v Uhrách – zemi původu řádu – utrpěly pod tureckým tlakem silné ztráty a jejich zájem na nové fundaci a ochota přijmout náročné podmínky byla silnější. Řádu sv. Pavla poustevníka se ostatně v českých zemích dařilo hůře než servitům. Zakotvil kromě Moravského Krumlova trvaleji už jen v Obořišti díky známé podpoře Tomáše Pešiny z Čechorodu. Zdá se, že servité nepocíťovali fundaci jako natolik přitažlivou, aby kvůli ní byli ochotni ke změně životního stylu.²⁸⁷

Servité se evidentně chápali jako aktivní účastníci procesu katolické obnovy. Své působení však neviděli přednostně vně klášterních zdí. Zdaleka tím však nebyli mezi

---

²⁸⁴ *Constitutiones*, s. 68.

²⁸⁵ Zmíněná jména se vedle jmen sedmi otců zakladatelů řádu, jež byla nejčastější, vyskytovala poměrně často. Srov. např. *Registrum omnium fratrum*.

²⁸⁶ Augustin M. Romer ve své době označil kněžnu v díle *Servitus Mariana* jako největší dobroditelku řádu „*ex sexu foemineo*“. A. ROMER, *Servitus Mariana*, s. 332.

²⁸⁷ K záležitosti klášterní fundace v Moravském Krumlově srov. blíže MZA v Brně, f. Velkostatek Moravský Krumlov (F 177), sign. 6/ IV/ 14, i. č. 14, kart. 330 a MZA v Brně, f. Archiv kláštera pavlínů v Moravském Krumlově (E 51), i. č. 1575, sign. A 14. V literatuře již Erich SLOSCHEK, *Geschichte der Stadt Mährish Krumau*, Znaim 1937, s. 144–147; rovněž Veronika ČAPSKÁ, *Vytváření prostoru pro působení servitů v českých zemích v 17. a 18. století*, in: Ivana Čornejová (ed.), *Úloha církevních řádů*, s. 160–162. Recentně také Thomas WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien – München 1999, s. 399–403.

řádovými institucemi výjimeční, vezmeme-li v úvahu např. kartuziány, paulány, trinitáře, ivanity či většinu ženských řádů. Servité v uvedeném ohledu nepředstavují podivuhodnou raritu, ale jeden z běžných, byť méně reflektovaných, způsobů pojetí katolické obnovy. Pokud bychom těmto řádům nebyli ochotni přiznat plnohodnotnou participaci na rekatolizačním procesu, protože nebyla tak zjevná, sakrální topografie barokní střední Evropy by výrazně prořídla.

II./3. Řád jako myšlená pospolitost

Ačkoliv osobní kontakt mezi řeholníky se realizoval především v konkrétním konventu, v němž se právě nalézali, uvědomovali si servité nejen svou sounáležitost s řádovými současníky, které nikdy neviděli, ale rovněž s generacemi zesnulých členů řádu, za něž se modlili, a také se světem svatých, jež uctívali. Jako příklad vizuálního zpodobení posvátného řádového společenství nám může posloužit titulní grafika celořádových konstitucí vydaných roku 1643 v Boloni (srov. obr. č. 41). Anonymní grafika zachycuje Pannu Marii Sedmibolestnou se škapulíří a růžencem, jejíž plášť andělé rozprostírají nad řádovým společenstvím. Po pravém boku Matky Boží klečí s nimbem a atributy kříže a tiáry Filip Benizi se zástupy mužských členů řádu. Na levé straně pak klečí s hostií na hrudi a knihou s lilií u nohou Juliána Falconieri obklopená svými následovnicemi. Grafika již pracuje s tématem rozjímání Mariiny bolesti při pašijích jako zdrojem řádové identity. Andělé nesou arma Christi a celý výjev je komentován citátem Simeonova proroctví o bolesti Panny Marie z Lukášova evangelia. Jednu ze starších variant řádového znaku v dolní části grafiky pak obklopuje text slibující útěchu ze soucitného rozjímání pašijových tajemství. Znaky po stranách odkazují na papeže Urbana VIII. Barberini (nahore), kardinála protektora řádu Giulia Sacchettiho (vpravo) a kardinála spoluprotektora Neriho Corsiniho (vlevo).

Obr. č. 41 Anonymní titulní grafika celořádových konstitucí vydaných roku 1643 v Boloni u Giana Battisty Ferroniho. Hlavní legislativní text řádu je zde uvozen grafikou, jež dobře vyjadřuje širokou představu řádového společenství.

Celek řádového organismu si mohli servité dobře představit vizuálně, ale fyzické setkávání ani všech žijících členů řádu nebylo samozřejmě možné. Servité se mohli částečně znát v rámci

provincie. Jak bylo u mendikantů obvyklé, docházelo mezi jednotlivými domy k přesunům bratří, jež byly vázány především na rozhodnutí provinčních kapitul a tzv. diet (shromáždění mezi kapitulami). Samotné cesty a účast na provinčních shromážděních se týkaly pouze konventních převorů a volených zástupců nazývaných *discreti*, kteří museli být kněžimi žijícími v řádu nejméně 10 let.²⁸⁸ Vzhledem k podmínce, že převorem se mohl stát pouze servitský kněz starší 35 let žijící alespoň 12 let v řádu, týkala se vyšší mobilita přednostně profesně starších řeholních kněží.²⁸⁹ Naopak mnohem méně se v rámci provincie pohybovali bratři laici. Kromě vyloučení ze zasedání kapitul a diet snižovala jejich mobilitu také nemožnost zastávat vyšší konventní úřady. Bratr krejčí mohl v některém řádovém domě nahradit většinou právě jen zesnulého spolubratra krejčího. Orientace řeholních laiků v rámci provincie tak byla pravděpodobně významně nižší.

Můžeme předpokládat, že díky pravidelným každoročním vizitacím znali všichni řeholníci provincie svého provinčního převora a také jeho společníka (*socia*), který jej doprovázel. Jen zcela výjimečně však měli zaalpští servité příležitost spatřit řádového generála. Po celé raně novověké období zastávali nejvyšší řádový úřad výlučně Italové,²⁹⁰ přičemž osobní cestu mezi observantní servity ve střední Evropě podnikli pouze tři z nich. Generál Enrico M. Burgo přijel na jaře roku 1628 posílit pozici řádu u habsburského domu a účastnil se položení základního kamene kostela Panny Marie Vítězné na Bílé hoře, jenž měl pod péčí servitů připomínat vítězství císařské strany. Byť byl celý akt, jehož se účastnil Ferdinand II. s císařovnou Eleonorou, následník trůnu a rovněž kardinál Arnošt Vojtěch Harrach, ve své době značně medializován, o samotné generálově cestě se ze servitského prostředí dochovaly pouze sporé zprávy.²⁹¹

O desetiletí později, na počátku léta roku 1636, podnikl vizitační cestu do Zaalpí generál Dyonisio M. Bussotti. V Innsbrucku byl přivítán arcivévodkyní Klaudií Medici, která

---

²⁸⁸ *Regula ... et Constitutiones*, Romae 1727, s. 161.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 103.

²⁹⁰ Provincie německé observance měly samozřejmě v konstitucích zakotvené právo delegovat kandidáty na úřad generála. Navrhovaní uchazeči se volili na provinčních kapitulách předcházejících kapitule generální. Srov. Tamtéž, s. 85 a 156. Dle seznamů kandidátů zasláných do Říma roku 1774 a zachovaných v opisu v registrech generálů lze usuzovat, že mezi navrženými obvykle figurovali stávající a bývalí provinciálové, sociové, generální vikáři a provinční definitoři, tedy servité se zkušenostmi v nejvyšších úřadech, které bylo možné v rámci německé observance zastávat. Obdobná byla praxe u konventuálů. Archivio generale, Registra Priorum Generalium Romae, sv. 32, nepag. (tyrolskou provincií navrženo 6 servitů, rakouskou 5 a českou 6).

²⁹¹ Stručná zpráva dochovaná v rámci registru generála Burgiho v generálním archivu servitů v Římě vyzdvihuje právě pouze slavnostní položení základního kamene dne 25. dubna roku 1628: „Die 25 aprilis 1628, Sacra Caesarea Majestas prope Pragam ..., ubi miraculose obtinuit victoriam anno 1620, primum iecit lapidem pro ecclesia construenda in honorem Beatae Virginis et nominanda Domina de Victoria: quam ecclesiam Religioni nostrae Servorum destinavit cum amplo monasterio.“ Text je otištěn v edici *Monumenta Ordinis*, t. XIII, Edd. Peregrin Soulier – Guilielmo Vangelisti, Bruxelles 1911, s. 85. Lze předpokládat, že cesta byla spojena s vizitací.

mu vyslala vstříc kočár se šestispřežím.²⁹² Po vykonání vizitace směřoval do Lince, kde byl přijat císařem Ferdinandem II., a pokračoval do Vídně. Odtud pak kočárem do Prahy, kam chladem prokřehlý generál dorazil v neděli na svátek sv. Markéty (20. července). Zde byl na Starém Městě přivítán již plně konstituovaným konventem dvanácti bratří u sv. Michala v čele s převorem Cherubínem M. O'Daleem.²⁹³ Podle Augustina Romera se generálovi dostalo také slavnostního uvítání připraveného klementinskými jezuiti.²⁹⁴ Na Bussottiho počest se konaly teologické disputace u sv. Michala a také u františkánů a v klementinské koleji.²⁹⁵

Generál provedl inspekci zchátralého novoměstského konventu při kostele Panny Marie Na Trávníčku a ačkoliv doufal ve stopy po servitských mučednících, našel pouze starý znak řádu na dlažbě kostela. Pokračoval pak prohlédnutím rozestavěného komplexu na bělohorské pláni, jehož jeden trakt již byl zaklenutý, ale práce byly přerušeny v důsledku válečných událostí.²⁹⁶

Specifická osobní vzpomínka na řádového generála patrně zůstala důstojníkovi císařské armády, který se rozhodl vstoupit k servitům. Z Bussottiho rukou přijal hábit konvrše a obdržel řeholní jméno Bonajunkta na paměť jednoho z prvních servitů. Před generálem také složil své řeholní sliby mladý Pražan, frater Václav.²⁹⁷

Zlomek dochovaného protokolu z Bussottiho vizitace svatomichalského konventu je jediným, byť silně zprostředkovaným, zachycením hlasů prvních servitských obyvatel nově založeného kláštera. Je samozřejmě otázkou, jakým způsobem se generál se servity, včetně jednoho obláta a dvou konvršů dorozumíval, neboť vizitační rozhovory měly probíhat mezi čtyřma očima. Postupně dotazovaní řeholníci situaci v konventu příliš nekritizovali. Pater Dyonysius M. Öttl si stěžoval na zlovolné řeči poškozující pověst domu fámami, že místní nevěstka („mulier meretrix“) doprovázela někoho do konventu, což se prý mělo odehrát jinak („sed modo diversa fuit“). Opakovaly se především stesky bratří, že se souhlasem převora O'Dalea jsou v klášteře téměř každý den hosté, chovají se nezřídká velmi hlučně a konzumují na klášterní poměry příliš mnoho piva a vína.²⁹⁸

---

²⁹² Další kočár tažený čtyřmi koňmi vyslal ke zvýšení lesku průvodu vyslanec španělského krále u innsbruckého dvora. Do Innsbrucku vjel servitský generál dne 31. května roku 1636. Archiv des Servitenklosters Wien, K. M. GÜFFEL, *Sacrarum annalium*, sign. C V 14, s. 143.

²⁹³ Text z regist generála Bussottiho byl rovněž otištěn v edici *Monumenta Ordinis*, t. XIII, s. 106–109. Originál uložen v Archivio generale, Reg. PP. Gen. Rom., 2, fol. 178–182.

²⁹⁴ A. ROMER, *Servitus Mariana*, s. 177–180.

²⁹⁵ *Monumenta Ordinis*, t. XIII, s. 106–109.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 107–108.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 106 a 110.

²⁹⁸ Záznam vizitačních rozhovorů byl z editovaného textu vypuštěn a zůstal pouze v originále. Archivio generale, *Negotia Religionis a saeculo XVII*, 16, fol. 802v.–805v.

Ze zmínek o návštěvě Bussottiho u kardinála Harracha a u dalších podporovatelů pražských servitů („alios nostrae domus patronos beneficos“) můžeme soudit, že jedním z klíčových cílů generála bylo upevnit pozici stále ještě nepříliš zkonsolidované observantní větve řádu v habsburské monarchii.²⁹⁹ Leželo mu na srdci také zajištění interních podmínek pro studium řádových členů. V Praze jmenoval servitu Dorothea Inderista lektorem pro potřeby mladých kleriků a na zpáteční cestu do Innsbrucku s sebou vzal bývalého svatomichalského převora a magistra noviců Angela Fiegera z tyrolského šlechtického rodu Fiegerů z Kronburgu, jemuž svěřil vedení filozofického a teologického studia v innsbruckém konventu.³⁰⁰

Z Innsbrucku ještě podnikl generál cestu do nedalekého Hallu, kde měl za městem vzniknout servitský konvent při kostele sv. Karla Boromejského, jehož stavbu projektoval již zmíněný dvorní lékař a podporovatel servitů Hyppolit Guarinoni. Po oficiálním rozloučení s arcivévodkyní Klaudíí Medici zamířil již generál se sociem k Brennerskému průsmyku, v jehož blízkosti ještě navštívil servitský konvent při poutním místě Waldrast fundovaný právě arcivévodou Leopoldem a jeho ženou Klaudíí.³⁰¹

Také třetí cesta řádového generála mezi zaalpské servity úzce souvisela s upevňováním vazeb řádu s habsburskou dynastií. V létě roku 1693, kdy se do podunajské monarchie vypravil generál Giovanni Francesco Poggi, zároveň vrcholily v Innsbrucku přípravy na diecézní proces Anny Kateřiny Gonzaga. Příímý aktér dění, servita Kladius Güffel, který byl po příjezdu generála jmenován jedním ze dvou prokurátorů diecézní fáze beatifikačního řízení, prezentuje ve svých analistických dějinách observance obě záležitosti jako spojité a zařazuje do svého textu opisy listin brixenského biskupa a Giovanniho Francesca Poggioho, které byly expedovány nedlouho po příjezdu generála v červenci roku 1693 a oficiálně otevíraly celou kauzu.³⁰²

Servitský generál byl v Innsbrucku opět velmi slavnostně přijat tehdejším místodržitelským párem arcivévodkyní Eleonorou Marií Josefou a vévodou Karlem Lotrinským. Poggioho příjezd v souvislosti se snahami o uznání svatosti Anny Kateřiny

---

²⁹⁹ *Monumenta Ordinis*, t. XIII, 2. vizitační zpráva, s. 109–112. Originál v Archivio generale, Negotia Religionis a saeculo XVII, 16, fol. 801–806.

³⁰⁰ Spolu s Angelem Fiegerem (1602–1651) vedl řádová studia v Innsbrucku také P. Ignác Erndlin (1590–1645), bývalý jezuita, který přestoupil k servitům. Luke M. FOSTER, *Theology and theologians*, s. 21–22, 32–34.

³⁰¹ *Monumenta Ordinis*, t. XIII, s. 108–109.

³⁰² Dle Güffela dorazil Poggi do Innsbrucku dne 13. června a více než měsíc setrval ve městě zřejmě právě kvůli zdárnému završení zahájení diecézní formy procesu. Archiv des Servitenklosters Wien, K. M. GÜFFEL, *Sacrarum annalium*, sign. C V 14, s. 682–687.

Gonzaga, jejíž tělo bylo považováno za neporušené a divotvorné, budil zřejmě ve městě nemalý rozruch – dle Güffela byl přivítán „inter maximam populi affluentiam“.³⁰³

V posledním deceniu 17. století byla již síť servitských domů v Zaalpi poměrně hustá a vizitační cesta generála Poggiho o poznání zdlouhavější než putování jeho předchůdce Dyonisia Bussottiho. Klíčovou zastávku představovala Vídeň, kde se generál zdržel 5 týdnů, účastnil se teologických disputací a přijímal návštěvy vyslanců. Byl také pozván k přednesení kázání v dvorní kapli za účasti císařského páru a následníka trůnu. Podle diaristy vídeňského konventu dostal generál od následníka Josefa darem zlatou minci s jeho portrétem.³⁰⁴

Dochovaly se rovněž dva generálovy vlastní dopisy zaslané poštou z Prahy do Říma a do Boloně, v nichž zajímavým způsobem reflektuje svou cestu. V obou listech Poggi chválí nově vybudovaný konvent v Jaroměřicích nad Rokytnou, založený Janem Antonínem z Questenberka. Klášter se mu zdál příjemný, vzdušný a dobře vybavený paramenty a preciosy. Generál byl nadšený z profese sedmi mladíků, kteří se mu jeví „con tanto fervor di spirito e divozione“. Nepřekvapí, že jeho vkus uspokojila také hudební produkce doprovázející celou slavnost, jež připadla zároveň na den svátku Filipa Beniziho.³⁰⁵

S příjezdem do Čech se však značně změnila generálova optika, jakoby byl jeho pohled prestrukturován stereotypem země kacírů. Poggimu vadilo údajné špatné povětří, nedobré pivo a ještě horší voda. Zatímco v Innsbrucku jej zaměstnávala především záležitost eventuální beatifikace Anny Kateřiny Gonzaga, v Praze soustředil svou pozornost na jiné potenciální servitské světce, neméně atraktivní, neboť se jednalo o předpokládané husitské mučedníky. Generálovy poznámky o Praze se zaměřily zejména na dojmy z návštěvy konventu Panny Marie Na Trávníčku, který si servité spojovali s umučením svých 64 bratří.³⁰⁶ Poggi také vyjádřil své ambice najít více informací o údajně upálených servitech a zároveň si zřejmě již uvědomoval, že to nebude snadné, jak dávají tušit jeho vlastní slova:

„Ho fatte e fatte fare diligenze intorno a' nostri Martiri, e spero trovar qual cosa di più proprio di quello abbiamo. In tanto procuro d'interessare tutte le altre religioni *in hoc negotio interesse habentes*, acciò unitamente con noi insistino perchè sia approvato il culto immemorabile, se sarà possibile, che non sarebbe poco.“³⁰⁷

---

³⁰³ Tamtéž, s. 682.

³⁰⁴ Archiv des Servitenklosters Wien, sign. C/ IV/ 1a, Liber prioratus seu Diarium Conventus Venerabilis Divae V. Annunciatae Viennae in Rossavia ab Anno 1687 mensem Majo usque ad Annum 1724 23^a Augusti, s. 85–88.

³⁰⁵ List sekretářů Dionisiu M. Bellierimu. Edici obou dopisů, do Boloně i do Říma, obsahují *Monumenta Ordinis*, t. XIII, s. 128–130.

³⁰⁶ Tamtéž.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 130.

Většině zaalpských servitů se však nejvyšší hlavu řádu osobně spatřit nepodařilo. Bylo sice možné vysílat zástupce ke generálním kapitulám, které se konaly v šestiletých intervalech, ale nešlo o zcela běžnou praxi a v 18. století, zejména v době tereziánských a josefínských restrikcí, německá observance své reprezentanty takřka neposílala (a neúčast jí byla opakovaně vyčítána generální kurií).³⁰⁸

Obr. č. 42 Poškozený anonymní portrét servitského generála Pietra M. Pieriho (1676-1743) z konventu v Nových Hradech. Většina zaalpských servitů spatřila během svého života nejvyšší představené patrně nanejvýš na obraze.

Obr. č. 43 Grafika zachycující téhož generálního převora provedená Nicolaem Billym podle olejomalby Giuseppa Bertiho v rámci série portrétů římských kardinálů.

Sounáležitost s neznámými představenými však mohly posilovat také portréty generálů či provinciálů umístěné v konventech. V Nových Hradech se dodnes dochovalo značně poškozené plátno, na němž lze rozpoznat jednoho

z nejvýraznějších řádových generálů 18. století, kardinála Pietra M. Pieriho (srov. obr. č. 42 a č. 43). Obdobně v sakristii pražského novoměstského kostela alžbětinek Na Slupi se nachází portrét prvního provinčního převora servitské provincie Bohemia Wilhelma M. Löhrera pocházející spolu s některými dalšími artefakty z konventu Panny Marie Na Trávníčku (srov. obr. č. 44).

³⁰⁸ Např. dle registů dvou listů generála nesoucích identické datum 29. května 1756 a adresovaných generálnímu vikáři české provincie Faustinu M. Böhmstettenovi a nově zvolenému provinciálovi Antonínu M. Stögerovi vyjadřoval generál v obou dopisech nespokojenost nad tím, že česká provincie nevyšle své zástupce na generální kapitulu. Archivio generale, Registra Priorum Generalium Romae, sv. 29, fol. 112 r. Podobně ve třech listech zaslaných z Říma dne 10. července 1779 s vědomím generála Sostenea M. Fassiniho představeným tří provincií německé observance je zdůrazněna nelibost s neúčastí zástupců zaalpských servitů na čtyřech posledních generálních kapitulách. K záležitosti recentně Odir J. DIAS, «*Miscellanea di componimenti oratori*» e «*commercium litterarum cum patribus Germaniae*» di Alessio M. Cicatti, *OSM (1714–1787)*, Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria 58, 2008, s. 177–199.

Obr. č. 44 Detail olejomalby zachycující patrně Wilhelma M. Löhlera – obraz lze na základě srovnání s dochovanou reprodukcí jiného provinciálova portrétu označit za pravděpodobné vyobrazení prvního provinčního převora provincie Bohemia. Dnes je plátno sekundárně umístěno v sakristii kostela Panny Marie Sedmibolestné Na Slupi spravovaného řádem alžbětinek.

Nejčastějším způsobem kontaktu v rámci řádových struktur byla písemná nařízení a oznámení od generálních či provinčních představených předčítaná shromážděnému konventu. O smrti svých druhů v rámci provincie se bratři dozvídali obdobným způsobem, který byl přesně formulován v konstitucích a měl zajistit zesnulým modlitby všech provinčních spolubratří.³⁰⁹

Zlomky korespondence mezi vyššími řádovými představenými, zachované většinou ve formě strohých regist generálů řádu, dávají tušit, že písemná komunikace řádového centra s

---

³⁰⁹ Převor konventu, v němž zemřel řeholník, dával písemně vědět provinciálovi a všem představeným jednotlivých domů v provincii, provinciál pak všem dalším provinčním převorům v řádu. Za zesnulého člena provincie byli kněží povinni sloužit tři zádušní mše, klerici officium za zemřelého a bratři laici tři růžence k sedmi bolestem Panny Marie. Blíže *Regula ... et Constitutiones*, Romae 1727, s. 11–12.

představenými na nejvyšších patrech provinční hierarchie fungovala srovnatelně dobře se Zaalpím jako s jinými řádovými provinciemi.³¹⁰

Ačkoli typické prostředí každodenního života servitů ve střední Evropě představoval konvent v malém poddanském městě či na poutním místě, významné vybočení z běžného životního stylu mohlo příležitostně nabídnout také cestování. Jako příklad servity, kterému se podařilo kultivovat nadstandardní vztahy s nejvyššími řádovými představenými a jehož horizont neobvykle výrazně přesahoval prostředí maloměstského konventu, nám může posloužit řádový cestopisec Angelik M. Müller.

---

³¹⁰ Výtahy korespondence se nacházejí v generálním archivu řádu především v rámci sekcí *Registra Priorum Generalium* a *Epistulae Priorum Generalium*, z nichž obojí jsou dochovány s prolukami. Blíže stov. Veronika ČAPSKÁ, *Generální archiv řádu servitů v Římě*, Archivní časopis 4, 2006, 56, s. 292–296.

II./4. Cestopisec Angelik Müller v roli průvodce po servitském mikrosvětě a makrosvětě

Servitu Angelika Müllera nemůžeme považovat za reprezentativního servitského řeholníka. Již jen svým písemným odkazem, jehož nejvýraznější část tvoří pětidílný opus zachycující jeho cesty po Levantě, v řádovém prostředí výrazně vyčnívá. Hned z kraje tedy přiznávám, že mé zaostření pohledu na jeho osobu se odvíjí právě od jeho psavosti. Rozsáhlý korpus textů a grafik, které připravil na přelomu 20. a 30. let 18. století v Praze do tisku, je zkrátka stopou, již nelze přejít. Dalo by se říci, že mi tento psanímilovný servita nahrazuje absenci subjektivních textů z řádového prostředí, kterou jinak servitské prameny trpí. Dlužno dodat, že josefínskou kasací provinčního archivu přežilo jeho dílo, respektive jeho část, právě díky tištěné podobě.

K věnování speciální kapitoly Angeliku Müllerovi mám svůj pádný důvod. Není pochyb, že svou misí v Levantě i posléze vzniklým cestopisem výrazně reprezentoval servitský řád a přitáhl pozornost současníků. Ve svém hlavním textu konstruuje jak obraz své řeholní instituce, tak také sebe sama. V předmluvě ke čtenáři na úvod svého cestopisu uvádí Müller jako jeden z hlavních motivů sepsání díla snahu zachytit posvátná místa, která je možné popisovat stále znovu, neboť se mění spolu se světem, jenž nás obklopuje – makrokosmem – i s optikou konkrétního pozorovatele, jímž je člověk jako svět v malém – mikrokosmos.³¹¹

Mimo texty, které zanechal, máme o Müllerovi obdobně málo informací jako o většině ostatních servitů. Podle registru bratří se narodil dne 21. ledna roku 1677 v Innsbrucku.³¹² K Tyrolsku jako ke své vlasti se také opakovaně hlásil ve svém cestopise, zejména při příležitostných setkáních s krajany. Na jeho přiřazení do nově vzniklé české provincie v roce 1714 měla zřejmě hlavní vliv skutečnost, že byl při vstupu do řádu počátkem 90. let 17. století zapsán jako tzv. filius pražského novoměstského konventu Na Slupi, jenž patrně v téže době disponoval volným fundovaným místem pro řeholníka.³¹³ Stejně pravidlo pravděpodobně předurčilo, kteří bratři se v provincii Bohemia ocitli spolu s ním.

---

³¹¹ Jak bylo v řádu obvyklé, svůj text zahajuje Angelik Müller slovy „Ave Maria!“. Angelik M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem, Fremdling zu Jerusalem, Ausführliche Reissbeschreibungen, worinnen P. Angelicus M. Myller, Ordens der Diener Unser Lieben Frauen, Böhmischer Provinz, SS. Theologiae Lector, Definitor Actualis, et in Speciali Religionis Negotio p. t. Commissarius Generalis. Seine fünf mit Gottes Geleit in Europa, Asia und Africa glücklich zurück gelegte Haupt-reisen ...*, Prag 1729, nepag.: Vorrede an den günstigen Leser.

³¹² Archiv des Servitenklosters Wien, *Registrum omnium fratrum*, nepag., č. 19.

³¹³ K afiliaci Angelika Müllera k pražskému konventu Panny Marie Na Trávníčku tamtéž.

Noviciát absolvoval Angelik Müller jako většina ostatních servitů v konventu v Jaroměřicích nad Rokytnou. Řádový hábit pak přijal, jak bylo oblíbeným zvykem, o svátku Filipa Beniziho dne 23. srpna roku 1692 a sliby složil o rok později v tentýž svátek. Na kněze byl ordinován dne 19. února roku 1700 v Brixenu, v jehož diecézi tehdy Innsbruck ležel.³¹⁴ V době Müllerova vstupu do řádu zažívali zaalpská servitáta bouřlivou vlnu vznikání nových konventů, která s sebou přinesla dynamičtější postup mladých řádových kněží v úřadech. Nedlouho po svěcení, v roce 1714, se tak Angelik Müller stal převorem konventu ve Volders u Hallu.³¹⁵ Zde však prototypické rysy jeho životního běhu prakticky končí.

Někdy v téže době podnikl mladý servita poutní cestu do Saint-Maximin-la-Sainte-Baum v Provence, místa proslaveného domnělými hroby Maří Magdalény a Maximina, prvního biskupa v Aix-en-Provence. Návštěvu grotty Maří Magdalény a města Marseilles později zmínil ve svém cestopise, kde vzpomíná také na láskyplné přijetí od řádových spolubratrů z narbonnské provincie.³¹⁶

Angelik Müller poznal narbonnskou provincii nedlouho před fází hlubokého úpadku, do níž se dostala po roce 1720 v důsledku morové epidemie, jež citelně zasáhla Provence a početně zdecimovala tamní servitáta. Řádu se ve Francii nikdy nepodařilo získat přízeň panovnického domu srovnatelnou s vazbami zaalpských servitů na habsburskou dynastii. Náhlé drastické snížení členské základny zahájilo fázi dlouhého skomírání provincie. První vlnu rušení řádových domů v roce 1742 dovršila sekularizace Ludvíkem XV. na základě doporučení francouzské *Commission de réguliers* po roce 1770.³¹⁷

Müllerova poutní cesta do Provence se stala jedním z podnětů pro sepsání jeho druhého, méně známého díla, teologického spisu o pokání. Dílo bylo vydáno tiskem ve formě teze obhajované v rámci disputace v kostele sv. Michala na Starém Městě pražském. V roli defendenta se cvičil mladý servita Vojtěch M. Ledvinka. Angelik Müller jako autor a patrně lektor domácího teologického studia v konventu sv. Michala předsedal celé disputaci, jež proběhla dne 15. dubna roku 1717.³¹⁸

---

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ G. ROSCHINI, *Galleria Servitana*, s. 415–416.

³¹⁶ Müller vzpomíná zejména na nocleh v servitském konventu v městečku La Ciotat na pobřeží Středozemního moře, odkud shodou okolností pocházel kapitán lodi, s níž v Livornu zahájil svou cestu po Levantě. A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, I. díl, Prag 1729, s. 7.

³¹⁷ Bliže srov. M. BERNOS, *Recherches sur l'Ordre*, s. 5–336.

³¹⁸ Angelik M. MÜLLER, *Secunda post naufragium Tabula Speculative per Theoremata Theologica de Poenitentia Historico-Dogmatice terminata, Practice per conversionem et enucleatam admirabilis Poenitentiae Vitae S. Mariae Magdaleneae in horribili Antro Provinciae Galliarum, a Sainte Baume dicto, triginta tribus Annis delitescens Poenitentiarum, Specialis Massiliensium Patronae, Universalis Peccatorum Advocatae orbi naufrago porrecta, ac Thesibus ex Universa Theologia Scholastica*, Pragae 1717. Za konzultaci k problematice univerzitních tezí bych ráda poděkovala Janě Oppeltové, Ph.D.

Stejně jako samotný akt veřejné disputace, měly také tištěné teze významnou reprezentativní funkci. Zatímco obrazové teze v podobě grafických listů nebyly u servitů běžné, maloformátových tisků textů tezí se dochovala celá plejáda.³¹⁹ Sociální kapitál servitů samozřejmě výrazně posilovalo, pokud se disputace v roli předsedajícího, oponenta či defendenta účastnila významná osobnost z mimořádkového prostředí.³²⁰ Mecenáše mohla rovněž zviditelňovat dedikace tisku či portrét umístěný v dějišti disputace.

Ambicemi na reprezentaci mezi servitskými tisky středoevropské proveniencí zvláště vyniká již zmiňované životní dílo Angelika Müllera. Vedle historiografické práce Augustina Romera *Servitus Mariana* patří Müllerův cestopis *Peregrinus in Jerusalem* k neatraktivnějším knižním titulům z prostředí zaalpských servitů.³²¹ Cestopisné dílo zachycující autorovo dvouleté putování po Blízkém Východě bylo doprovázeno desítkami mědirytových ilustrací variujících od vyobrazení východní flóry, fauny a kuriozit přes pohledy na vybraná města, lokality a pamětihodnosti až po mapy, plány či portréty sultánů, vezírů a velmistřů maltézských rytířů. Z Müllerova vlastního vyjádření víme, že svůj text sepisoval v Praze,³²² rovněž signované mědiryty nesou jména pražských umělců Jana Hillera, Antonína Jana Mansfelda a Jana Františka Fischera, jenž pracoval dle předloh Jana Josefa

---

³¹⁹ Zvláštní zmínku si zaslouží teze Romualda M. Hübera k příležitosti, kdy počet mariánských poutních míst ve správě zaalpských servitů dosáhl čísla sedm. Do oslavně koncipovaného tisku, jenž měl připomínat disputaci realizovanou dne 22. března roku 1708 ve staroměstském kostele sv. Michala, byly u několika exemplářů vevázány grafiky. Titulní rytina zachycovala trůnící Pannu Marii jako královnu ukazující žezlem na servitský „orbis marianus“ vymezený schematickými plány sedmi řádových poutních míst: Waldrast v Tyrolsku, Maria Luggau v Korutanech, Loreto v Burgenlandu, Maria Langgeg a Gutenstein v Dolních Rakousích, Králíky v Čechách a Kreuzberg u Bonnu. Srov. Romualdus M. HÜBER, *Anathema Mariano-theologicum inter publica Patriae suspiria Augustissimae Servorum suorum Dominae ac Fundatrici Mariae, in Provincia Germaniae FF. Ordinis Servorum Ejusdem Virginis Deiparae Thaumaturgae in Devotissimum Servitutis, et Gratitude Monumentum appensum ... Vetero-Pragae* [1708]. Jde např. o exemplář ve Vědecké knihovně v Olomouci, sign. 995. 432, který však obsahuje pouze titulní grafiku. Výtisky uchovávané v NK ČR pod sign. 46 C 19 či ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea pod sign. St-B-1206 M mají každý vevázáno celkem 8 grafických listů.

³²⁰ Lze připomenout např. tezi vzešlou z disputace, jež proběhla dne 15. října 1722 ve staroměstském konventu sv. Michala a již předsedal Prokop M. Staab. Defendentem byl mladý František Michal hrabě z Martinic. Srov. Prokop M. STAAB, *Studium virtutis et corrigendae mentis Per quatuor (sic) Causarum genera dilaudatum seu Philosophiae dignitas, necessitas, utilitas Brevi compendio deducta et Vitae Civili substituta ... Pragae* [1722].

³²¹ Na Müllerův cestopis recentně výrazněji upozornil Tomáš RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*, Praha 2002, s. 118–119, s. 138. Titul se rovněž objevil na výstavě Sláva barokní Čechie. Viz Vít VLNAS (ed.), *Sláva barokní Čechie. Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, Praha 2001, s. 253. O samotném autorovi však nebylo dosud známo nic bližšího a chybí rovněž analyticky zaměřená studie cestopisného díla. Nedávno vyšla monografie Thomase Noonana zaměřená na raně novověké poutní cestopisy do Palestiny Müllerovu práci nezná. Thomas NOONAN, *The Road to Jerusalem. Pilgrimage and Travel in the Age of Discovery*. Cloth 2007.

³²² Srov. Müllerova formulace „hier in Prag“. A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, II. díl (Prag 1730), s. 4. V Praze si také vypůjčil od hraběte Františka Karla Pöttinga italský rukopis o dějinách řádu johanitů, aby jej využil v pasážích o Maltě. Srov. A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, V. díl (Prag 1732), Vorrede an den günstigen Leser.

Dietzlera.³²³ Deset mědirytů je signováno pouze příjmením Müller, jež mělo hned několik pražských rytců.³²⁴ Otázkou zůstává, zda umělci pracovali alespoň v některých případech podle předloh pořízených ať již koupí či jiným způsobem samotným Angelikem M. Müllerem během cesty.

Ve druhém dílu svého cestopisu věnuje Müller velkou pozornost nově založené dílně židovského knihtiskaře v Konstantinopoli. Píše také, že se na oficínu podrobně informoval a má prý od dobrého přítele slíben jeden exemplář dílka o geografii turecké říše, jež má tiskárna brzy dokončit.³²⁵ Pokud bychom vzali autorovo stylizování se do role vážného zájemce o produkci knih jako bernou minci, mohli bychom usuzovat, že také do procesu vydávání svého cestopisu vstupoval dost aktivně.

Lze si stěží představit, že by se publikování výpravného Müllerova díla obešlo bez štědrých rukou mecenášů. Na jejich podporu se zdají ukazovat dedikace. První tři části svého cestopisu věnoval Angelik M. Müller pražskému arcibiskupovi Františku Ferdinandu Khünburgovi. Na začátku 4. dílu pak vzpomíná, že jeho „hoch-gönnender Patron und Maecenas“ již zesnul a poslední dvě části tisku věnuje kanovníkovi svatovítské kapituly a světicímu biskupovi pražskému Janu Rudolfovi Sporckovi, s jehož příbuznými, Františkem Karlem a Annou Kateřinou Sweerts-Sporck měli servité velmi úzké vazby.

Již v průběhu své „orientální cesty“, jak Müller podniknuté putování nazývá, si pravděpodobně vedl cestovní deník. Naznačují to nejen obvykle na hodinu přesné časové údaje v jeho díle, ale také názvy některých kapitol, do nichž se zejména v pozdějších částech cestopisu často vloudil výraz „diarium“ či spojení „pokračování mého diária“.³²⁶

---

³²³ Ve svém lexikonu umělců uvádí premonstrát Johann Gottfried Dlabacz Jana Hillera jako mědirytec působícího v Praze mezi lety 1716–1746. Johann Gottfried DLABACZ, *Allgemeines historisches Künstlerlexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*, I. Band, Prag 1815, s. 628. Pro Jana Antonína Mansfelda udává Dlabacz jako léta působení v Praze období 1705–1748. Tamtéž, II. Band, Prag 1815, s. 252. U Jana Františka Fischera zná Dlabacz kromě let působení v Praze (1712–1740) také jeho další zakázku servitské provenience: grafiku oktávového formátu zachycující sv. Juliánu Falconieri a sv. Filipa Beniziho. Tamtéž, I. Band, s. 400–402. K Janu Josefu Dietzlerovi jako malíři a kreslíři srov. heslo bez vnočení působení v Praze. Tamtéž, B. I, s. 323.

³²⁴ Příjmením Müller je v souvislosti se servity signována také titulní grafika sv. Juliány Falconieri v rámci anonymního tisku *Brevis descriptio vitae sanctae Julianae Falconeriae tertii Ord. Servarum Beatae Mariae Virginis Fundatricis ...* Pragae [1737]. Johann Gottfried Dlabacz uvádí rovněž signaturu „Müller sculp. Pragae“ u bližze neznámé grafiky sv. Peregrina oktávového formátu. Viz. DLABACZ, *Allgemeines historisches*, II. Band, s. 345.

³²⁵ A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, II. díl (Prag 1730), s. 280–284.

³²⁶ Např. „Fortsetzung meines Diarii oder Tagbuchs zu Alexandria in Egypten“ či „Fortsetzung meines Diarii in Malta“. Srov. A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, IV. díl, Prag 1732, s. 10; A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, V. díl (Prag 1732), s. 368. Zkraje prvního dílu Müller také píše, že mu do kajuty na lodi létal konipásek a dělal mu často společníka u stolku, na němž četl nebo trávil čas psaním. Můžeme si jen domýšlet, co psal. Srov. A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, I. díl (Prag 1729), s. 19–20.

Byť hlavním obsahovým těžištěm i chronologickou osou díla je vlastní líčení cesty, není cestopis pouhým itinerářem. Má v mnoha ohledech charakter všestranného kompendia, jež by mohlo dobře sloužit dalším lidem cestujícím na Blízký východ. Pasáže s podrobným popisem křesťanských svatých míst v Palestině doplnil Müller o liturgicky vhodné hymny a antifony, které by mohl využít zbožný poutník. Autor si zvláště zakládal na začlenění doprovodných map a plánů významných měst jako Konstantinopole, Alexandrie či Káhiry. Poučné a vzdělávací partie byly patrně inspirovány apodemickou literaturou. Pro duchovního autora je příznačné, že prakticky celým dílem prostupuje polemika s islámem i s heterodoxními směry východního křesťanství, jíž utvrzuje Müller nejen sebe sama, ale i čtenáře v neochvějně integritě svého křesťanského a „pravověrného“ postoje.

Jak patrně, obsáhlý a mnohvrstevnatý cestopis lze číst v mnoha rovinách, jejichž rozbor by si vyžádal samostatnou studii. V následujícím textu se budu snažit rozkrýt především smysl díla v řádovém kontextu a soustředit se tak na rovinu, která úzce souvisí s disertací a zůstala by jinak spíše velkou neznámou. Angelik Müller totiž nepodnikl pouze klasickou pouť na Blízký východ, ale vydal se na své cesty s určitým řádovým posláním, které spočívalo v zakládání servitských konfraternit Panny Marie Bolestné s černým škapulířem.

Na rozdíl od jiných řádů, jako byli františkáni, trinitáři, jezuité, kapucíni či karmelitáni, neměli servité personální kapacity ani finanční prostředky k budování vlastních klášterů v oblasti východního Středomoří. Zakládání servitských škapulířových konfraternit však představovalo poměrně snadnou cestu jak uvést na Blízkém východě ve známost řádové devoční formy a zvýšit povědomí o řádu samotném.

Angelik Müller byl od servitského řádového generála vybaven privilegiem, které jej opravňovalo kanonicky zřizovat arcibratrstvo Panny Marie Bolestné mezi zbožnými křesťany východního Středomoří a také ve všech mimořádných situacích („in omnem casus emergentiam“).³²⁷ V textu cestopisu se Müller několikrát odvolává na předobraz sv. Filipa Beniziho, jenž měl podle řádové tradice vyslat servitské misionáře do Orientu.³²⁸ V duchu řádových představ píše, že za života světce servitská bratrstva na Blízkém východě vzkvétala a měla hojný počet členů. V běhu staletí však zanikla a teprve nyní se daří je obnovovat. Angelik Müller se tak implicitně stylizoval jako pokračovatel v díle sv. Filipa Beniziho.³²⁹ Byť neměl přímo status misionáře, snažil se této roli přiblížit a velmi mu imponovala. Rád se

---

³²⁷ A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, I. díl, Prag 1729, s. 4–5.

³²⁸ Když např. vzpomíná, jak dne 23. srpna roku 1726 slavil v Konstantinopoli soukromě svátek Filipa Beniziho, neopomenul ke zmíněné příležitosti připojit pro čtenáře krátkou charakteristiku světce a psal o něm jako o apoštolsky horlivém generálovi řádu, jenž před 400 lety vyslal misionáře do Levanty, a tím si zjednal nehybnou slávu. Srov. A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, II. díl, Prag 1730, s. 198.

³²⁹ A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, IV. díl, Prag 1732, s. 129.

pohyboval ve společnosti misionářů a píše, že si ze zbožné zvědavosti přivezl z Káhiry do Říma levantský misionářský hábit sestávající z černého taláru, tmavě modré spodní suknice a modrého turbanu.³³⁰

Ostatně tradice o působení středověkých řádových misionářů v Levantě byla běžnou součástí barokních ztvárnění života Filipa Benizih. Dobře je to patrné např. na plátně z cyklu obrazů dochovaných v ambitu servitského konventu v Nových Hradech (srov. obr. č. 45).

Obr. č. 45 Olejomalba zachycující papeže Klementa IV. vysílajícího skupinu servitů vybraných Filipem Benizim k misijnímu působení na Blízkém východě. Znak nad legendou prozrazuje, že donátorem obrazu byl Vojtěch Spalt, jehož příbuzný, fra Justus, byl členem řádu. Plátno se nachází v ambitu servitského konventu v Nových Hradech.

Představa, s níž pracuje Müllerův cestopis, byla zakořeněna v povědomí tehdejších servitů a můžeme z ní usuzovat na ozvučnost, jakou jeho opus v řádovém prostředí měl.³³¹

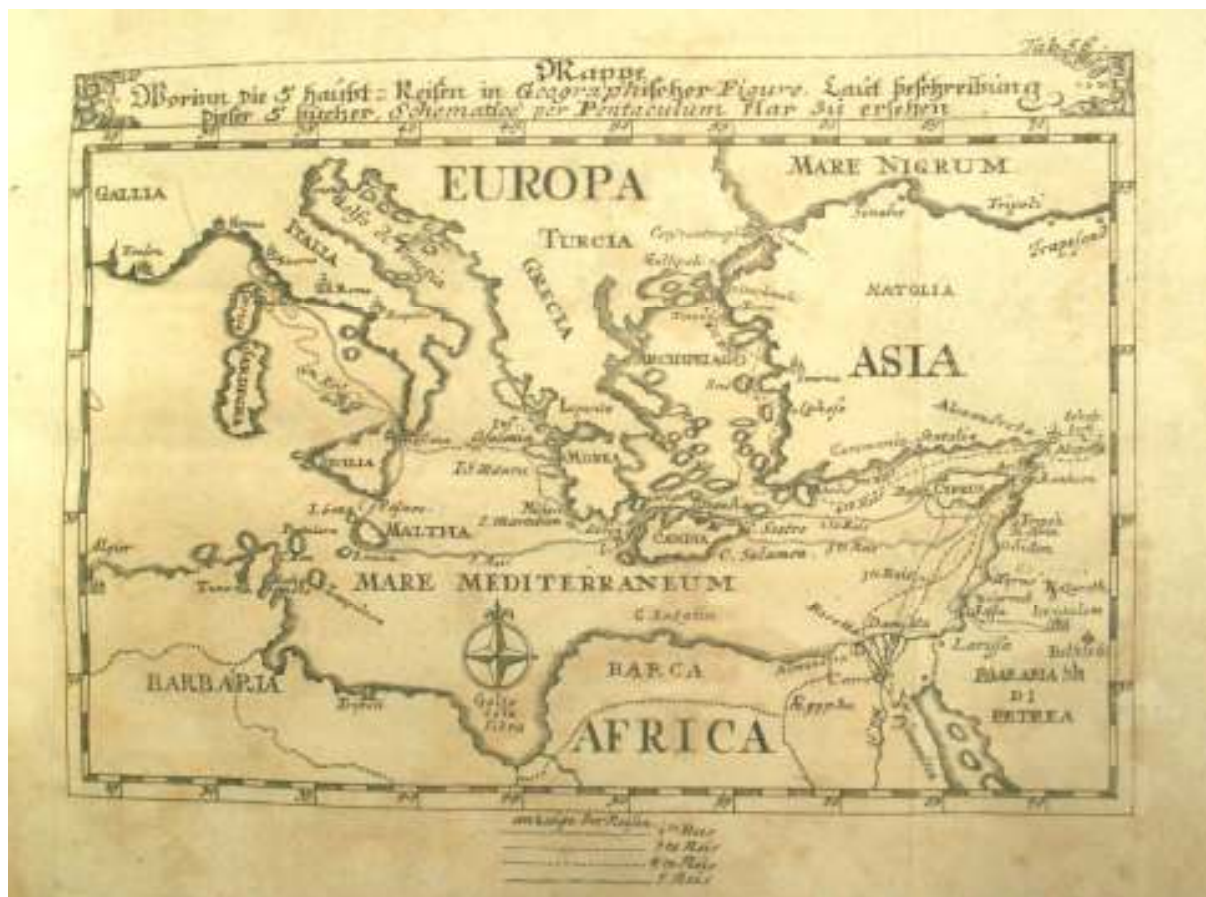
Před cestou se Müller vybavil potřebnou zásobou servitských škapulířů, drobných knížek, růženců a medailek, které později při různých vhodných příležitostech a při zakládání konfraternit rozdával.³³² Již z kraje cestopisu např. zmiňuje, že spolucestujícímu arménskému

³³⁰ Tamtéž, s. 9.

³³¹ Detailnější představu o recepci cestopisu v řádovém prostředí nemáme, ale zmínku si zasluží alespoň rukopisné poznámky na titulní straně exempláře prvního vydání cestopisu, jenž je uložen ve Vědecké knihovně v Olomouci a který nese dva zápisy poukazující zřejmě na dva servitské čtenáře: „Ad usum fr. Joannis Nepomuceni M... BMV“ (později přeškrtnuto) a „Ad usum fr. Rudolphi Maria (sic)“. A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, I. díl, Prag 1729 (Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 34. 929).

³³² A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, I. díl, Prag 1729, s. 5.

kupci daroval škapulíř Panny Marie Sedmibolestné a zapsal jej do arcibratrstva.³³³ V celém díle však udává pouze 4 lokality, v nichž se mu podařilo kanonicky zřídit konfraternitu: v Konstantinopoli, ve Smyrně, Káhiře a Aleppu.³³⁴ Jelikož jeho putování trvalo dva roky, nevyznívá výsledek jako příliš oslnivý (k trase cesty srov. obr. č. 46).

Obr. č. 46 Mapa zachycující trasy cest Angelika Müllera během jeho putování po Levantě.

Interně, v servitském řádu, však bylo založení konfraternit v Levantě velmi ceněno. Řádový generál nechával Müllera později ve svých listech představeným do Prahy pozdravovat a také sám s ním udržoval korespondenci.³³⁵ Zatímco v samotném cestopise je zřizování bratrstev zmiňováno spíše okrajově, v Müllerově dopise adresovaném servitovi Gerardu M. Capassimu do Florencie a sepsaném v Římě v konventu Santa Maria in Via pouhých sedm dní po návratu z dvouletého putování je pozornost soustředěna právě a především na nová bratrstva v Levantě jako by byla ústřední záležitostí celé cesty. Müller vyjadřuje hrdost, že mohl mezi východními „pravověrnými“ křesťany uvést ve známost

³³³ Tamtéž, s. 27.

³³⁴ A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, IV. díl, Prag 1732, s. 125, 129.

³³⁵ Srov. Regesta listů generála z 6. září 1732 či z 24. září 1733 zaslanych do Prahy generálnímu vikáři Prokopovi M. Staabovi. Obdobně regist generálova listu adresovaný přímo Angeliku Müllerovi z 1. srpna 1733. Archivio generale, Epistulae Priorum Generalium I., 24 (1731–1734).

řádový černý škapulíř prostřednictvím konfraternity sedmi bolestí Panny Marie, a slibuje, že dokumenty týkající se zřízených bratrstev předá do řádového archivu.³³⁶

Z levantských bratrstev věnoval Müller v rámci cestopisu největší prostor, celou samostatnou kapitolu, zakládání konfraternity v syrském Aleppu. S kvardiánem františkánů, u nichž bydlel, se domluvil na zřízení bratrstva a zabezpečení jeho budoucího fungování. Slavnostní uvedení konfraternity se konalo o svátku Panny Marie Bolestné, k jehož zavedení do církevní liturgie počátkem 18. století výrazně přispěli servité a jenž připadal na pátek před květnou nedělí.³³⁷ Nadešlého dne bylo nejprve v 8 hodin ráno předneseno kázání v arabském jazyce o výhodách a užitku arcikonfraternity a posléze byl veřejně lidu předříkáván bolestný růženec, charakteristická modlitba bratrstva. Následovala slavnostní bohoslužba, při níž přistoupilo k přijímání mnoho nově zapsaných bratří a sester. Při procesí na dvoře kostela pak zpívali malí maronitští školní chlapci hymnus Stabat Mater a dojali Angelika Müllera svou pohnutou zbožností.³³⁸

Příliv zájemců, zejména římsko-katolických maronitů, byl podle Müllera velmi hojný, takže od rána do večera měl plné ruce práce s jejich zapisováním do konfraternity. Při této příležitosti rozdal servita do posledního kusu zásobu devocionálií nakoupenou před cestou v Itálii – škapulíře, růžence, medailky a příručky pro členy bratrstva. Na žádost františkánů pak po návratu do Říma nechal vyhotovit drobné grafiky Panny Marie Bolestné a zaslal je přes Livorno lodní dopravou do Aleppa, Smyrny a Káhiry. Později mu do Říma přišla zpráva, že svaté obrázky v pořádku dorazily.³³⁹

Servitské souvislosti poutní cesty jistě ocenili především čtenáři spjatí s řádem, zároveň však sloužily reprezentaci servitů umocněné využitím žánru schopného oslovit široké

---

³³⁶ Cenný Müllerův autograf uchovává Archivio generale, Filza I, Num. 54, Memorie Miscellanea dal 1729–1742. Výmluvný doklad uchovávání vnitřní řádové paměti na Müllerovu cestu poskytuje např. krátký životopisný medailon servitského cestopisce v díle sumarizujícím (a kodifikujícím) servity proslavené ctnostmi a učeností z pera Amidea M. Markela. Z celé Müllerovy poutní cesty je zdůrazněno právě šíření kultu Panny Marie Bolestné na Blízkém Východě. Srov. Amideus M. MARKEL, *Speculum virtutis et scientiae seu viri illustres Ordinis Servorum B. M. V.*, Norimbergae et Viennae 1748, s. 23.

³³⁷ Servité nejprve získali v roce 1668 od papeže Inocence IX. pro svůj řád povolení slavit svátek Panny Marie Bolestné o třetí zářijové neděli. Roku 1714 jim byl povolen obdobný svátek také v pátek před Květnou nedělí, aby mohly být bolesti Matky Boží připomínány ve spojení s Kristovými pašijemi. Zároveň tak došlo k situaci, kdy se v servitském kalendáři ocitla oslava Panny Marie Bolestné hned dvakrát. Rozšíření svátku na celou církev se servitům podařilo dosáhnout v roce 1721 za pontifikátu Benedikta XIII. a jednalo se o zmíněný pátek před Květnou nedělí. V roce 1814 se toto zdvojení svátků dostalo také do obecného církevního kalendáře, když Pius VII. předepsal zářijovou oslavu Panny Marie Bolestné pro celou církev jako poděkování za svůj šťastný návrat z francouzského zajetí. Při redukování svátků II. vatikánským koncilem bylo dvojité slavení Bolestné Panny Marie, před Velikonocemi a v září, speciálně povoleno již jen řádu servitů jako pro něj zvláště typické, jinak však omezeno na třetí zářijovou neděli. Srov. např. Adolf ADAM, *Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe*, Praha 1998, s. 209–210. Stefano DE FIORES a Salvatore MEO (edd.), *Nuovo Dizionario di Mariologia*, Milano 1988, s. 10–11.

³³⁸ A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, IV. díl, Prag 1732, s. 122–125.

³³⁹ Tamtéž, s. 125.

spektrum čtenářů, jímž cestopis nepochybně byl. Vlastní obsahové těžiště i dějová dynamika se odvíjely od Müllerova dlouhodobého pobývání na geografické hranici křesťanstva.

Klíčovou imaginární komunitou, která v průběhu jeho cest zastihuje servitský řád, je právě křesťanstvo. S železnou pravidelností informuje čtenáře, v jaké společnosti se ocital na jednotlivých lodích, na nichž se plavil. Nejpřirozenějšími společníky, s nimiž se družil, byli jiní řeholníci. Zvláště vzpomíná na františkána Benedikta Seilera, rovněž pocházejícího z Innsbrucku, jenž se po 22 letech působení v Levantě dostal do uherské provincie a s nímž Müller po svém návratu do Prahy nadále udržoval korespondenci.³⁴⁰ Pokud nebyl na lodi žádný katolický duchovní, držel se servita laických souvěrců, vesměs poutníků či kupců plavících se v obchodních záležitostech. V případě, že zůstal na lodi v obklopení jinověrci, zdůrazňoval svou „osamocenost“. Při plavbě po řece Nilu z Rosetta do Káhiry se ocitl na lodi ve společnosti více než tři desítek muslimů a Židů. Navzdory tomu, že se před cestou kapitán osobně zavázal jej „chránit“ a servita měl spíše privilegovanou pozici, dává v cestopise najevo, že se na palubě necítil moc dobře.³⁴¹ Obdobně připouští, že při cestě s karavanou Turků a Afričanů do syrské Antiochie s ním bylo jednáno dokonce lépe než s ostatními a dostal k dispozici jednu z nejlepších mul. Vlídne zacházení ovšem přičítá zvláštní přimluvě francouzského vícekonzula za jeho osobu.³⁴²

Nejenže se Angelik Müller snažil soustavně zdůrazňovat neotřesenou integritu svého křesťanského postoje, ale jako duchovní si byl také vědom své role strážce nad dušemi svých souvěrců. Při uvalení karantény na jeho loď plující do Konstantinopole nevyužil možnosti opustit se spřízněným františkánem Benediktem Seilerem plavidlo a na žádost dvou katolických cestujících zůstal s nimi na palubě, aby je v případě nebezpečí smrti jako kněz zaopatřil.³⁴³

Velkou pozornost věnoval Angelik Müller křesťanům, kteří střetání dvou kulturních okruhů nedobrovolně zažívali velmi intenzivně – zajatcům. V Konstantinopoli byl měsíc ubytován v konventu trinitářů, kde slyšel mnoho příběhů o vykupování křesťanů z tureckého zajetí. Narazil zde na pražského trinitáře Filipa Hájka, jehož dobře znal ještě z Prahy, a podnikli společně výlet do oblasti Černomoří, kterou Hájek dobře znal z dob, kdy tudy doprovázel křesťanské zajatce vykoupené od krymských Tatarů.³⁴⁴ Během Müllerova pobytu

---

³⁴⁰ A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, II. díl, Prag 1730, s. 4. Při popisu plavby z Konstantinopole do Smyrny dává Müller najevo radost, že se spolu s ním plavil na turecké lodi františkán, který měl nastoupit úřad kvardiána v řádovém domě ve Smyrně. A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, III. díl, Prag 1730, s. 304.

³⁴¹ A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, III. díl, Prag 1730, s. 338.

³⁴² A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, IV. díl, Prag 1732, s. 89.

³⁴³ A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, II. díl, Prag 1730, s. 135.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 191–223.

v Konstantinopoli dorazili do konventu 2 italsí otcové trinitáři vybavení značnými finančními sumami na vypláčení křesťanských zajatců. Starší z nich svěřil servitovi peněžní obnos určený k vykoupení italského křesťana, jenž byl před lety zajat na Peloponésu a prodán na ostrov Rhodos. Müller se zavázal zajatce po svém přistání na Rhodu vyhledat a koupit mu svobodu, což se mu podařilo a také se o příběh hrdě podělil se čtenářem ve 3. díle cestopisu.³⁴⁵

Zvláště přitažlivé téma představovaly pro Angelika Müllera nejrůznější formy blízkovýchodního mnišství. Během svého cestování narazil na mnoho dervišů, které označuje jako turecké mnichy. Jeho přístup k nim je dost kritický a zaujatý. Obviňuje je ze sodomie a nemírného pití vína. Jejich extatický duchovní tanec dehonestuje jako směšný a bláznivý. Svatost dervišů, stejně jako celý islám, je pro něj samá faleš.³⁴⁶

Mnohem shovívavější byl vůči egyptskému mnišství. Navštívil několik klášterů v oblasti Vádí Natrun, zejména nejstarší z tamních mnišských komplexů, klášter sv. Makaria. Uznale se vyjadřuje o strohém a přísném životním stylu koptských mnichů této oblasti. Jsou pro něj prostými lidmi, kteří žijí v modlitbách, postech, pokání a zaměstnávají se úmornými polními pracemi. Zaznamenává rozdíl, jímž se lišili od západních mnichů a jenž byl dědictvím počátků křesťanského mnišství, totiž že jen velmi málo z nich je kněžimi a mají tedy pouze jednu mši denně.³⁴⁷ Při zdoluhavé plavbě lodí po Nilu spal Angelik Müller na slavníku vedle poustevníka z Thébské pouště a když servitovi došel proviant, vděčně přivítal, že se s ním egyptský eremita rozdělil o své jídlo.³⁴⁸

Zdá se, že Müllerův zájem o blízkovýchodní mnišství spoluurčovala také snaha podělit se později o své zážitky se svým řadovým společenstvím. V Káhiře si např. nechal františkánským prefektem domluvit schůzku s abatyší konventu pravoslavných baziliánek s odůvodněním, že by chtěl doma vyprávět o starobylém způsobu života egyptských mnišek. Rozhovor s baziliánkou prezentuje jako určitou polemiku o křesťanských věcech, která se však brzy dostala do patu po vynoření otázky, zda odpadla latinská církev od řecké nebo naopak Řekové od Latinců. Müller v textu oslabuje váhu své oponentky tím, že ji označuje za nerozumnou ženu, jejíž slova jej přiváděla k smíchu.³⁴⁹

Z mnoha doprovodných grafik cestopisu zachycují Müllera pouze dvě, z nichž na jedné se nechal zobrazit v syrské lokalitě Qualat Semaan proslulé jako místo, kde žil

---

³⁴⁵ A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, III. díl, Prag 1730, s. 341–351.

³⁴⁶ A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, II. díl, Prag 1730, s. 293–4.

³⁴⁷ A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, III. díl, Prag 1730, s. 396–400.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 404.

³⁴⁹ Abatyši dehonestuje jako „unverständigen Weibsbild“. Tamtéž, s. 415–418.

poustevník Šimon Stylita a jeho následovníci (srov. obr. č. 47). Hluboké zaujetí eremitstvím nevzklíčilo v Angeliku Müllerovi teprve v Levantě, ale mělo podstatně delší kořeny. Někdy v první polovině 20. let 18. století se obrátil na řádové představené s prosbou, aby mu bylo dovoleno opustit české země a uchýlit se jako poustevník do místa zrodu řádu na Monte Senariu. Žádosti bylo vyhověno a servita se mohl v roce 1725 odebrat na zalesněnou horu u Florencie, aby zde žil v komunitě řádových poustevníků.³⁵⁰

Obr. č. 47 Grafika, na níž se nechal Angelik Müller zachytit v místech spojovaných s působením raně křesťanského poustevníka Šimona Stylity. Signováno „I.Fischer sc. Pragae.“

Kvůli špatnému zdraví jej však lékaři odrazovali od tvrdě asketického způsobu života.³⁵¹ Někdy čas se léčil mezi spolubratry ve Florencii a z rozhodnutí představených měl život na Monte Senariu opustit. V létě roku 1725 dostal od generála Sostenea M. Cavalliho pozvání přijet v září toho roku do Říma zotavit své zdraví podlomené na Monte Senariu a také získat duchovní užitek z milostivého léta. Ve věčném městě se jeho zdraví upevnilo a Müller požádal generála řádu o dovození podniknout pout' do Levanty a šířit zde řádové bratrstvo Panny Marie Bolestné.³⁵²

³⁵⁰ G. M. ROSCHINI, *Galleria servitana*, s. 416.

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² A. M. MÜLLER, *Peregrinus in Jerusalem*, I. díl, Prag 1729, s. 1–5.

Z nastíněných souvislostí se samozřejmě neodbytně vynořuje otázka, jak je možné, že se právě Angelik Müller tak výrazně vymykal středoevropskému řádovému prostředí a na rozdíl od svých spolubratrů prožil ve venkovských konventech, tolik typických pro servity v habsburské monarchii, jen krátká období života proložená etapami, o nichž mohla většina ostatních servitů spíše snít nebo si číst. Jelikož mi po dlouhém pátrání prameny až nečekaně popřály štěstí, pokusím se odpovědět.

Zdá se, že počátky Müllerových dobrých vztahů s italskými řádovými představenými byly překvapivě položeny již na samém prahu jeho řeholního života. Mladému Angeliku Müllerovi se poštěstilo osobně se setkat s generálem Giovannim Francescem Poggim během jeho již výše zmíněné vizitační cesty do Zaalpí v létě roku 1693. Generálního převora tehdy doprovázel jako sekretář Gerardo M. Capassi, servita, jemuž Müller později bezprostředně po návratu z cesty po Levantě zaslal do Florencie dopis, v němž jej mj. žádal o přeposlání případné pošty a vyřízení pozdravů eremitům na Monte Senario.³⁵³

Angelik Müller byl shodou okolností jedním ze sedmi noviců, kteří skládali na svátek Filipa Beniziho dne 23. srpna roku 1693 své sliby přímo do rukou generála Poggiho a na něj vizitátor ve svých dvou listech z Čech vzpomíná jako na mladíky, kteří jej svou zbožností dojali k slzám.³⁵⁴ Tón korespondence sice může přehánět, ale je přece jen pravděpodobné, že se Poggi setkal s přísnější disciplínou, než jakou vídal u italských konventuálů. Můžeme se tedy domnívat, že sama o sobě výjimečná návštěva generála spolu s dojmem, jenž na něj mladí profesové udělali, a snad také Müllerovy osobní schopnosti vytvořily prvotní základnu pro mimořádné až exkluzivní vztahy, které servita s nejvyšším vedením řádu měl.

O obdobích života, která Angelik Müller strávil jako většina servitů v běžné duchovní správě, víme velmi málo. Po sepsání textu svého cestopisu v Praze mezi lety 1727 a 1732, nám diárium novohradského konventu rámcově umožňuje sledovat jej několik měsíců roku 1732 v úřadu převora tamního domu, ve funkci, s níž byl spojen také úřad faráře. Měl ovšem opět dlouhodobé zdravotní problémy a samotný deník konventu vedl jeho zástupce. Dle záznamu ze 4. září téhož léta přišel do Nových Hradů servita z konventu ve Veselí nad Moravou, aby převzal funkci po Müllerovi, jenž na základě dobrozdání lékařů rezignoval na

---

³⁵³ G. M. ROSCHINI, *Galleria servitana*, s. 418. Již zmíněný list datovaný dne 4. října 1727 uchovává Archivio generale, Filza I, Num. 54, Memorie Miscellaneae dal 1729–1742.

³⁵⁴ V listu prokurátorovi řádu Pietru Antoniu Rossimu do Říma Poggi psal: „Nella mattina di S. Filippo fecero nelle mie mani professione sette novizzi nobili, ma con tanta divozione che mi cavarono le lagrime dagl'occhi, e durai fatica a dirli quattro parole, che avevo messe all'ordine... V'è un maestro dei novizi che è un angelo, e io lo stimo santo.“ V obdobném tónu se nesla chvála noviců také v druhém listu sekretáři Dionisiu Bellierimu do Boloně. *Monumenta Ordinis*, t. XIII, s. 128–130.

svůj úřad.³⁵⁵ Koncem listopadu roku 1732 se pak Müller vydal do konventu v Rabštejně nad Střelou, kam byl přeložen.³⁵⁶

Není jasné, jaké povahy byly Müllerovy zdravotní problémy, jisté však je, že mu umožňovaly rozsáhlejší cestování. Patrně někdy v průběhu roku 1733 se servita jako teolog v doprovodu císařského vyslance Filipa Josefa Kinského dostal do Anglie, kde však již zanedlouho, dne 13. února roku 1734, zemřel.³⁵⁷ Je pravděpodobné, že sociální kapitál nashromážděný díky cestě do Levanty, z níž si mj. přivezl nemálo rarit a cizokrajných artiklů jako potenciálních darů, pomohl servitovi zaujmout mladého hraběte Kinského.

Ačkoliv Müllerovy cestovatelské zkušenosti byly mezi jeho zaalpskými spolubratry spíše výjimečné, zcela jistě nebyl ojedinělý svou snahou napomoci rozprostíráním sítí spříznění s řádem (v podobě konfraternit) rozšiřovat širší imaginární pospolitost lidí participujících na servitském modelu barokní spirituality. Třebaže síť bratrstev Panny Marie Bolestné je mnohem obtížnější vystopovat než známá sídla řádových domů, umožňuje učinit si podstatně lépe představu o zaniklé barokní kultuře servitů a především skýtá možnost nevynechat z ní laiky. Právě laikům a obecně mimořádrovým recipientům servitského devočního modelu je věnován následující, třetí, oddíl práce.

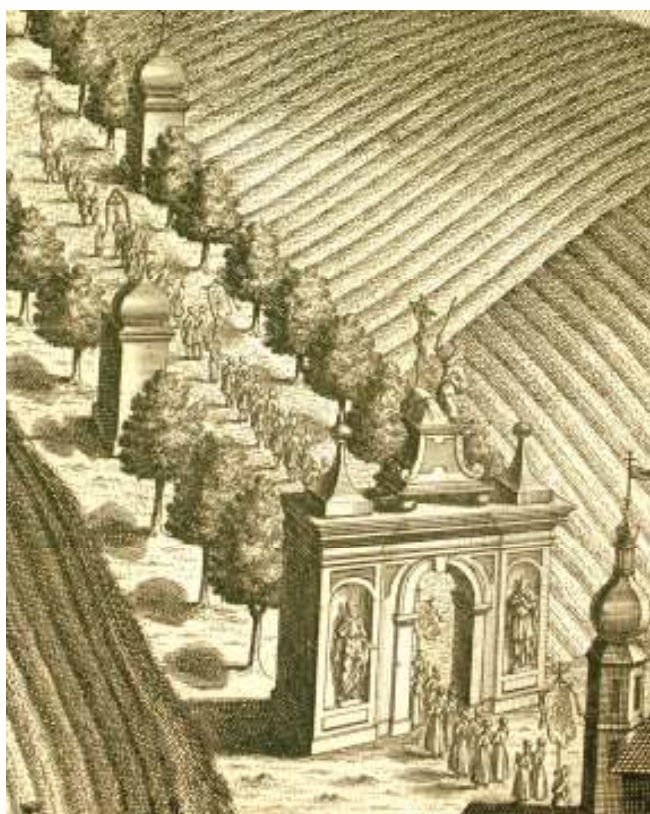
---

³⁵⁵ SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hrady, *Continuatio diarii rerum memorabilium* i. č. 14, s. 511.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 518. Rabštejnská diária uchovávaná v Oddělení rukopisů a starých tisků NK ČR mají bohužel pro první polovinu 18. století proluhu.

³⁵⁷ Registr bratří uvádí sporadicky „Mortuus Londini in Anglia 1734. 13. Februarii ut Theologus legati Caesarei Comitiss Kinsky“. Archiv des Servitenklosters Wien, *Registrum omnium fratrum, nepag.*, č. 19. Stejně stručné informace poskytuje A. M. MARKEL, *Speculum virtutis*, s. 23. K Filipu Josefovi Kinskému a jeho misi srov. Aleš VALENTA, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004, s. 86–98.

III. Servité a společnost

Jelikož se dosavadní text soustředil především na formování a osvojování interních kolektivních představ o řádu, třetí oddíl disertace se pokusím zaměřit na obtížně uchopitelné, nicméně neopomenutelné záležitosti recepce řádových obsahů a v souvislosti s nimi na aktéry – konzumenty. Otázka, jak byla ve společnosti podunajské monarchie vnímána a recipována vlastní sebe prezentace servitů, naráží na četná pramenná i metodologická úskalí. Dochovaný materiál postrádá explicitní dobová hodnocení servitů pocházející z mimořádkového prostředí, jež by umožňovala zevrubnější analýzu zaměřenou tímto směrem. V úvodu této kapitoly tak můžeme vyjít z domněnky, že doložení aktéři patrně nepocítovali rozsáhlejší měrou potřebu svěřovat peru „*expressis verbis*“ své subjektivní důvody zaujetí řádem, ostatně servité by nebyli ve zmiňovaném ohledu mezi řádovými institucemi žádnou výjimkou.³⁵⁸

Obvykle jsme tak konfrontováni spíše se stále se opakujícími dobovými topoi, k nimž patřily zejména votivní naplnění slibu po uzdravení z nemoci, gesto vnitřního obrácení či podpora mariánského kultu. Vedle deklarovaných, vesměs ustálených, motivací se v následujícím textu pokusím zaměřit na strukturu sociálních vazeb mezi řádem a podporovateli a její proměny. Ačkoliv nelze význam sociálních relací zdaleka absolutizovat, lze je považovat za důležité nepřímé indicie pravděpodobného zájmu o řád.

Vedle příslovečných *deperdit* je důležitým limitujícím faktorem úvah o ohlasu servitské sebe prezentace také geografická blízkost části podporovatelů ke konkrétním konventům, která znemožňuje spolehlivě odlišit eventuální hlubší zájem o servity od prosté volby nejdostupnějšího kláštera. Zmíněné omezení se zvýšenou měrou týká nejnižších vrstev obyvatelstva, na něž se také řád při pečlivém kultivování recipročních vztahů nejméně soustředil a jejichž jména často nebyla považována za hodná pozornosti a zaznamenání.

Jelikož bylo vlastní fungování i rozvoj řádu na dobrodincích závislé, představovala duchovní a ekonomická rovina podpory řádu spojitě nádoby. O důležitosti ekonomických kalkulací výmluvně svědčí již jednou zmíněné plánování klášterní fundace v Moravském Krumlově, při němž se kníže Jan Ferdinand z Lichtenštejna svěřil svému otci Gundakarovi, že si pro finanční náročnost nepřeje mnišský řád benediktinů, ale spíše některé mendikanty či piaristy.³⁵⁹ V době expanze servitů v habsburské monarchii se právě menší kolegiální konventy, budované nezřídka při kostelech spolu s rodovými hrobkami patrimoniální

---

³⁵⁸ Na obdobné limity narazil např. na mnohem bohatším pramenného materiálu jezuitů Jaroslav Šotola, Ph.D. v části své disertační práce tematizující reakce na zrušení jezuitského řádu v roce 1773: „V průběhu bádání se totiž ukázalo, že velká část dobových výpovědí neobsahuje zaujetí hodnotového stanoviska konkrétního mluvčího, ale pouze konstatování různých událostí spjatých se zánikem řádu.“ J. ŠOTOLA, *Zrušení jezuitského řádu*, s. 172.

³⁵⁹ Blíže srov. V. ČAPSKÁ, *Vytváření prostoru*, s. 160–162.

vrchnosti, staly nepostradatelným atributem menších rezidenčních měst.³⁶⁰ Servité tedy byli součástí módní vlny částečně také bez ohledu na svou spiritualitu. Ovšem i v případě pro řád ztraceného Krumlova se neúspěšně pokoušela zasahovat do rozhodování kněžna Dorothea Annemarie z Lichtenštejna, jejíž zájem o servity zřejmě vyrůstal z vídeňského dvorského prostředí, které jak uvidíme níže, sehrálo doslova roli klíčového motoru úspěchu malého kvazi-eremitského řádu.

---

³⁶⁰ Na specifika zahušťování sítě konventů v poddanských městech v pobělohorském období na Moravě přehledně upozorňuje Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy*, sv. II. Morava renesance, reformace a baroka, Brno 1995, s. 158–162.

III./1. Mechanismy navazování a kultivace sociálních vztahů

Zvláštní pozornosti servitů při kultivaci sociálních vazeb se těšili především lidé se statutem řádových dobrodinců (*benefactores*). Stát se podporovatelem řádu znamenalo zařadit se do pomyslného servitského společenství lidí, kteří se nemuseli znát osobně, ale byli propojeni uchováváním paměti prostřednictvím modliteb. Svě stálé místo mělo připomínání podporovatelů řádu např. v ritualizovaném programu provinčních kapitul a diet. V den zahájení provinční kapituly byla vždy jedna ze tří nezbytných ranních mší sloužena za zemřelé bratry a dobrodince řádu. Po přečtení listu generála, vyslechnutí kázání a recitaci hymnu *Salve Regina* před mariánským obrazem vyjmenovali převoři jednotlivých konventů zesnulé spolubratry a posléze jména živých podporovatelů řádu, za něž byly předneseny modlitby. Teprve poté se přistupovalo k projednávání záležitostí správy a řízení provincie.

Při pohledu na přehledy dobrodinců v protokolech provinčních kapitul je jasně patrné, že nejsnáze přitahovala podporovatele řádová poutní místa, nejhůře pak většinou venkovské konventy v malých sídlech, jejichž drobní dárci také nejčastěji spadli do kategorie bezejmenných. Uvedená okolnost zřejmě spolupůsobila při dlouhodobém servitském úsilí profilovat se jako řád zvláště vhodný pro správu mariánských poutních míst.

V zápisech z provinčních kapitul však nebyli zdaleka evidováni všichni dobrodinci, pouze ti přední z nich.³⁶¹ Jako „pamětihodné“ dobrodince je obvykle kvalifikovala vyšší míra jejich příspěvku, případně jeho opakování nebo sociální postavení podporovatele.³⁶² Mohli bychom říci, že připomínání byli především lidé se statutem dobrodince, jenž se neprojevoval pouze zápisem v aktech provinčních kapitul, ale např. také upozorňováním na jejich

---

³⁶¹ Tzv. kapitulní protokoly s různě pečlivě prováděnými soupisy dobrodinců jsou dochovány pouze v provinčních archivech v Innsbrucku a ve Vídni: Archiv des Servitenklosters Wien, kart. 6/8, protokoly provinčních kapitul (cca 1750–1850). Provinzarchiv des Servitenordens Innsbruck, sign. D II, i. č. 1–30, protokoly provinčních kapitul a diet. Obdobně byli podporovatelé připomínáni na generální kapitule, s tím rozdílem, že nebylo možné uvádět je pro celý řád individuálně. Srov. *Regula ... et Constitutiones*, Romae 1727, s. 154–166.

³⁶² Akta provinční kapituly konané dne 17. dubna 1780 ve Volders tak např. zmiňují jako podporovatelku arcivévodkyni Marii Annu Rakouskou, dceru císařovny Marie Terezie, i když její dar kostelu v Luggau nebyl nijak závažný – věnovala poutnímu místu novou kasuli. Provinzarchiv des Servitenordens Innsbruck, sign. D II, i. č. 25.

výjimečnost v diářiích či jiných pramenech slovy „singularis benefactor hujus Conventus“³⁶³ případně pro ženy např. „singularis Ordinis nostri faulrix“ apod.³⁶⁴

Status podporovatele vyžadoval konformní sociální roli a přinášel s ní spjatá očekávání. U řeholníků se předpokládal především postoj oddanosti a vděčnosti. Jeho narušení mohlo snadno vést ke konfliktu. Jaroměřickému konventu servitů např. vyneslo neprozíravé jednání převora nepřijemnou roztržku s Janem Adamem z Questenberka. Když se ukázalo, že řád nemá finanční prostředky na zanesení fundační listiny kláštera do zemských desek, nabídl hrabě, že polovinu taxy vezme na sebe. Po změně v úřadu převora však odmítl nový představený uhradit smlouvanou polovici a hrabě Questenberk, dotčený jeho nevděčností, vyhrožoval, že se zasadí o převorovo odvolání z funkce. Nezvládnutým výkladem situace tak převor riskoval poškození servity kolektivně budovaného obrazu řádu.³⁶⁵

Křehkou síť sociálních vazeb bylo ze strany servitů nezbytné aktivně udržovat a upevňovat. Vítané příležitosti poskytovaly především řádové svátky, na něž bylo zvykem systematicky zvát přední dobrodince, ať již osobně nebo písemně. O určité institucionalizovanosti zmíněných pravidelných pozvánek svědčí také jejich pečlivá evidence v konventních diářiích jako svého druhu úkolu převora či jeho zástupce.³⁶⁶

Zvláště zodpovědná úloha připadala vídeňskému konventu, jenž se v konkurenci mnoha řádů ucházel o přízeň panovnického domu projevenou eventuální návštěvou servitského chrámu o některém svátku. Dne 19. srpna roku 1693 například vídeňský převor využil císařské audience k pozvání panovníka, císařovny a následníka trůnu na blížící se slavnost Filipa Beniziho.³⁶⁷ Vídeňský řádový kostel měl od 30. let 18. století pro případ císařské návštěvy bohoslužeb vyhrazeny v chóru dvě bohatě vyřezávané oratoře se zlacenými reliéfy zachycujícími domnělé setkání Rudolfa Habsburského s Filipem Benizim (srov. obr. č. 48),³⁶⁸ tedy jeden s hlavních motivů servitské rekatolizační romance, na jejímž formování měli právě vídeňští servité klíčový podíl.

³⁶³ Tak charakterizuje převor celníka Jana Jiřího Novotného ze Suchdolu nad Lužnicí, jenž se při své pracovní pochůzce zastavil v pondělí 5. ledna 1744 v konventu, přinesl „offerto pro culina“ a v klášteře přespal do druhého dne. Jihočeská vědecká knihovna, ORST Zlatá Koruna, *Continuatio diarii*, fol. 1v. Jako zvláštní dobrodinci jsou Jiří Novotný a jeho žena v diářiích vyzdvihováni opakovaně. Srov. SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hradý, *Continuatio diarii*, i. č. 14, s. 500, s. 502, s. 526, s. 529, s. 560.

³⁶⁴ Tohoto označení se dostalo paní Zinerové, která vykonala v září roku 1733 pout' z Waidhofenu nad Dyjí do Nových Hradů ke sv. Peregrinovi. SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hradý, *Continuatio diarii*, i. č. 14, s. 539.

³⁶⁵ K zapsání fundace do zemských desek nakonec došlo. Kauze se věnuje A. PLICHTA (ed), *O životě a umění*, s. 74–75.

³⁶⁶ Např. novohradský převor Tomáš M. Krembser zanesl v létě roku 1700 do konventního deníku zápisy, že pozval na svátek Filipa Beniziho knížete Buquoye a také vrchnostenské úředníky. SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hradý, *Diarium sive annotatio*, i. č. 13, s. 95–96.

³⁶⁷ Archiv des Servitenklosters Wien, sign. C/IV/1a, Liber prioratus seu Diarium, s. 88.

³⁶⁸ K dataci oratoří blíže C. LAVICKA, *Geschichte*, s. 78.

Obr. č. 48 Jedna ze dvou císařských oratoří ve vídeňském řádovém kostele s reliéfem zachycujícím servitského světce Filipa Beniziho a Rudolfa Habsburského.

K obvyklým projevům oddanosti ze strany řádu patřilo uvítání fundátora po příjezdu na panství či složení uctivého pozdravu urozenému příznivci, který se ocitl v bližším okolí. Pro takovou společenskou povinnost užívali servité dle situace formulace jako „deponere homagium“, „facere reverentiam“ či „exhibere debitam reverentiam“. Obdobným způsobem udržování kontaktu bylo vinšování k osobním jmeninám, narozeninám („deponere aggratulationem“) a také k církevním svátkům, zejména k Vánocům či Velikonocům.³⁶⁹ Zmíněné příležitosti byly také častým důvodem k pozvání na hostinu do refektáře, zejména pro mužské podporovatele řádu.

Existenci pouta mezi servity a dobrodinci významným způsobem ustavovalo a potvrzovalo předávání nejrůznějších forem darů. Nejčastěji se jednalo o pozornosti, které

³⁶⁹ Dne 4. října, o svátku sv. Františka z Assisi, osobního patrona hraběte Františka Leopolda Buquoye (1703–1767) chodili například novohradští převoři pravidelně skládat hraběti gratulace jménem provincie a konventu. Srov. např. Jihočeská vědecká knihovna, ORST Zlatá Koruna, Continuatio diarii, fol. 46v, 57v, 68v, 81v, 94v, 107r, 117r.

sami servité charakterizovali v diářích jako *donum spiritualis* či *munusculum spiritualis* – čili dárky duchovní povahy, obvykle černé škapulíře, sedmibolestné růžence, devoční grafika apod.³⁷⁰ Nemuselo však jít vždy o devocionálie.

Fundátorka novohradského konventu hraběnka Marie Markéta, rozená z Abenspergu, dostala např. od servitů roku 1681 k narozeninám tematicky nespecifikovaný, umně zhotovený obraz.³⁷¹ O několik let později jí darovali obrázek její oblíbené patronky Panny Marie Pasovské na pergamenu kvartového formátu a její dceři slavící sedmnácté narozeniny pak zrcátko s obrázkem.³⁷² Drobní dobrodinci z řad měšťanstva mohli dostávat podobné utilitární dary, jaké konventu často sami poskytovali, např. mouku či máslo.³⁷³

Jedním z nejvýmluvnějších dokladů pout podporovatelů k jednotlivým konventům jsou již výše zmiňované cykly olejomalb ze života Filipa Beniziho dochované v ambitech několika servitských domů v Zaalpi (Víděň, Nové Hradý, Maria Loretto, Gutenstein). Zde lze totiž u sociálních vazeb dobře demonstrovat, že úzce souvisely se zájmem donátorů o řádovou spiritualitu a narativní schémata servitské rekatolizační romance. Můžeme s vysokou pravděpodobností předpokládat, že dárci jednotlivých obrazů neposkytovali finanční obnosy zcela neinformovaně, nýbrž byli seznámeni s legendou o sv. Filipovi, s námětem jimi fundovaného plátna i s jeho místem a významem v ikonografickém programu celého obrazového cyklu. Většina donátorů pocházela z řad místních elit z blízkého okolí konkrétního konventu. Obvykle se jednalo o drobné šlechtice, církevní hodnostáře, vrchnostenské úředníky a zámožnější měšťany. Geografická blízkost a zájem o řád se tak nezřídka mohly úzce propojovat.³⁷⁴

K vůbec nejdůležitějším typům darů, které pomáhaly konventům uspokojivě fungovat, patřila tzv. zbožná nadání (*fundatae piae*), z nichž plynuly klášterům pravidelné každoroční výnosy z úroků příslušné pojištěné fundační sumy. Zřízení nadace předpokládalo iniciativu a

---

³⁷⁰ Např. dne 21. července roku 1734 vyslal převor frater Tobiáše, konvrše, k dobrodítelce řádu paní Magdaléně Hartmanové, aby jí předal k svátku „aliquo spiritali munusculo et ligamine“. SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hradý, *Continuatio diarii*, i. č. 14, s. 550. K svátku Rosiny Novotné dne 10. března roku 1735 se v novohradském diáriu vztahuje obdobný zápis: „consueta religiosa humanitas, cum aliquo spiritali munusculo exhibita et deposita fuit“. Tamtéž, s. 558. Hejtmanovi novohradského panství konvent daroval roku 1713 k svátku „parvam effigiem Joannis Nepomuceni ex argenti pulchre elaboratam“. Tamtéž, s. 249. O dvě léta dříve dostal hejtman při téže příležitosti servitský škapulíř. SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hradý, *Diarium sive annotatio*, i. č. 13, s. 228.

³⁷¹ Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, *Diarium rerum memorabilium*, s. 151.

³⁷² SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hradý, *Diarium sive annotatio*, i. č. 13, s. 11.

³⁷³ Např. novohradský převor daroval paní Magdaléně Hartmanové dne 21. července 1737 k svátku blíže neznámý dárek a také „magna parte ferinae vulgo Zemmer“. Mouku dostal k svátku o tři léta dříve od servitů také její manžel Mikuláš Hartman. SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hradý, *Continuatio diarii*, i. č. 14, s. 555, 604.

³⁷⁴ Detailněji srov. Veronika ČAPSKÁ, *Narativní obrazové cykly zaalpských servitů a otázka sebepojímání řádu*, in: I. Čornejová – H. Kuchařová – K. Valentová (edd.), *Locus pietatis*, s. 415–433.

také důvěru ze strany dobrodinců. Zbožná nadání byla chápána jako oboustranné závazky, jež měly charakter „smlouvy na věčné časy“ a jsou tedy rovněž indicií snah o pevnější pouto, na něž ostatně nezřídka navazovali i potomci dárců.³⁷⁵ Klášter nebyl dle dobových představ vlastníkem nadání, nýbrž pouze správcem a uživatelem daru, jenž byl věnován Bohu.³⁷⁶

Podporovatelé poskytující konventu prostřednictvím nadání ekonomické zdroje za ně recipročně požadovali určité závazky a protislužby ze strany konventu. Právě široké spektrum požadovaných závazků odráží komplexnost pohnutek dárců k podpoře řádového společenství a významně koriguje formalizovaná zdůvodnění vzniku nadání.

Nejběžnější závazky se tradičně týkaly odsouzení určitého počtu mší ročně. Pevné místo v pestrém spektru intencí bohoslužeb měla tzv. aniversaria – výroční mše za duše zemřelého darce. Aniversaria pomáhala významným způsobem uchovávat paměť na zesnulého. Nebylo výjimkou, že si zakladatelé nadání explicitně přáli účast příbuzných na každoročním obřadu, popřípadě se snažili zajistit návštěvnost výroční bohoslužby přáním, aby mše byla obětována také za pravidelné frekventanty.³⁷⁷

Určité ovlivnění servitským modelem zbožnosti se odráží ve výběru oltářů, jichž se zbožná nadání měla týkat. Velká část nadací servitům u sv. Michala např. směřovala k privilegovanému oltáři Panny Marie Bolestné, ať již se to týkalo sloužení mší u milostné piety, darování lamp k oltáři či pohřbení v kryptě pod ním.³⁷⁸ Na oblibu řádem propagovaného kultu Mater Dolorosy mezi dobrodinci někdy poukazují méně obvyklé formule v textech nadání. Pražská měšťka Zuzana Polyxena Kamelerová např. zdůvodnila svou fundaci staroměstským servitům slovy „ze zvláštní zbožnosti k zarmoucené a bolestné Matce Boží“.³⁷⁹ V nadání hraběnky Benedikty Terezie z Bredy témuž konventu se objevuje dokonce formulace „aus besonderer gegen diesen Orden tragender Neigung und Affection“. Ovdovělá hraběnka si kromě zádušních obřadů v rámci fundace vymínila, že servité budou povinni poslat k ní na její žádost kněze a dovolí v nově vybudované kryptě v kostele sv. Michala zřídit hrobku rodiny Bredů pod oltářem sv. Tří Králů.³⁸⁰

---

³⁷⁵ Samotné fundační instrumenty obsahují formulace jako „smlouva a fundační kontrakt“ či „fundační vůle a smlouva“, jež má trvat „po všechen čas a budoucně vždycky“, případně „zu ewigen Zeiten“. Srov. např. NA Praha, f. Fundační komise, i. č. 101, sign. S I / 1 – 7 P, kart. 103, fascikl S I / 1 P. Mnoho fundačních smluv sepsaných v českém jazyce se nachází v MZA v Brně, f. Archiv kláštera servitů v Jaroměřicích (E 63), i. č. 1488, 1489, 1530.

³⁷⁶ K otázce zbožných nadání v rámci farní sítě srov. blíže Blanka ZILYNSKÁ, *Záduší*, in: Ivan Hlaváček – Jan Hrdina (edd.), *Facta probant homines*, Praha 1998, s. 535–548.

³⁷⁷ K sociálním aspektům mše srov. John BOSSY, *The Mass as a Social Institution 1200–1700, Past and Present* 100, 1983, s. 29–61.

³⁷⁸ Srov. NA Praha, f. Fundační komise, i. č. 101, sign. S I / 1 – 7 P, kart. 103, fascikl S I / 1 P.

³⁷⁹ Opis nadání Zuzany Polyxeny Kamelerové, roz. Dešlerové, ze dne 16. října roku 1711, tamtéž.

³⁸⁰ Opis nadání hraběnky Benedikty Terezie Bredové, tamtéž.

Žádosti o pohřbení v klášterní kryptě stejně jako nadstandardní služby kněží patřily rovněž k běžnému repertoáru závazků. Zakladatelé servitského konventu v Konojedech na Českolipsku, Anna Kateřina a František Karel Sweerts-Sporck, se dokonce nechali v klášterní kryptě pochovat v sarkofázích po boku svého servitského zpovědníka Wilhelma M. Löhrera, jehož tumba byla umístěna uprostřed mezi oběma manželi.³⁸¹ Po smrti oblíbeného servity roku 1750 dokonce Sweerts-Sporckové zaslali do Říma písemné svědectví o jeho příkladném a asketickém životě.³⁸² V servitském prostředí zase recipročně vznikly posmrtné oslavné životopisy glorifikující ctnostný život obou hraběcích patronů a terciářů řádu. Byly sepsány servitou Řehořem M. Zinckem v návaznosti na pohřební kázání, rozvinuty a pojaty jako zrcadlo ctnostné manželky (v případě hraběnky) a obraz dokonalého kajícíka (v případě hraběte).³⁸³ V samotném rodu Sweerts-Sporcků si vazby na servity udržely dlouhou kontinuitu. Ještě prvorozený syn Jana Františka Sweerts-Sporck a Barbory z Bubna, tedy vnuk fundátorů, dostal při křtu na počest servitského světce jméno Filip Benizi Jan František Josef Václav Jeroným.³⁸⁴

Mezi nadstandardní protislужby, které mohli podporovatelé z řad mužů požadovat za zřízení nadání, patřilo také zaopatření ve stáří. Farář z Moravských Budějovic Ondřej František Chudánek si ve svém nadání na 3000 zlatých vymohl doživotní možnost bydlet a stravovat se v konventu sv. Michala na Starém Městě pražském. Ke své službě si vymínil chlapce, který by se stravoval s kuchyňským sluhou. Po fundátorově smrti měly být úroky z nadace obráceny na zádušní mše.³⁸⁵ Obdobným způsobem získal roku 1749 za nadání 1500 zlatých privilegium doživotního pobytu v klášteře na Hoře Matky Boží u Králík Franz

---

³⁸¹ Podrobný popis umístění sarkofágů v kryptě řádového kostela Nanebevzetí Panny Marie v Konojedech byl anonymně publikován v příspěvku v časopise Monatsrosen vydávaném na přelomu 19. a 20. století innsbruckými servity. Srov. *Das ehemalige Servitenkloster in Konoged (Böhmen). Gruft in der Konogeder Kirche. Ihre Eröffnung*, Monatsrosen, 38, 1908, č. 6, s. 198–204. Studie se opírá o průzkum provedený v kryptě v souvislosti s renovacemi v roce 1908. Přináší opisy nápisů na sarkofázích a plánec umístění jednotlivých tumb. Vzhledem k opakovanému vykradení klášterní hrobky i kostela v Konojedech v posledních 20 letech jde o poznatky, které dnes není možné na místě ověřit.

³⁸² Srov. edice textu v *Monumenta Ordinis*, t. XX, s. 276–284.

³⁸³ Některé verze životopisů nesou ještě v názvu označení Lob- und Leichpredigt. Rozrostly se však v několikasetstránkové biograficky pojaté práce. Srov. Gregor M. ZINCK, *Eine wahrhaft treue Nachfolgerin Jesu Christi des Armen, des Verachten, und des gekreuzigten. Entworfen in der christlichen Lebensart der in Gott ruhenden ... Frauen Annae Catharinae Gräfin von Sweerts und Sporck, ...Bei geschehener hochfeierlichen Jahrsgedächtniss...*, Prag (1755). TÝŽ, *Offenbahr und geheimer. TÝŽ, Ein Wahrhaft-Wesentlich Vollkommener Büsser, auf dem dreifachen Buss- und Tugengeweg ... Herrn Francisci Caroli Rudolphi ... Reichsgrafen von Sweerts und Sporck*, Prag (1757). TÝŽ, *Paulus nicht mehr Saulus, oder bei jetzigen Weltlauf wunderseltsamer Buss- und Tugendspiegel fürgestellt in der christlich und bussfertigen Lebensart des in Gott ruhenden ... Herrn Francisci Caroli Rudolphi Reichsgrafen von Sweerts und Sporck ...*, Prag (1759).

³⁸⁴ Diecézní konzervátorské centrum, archiv a knihovna v Litoměřicích, *Memorabilia Venerabilis Conventus*, s. 14. Filip Jan Sweerts-Sporck žil v letech 1753–1809. Srov. např. heslo *Sweerts-Sporck*, Ottův slovník naučný (dále OSN), sv. 24, Praha 2001, s. 462–463.

³⁸⁵ NA Praha, f. Fundační komise, i. č. 101, sign. S I / 1 – 7 P, kart. 103, fascikl SI/ 1 P.

Bergman.³⁸⁶ V konventu ve Veselí nad Moravou si roku 1737 za půjčku 1000 zlatých vymohl příslib zaopatření hejtman veselského panství Jiří Heřman Pinkáček.³⁸⁷ Jak patrně, šlo o finanční sumy, které se svou výší vymykaly běžným nadacím z měšťanského prostředí a blížily se spíše dolní hranici nadání šlechtických. V případě takových sum zřejmě byli servité ochotni umožnit donátorům poměrně úzké soužití s klášterní komunitou, i když pro ně znamenalo břemeno dlouhodobé péče. Nelze samozřejmě rozhodnout, zda muže motivovala spíše potřeba zaopatření či sympatie a důvěra k servitské komunitě, vedle níž chtěli žít. Patrně oba aspekty spolupůsobily.

Ve zmíněném kontextu je pozoruhodné výjimečně štědré nadání Johany Alžběty, ovdovělé paní z Lützova, roz. z Metternichu z roku 1756, kdy poskytla svatomichalskému konventu sumu 21 000 zlatých, díky níž mohl být navýšen počet servitů v klášteře o sedm dalších členů. Fundace dokonce vymezuje funkce nových řeholníků, z nichž dva měli být sváteční kazatelé, jiní dva kněží měli být ve dne v noci k dispozici nemocným, úkolem dalších dvou bylo běžné sloužení mší a vykonávání agendy české řádové provincie, poslední, sedmý řeholník měl být laický bratr určený rovněž pro potřeby provincie. Část úroků určila paní z Lützova na stavební úpravy kostela sv. Michala. Fundace zabezpečovala také sloužení pravidelných mší, nejčastěji na privilegovaném oltáři Panny Marie Bolestné. Jelikož přímé bydlení v konventu nepřicházelo s ohledem na fundátorčino pohlaví i sociální status v úvahu, setkáváme se s pozoruhodným závazkem, aby jí konvent v případě náhlé nouze či zchudnutí odváděl část úroku jako důchod. Nechybí ani příslib, poslat k paní z Lützova v případě požádání jejího zpovědníka k duchovní útěše, a to jak v rámci Prahy, tak mimo město.³⁸⁸

Vedle podporovatelů tvořili další významnou distinktivní skupinu, u níž můžeme předpokládat hlubší zaujetí servity, především členové třetího řádu, přičemž terciáři a řádoví dobrodinci se částečně také překrývali. Členové třetího řádu se rozhodli žít životem čerpajícím inspiraci z životního stylu servitských řeholníků, podstupovali roční noviciát, zavazovali se slibem poslušnosti, denně konali modlitbu mariánského officia (negramotní ji nahrazovali růžencem k sedmi bolestem Panny Marie). Mohli nosit řeholní oděv a byli chápáni jako skuteční členové servitského řádu.

³⁸⁶ Na Praha, f. Fundační komise, i. č. 101, sign. S I / 1 – 7 P, kart. 104, fascikl S I / 7 / 2–4P.

³⁸⁷ Rudolf HURT – Bohumil NĚMEČEK, *Veselí nad Moravou*. Dějiny města, Brno 1973, s. 108.

³⁸⁸ Opis nadání Johany Alžběty z Lützova ze dne 9. února 1756. NA Praha, f. Fundační komise, i. č. 101, sign. S I / 1 – 7 P, kart. 103, fascikl S I / 1 P. Významnému příspěví Johany Alžběty z Lützova k opravě staroměstského kostela sv. Michala a k rozšíření sboru servitů v konventu nebyla dosud věnována žádná pozornost. Nezmiňuje ji příslušné heslo v práci D. FOLTÝN – P. VLČEK – P. SOMMER, *Encyklopedie českých klášterů*, s 546–548; neuvádí ji ani heslo v uměleckohistorické topografii Pavel VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy (Staré Město, Josefov)*, Praha 1996, s. 95–97; neznámá je rovněž pro Stavebně-historický průzkum kostela a kláštera sv. Michala (Pasport SÚRPMO, J. Muk, 1989).

Přesné seznamy terciářů se nedochovaly, ale můžeme vycházet z dílčích zpráv. Zdá se, že specifickou skupinu mezi terciáři tvořili poustevníci z okolí servitských domů. Zejména v Jaroměřicích nad Rokytnou získávali formaci eremité z nedaleké poustevny na hoře sv. Víta v servitském klášteře.³⁸⁹ Dva z nich, poustevník Šimon a poustevník Augustin, odkázali jaroměřickým servitům mešní nadace.³⁹⁰ V Nových Hradech žádal v listopadu roku 1705 eremita z okolí, aby mohl žít podřízen převorovi tamějšího konventu.³⁹¹ Další poustevník, jehož známe pod jménem Tomáš Besenbeck, dostal po složení profese jako servitský terciář od představených novohradského konventu v březnu roku 1743 osvědčení o bezúhonném životě (*testimonium vitae*) a byl ustanoven k službě do poustevny při poutním místě Lomec na libějovickém panství.³⁹² Záznam v novohradském diáriu dokládá dva eremity třetího řádu, kteří přišli do kláštera v předvečer svátku sv. Filipa Benizihho dne 22. srpna roku 1746 a žádali ubytování po dobu průběhu slavnosti.³⁹³

Znám je také případ poustevníka ze slezského Frýdku Jana Toboláře, jenž podnikl cestu do Prahy na pouť ke svatým českým patronům a také, aby se stal terciářem řádu servitů. Pobýval v Praze přibližně jeden rok a poté, co se dozvěděl, že arcibiskupská konzistoř podniká kroky k založení eremitské kongregace ivanitů, požádal o dovolení k nim vstoupit.³⁹⁴ Na přísnější kontrole poustevnického života zprostředkované v českých zemích ivanity měli velký zájem biskupové.³⁹⁵ Zmíněná reglementace však probíhala na úkor řádů, jako byli servité, františkáni či pauláni, u nichž dříve zájemci o eremitský život absolvovali formaci a stávali se terciáři.³⁹⁶

Tradiční složkou mezi terciáři bývaly hmotně zabezpečené ženy, často svobodné či ovdovělé, jimž jejich finanční zázemí a relativní dostatek volného času umožňoval věnovat se

---

³⁸⁹ Alois PLICHTA, *Historické základy jaroměřického baroka*, in: týž (ed.), *O životě a umění. Listy z jaroměřické kroniky 1700–1752*, Brno 1974, s. 77–78. Ke kapli na hoře sv. Víta u Moravských Budějovic se v 18. století konaly poutě. K vývoji místa i tamním poustevníkům blíže srov. A. PLICHTA (ed.), *O životě a umění*, s. 77–79.

³⁹⁰ MZA v Brně, f. E 63, i. č. 1502, i. č. 1520.

³⁹¹ SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hradý, *Diarium sive annotatio*, i. č. 13, s. 182.

³⁹² K 28. březnu 1743 je v diáriu zápis následujícího znění „*discessit cum testimonio vitae a me et R. P. Concionatore Roberto subscripto, Thomas Besenbeck Tertiarius Ordinis nostri Professus, ad Capellam in Lomnitz in Dominio Libejitz Eremum fixurus*“ SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hradý, *Continuatio diarii rerum memorabilium*, i. č. 15, s. 799. Známé barokní poutní místo Lomec u Vodňan založil hrabě Filip Emanuel Buquoy, kníže de Longueval roku 1692. Srov. D. FOLTÝN – P. VLČEK – P. SOMMER, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 351–352.

³⁹³ „*circa Vesperum advenerunt duo tertii Ordinis nostri Eremitae, expeterunt per subsequentem Festivitate[m] domicilium in Conventu*“. Jihočeská vědecká knihovna, ORST Zlatá Koruna, *Continuatio diarii*, fol. 37v.

³⁹⁴ Na případ Jana Toboláře upozorňuje Pavel ZÁHRADNÍK, *Antonín Dominik Stoy a kongregace ivanitů*, Bibliotheca Strahoviensis 2, 1996, s. 79.

³⁹⁵ Srov. tamtéž, s. 87.

³⁹⁶ Ostatně určité konkurování servitům se odráží také v oficiálním názvu ivanitů, jenž zněl Kongregace poustevnických bratří Panny Marie – Congregatio Fratrum eremitarum a S. Maria. Srov. D. FOLTÝN – P. VLČEK – P. SOMMER, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 123–124.

ve velké míře skutkům zbožnosti. Vstoupit do klauzurovaného konventu, který zůstával v zásadě jedinou možnou formou ženského řeholního života, však buď nemohly, nebo nechtěly. Třetí řád pro ně představoval možnost aktivního charitativního působení dle vlastních představ, volnost pohybu i nakládání s finančními prostředky, o něž by při vstupu do barokního kláštera nepochybně z velké části nebo úplně přišly. V tomto ohledu je zajímavým ztělesněním takové zbožné ženy žijící takřka řeholním způsobem života, ovšem mimo klášter, schovanka královéhradeckého biskupa a spolufundátora králického konventu Elizabeth Rottenbuch. Jako osiřelá dědička rodinného majetku se pod Beckerovým duchovním vedením věnovala vzdělávání mladých dívek a charitativním skutkům. Vstoupila do servitského třetího řádu a svůj majetek odkázala řádovým domům v Praze a v Králíkách.³⁹⁷ Jinou terciářku, Magdalénu Premerovou, roz. Perkovou, připomíná epitaf v pražském kostele Panny Marie Na Trávníčku s nápisem „vixit tamen non mundo sed Christo“.

Mnohem volnější formou byli k řádu afiliováni členové bratrstev Panny Marie Sedmibolestné s černým škapulířem. Jejich kontakt se servity byl nejintenzivnější u konfraternit, které se nacházely přímo v místech řádových konventů. Již od roku 1607 mohli servité na základě výsady papeže Pavla V. zřizovat zmíněná škapulířová bratrstva při všech vlastních kostelech.³⁹⁸ Zároveň se v jednotlivých kláštrech objevil nový volený úřad – *director confraternitatis*, který měl laické sdružení na starosti. V rámci provincie byl zodpovědnou osobou *corector confraternitatis*.³⁹⁹ Roku 1628 udělil Urban VIII. servitům také privilegium zakládat bratrstva při světských kostelech, což byl významný krok k prostředkování prvků řádové spirituality širšímu okruhu laiků.⁴⁰⁰ Starší název *Societas habitus (Compagnia dell' Abito)* byl se svolením papeže Inocence X. roku 1645 pozměněn na titul *konfraternita sedmi bolestí Panny Marie s černým škapulířem*.⁴⁰¹

Právě od čtyřicátých let 17. století začali zaalpští servité intenzivněji zakládat svá bratrstva. V průběhu 17. a 18. století jich v Zaalpi vyrostlo něco kolem stovky. Docházelo také k inkorporování starších konfraternit Panny Marie Bolestné, neboť privilegia nové servitské konfraternity vysoce převyšovala duchovní výsady starších zbožných společností podobného patrocina.⁴⁰² Byly to především hojnější odpustky a samotný posvátný škapulíř,

³⁹⁷ *Monumenta Ordinis*, t. XX., s. 26–28.

³⁹⁸ Blíže Emilio BEDONT, *I laici dei Servi e la Confraternita dei Sette Dolori*, in: *I Servi di Maria nel Seicento*, Monte Senario 1985, s. 150.

³⁹⁹ Tamtéž.

⁴⁰⁰ Zmíněná výsada byla formulována v breve *Pastoris aeterni qui* z 18. září léta 1628 a byla využívána především servitskými kazateli a misionáři. Srov. tamtéž, s. 151.

⁴⁰¹ K modifikaci názvu došlo na základě breve *Cum sicut dilectus filius* z 2. srpna roku 1645. Tamtéž.

⁴⁰² Pravomoc převést starší bratrstva pod servitský typ konfraternity získal generál řádu již roku 1607. Zevrubněji tamtéž, s. 150.

jež činily nové bratrstvo přitažlivějším. Vazba na určitý řád, byť velmi volná, s sebou navíc přinášela tzv. *participatio bonorum* – účast na jeho duchovních dobrech, která byla papežským stolcem obvykle neustále rozmnožována.

Přestože kontakt se servity nemusel být u bratrstev vzniklých při neřádoých, světských kostelech a kaplích nijak intenzivní, je nepochybné, že konfraternity byly ovlivněny specifickou řádovou spiritualitou, z níž vyrůstala také jejich společná pravidla. Členové zbožné společnosti se zavazovali k časté meditaci o bolestech Panny Marie a ke skutkům milosrdenství, zejména měli těšit lidi zarmoucené různými bolestmi a nemocemi. Kromě toho slibovali, že budou neustále nosit posvátný černý škapulíř a dodržovat půst jak každou středu, tak o vigílii sedmi hlavních mariánských svátků. Jednou ze stěžejních povinností členů konfraternity byla pravidelná měsíční účast na společném shromáždění, které se zpravidla konalo třetí neděli v měsíci.

Podobně jako ve všech jiných bratrstvech hrála také v servitské konfraternitě důležitou roli modlitba za zemřelé členy. Na jejich smrt mělo upozorňovat sedmeré krátké zazvonění zvonu. Při tomto znamení měl každý, kdo byl v bratrstvu zapsán, pokleknout a za duši zesnulého se pomodlit sedmkrát Ave Maria.⁴⁰³

Na rozdíl od členství ve 3. řádu, které si člověk volil pouze jedno, bylo možné kumulovat zápis ve více bratrstvech, vrstvit tak různé devoční modely a také sledovat určité módní trendy zbožnosti.⁴⁰⁴ Na jednu stranu tedy šlo o podstatně slabší typ sociální vazby, na druhou stranu však zase tento princip umožňoval řádům zachytit relativně velké množství lidí jako potenciálních příznivců řádu a vytvářet si velmi cenné zázemí.

Složitou síť sociálních vztahů, do níž byli servité zavěšeni, není možné rozkrýt v její plnosti, lze se však pokusit sledovat její hlavní vývojové tendence, což je cílem následující kapitoly.

---

⁴⁰³ Hieronymus M. Stauber, *Kurzer Begriff*, s. 157–161. Srov. také *Das Buch der Schmerzen Mariae*, s. 36–94.

⁴⁰⁴ K problematice bratrstev pro Čechy souhrnně Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000; k otázce moravských náboženských bratrstev zejména Vladimír MAŇAS, *Náboženská bratrstva na Moravě do josefínských reforem*, in: Tomáš Jiránek – Jiří Kubeš (edd.), *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*, Pardubice 2005, s. 37–77.

III./2. Struktura a proměny sítě podporovatelů

Již jen z letmého nahlédnutí do přehledu fundací servitských domů (srov. tabulka č. 1) je patrné, že pevnější zakotvení řádu v Zaalpi bylo výsledkem dlouhodobé a vytrvalé podpory rakouských Habsburků v průběhu 17. století. Po smrti Anny Kateřiny Gonzaga (1621) převzal starost o další rozvoj řádu v Zaalpi tyrolský místodržitelství pár, Leopold Habsburský a Klaudivie Medici. Svou roli jistě sehrála pieta k zesnulé arcivévodkyni jako servitské terciářce a především skutečnost, že v innsbruckém řádovém domě, tzv. Regelhausu, žila ve společnosti tyrolských šlechtičen arcivévodkyně Marie, dcera Anny Kateřiny a Ferdinanda II. Tyrolského.⁴⁰⁵ Marie Tyrolská a její zpovědník, již opakovaně zmiňovaný servita Cherubín O'Dale, se obraceli na arcivévodu Leopolda při snahách udržet řádovou observanci a prosadit svou vizi dalšího rozvoje řádu.⁴⁰⁶

tabulka č. 1 PŘEHLED FUNDACÍ SERVITSKÝCH DOMŮ

fundace	fundátor
1612 Innsbruck	arcivévodkyně Anna Kateřina Gonzaga
1621 Maria Waldrast (Tyroly)	arcivévoda Leopold V. a Klaudivie Medici
1627 Praha, St. Město – sv. Michal	císař Ferdinand II.
1628 Praha – Bílá hora (neúspěšně)	císař Ferdinand II.
1635 Maria Luggau (Tyroly)	hrabě Jan Jiří ze Salamanky a Ortenburgu (na přímmluvu arcivévodkyně Klaudivie Medici)
1637 Kreuzberg u Bonnu (Porýní)	arcibiskup kolínský Ferdinand Wittelsbach
1639 Vídeň	vlastní iniciativa řádu s výrazným přispěním Ottavia Piccolominiho
1644 Loretto (Uhry)	Rudolf ze Stotzingen (zákl. kámen konventu položil Ferenc Nádasdy)
1644 Maria Langegg (Dolní Rakousy)	majitel panství Niklas Schober z Hartenbachu povolal servity k pout. místu na doporučení Ferdinanda III. a jeho bratra arcivévodky Leopolda Viléma
1666 Schönbühel (Dolní Rakousy)	Konrád Baltazar ze Starhembergu
1669 Praha, N. Město – P. Marie Na Slupi	Ferdinand II. obnovil původně středověkou fundaci Karla IV. (řeholníky osazeno teprve roku 1669)
1671 Rabštejn nad Střelou	Jan Šebestián z Pöttingu a Esther Candida roz. z Oppersdorfu
1675 Mariahilfberg – Gutenstein (Dol. Rakousy)	hrabě Jan Baltazar II. Hoyos
1675 Jaroměřice nad Rokytnou	hrabě Jan Antonín z Questenberka a Marie Kateřina Stadl

⁴⁰⁵ Neprovdaná arcivévodkyně Marie zemřela v innsbruckém řádovém domě teprve v roce 1649.

⁴⁰⁶ Někdejší zpovědník Anny Kateřiny Gonzaga, Nikolao Barchi, a někteří servité z řad italských konventuálů usilovali o zmírnění observance. Narazili však na houževnatý nesouhlas arcivévodky Leopolda. Blíže C. A. M. MOONEY, *The Servite*, s. 27–38.

1677	Nové Hradý	Ferdinand Buquoy a Marie Markéta z Abenspergu
1677	Frohnleiten (Štýrsko)	hrabě Kryštof Ignác Abele a Marie Klára z Wochenau
1689	Budapešť	císař Leopold I. daroval servitům mešitu s přílehlým domem a 2 vinice
1692	Volders (Tyroly)	vlastní fundace při kostele vystavěném lékařem Hyppolitem Guarinonim
1693	Eger (Uhry)	na základě rozhodnutí Leopolda I. a egerského biskupa Jiřího Fenessyho dostal řád mešitu a dům u tzv. německé brány
1693	Jeutendorf (Dol. Rakousy)	baron Maxmilián Sala a Kateřina roz. Kunitz
1695	Forchtenau (Uhry)	kníže Pavel Esterházy
1706	Králíky	biskup královéhradecký Tobiáš Jan Becker
1713	Kötschach (Korutany)	kníže Alfons Emanuel Portia, hrabě z Ortenburku
1714	Veselí nad Moravou	Maxmilián Želecký z Počenic a Maxmiliána roz. z Löwenturnu
1714	Rheinbach (Porýní)	arcibiskup kolínský Josef Klement Wittelsbašský
1739	Konojedy	František Karel Sweerts-Sporck a Anna Kateřina Sporck
1718	Weissenstein (Tyroly)	řád povolán ke správě pout. místa tridentským biskupem Michaellem z Wolkensteinu
1734	Vát (Uhry)	hrabě Tomáš Nádasdy
1745	Stotzing (Uhry)	biskup z Raabu hrabě František Zichy dal faru do správy řádu a hraběnka Helena Csáky-Ebergeny fundovala konvent

Leopold Tyrolský za servity opakovaně intervenoval u svého bratra, císaře Ferdinanda II.⁴⁰⁷ a založil roku 1621 konvent pro sedm řeholníků při poutním místě Maria Waldrast nedaleko Brennerského průsmyku.⁴⁰⁸ Rovněž jeho žena Klaudivie Medici věnovala řádu pocházejícímu z rodné Florencie značnou přízeň. Nechala pro servitský kostel sv. Josefa v Innsbrucku pořídit kopii fresky Zvěstování Panny Marie uctívané ve florentském řádovém kostele Santissima Annunziata.⁴⁰⁹ Na hlavním oltáři servitského kostela sv. Josefa je Klaudivie dokonce zachycena na obraze zasnoubení Panny Marie jako Charitas s dětmi (srov. obr. č. 49 a 50).⁴¹⁰ Arcivévodkyně navázala po smrti svého muže na jeho přání navýšit počet servitů v konventu v Maria Waldrastu a roku 1644 dala klášteru k dispozici fundační sumu 42 000 fl.⁴¹¹ Příčiněním Klaudivie Medici byla servitům roku 1735 svěřena správa dalšího horského poutního místa situovaného v Maria Luggau na svazích korutanských Alp. Arcivévodkyně se

⁴⁰⁷ Srov. např. edice listu arcivévodky Leopolda Ferdinanda II. ze 7. dubna 1626 či ze 31. října 1626. *Monumenta Ordinis*, t. XIII, s. 71–72, 76–77.

⁴⁰⁸ S. WEISS, *Claudia de' Medici*, s. 232.

⁴⁰⁹ K tématu nejnověji S. WEISS, *Claudia de' Medici*, s. 253.

⁴¹⁰ Za předobraz rodinného portrétu arcivévodkyně s dětmi na oltářním obraze je považována společná práce Claudia Ridolfiho a Girolama Cialdierho zachycující vestálku Klaudivii s dětmi. Blíže tamtéž, s. 92.

⁴¹¹ Srov. S. WEISS, *Claudia de' Medici*, s. 232. Kapitulní akta vedená v Innsbrucku ji uvádí jako podporovatelku kláštera sv. Josefa i konventu Maria Waldrast již v roce 1634 a k roku 1640. Provinzarchiv Servitenkloster Innsbruck, sign. DII, i. č. 1–2.

přimluvila u místní vrchnosti, hraběte Jana Jiřího z Ortenburku, aby ke svatyni opuštěné dřívě františkány uvedl servity.⁴¹²

Sami servité si uvědomovali důležitost zdárného obsazení zemských měst svými konventy. Velmi nadějně se jevila situace v Praze, kde se řád dovolával restituce svého středověkého kláštera Panny Marie Na Trávníčku a po zjištění jeho bídneho stavu se servitům právě na intervenci Leopolda Tyrolského podařilo získat kostel sv. Michala na Starém Městě pražském.⁴¹³

K snadnému zisku významného chrámu v samém centru města jistě napomohl také palčivý nedostatek světských kněží a všudypřítomné katolické obavy z ohrožení herezí.⁴¹⁴ Založení servitského kláštera na Bílé hoře bylo specifickou iniciativou Ferdinanda II., k níž se otevřel prostor poté, co bosí karmelitáni sklidili plody angažmá Dominika a Jesu Maria získáním výhodně situovaného

Obr. č. 49 Hlavní oltář innsbruckého řádového kostela sv. Josefa s plátnem Zvěstování Panny Marie od dvorního malíře Martina Teofila Polaka. V popředí je zachycena arcivévodkyně Klaudivie Medici se synem Ferdinandem Karlem na klíně, dcerou Marií Eleonorou po levici a svým psíkem na pravé straně (kol. 1630).

luterského kostela Nejsvětější Trojice na Malé Straně a na vybudování komemorativního konventu na bělohorské pláni neměli personální kapacitu. Jak se však později ukázalo, své síly přecenili i servité.⁴¹⁵

⁴¹² Vyjádřeno slovy Augustina Romera: „Inter alia prorsus insignia Serenissimae Claudiae Mediceae beneficia numerat Ordo vel maxime Coenobium Lucaugiense, ejus apud Illustrissimum Dominum Joannem Georgium Comitum de Ortenburg intercessu, superiori in Carinthia et Lessachiensi Dioecesis Aquileiensis valle Anno Domini MDCXXXV Religioni impetratum.“ A. M. ROMER, *Servitus Mariana*, s. 184. K odchodu františkánů, jimž se nedařilo ve vysokohorské oblasti vyžebrať dostatečnou almužnu, srov. tamtéž, s. 212–213.

⁴¹³ Kostel sv. Michala byl řádu darován privilegiem Ferdinanda II. ze dne 28. května roku 1627. Text listiny je editován v *Monumenta Ordinis*, t. XIII, s. 81–82.

⁴¹⁴ V listu přednímu řádovému historiografovi Arcangelu M. Gianimu z 16. dubna roku 1616, v němž vyjadřuje servita Giuseppe M. Suarez svůj názor na možnosti zakotvení řádu v Praze, uvádí, že klášter Panny Marie Na Trávníčku se nalézá v ruinách a především v ústraní a v obklíčení heretiky („in luogo fuor di mano, et in mezzo agl' heretici“). Císař prý řádu již přislíbil lepší místo pro konvent. *Monumenta Ordinis*, t. XIII, s. 63–64.

⁴¹⁵ *Monumenta Ordinis*, t. XIII, s. 83–84.

Naplnění se nedočkaly ani plány na založení konventu v Mnichově. Dle vyjádření Arcangela M. Benivieniho v listu řádovému generálu Ferrarimu z 30. listopadu roku 1624 nebyl mnichovský dvůr spokojen s rozmíškami mezi zastánci observance a konventuály, a tak iniciativa utichla.⁴¹⁶

Jak již bylo zmíněno, příležitost usadit se ve Vídni si servité nemohli nechat uniknout ze strategických důvodů a po zdlouhavých obtížích se jim

podářilo vybudovat klášter na Obr. č. 50 Detail předchozího. předměstí v Rossau.

Systematická podpora habsburského domu formou zakládání klášterů byla sice pro šíření řádu klíčová, recepci prvků servitské hagiografie a participaci na řádové rekatolizační romanci však dokládá mnohem lépe specifický okruh pramenů, jimž dosud nebyla věnována pozornost: série dopisů servitských podporovatelů, zejména členů habsburského domu, zasazujících se o kanonizaci a podporu kultu Filipa Beniziho u papežského stolce.

Jak bylo již zmíněno výše, ještě v roce 1616 zareagovala Anna Kateřina Gonzaga na servitskou žádost o přímluvu za kanonizaci Filipa Beniziho odmítnutím s odůvodněním, že jeho postava je v habsburské monarchii naprosto neznámá.⁴¹⁷ Již k roku 1625 však datují celořádové Annales počátky intervenování císaře Ferdinanda II. ve prospěch kanonizace a schválení vlastního officia svěťce.⁴¹⁸

Dvě nejrozsáhlejší kolekce přímluvných dopisů, ať již v opisech či originálech, se dochovaly v řádovém provinčním archivu v Innsbrucku a v servitském generálním archivu

⁴¹⁶ Inkriminovanou pasáž z Benivieniho listu cituje C. A. M. MOONEY, *The Servite*, s. 41. V Mnichově nicméně vznikl v první polovině 18. století klášter servitek. Srov. např. FELMAYER, Johanna: *Das Kloster der Servitinnen beim Münchner Herzogspital. Eine Ansicht aus der Barockzeit*, Beiträge zur Altbayerischen Kirchengeschichte 40, 1991, s. 139–150.

⁴¹⁷ Ch. A. M. MOONEY, *Identity, Community...*, s. 46.

⁴¹⁸ A. M. GARBI, *Annalium Sacri Ordinis Fratrum Servorum B. Mariae Virginis*, t. 2., Lucae 1721, s. 569.

v Římě. Servité si je již v průběhu 17. století nejen pečlivě evidovali, ale příležitostně vydali z reprezentativních důvodů některé listy také tiskem.

Služebníci Panny Marie své významné příznivce o psaní intervencí sami žádali, ale vstřícnost podporovatelů nebyla zdaleka automatická, jak je patrné i ze zmiňovaného zdráhání Anny Kateřiny Gonzaga napsat první doporučení. Velmi úspěšný byl v získávání podpory vídeňského dvora servita irského původu Cherubín M. O'Dale. Počátkem 40. let 17. století, kdy působil jako komisař stavby vídeňského konventu, se mu podařilo přimět ovdovělou císařovnu Eleonoru Gonzaga k iniciování první větší vlny přímluv za svatořečení Filipa Beniziho, jež směřovaly ze Zaalpí k papežskému stolci. Císařovna-vdova, jež byla zároveň neteří Anny Kateřiny Gonzaga, sepsala v listopadu roku 1640 kýžený dopis papeži Urbanu VIII.⁴¹⁹ a kopie vyhotoveného listu rozeslala také svému nevlastnímu synovi, císaři Ferdinandu III., a nevlastní dceři, bavorské kurfiřtce Marii Anně, s apelem, aby se k intervenci také připojili. Oběma příbuzným prozrazuje, že jedná na popud servitů. V listu Marii Anně píše, že Cherubín O'Dale je horlivým, zbožným knězem a služebníkem svého řádu a že reaguje na jeho poníženou prosbu.⁴²⁰ Ferdinandu III. zase sděluje, že nemohla servitům odříci, poté, co byla zpravena o svatém životě a zázracích Filipa Beniziho.⁴²¹ Je patrné, že servité vyvíjeli značné úsilí, aby jejich narativní konstrukce Filipa jako mírotvůrce a zpovědníka ve službách Rudolfa Habsburského pronikla do dvorského prostředí a našla zde ohlas.

Odezva císaře ani mnichovského dvora na sebe nenechaly dlouho čekat. Již v únoru roku 1641 odeslal jak bavorský vévoda Maximilián,⁴²² tak Ferdinand III. list papeži Urbanu VIII. přimlouvající se za kanonizaci světce.⁴²³

Nedlouho před dosažením beatifikace Filipa Beniziho v roce 1645 zaslal generální vikář řádu poděkování císaři Ferdinandu III. za jeho intervenci a neopomněl zmínit domnělé

---

⁴¹⁹ Opis listu Eleonory Gonzaga Urbanu VIII. ze dne 27. listopadu 1640 se nachází jak v innsbruckém, tak římském řádovém archivu s následujícími citacemi: Archivio generale, Acta canonizationis et cultus S. Philippi Benitii (jednotlivé opisy či originály přímluv jsou společně svázané a nepaginované); Provinzarchiv des Servitenordens Innsbruck, sign. S 12 (opisy ve složce nejsou svázané ani paginované).

⁴²⁰ Opis listu Eleonory Gonzaga vévodkyni Marii Anně Bavorské ze dne 26. listopadu 1640. Provinzarchiv des Servitenordens Innsbruck, sign. S 12 (nepag).

⁴²¹ „...welche ich ihnen nachdem ich vorhero von dem heiligen Leben und Wunderthaten dieses seeligen Manns glaubwürdig berichtet worden, nicht habe absagen wollen.“ Opis listu Eleonory Gonzaga Ferdinandu III. ze dne 27. listopadu 1640. Provinzarchiv des Servitenordens Innsbruck, sign. S 12 (nepag).

⁴²² Opis listu Maxmiliána I. papeži Urbanu VIII. ze dne 6. února 1641. Archivio generale, Acta canonizationis et cultus S. Philippi Benitii (nepag.).

⁴²³ Opis listu Ferdinanda III. papeži Urbanu VIII. ze dne 22. února 1641 se opět nachází v innsbrucké i římské sbírce: Archivio generale, Acta canonizationis et cultus S. Philippi Benitii (nepag.). Provinzarchiv des Servitenordens Innsbruck, sign. S 12 (nepag).

propojení řádu s habsburským domem již od časů zakladatele dynastie Rudolfa I.⁴²⁴ Proud přímluvných dopisů neustal ani po Beniziho zdárném blahořečení. V březnu roku 1646 se s prosbou o brzkou kanonizaci obrátil na papeže kolínský kurfiřt Ferdinand Wittelsbach, bratr Maximiliána I. a zakladatel servitského kláštera na Kreuzbergu u Bonnu.⁴²⁵ O měsíc později záležitost podpořil některý z innsbruckých arcivévodů, patrně Ferdinand Karel, syn Klaudie Medici.⁴²⁶

Další vlna přímluvných listů směřovala do prostředí papežské kurie na konci 60. let 17. století, kdy se konečně začalo schylovat ke kýžené kanonizaci. Na přelomu roku 1668 a 1669 byla jménem císaře Leopolda I., jeho choti Markéty Marie a císařovny-vdovy Eleonory sepsána série přímluvných listů adresovaných papeži Klementu IX. a také kardinálovi Fridrichu Hesensko-Darmstadtskému, protektorovi Germánie, jenž z titulu svého úřadu zastupoval zájmy císaře u papežské kurie.⁴²⁷

Císař Leopold I. psal ve svém dopise papeži (obr. č. 51), že již jeho rodiče, Ferdinand III. a Marie Španělská, byli tak pohnuti Filipovými ctnostmi, že jim nestačila jeho beatifikace, a zasazovali se o zařazení servity do řad svatých. Pro řešení otázek vymezených předkládanou disertací je velmi cenná Leopoldovo recepce prvků servitské rekatolizační romance. Připomíná papeži, že Filip Benizi šířil černý škapulíř Panny Marie Bolestné, jímž oděl také jeho předchůdce a zakladatele dynastie Rudolfa I., a vykonával úkoly Habsburkem mu svěřené, přičemž mu záleželo na dobru poddaných.⁴²⁸ Na závěr listu vzpomíná, že při nemoci v dětství rovněž zakusil zázračnou moc servitského škapulíře, a řadí se tak k pomyslnému zástupu svědků Filipových zázraků.⁴²⁹

---

⁴²⁴ List generálního vikáře císaři Ferdinandu III. ze dne 20. srpna 1645. Provinzarchiv des Servitenordens Innsbruck, sign. S 12 (nepag).

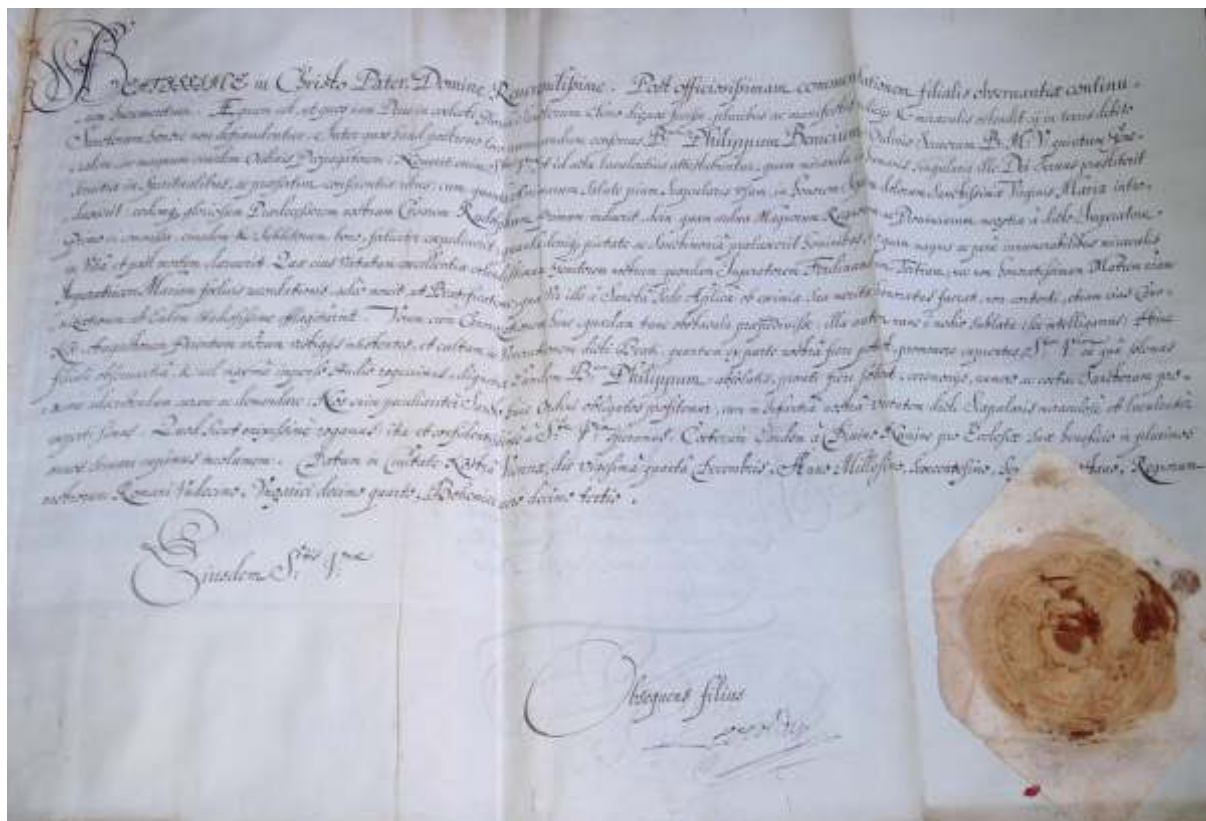
⁴²⁵ Opis listu kolínského arcibiskupa Ferdinanda papeži Inocenci X. ze dne 31. března 1646, tamtéž.

⁴²⁶ Dle opisu anonymního listu datovaného v Innsbrucku dne 7. dubna 1646 se zdá, že písemnost vezl papeži Arcangelo M. Benivieni. Na jaře roku 1646 přebíral mladý arcivévoda Ferdinand Karel vládu v Tyrolsku po své matce, jejíž regentství končilo, nicméně list mladíka, zmiňujícího papeži vlastní studia, mohl být napsán právě pod Klaudivním vlivem. Tamtéž.

⁴²⁷ Kardinála Fridricha Hesensko-Darmstadtského, původem z protestantského rodu lankrabat hesenských, Robert Evans výstižně charakterizuje jako odpadlíka s pestrými osudy. Později se stal vratislavským biskupem a je pohřben v kapli sv. Alžběty v katedrále ve Vratislavi. R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*, Praha 2003, s. 327. Na kardinála protektora Germánie se obrací list císaře Leopolda ze dne 23. prosince 1668, dopis císařovny Markéty Marie Španělské ze dne 24. prosince 1668 a list císařovny-vdovy Eleonory Gonzaga ze dne 26. ledna 1669. Všechny tři v opisech uchovává Provinzarchiv des Servitenordens Innsbruck, sign. S 12 (nepag).

⁴²⁸ „...cum quanta animarum salute pium scapularis usum in honorem septem dolorum Sanctissimae Virginis Mariae introduxerit, eodemque gloriosum praedecessorem nostrum Caesarem Rudolphum primum induerit, dein quam ardua magnorum Regnorum ac Provinciarum negotia a dicto Imperatore primo ei comissa, eisdem et subditorum bono, foeliciter expederit.“ Originál listu Leopolda I. papeži Klementu IX. ze dne 24. prosince 1668 uchovává Archivio generale, Acta canonizationis et cultus S. Philippi Benitii (nepag.).

⁴²⁹ „Nos enim peculiariter sancto huic ordini obligatos profitemur, cum in infantiam nostram virtutem dicti scapularis miraculose et luculenter experti sumus.“ Tamtéž.

Obr. č. 51 List Leopolda I. papeži Klementu IX. ze dne 24. prosince 1668, v němž se císař zasazuje o kanonizaci Filipa Beniziho. Leopold I. v textu připomíná tradici, podle níž světec oděl servitským škapulířem již zakladatele dynastie Rudolfa I. a působil v jeho službách. Vzpomíná také, že při nemoci v dětství na něj byl položen řádový škapulíř. Leopold se zde tak oficiálně hlásí ke společnému referenčnímu bodu servitské a habsburské zbožnosti.

Světčovo domnělé šíření servitského škapulíře v Zaalpi vyzdvihuje ve svém listu Klementu IX. také Eleonora Gonzaga, vdova po Ferdinandu III., jejíž dopis opět zmiňuje působení Filipa Beniziho ve službách „eucharistického ctitele“ Rudolfa Habsburského. Císařovna-vdova píše, že servitský škapulíř sama nosí a chová náklonnost k řádu Služebníků Panny Marie.⁴³⁰ Úcty ke škapulíři Panny Marie Bolestné se dotýká také doporučující list císařovy choti Marie Markéty Španělské.⁴³¹

⁴³⁰ „Superfluum quidem iudicamus de eiusdem vitae sanctimonia et admirabili erga Deum Deique Genitricem amoris zelo, introductione suae Religionis sacrique scapularis Divae Virginis dolorosi Mysterii in has Provincias aliisque innumeris propagandae devotionis studiis multa disserere, aut Sanctitati Vestrae sanctam ac religiosam eiusdem opem ac industriam magno illi Sanctissimae. Eucharistiae cultori Rudolpho primo Imperatori Austriae familiae in cassibus arduissimis pro sua subditorumque salute olim praestitam longo sermone recensere cum ea omnia Sanctitati Vestrae notiora esse praesumamus, quam ut illa fusiori calamo describere dignisque, laudibus efferre possimus. Hoc unicum tamen Sanctitati Vestrae constare cupimus, quod summa reverentia, qua praefatum sacrum scapulare gestamus, et peculiaris quidam affectus, quo Venerabilem hunc Ordinem Servorum Deiparae prosequimur.“ Originál listu Eleonory Gonzaga papeži Klementu IX. ze dne 26. ledna 1669 uchovává Archivio generale, Acta canonizationis et cultus S. Philippi Benitii (nepag.).

⁴³¹ Originál listu Markéty Marie Španělské papeži Klementu IX. ze dne 24. prosince 1668 uchovává Archivio generale, Acta canonisationis et cultus S. Philippi Benitii (nepag.).

Za kanonizaci se u papeže přimlouval rovněž kolínský kurfiřt Ferdinand.⁴³² Jakmile se začala blížit slavnostní sanktifikace, zaslal císař Leopold děkovné dopisy mezitím nově zvolenému papeži Klementu X., jeho nepotovi kardinálu Paluzzimu Altierimu a kardinálu Fridrichu Hesensko-Darmstadtskému.⁴³³ Ani kanonizací však císařova iniciativa živená servitskými prosbami neskončila. Mezi lety 1672 a 1676 posílal do Říma opakované prosby o udělení odpustků servitskému růženci Panny Marie Bolestné a o rozšíření officia Filipa Beniziho na celou církev alespoň v semiduplicitním ritu.⁴³⁴ Servity císař žádal o modlitby za narození následníka trůnu a o sloužení mši na oltáři Filipa Beniziho za tímto účelem.⁴³⁵

Mezi přímluvami naléhajícími na kanonizaci Filipa Beniziho se nachází také list aristokrata, který stál u zrodu prvního zaalpského konventu fundovaného ze šlechtického prostředí – Františka Nádasdyho (1623–1671). Ve svém dopise papeži ze 7. března roku 1669 zdůrazňuje Nádasdy kromě zájmu na servitově brzké sanktifikaci především své zásluhy na uvedení řádu a škapulířové konfraternity do zemí svatoštěpánské koruny.⁴³⁶

Po své konverzi v roce 1643 demonstroval Nádasdy svou katolickou pravověrnost celou řadou kroků. V roce 1651 založil spolu se svou ženou Annou Juliánou Esterházy prostorný servitský konvent s kostelem při poutním místě Loretto v Šopronském komitátu.⁴³⁷ O desetiletí později nechali oba manželé vystavět kapli sv. Štěpána jako jednu ze 12 barokních bočních kaplí na poutní cestě do Mariazell.⁴³⁸ Jako konvertita okázale projevující katolickou zbožnost nebyl Nádasdy mezi řádovými podporovateli ojedinelý, v prostředí šlechtických zakladatelů servitských konventů se však zcela vymyká svou účastí na spiknutí proti Leopoldu I. a následnou popravou za urážku majestátu a velezradu. Byl paradoxně s'tat

---

⁴³² Opis listu kolínského arcibiskupa Ferdinanda ze dne 9. března 1669. Provinzarchiv des Servitenordens Innsbruck, sign. S 12 (nepag).

⁴³³ Opis listu císaře Leopolda papeži Klementu X. ze dne 10. ledna 1671. Tamtéž. Opis listu císaře Leopolda kardinálu Paluzzimu Altierimu ze dne 10. ledna 1671. Tamtéž. Opis listu císaře Leopolda kardinálu Fridrichovi Hesensko-Darmstadtskému. Tamtéž.

⁴³⁴ Originál listu Leopolda I. papeži Klementu X. ze dne 15. prosince 1672. Archivio generale, Acta canonizationis et cultus S. Philippi Benitii (nepag.). Instrukcemi k vyjednávání této záležitosti císař opět pověřoval kardinála protektora Germánie. Opis listu Leopolda I. kardinálu Fridrichu Hesensko-Darmstadtskému ze dne 15. prosince 1672. Tamtéž. O rok později napsal císař papeži opět prosbu obdobného obsahu. Originál listu císaře Leopolda I. papeži Klementu X. ze dne 22. prosince 1673. Tamtéž. List císaře Leopolda servitům reagující na jejich starší dopis naznačuje, že jej řád zahrnoval prosbami o intervence. Srov. list Leopolda I. neznámému členu řádu datovaný ve Vídni dne 19. ledna 1675. Tamtéž. V průběhu let 1675 a 1676 poslal císař ještě několik dalších přímluvných listů. Tamtéž.

⁴³⁵ O řádové modlitby a sloužení mši za těhotnou císařovnu žádá Leopold I. ve svém listu ze dne 20. října 1675. Tamtéž. Již v dřívějším dopise zasláném císaři z Říma je vzpomenu císařovnin blížící se porod a vyjádřena myšlenka, že Filip Benizi se bude za panovníka přimlouvat, tak jako císař se zasazuje za něj. List anonymního servity císaři ze dne 13. července 1675.

⁴³⁶ Opis listu Františka Nádasdyho papeži ze dne 7. března 1669. Provinzarchiv des Servitenordens Innsbruck, sign. S 12 (nepag).

⁴³⁷ Srov. např. T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit*, 2. sv., s. 198–199.

⁴³⁸ Tamtéž, s. 221.

na vídeňské radnici necelé tři týdny po kanonizaci Filipa Beniziho v dubnu roku 1671.⁴³⁹ Životní osudy magnáta Nádasdyho jako konvertity, ochránce novokřtěnců,⁴⁴⁰ uherského zemského sudího, zakladatele největšího mariánského poutního místa Uher, jež se z Loreta vyvinulo, a posléze rebela dobře odráží komplikovanost a obtížnou čitelnost středoevropských poměrů, do nichž servité pronikali.

Většina zkonfiskovaných Nádasdyho statků v Šopronském komitátu, včetně poutního místa Loretto, však nakonec přešla do rukou Nádasdyho švagra a velkého příznivce servitů Pavla Esterházyho z Galanty (1635–1713).⁴⁴¹ Mladší syn Mikuláše Esterházyho stejně jako jeho otec zastával úřad palatina a proslul skalní loajalitou habsburskému domu. Pro zviditelnění původně venkovského šlechtického rodu byl klíčový Mikulášův sociální vzestup podpořený konverzí, jež je co do významu srovnávána s obrácením Pétera Pázmányho.⁴⁴²

Pavel Esterházy, povýšený císařem Leopoldem I. roku 1687 do knížecího stavu, proslul jako autor řady děl na oslavu mariánského kultu a jako jeden z nejhorlivějších mariánských ctitelů mezi uherskou aristokracií své doby.⁴⁴³ Opakovaně podporoval poutní místo v Mariazell, byl zapsán v tamním růžencovém bratrstvu a inicioval každoroční pouti ze svých patronátních far k mariazellské svatyni.⁴⁴⁴ Po zpusťování servitského kostela a kláštera v Lorettu tureckou armádou v roce 1683 nechal Pavel Esterházy poutní komplex znovu vystavět. Pod svým hradem Forchtenstein v Šopronském komitátu započal v 90. letech 17. století výstavbu dalšího servitského konventu při kostele Nanebevzetí Panny Marie ve Forchtenau (Fraknó). Kníže měl v řádu Služebníků Panny Marie svého syna Adama a pro konvent choval dalekosáhlé plány. Zamýšlel kolem něj vystavět velkolepý poutní komplex připomínající utrpení Krista a Panny Marie. Nechal vybudovat Boží hrob, hrob Panny Marie a podle vzoru vídeňských minoritů svaté schody. Zamýšlená hora kalvárie na blízkém kopci,

⁴³⁹ K tzv. Wesselényiho spiknutí a Nádasdyho roli v něm blíže srov. T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit*, 1. sv., s. 155–160.

⁴⁴⁰ Ještě v roce 1670 jsou v jeho službách na dolnorakouském panství Pottendorf doložení novokřtělci. Srov. T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit*, 2. sv., s. 177.

⁴⁴¹ Srov. R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie*, s. 283, 286–287; T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit*, 1. sv., s. 160.

⁴⁴² Thomas WINKELBAUER, *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*, ČČH 98, 2000, s. 476–540. Autorova studie je rovněž pokusem o elementární typologii motivů šlechtických konverzí. Jak však sám uzavírá, i v případech, kdy jsou obrácení velmi dobře pramenně doložená, je nejjvyš obtížné jednoznačně určit, zda se jednalo o konverzi z vnějších či vnitřních důvodů, popřípadě o obrácení náhlé nebo naopak dlouhodobě uzrávajících. Winkelbauerův příspěvek zároveň poukazuje na limity automatického označování konvertitů za pouhé oportunisty.

⁴⁴³ R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie*, s. 286; T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit*, 2. sv., s. 218; přehled Esterházyem patrně sepsaných a vydaných děl uvádí Andreas ANGYAL, *Fürst Paul Esterházy (1635–1713)*, Südostdeutsche Forschungen 4, 1939, s. 340; Franz PROBST, *Die Wallfahrt nach Stotzing im Spiegel des „Liber continens Miracula et Gratias quae mediante Divae Mariae Stotzingensis intercessione perpetrata sunt“* (Burgenländische Forschungen, Heft 26), Eisenstadt 1954, s. 3.

⁴⁴⁴ Blíže T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit*, 2. sv., s. 218–219.

k níž měla vést poutní zastavení, byla sice započata, ale nedokončena. Nerealizovány zůstaly také sakrální stavby plánované do údolí. Kromě správy poutního místa a vedení fary, se tamní servité starali také o kapli sv. Rozálie v Litavském pohoří a byli rovněž kaplany na hradě Forchtensteinu.⁴⁴⁵

Konvertitů nebo jejich bezprostředních potomků se mezi zakladateli servitských klášterů ocitlo více. Téměř modelový příklad představuje příslušník rodu s dlouhou protestantskou tradicí, Konrád Baltazar Starhemberg (1611–1687).⁴⁴⁶ V roce 1639 přestoupil se svou ženou Annou Alžbětou z Zinzendorfu ke katolictví a otevřel tak dveře budoucí kariéře. Roku 1643 byl povýšen do stavu říšských hrabat. Po smrti Ferdinanda III. jej císař Leopold jmenoval vrchním štolbou císařovny-vdovy Eleonory a právě v tomto úřadu se rozhodl realizovat přání Eleonory Gonzaga vybudovat v dolnorakouském Schönbühelu specifický poutní areál napodobující svatá místa v Palestině.⁴⁴⁷ Již mezi lety 1652–1654 nechal Starhemberg vytvořit poutní cestu s dvanácti růžencovými kaplemi z Schönbühelu k servity spravovanému poutnímu místu Maria Langgeg.⁴⁴⁸ V Schönbühelu nechal v přírodně exponované lokalitě na skále nad Dunajem vybudovat kopii Božího hrobu, kalvárii a kopii grotty Božího Narození nazývanou Betlém. Zejména kaple Božího Narození byla ve své době neobvyklou stavbou, kterou si výslovně přála císařovna-vdova a pro niž Starhemberg nabídl svou lokalitu jako výjimečně příhodnou.⁴⁴⁹

Prototypický „homo novus“ a potomek konvertity byl zakladatel kláštera ve štyrském městě Frohnleiten Kryštof Ignác Abele (1628–1685), syn měšťana původně protestantského vyznání ze Štýru (Steyer).⁴⁵⁰ Jako vzdělaný a loajální jurista prošel Kryštof Ignác Abele řadou dvorských úřadů a podílel se rovněž na procesech s účastníky Wesselényiho spiknutí a se štyrským vzbouřencem Janem Erasmem Tattenbachem.⁴⁵¹ Již roku 1665 mu Leopold I. udělil

---

⁴⁴⁵ Zevrubněji Michaela KRAUSCHER, *Nikolas und Paul Esterházy als Bauherren und Kunstmäzene* (Diplomarbeit an der Geistes- und Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien), Wien 2002, s. 99–108.

⁴⁴⁶ Jeho předkové, Bartholoměj a Erasmus Starhemberg udržovali dokonce korespondenci s Martinem Lutherem. W. HÄUSLER, *Geschichte*, s. 33. Otec Konráda Baltazara, Pavel Jakub Starhemberg, byl zdrženlivějším protagonistou stavovské opozice než jeho exponovanější bratři. Tamtéž, s. 37–40.

⁴⁴⁷ Blíže W. HÄUSLER, *Konvertitenstiftung und „Volksfrömmigkeit“*, s. 130–139.

⁴⁴⁸ Tamtéž, s. 137.

⁴⁴⁹ Eleonora Gonzaga chápala kopii betlémské grotty jako příhodnou pro pobožnost ke Kristovu narození: „...die sonsten in gantz Europa sich nirgendt findente Andacht der Geburt Christi, nemblich Bethlehem genand.“ Citace dle W. HÄUSLER, *Konvertitenstiftung und „Volksfrömmigkeit“*, s. 138.

⁴⁵⁰ Základní kámen servitského konventu ve Frohnleitenu byl položen 22. října roku 1679. Diarium fronleitense coeptum Anno Domini 1677, nepag. Bez signatury druhotně uloženo v archivu konventu servitů ve Vídni. K původu otce Kryštofa Ignáce R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie*, s. 226.

⁴⁵¹ Winkelbauer, *Ständefreiheit und Fürstenmacht*, I. sv., s. 160.

predikát „von und zu Lilienberg, Erbherr aus Hacking“.⁴⁵² Císař se u Abeleho také přimluvil za uvedení servitů do Frohnleitenu, ačkoli tamní měšťané si přáli řád kapucínů.⁴⁵³ Kromě konventu ve štyrském městečku fundoval spolu se svou ženou Marií Klárou z Wochenau také boční oltář sv. Liboria ve vídeňském kostele v Rossau flankovaný sochami patronů obou manželů, sv. Kryštofa a sv. Kláry.⁴⁵⁴

Mezi zamýšlenými, ale nerealizovanými fundacemi servitských domů bychom rovněž našli příklad konvertity par excellence. Dle zápisu v diáriu servitského konventu ve štyrském městečku Frohnleiten sdělil v únoru roku 1679 tamnímu převorovi generál Ludvík Raduit de Souches (1608–1682), že již douho chová úmysl založit pro servity rezidenci na svých statcích na Moravě za obdobných podmínek, jak to v nedalekých Jaroměřicích nad Rokytnou učinil hrabě Questenberk.⁴⁵⁵ Stárnoucí generál měl patrně na mysli své panství Jevišovice, nicméně o tři léta později zemřel, aniž by svůj záměr naplnil.

V případě Ludvíka Raduita de Souches lze životní zvraty rodáka z La Rochelle a obránce slavné hugenotské bašty, který posléze bojoval ve švédské armádě a nakonec přešel do habsburských služeb, připsat na vrub vírům válečných konfliktů 1. poloviny 17. století.⁴⁵⁶ A právě válečníků spjatých svým závratným vzestupem s třicetiletou válkou či jejich potomků se mezi zakladateli servitských klášterů nachází opět hned několik.

Řádové snahy o založení konventu ve Vídni výrazně podpořil již vícekrát zmíněný Ottavio Piccolomini, vévoda z Amalfi (1599–1656). Přenechal servitům několik finančních pohledávek a daroval jim svůj český statek Choteč, který řád prodal za sumu 16 000 zlatých, jež byla posléze využita při výstavbě vídeňského konventu a kostela.⁴⁵⁷ V Piccolominiho

---

⁴⁵² Blíže následující heslo z Allgemeine Deutsche Biographie (Band 1, 1875) v digitální verzi: http://de.wikisource.org/w/index.php?title=ADB:Abele_von_und_zu_Lilienberg%2C_Christoph_Ignaz_Freiherr_von&oldid=303309 (verze z 10. srpna 2009).

⁴⁵³ Na záležitost upozornil na základě rukopisu Klaudia M. Güffela W. HÄUSLER, *Geschichte*, s. 73.

⁴⁵⁴ K. LECHNER, *Kirche und Kloster der Serviten*, s. 46–47.

⁴⁵⁵ „Hodie inservi Excellentissimo Domino Generali de Souches, et legi Missam in Hospitio pro qua donavit duos florenos. In colloquio dixit mihi inter alia, quod adhuc conservet suam antiquam intentionem aedificandi hospitium pro 4 nostris Religiosis in aliquo suo Bono in Moravia, sub eisdem conditionibus, et oneribus proportionaliter, sub quibus Illustrissimus Comes de Questenberg fundavit conventum Jaromeritzensem ibidem vicinum.“ Diarium fronleitense, nepag. Bez signatury druhotně uloženo v archivu konventu servitů ve Vídni.

⁴⁵⁶ Biografický náčrt osudů proslaveného obránce Brna před Švédy podal kupř. Peter BROUCEK, *Biographie des Louis Radouit de Souches*, in: J. Skutil (ed.), *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*, Praha – Brno 1995, s. 62–69. K problematice v témže sborníku také Bohumír SMUTNÝ, *Rodinný archiv Raduitů de Souches a písemnosti maršála Ludvíka Raduita de Souches v Moravském zemském archivu v Brně*, in: J. Skutil (ed.), *Morava a Brno*, s. 45–61.

⁴⁵⁷ Karl Lechner uvádí statek chybně jako Chotek. K. LECHNER, *Kirche und Kloster der Serviten*, s. 13. Claudia Lavicka rovněž nepřesně udává Kotek a cituje příslušný fascikl v archivu vídeňských servitů nadepsaný „De Arce et villa Kodek in Bohemia 1643–1644“. C. LAVICKA, *Geschichte*, s. 32. Šlo o ves Choteč u Jičina, která po bitvě na Bílé hoře připadla k Frýdlanstkému knížectví, po Valdštejnově smrti pak Ottavio Piccolominimu a vídeňští servité statek roku 1644 prodali Rudolfovi sv. pánu z Tiefenbachu, jež jej odkázal

případě se dokonce nabízí hned několik výrazných podnětů k úvahám o jeho motivaci k podpoře servitů. Můžeme předpokládat vévodovu snahu o gesto loajality vůči panovnickému domu. Vídeňský dvůr měl na založení řádového konventu v sídelním městě zájem, podstatně horší to ovšem bylo s finanční podporou. Proti vzniku dalšího mendikantského kláštera se navíc stavěla městská rada.⁴⁵⁸ Zainteresovanost dvora se odráží také v účasti císaře Ferdinanda III., jeho ženy Eleonory a synů Ferdinanda a Leopolda na slavnostním položení základního kamene v roce 1651.⁴⁵⁹ Piccolominiho však na servitech zřejmě zaujal jeden ze světců řádového pantheonu, sv. Jáchym ze Sieny, jenž byl považován za příslušníka rodu Piccolominiů a jehož socha se také nachází na průčelí vídeňského kostela. Právě hrdost na servitského světce, člena vlastního rodu, byla pravděpodobně hlavním důvodem, proč se slavný kondotiér třicetileté války rozhodl řád podporovat a vybral si za místo svého posledního odpočinku kostel Zvěstování Panny Marie ve Vídni Rossau.

Vnuk bělohorského vítěze Karla Bonaventury Buquoye a dědic rozsáhlých jihočeských dominií Ferdinand se dle dobového podání zavázal založit votivní klášter ve chvílích ohrožení života v jiném vojenském střetnutí – v bitvě u sv. Gottharda na uhersko-rakouském pomezí v roce 1664. Ferdinand Buquoy (1634–1685) konventu svěřil rodinné paladium – milostnou rytinu Panny Marie, kterou našel právě Karel Bonaventura Buquoy v ruinách vyhořelého domu po bitvě u Záblatí roku 1619 a vozil jej pak s sebou na vojenských taženích jako ochranný obraz.⁴⁶⁰

Za modelové ztělesnění společenského vzestupu v císařské armádě během třicetileté války bývá považován také Jan Sporck, děd zakladatelky servitského konventu v Konojedech a zbožné členky 3. řádu Anny Kateřiny Sweerts-Sporck. Spíše cestou úřednické kariéry se vypracoval Gerhard z Questenberka, otec fundátora jaroměřického konventu Jana Antonína, a rovněž již zmiňovaný právník Kryštof Ignác Abele.

Převážná většina fundátorů servitských konventů či jejich předků se v literatuře nevyhnula označení povýšenci.⁴⁶¹ Navzdory oblibě nálepky „parvenu“ při stručných

---

paulánům. Srov. OSN, sv. 12, Praha 1998, s. 369; D. FOLTÝN – P. VLČEK – P. SOMMER, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 388

⁴⁵⁸ Tamtéž, s. 5–6.

⁴⁵⁹ W. HÄUSLER, *Konvertitenstiftung und „Volksfrömmigkeit“*, s. 135.

⁴⁶⁰ Když Karel Bonaventura padl v roce 1621 před pevností Nové Zámky, dostala se mariánská rytina do jezuitského kostela sv. Anny ve Vídni, odkud si jej fundátoři servitského kláštera vyžádali v roce 1674 zpět a zároveň začali vyjednávat se servity o založení konventu. K milostnému obrazu recentně např. Jirí ČERNÝ, *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradska*, České Budějovice 2004, s. 116–117.

⁴⁶¹ Např. Evans označuje za povýšence Kryštofa Ignáce Abeleho, do skupiny „dvorních povýšenců z ciziny“ řadí Heřmana a Gerharda Questenberky. Esterházyové jsou vyjádřeno jeho slovy „jedinečným fenoménem téměř zcela povýšenecké linie, která se vypracovala na nejvýznamnější šlechtický rod Uher“. R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie*, s. 167, 237, 281.

charakteristikách dějinných aktérů, se však zmíněný pojem k hlubší historiografické analýze příliš nehodí, jak pro svou obtížnou uchopitelnost a obrovské množství potenciálních označovaných, tak i kvůli zmíněné etiketizační konotaci. U mnoha šlechtických rodů bychom navíc podobně jako u spřízněných Esterházyů a Nádasdyů našli blízké příbuzné loajální habsburskému domu i protagonisty stavovské opozice, stejně jako konfesní rozdělení (alespoň v první polovině 17. století). Spirála inflace titulů roztočená Habsburky v 17. století pojem „parvenu“ výrazně relativizuje a její hlubší srovnávání napříč jednotlivými zeměmi habsburské monarchie je dosud ve svých počátcích.⁴⁶²

Úvahy nad komplikovaným vztahovým trojúhelníkem zahrnujícím šlechtické rody, císařský dvůr a řád servitů přesto nabízí možnosti k určitým závěrům. Na základě předchozího textu lze usuzovat, že řád servitů prostředkoval mnoha šlechtickým rodům svébytnou participaci na Pietas Austriaca. Lze předpokládat jak působení inspirativního příkladu habsburského dvora, tak také přímé intervence Habsburků ve prospěch servitů, jež máme příležitostně doloženy – jako příklad lze uvést svěření poutního místa Maria Langegg servitům roku 1644 na popud arcivévodě Leopoldy Viléma a císaře Ferdinanda III.⁴⁶³ či povolání řádu ke správě mariánské svatyně u Gutensteinu na panství rodu Hoyosů na přímé doporučení císaře Leopolda I. roku 1675.⁴⁶⁴

Řád také umožňoval fundátorům propojení dobových projevů zbožnosti s rodovými zájmy, jak je dobře zřejmé z trendu budovat při servitských konventech rodové hrobky či z konkrétního příkladu, kdy klášter ve Forchtenau byl vybudován jako místo pobytu Adama Esterházyho situované blízko rodového hradu.

Situace řádu v Uhrách se odvíjela od postupného vytlačování tureckého panství a byla ve srovnání s rakouskými a českými zeměmi výrazně odlišná. Vedle jednoho dominantního podporovatelského rodu Esterházyů, uskutečnil ještě jednu mladší klášterní fundaci další příslušník spřízněných Nádasdyů, syn popraveného Františka a jeho choti Anny Juliány Esterházy, hrabě Tomáš Nádasdy, jenž roku 1734 svěřil servitům malé poutní místo při zázračném prameni vody (Szent Kút) nedaleko svého hradu Vát.⁴⁶⁵ Se znovudobýváním

---

⁴⁶² K problematice srov. zejména Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 67–76.

⁴⁶³ Wolfgang HÄUSLER, *Konvertitenstiftung und „Volksfrömmigkeit“*, s. 136.

⁴⁶⁴ Hoyosové byli šlechtickým rodem španělského původu, do rakouských zemí se přistěhoval člen rodu, Jan Baptista Hoyos, již roku 1520. Blíže např. heslo *Hoyos*, OSN, sv. 11, Praha 1998, s. 716–717. Podle Thomase Winkelbauera se Hoyosové již od pol. 16. stol. řadili k jádru katolické dvorské šlechty. T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit*, 1. sv., s. 194. Servitskou fundaci realizoval hrabě Jan Baltazar II. Hoyos. Císařskou přímluvu zmiňují např. J. GARMS, *Materialien zur Kunsttätigkeit*, s. 152 a také Hiltraud AST – Wilhelm AST, *Dreihundert Jahre Gnadenstätte Mariahilfberg. Werden und Wachsen des Wallfahrtsortes*, Wiener Neustadt 1968, s. 11.

⁴⁶⁵ J. GARMS, *Materialien zur Kunsttätigkeit*, s. 156.

uherského území na východ od Dunaje se otevíral nový prostor působení církevních řádů a dvorští hodnostáři předávali v souladu s císařskými instrukcemi vhodná místa jednotlivým církevním institucím. Servité získali na základě dvou dekretů Leopolda I. výhodné lokality ve dvou významných uherských městech, v Budapešti a v Egeru. Řádu byly darovány dvě mešity, po jedné mešitě v Budapešti a v Egeru, spolu s dalšími pozemky.⁴⁶⁶

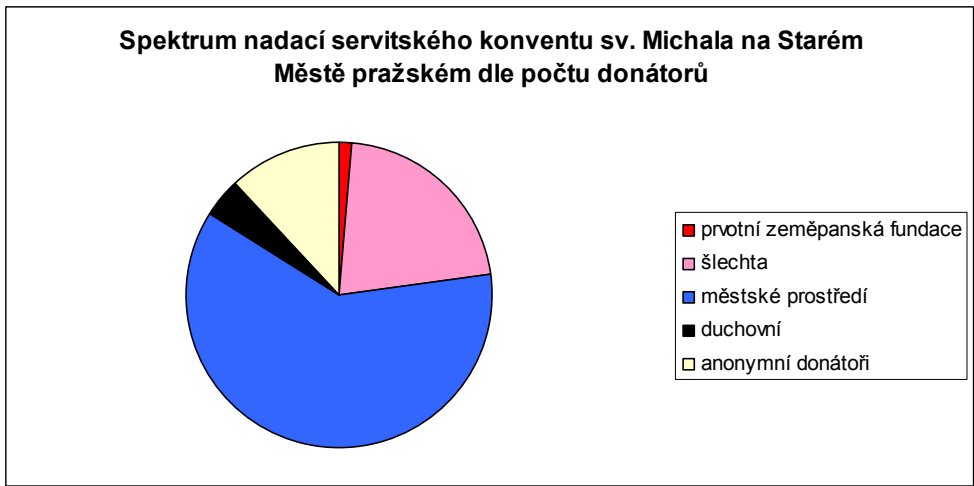
Po smrti císaře Leopolda I. však již habsburská přízeň vůči řádu výrazně oslábla. Všechny další konventy, jež vznikly v 18. století, přesněji v jeho první půli, byly již především výsledkem iniciativy šlechtických rodů či místních biskupů. Zatímco v českých zemích byly servitské konventy obvykle spjaty s rodovými pohřebišti, v rakouských a alpských zemích dominoval řádový model správy mnoha menších poutních míst. Dvě největší servity spravovaná poutní místa však paradoxně vyrostla daleko od původního tyrolského řádového zázemí, po jednom v Čechách a v Uhrách – Hora Matky Boží u Králík a Loretto.

Na rozdíl od zakladatelů konventů, které u všech zaalpských domů známe jménem, není možné vytvořit si přesnou představu o struktuře drobnějších podporovatelů. V základní obrysech lze strukturu dobrodinců jednotlivých domů rozlišit s ohledem na prostředí, v němž se dané kláštery nacházely. Jak bylo možné již zkraje předpokládat, spektrum podporovatelů se lišilo v zemských městech a v sídlech venkovského charakteru, tedy ve dvou modelových milieu zaalpských řádových konventů.

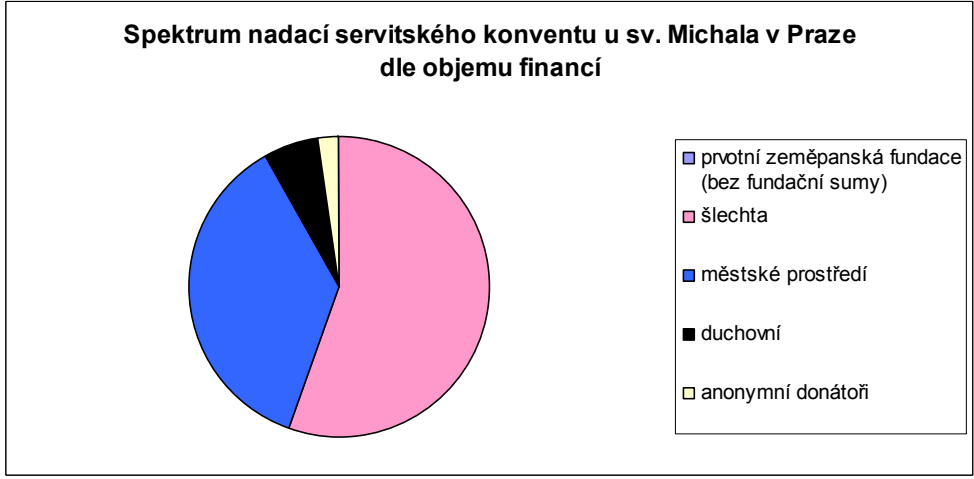
Z kvantitativních analýz struktury původců zbožných nadání, převedených pro přehlednost do výsečových grafů, je patrné, že konventy v zemských městech (sv. Michala v Praze a Zvěstování P. Marie ve Vídni) přirozeně přitahovaly velké množství měšťanských donátorů, kteří co do počtu dobrodinců převažují. Pokud však místo četnosti dárců, použijeme jako hlavní kritérium objem financí, vyplyne nám obrovský význam šlechtických podporovatelů, jak pro příklad pražského, tak vídeňského konventu (srov. grafy č. 1–4). Specifikem Vídně byla navíc možnost získávat podporovatele z přímého okruhu panovnického dvora a z prostředí početného drobného dvorského služebnictva (dvorští hudebníci, komorné apod.).

---

⁴⁶⁶ K. M. GÜFFEL, *Sacrarum annalium*, s. 643–646.

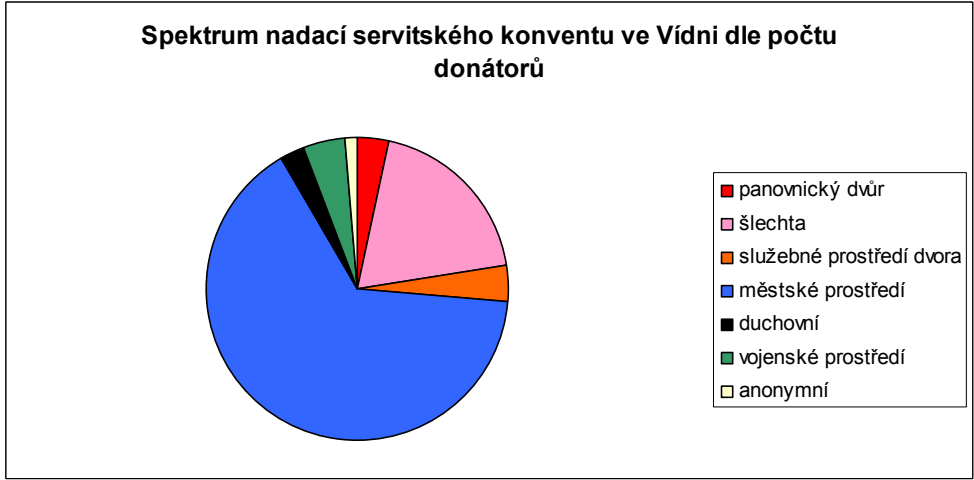

Graf č. 1.

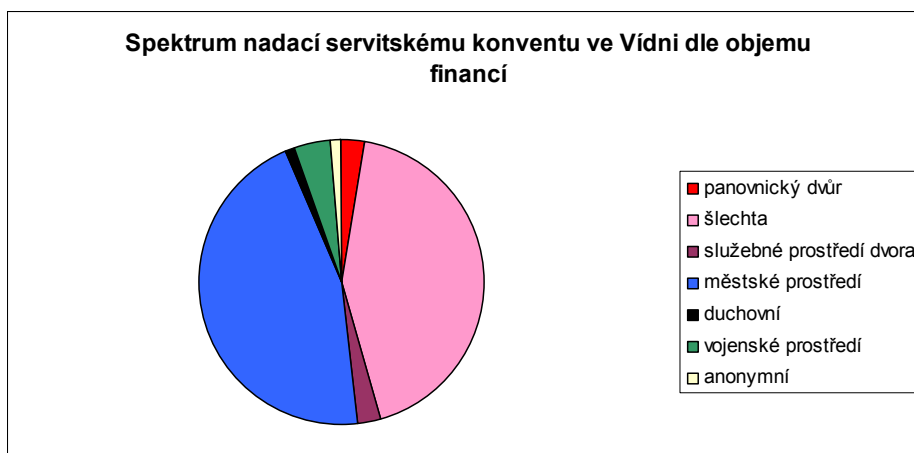

Graf č. 2.

Zpracováno dle archivního materiálu v NA v Praze, f. Fundační komise, i. č. 101, sg. S I/ 1–7P, kt. 103, fascikl SI–1P.

Graf č. 3.

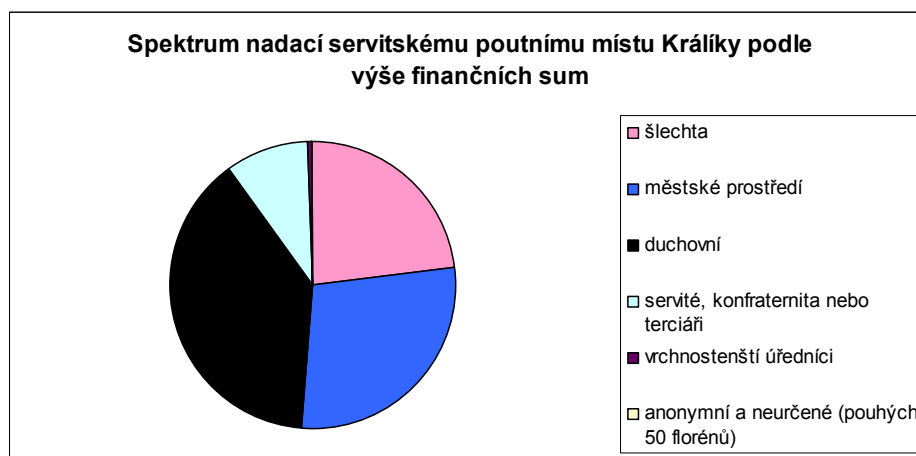
Graf č. 4.

Zpracováno na základě kapitoly *Stiftungen und Spenden* v rámci nepublikované disertační práce, již vypracovala Claudia Ulrike Lavicka, *Geschichte der P. P. Serviten in der Rossau in Wien bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*, Wien 1971, s. 30-54.

Při pohledu na spektrum podporovatelů venkovských klášterů se přesvědčivě vynořuje velký význam světských duchovních jako dobrodinců konventů v malých sídlech. Kněží patřili k místním elitám a představovali „náboženské specialisty“ ve weberovském smyslu, stejně jako servité, a byli tedy přirozenými partnery v socializaci (viz grafy č. 5–10).

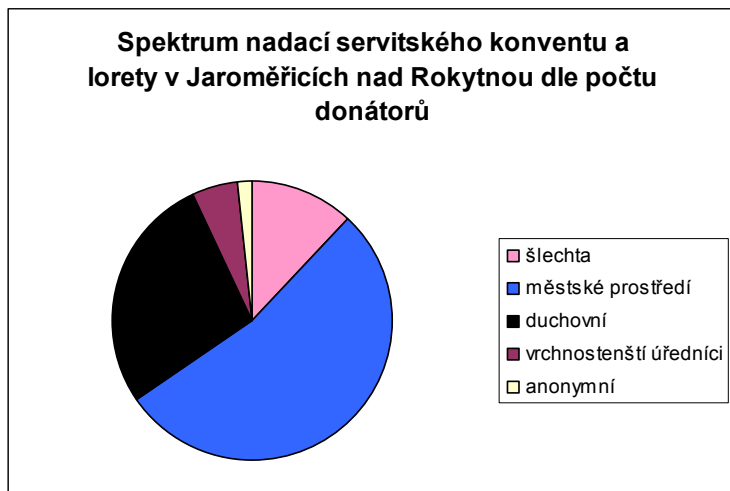

Graf č. 5.

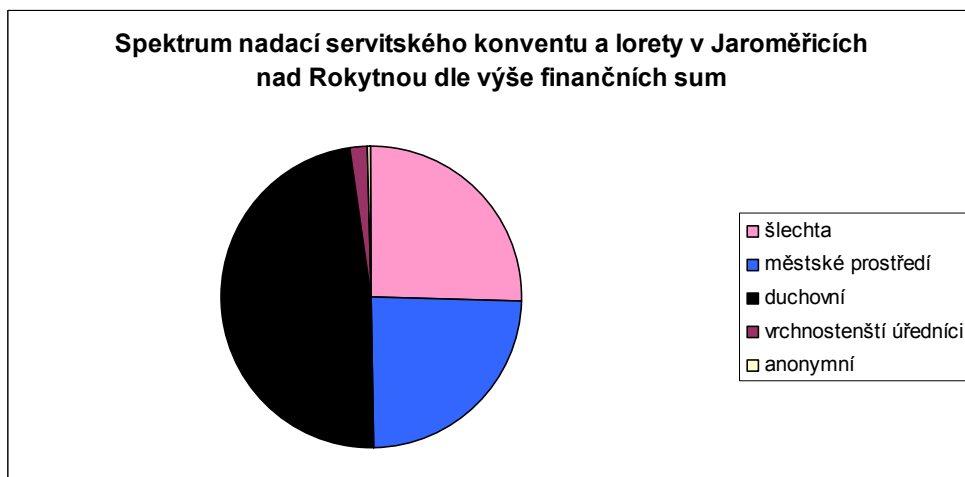

Graf č. 6.

Zpracováno dle archivního materiálu v NA v Praze, f. Fundační komise, i. č. 291, sg. G 15/ 2–9, kt. 211 a archivního materiálu v SOA Zámorsk, f. Řád servitů Králiky (1696-1882), kt. 1–2.

Graf č. 7.

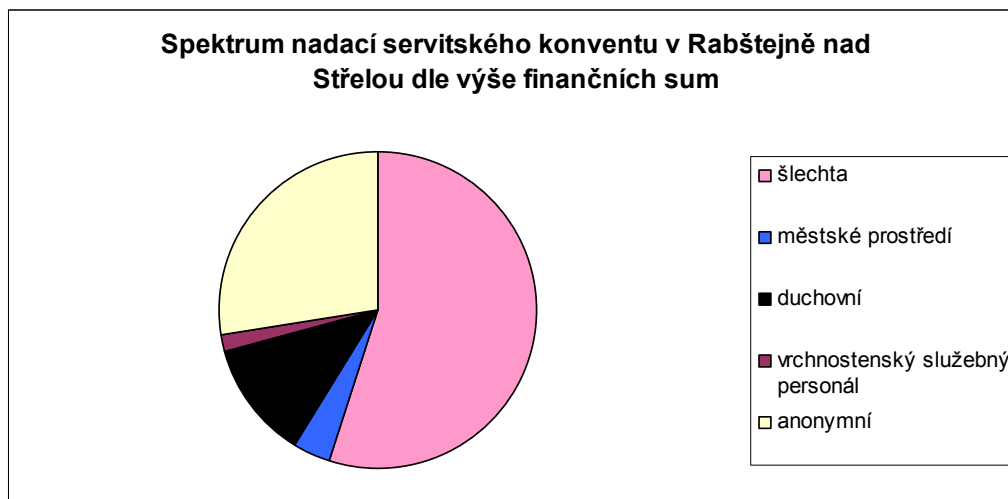

Graf č. 8.

Zpracováno dle archivního materiálu uloženého v MZA Brno, f. Archiv kláštera servitů v Jaroměřicích (E 63), i. č. 1467-1535.

Graf č. 9.

Graf č. 10.

Zpracováno dle archivního materiálu v NA v Praze, f. Fundační komise, i. č. 649, sg. R 24/ 3, kt. 371.

Zejména u konventů fundovaných šlechtickou vrchností, najdeme viditelně reprezentované vrchnostenské úředníky a služební personál, u nichž lze předpokládat nápodobu vzorců chování majitele panství. Měšťané byli co do početního zastoupení nejsilnější skupinou mezi podporovateli venkovských konventů, ovšem jejich finanční síla byla proměnlivá podle konkrétních lokalit. Markantní je chudoba měšťanů na příkladu městečka Rabštejna nad Střelou, kde se výše měšťanských nadání nezdědky pohybovala pouze v několika desítkách zlatých.

Z uváděných skupin podporovatelů si zvláštní pozornost zaslouží především zmiňovaná kategorie světských kněží, neboť právě oni představovali mimo vlastní servity další možnou cestu šíření obsahů řádové spirituality a devočních forem směrem k laickému prostředí. Velmi zdárně se dařilo rozvíjet vazby se světskými duchovními jaroměřickému konventu. Je to patrné nejen z vlastního grafu, ale také z hlubšího kontextu nadání od kněží z blízkého i vzdálenějšího okolí. Dokonce se zdá, že se kolem konventu v Jaroměřicích nad Rokytnou vytvořil okruh světských kněží, kteří rádi jezdili do kláštera, vytvořili si k servitům vztah, případně stáli o užší spojení s řádem. V již citovaném úryvku Paměti zaznamenal jaroměřický rektor Růžička, že hostimský farář Václav Věřil rád jezdil na masopustní rekreaci k jaroměřickým servitům a zůstával v konventu několik dní. Zřejmě nebyl jediný, neboť novohradské diárium zaznamenává, že v září roku 1734 přijel náměšťský farář Antonín Žizka do Nových Hradů „cum diversis suis mobilibus“, aby vstoupil do řádu jako novic.⁴⁶⁷ Lze

⁴⁶⁷ Diářový zápis ke dni 18. září 1734. SOA v Třeboni, f. Serviti Nové Hradky, Continuatio diarii rerum memorabilium i. č. 14, s. 552. Dle pozdějšího zápisu se již za tři týdny, dne 9. října 1734 konala oblačka Antonína Žizky, při níž dostal „Curatus Namistensis“ řeholní jméno Jan Sarkander. Tamtéž, s. 554.

předpokládat, že rozhodnutí stát se servitou v něm uzrálo v době jeho působení v Náměšti nad Oslavou, kdy zřejmě udržoval intenzivní kontakty s jaroměřickým konventem.

Zmínila jsem již také moravskobudějovického faráře Ondřeje Chudánka, jenž si ve své nadaci pražskému konventu sv. Michala vymohl možnost bydlet ve stáří v tamním klášteře. Byl zřejmě zvláštním ctitelem archanděla Michaela, neboť stál u zrodu moravskobudějovického bratrstva pod patrocinium Panny Marie Bolestné a sv. Michaela. Pro členy konfraternity dokonce sepsal v českém jazyce příručku s půvabným názvem *Drahý a vzácný budějovský klénat aneb rukovětní knížka chvalitebného bratrstva pod titulem blahoslavené Panny Marie Matky Bolestné a sv. Michala archangela v městě Moravských Budějovicích*.⁴⁶⁸

Mezi světskými kněžími z okolí Jaroměřic, kteří měli úzké vztahy k Služebníkům Panny Marie, vystupuje do popředí také postava faráře z Újezdu u Moravských Budějovic, Jana Jakuba Komorníka. Učinil několik zbožných nadání nejen ve prospěch jaroměřických servitů, ale také pro pražské kláštery sv. Michala a Zvěstování Panny Marie.⁴⁶⁹ Podporoval rovněž řádové poutní místo na hoře Matky Boží u Králík. Servita Prokop M. Staab mu dokonce dedikoval svůj oslavný spisek věnovaný králické svatyni a vyzdvihuje Komorníka jako zvláštního dobrodince poutního chrámu.⁴⁷⁰

Velmi dobré vztahy se servitům dařilo pěstovat s jaroměřickými děkany. Děkan Jan Václav Achantes odkázal klášteru nedlouho po jeho založení knihy ze své bibliotéky.⁴⁷¹ Jeho nástupce Jan Alois Toman učinil servitský konvent svým univerzálním dědicem, přál si být pohřben v servitské hrobce a za poskytnutí místa k poslednímu odpočinku věnoval klášteru

---

⁴⁶⁸ V recentní literatuře Chudánkovu příručku uvádí na základě zmínky ve druhém dílu Českého slovníku bohovědného Rudolfa ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století*, sv. II., Olomouc 2003, s. 300. Dle knihopisu, v němž nese číslo K03326, se jediný známý exemplář dochoval v podobě zlomku v Muzeu v Moravských Budějovicích. V současné době však probíhá jeho restaurování v Muzeu Vysočiny v Třebíči. Za konzultaci ke zmíněnému tisku děkuji Vladimíru Maňasovi, Ph.D. Ondřej Chudánek se stal v Moravských Budějovicích kaplanem v roce 1700 a v letech 1702–1736 zde pak působil jako farář. Srov. Vladimír MAŇAS, *Hudební aktivity náboženských korporací na Moravě v raném novověku* (disertační práce obhájená na FF MU v Brně), Brno 2008, s. 110–111. Farář Chudánek figuruje také jako svědek nadání na 600 zl. učiněného Kateřinou sv. paní z Řičan ve prospěch jaroměřického konventu a sepsaného dne 15. dubna roku 1708 v Moravských Budějovicích. MZA v Brně, f. E 63, i. č. 1494.

⁴⁶⁹ K nadáním jaroměřickému konventu srov. MZA v Brně, f. E 63, i. č. 1477–1479. K fundacím ve prospěch králického domu a pražských klášterů blíže SOA v Zámrsku, f. Řád servitů Králíky (1696–1882), i. č. 36–37, kart. 1.

⁴⁷⁰ Srov. Prokop M. STAAB, *Societatis marianae regia seu Sacratior Aedes Thaumaturga Icone Reginae Servorum suorum illustris a Munificentissima manu Illustrissimi, et Reverendissimi Domini Domini Tobiae Joannis Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopi Regino- Hradecensis, Sacrae Metropolitanae Ecclesiae Pragensis ad s. Vitum Canonici, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Consilarii erecta et Ordini Servorum ejusdem Virginis tradita*, Pragae [1706].

⁴⁷¹ Jan Václav Achantes působil v Jaroměřicích od roku 1660 jako kaplan, od roku 1664 jako farář a roku 1670 byl jmenován prvním jaroměřickým děkanem. V Jaroměřicích také dne 13. května roku 1676 zemřel. Jan PODVESKÝ, *Patronát, duchovní pastýři, farnost*, s. 159.

zlatou monstranci.⁴⁷² Již zmiňovaný děkan Antonín Ferdinand Dubravius složil k příležitosti kanonizace Peregrina Laziosiho kázání *Sol Peregrinus*, které také při řádových oslavách dne 20. července roku 1727 přednesl. Brněnský kanovník a jaroměřický děkan Josef Jáchym rytíř ze Stehna učinil ve prospěch kláštera roku 1753 nadání 1000 zl. pro hudebníky zpívající Ave Maria a Salve Regina a o čtyři léta poději ještě 300 zl. na figurální hudbu.⁴⁷³ Zřízením nadací přispěla konventu většina jaroměřických děkanů a někteří více než k farnímu chrámu lnuli k loretánské svatyni servitů.⁴⁷⁴

Obecně představovali světští kněží, kteří udržovali přátelské vazby se servity, významné posílení možností řádu zasáhnout co nejširší okruh lidí, nezřídka právě v lokalitách, v nichž se přímo nenacházel servitský konvent. Jak jsme viděli na příkladu Ondřeje Chudánka, mohli se stát aktivními organizátory a propagátory bratrstva černého škapulíře a mohli případně promítat znalost konstitutivních elementů servitské rekatolizační romance do své pastorační praxe.

---

⁴⁷² Děkanem v Jaroměřicích byl ustanoven roku 1676. Zemřel zde 20. ledna 1689. Jan PODVESKÝ, *Patronát, duchovní pastýři, farnost*, s. 161–162.

⁴⁷³ MZA v Brně, f. E 63, i. č. 1515, 1517. Josef Jáchym rytíř ze Stehna zastával úřad děkana v Jaroměřicích od roku 1747 až do své smrti dne 1. května 1778. Jan PODVESKÝ, *Patronát, duchovní pastýři, farnost*, s. 173.

⁴⁷⁴ Přehledně je shrnuta podpora servitů ze strany jaroměřických děkanů tamtéž, s. 159–174.

III./3. Recepce prvků servitské rekatolizační romance autory z mimořádkového prostředí

V předchozí kapitole jsem upozornila na základě analýzy zbožných nadání na velký význam světských kněží pro podporu řádu a pro šíření obsahů servitské spirituality. Obdobnou důležitost měli pro řád také duchovní z prostředí jiných řeholních institucí, jejichž zájem o servity se sice obvykle neprojevoval formou odkazů finančních sum, ale mohl mít podobu integrování prvků servitské sebe prezentace do vlastních děl, jež nebyla primárně určena servitskému prostředí a cílila na mnohem širší čtenářskou obec. Mezi autory recipujícími prvky servitské rekatolizační romance, ať už z řad světského či řádkového kléru, najdeme nemálo tvůrců děl výrazně formujících dobové představu o svatých Čechách a o *Pietas austriaca*.⁴⁷⁵

Do děl českých autorů pronikla poměrně rychle historizující fikce o umučení 64 servitů z pražského konventu Panny Marie Na Trávníčku. Z neservitských prací se patrně poprvé objevila v roce 1659 v Tannerově rozšířeném vydání spisu Albrechta Chanovského *Vestigium Bohemiae piae*.⁴⁷⁶ V uvedeném raném hagiograficko-historickém přehledu zbožných Čech je v rámci 5. kapitoly nazvané *Pii homines* zmíněn zázrak, při němž se duše servitů upalovaných husity vznášely ze šlehajících plamenů k nebesům. Text je součástí dodatku sepsaného patrně Janem Tannerem k doplnění Chanovského původní práce.⁴⁷⁷ Pasáž je ještě velmi informačně neurčitá, neudává počet umučených servitů ani místo, kde mělo k upálení dojít.⁴⁷⁸ Zdá se, jakoby měl Jan Tanner informaci zprostředkovanou od servitů a pamatoval si jen její jádro. Jeden z bratrů Tannerů byl ostatně již výše zmíněn jako slavnostní kazatel při oslavách kanonizace Filipa Beniziho roku 1671 a vzájemné kontakty lze předpokládat.

V díle *Sacrae memoriae* dalšího jezuita Jiřího Krugera nalezneme o desetiletí později již podrobnější podání oslavného líčení martyria servitských bratrů, podle něhož vzlétaly

⁴⁷⁵ Problematice vymezení hlavních rysů české zbožnosti („*Pietas bohemica*“) v návaznosti na klasický koncept „*Pietas austriaca*“ se recentně věnovala studie Marie-Elizabeth DUCREAU, *Několik úvah o barokní zbožnosti a o rekatolizaci Čech*, *Folia Historica Bohemica* 22, 2006, s. 143–177.

⁴⁷⁶ K samotnému historiografickému dílu blíže Jiří MIKULEC, *Vestigium Bohemiae Piae Albrechta Chanovského – krajina zázraků z časů pobělohorské rekatolizace*, in: J. Pánek – M. Polívka – N. Rejchrtová (edd.), *Husitství – reformace – renesance*. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, 2. sv., Praha 1994, s. 767–779.

⁴⁷⁷ K autorské zodpovědnosti blíže srov. tamtéž, s. 769–773.

⁴⁷⁸ „*Certe animae Religiosarum Servitarum B. Virginis ab Hussitis combustarum e mediis flammis spectabiles in Coelum volasse traduntur.*“ *Reverendi Patris ALBERTI CHANOVSKY e Societate Iesu Vestigium Bohemiae piae, seu res quaedam memoratu dignae, quae in Bohemia, praesertim in districtu pragensi et pilsnensi, vel ab hominibus sunt piae erga Deum gestae, vel a Deo hominibus singulari favore, aut etiam in poenam acciderunt. Notis illustratae et auctae a P. Ioanne TANNER eiusdem Societatis sacerdote*, Pragae 1659, s. 143.

z hořících plamenů duše servitů v podobě holubic.⁴⁷⁹ Stejnou verzi uvádí také Bohuslav Balbín v *Epitome rerum bohemicarum*. Mnohem podrobněji pak zachycuje příběh o domnělém hrdinském konfliktu servitských řeholníků s husitskými „heretiky“ ve čtvrté knize první dekadý svých *Miscellanei*. Husité měli servity shromážděné na kapitule nutit podepsat čtyři pražské artikuly, po jejich odmítnutí zažehnout klášter s kostelem a na troskách upálit řeholníky zpívající hlasitě Te Deum. Také zde Balbín uzavírá vyprávění zázračným zjevením holubic stoupajících k nebi, jež prý překvapení husité spatřili.⁴⁸⁰ Díky velké ozvučnosti Balbínových *Miscellanei* se servitští mučedníci autorovým přispěním stali trvalými obyvateli „svatých Čech“.

Znění příběhu blízcí se Balbínově podání zařadil roku 1700 do své *Poselkyně starých příběhů českých* křížovník Jan František Beckovský.⁴⁸¹ Bohuslava Balbína i Jiřího Krugera uvádí ostatně Beckovský ve své předmluvě mezi autory, z jejichž děl čerpal.⁴⁸² Prostřednictvím *Poselkyně* se stal příběh, jak byl „klášter botičský zkažen“ relativně dobře přístupným v češtině:

„Táboři do kláštera Služebníkův Panny Marie pod Vyšehradem při potoku Botiči, kterýžto klášter také Na Trávníčku se jmenoval, v Novém Městě pražském ležícího příběhše s velikou zuřivostí mezi řeholníky (kteří svůj sněm neb kapitolu právě toho času v tom klášteře drželi a k ní z vzdálených klášterův se sjeli ...) vběhli a jich se spurně tázali: chtějí-li jich čtyry artikule podepsati. Služebníci Panny Marie tu otázku slyšíce jedním hlasem odpověděli: raději chceme naše životy ztratiti nežli Vaše bludné čtyry artikule podepsati. Táboři nemeškajíce klášter i při něm stojící kostel pod jménem Zvěstování Panny Marie založený hned zapálili; a když ti ohavní žháři do toho ohně Služebníky Panny Marie uvrhnouti se chystali, oni jedním hlasem začnouce Te Deum laudamus, Tě Boha chválíme, prospěvovati všickni jeden po druhým, jichž 64 se nacházeli, do toho ohně uvržení byli, s kterými se divný příběh stal, na nějž ne jenom ti žháři, ale také mnozí katolíci patřili; nebo když který z těch Služebníkův Panny Marie duši vypustil, z toho plamene ohnivá koule jako nějaká hvězda k oblakům vyletěla, a tak dlouho každá v povětří se snášela dokad se 64 nenashromáždily, které sejdouce se do kolečka k oblakům se vznesly a z očí lidských zmizely.“

Vlivná a pozdějšími autory často opisovaná shrnutí dějin svatomichalského a slupského konventu poskytl počátkem 20. let 18. století Jan Florián Hammerschmid ve svém

⁴⁷⁹ Opírám se zde o edici Krugerova textu v práci, jež se pokusila shromáždit všechny zmínky o domnělém umučení servitů v pražském konventu Na Slupi jako podklad pro jejich zamýšlené eventuální povýšení na oltář, k němuž nedošlo. *Pragensis confirmationis cultus ab immemorabili tempore praestiti Servis Dei ... Ordinis Servorum Beatae Mariae Virginis ab haereticis in odium fidei combustis*, Romae 1900, s. 70-71. K Jiřímu Krugerovi blíže srov. kupř. Zdeněk Kalista, *České baroko*, Praha 1941, s. 331.

⁴⁸⁰ Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica Regni Bohemiae Decadis I. Liber IV. hagiographicus seu Bohemia sancta*, Praega 1682, s. 124–125.

⁴⁸¹ K Janu Františku Beckovskému srov. kupř. Josef HANZAL, *J. F. Beckovský a jeho dílo*, in: Zuzana Pokorná – Martin Svatoš (edd.), *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách*, Praha 1992, s. 99–102; Pavel ROUS, *Jan František Beckovský (1658–1725)*, Havlíčkovobrodsko 2, 1990, s. 4–11.

⁴⁸² Jan František BECKOVSKÝ, *Poselkyně starých příběhův českých aneb Kronika česká od prvního do nynější země české příchozu dvouh knížat charvátských Čecha i Lecha vlastních bratří až do šťastného panování císaře římského krále českého Ferdinanda Prvního*, Praha 1700, s. 4.

díle *Prodromus gloriae Pragenae*. Z jeho textu je patrné, že mu servité dovolili čerpat z vlastních archiválií. Hammerschmid také nebyl prvním farářem u Panny Marie před Týnem, který měl s blízkým klášteřem sv. Michala dobré vztahy. Již při saském vpádu roku 1631 poskytli svatomichalští servité útočiště týnskému faráři, jenž byl ze své fary vyhnán.⁴⁸³ Za místo svého posledního odpočinku si řádový kostel sv. Michala zvolil svatovítský kanovník a týnský farář Jan Ctibor Kotva z Freifeldu a byl zde roku 1637 pohřben. Kotva z Freifeldu proslul svou protireformační horlivostí a působením v rekatolizačních komisích.⁴⁸⁴ Týnský chrám dal vyčistit od projevů protestantské liturgie a znovu vysvětit. O dvě léta později nechal v noci s pomocí Jiřího Fera a alumnů ze semináře sv. Václava sejmout z průčelí týnského kostela měděný kalich a sochu Jiřího z Poděbrad.⁴⁸⁵ Servitskému chrámu věnoval svou přízeň také jeho bratr, právník Ondřej Kotva s manželkou Marií Salomenou. Na jejich náklady byl roku 1635 vybudován oltář Narození Krista, pod nímž byli oba podporovatelé později pohřbeni.⁴⁸⁶

Do svého *Prodromu* neopomněl Hammerschmid integrovat vedle zpráv ze své současnosti či nedávné minulosti rozsáhlé pasáže podřízené schematickému kontrastování slavné karlovské a naopak „kacířské“ minulosti obou servity v pobělohorské době spravovaných chrámů. Zná práci Augustina Romera a doslovně cituje Krugerovo i Balbínovo podání umučení slupských servitů. V subkapitolách věnovaných kostelu sv. Michala i chrámu Panny Marie Na Trávníčku odkazuje Hammerschmid na své patrně nedokončené práce *Historia de Ecclesia S. Michaelis* a *Historia de Monasterio Servorum B. V. M. in Slup*.⁴⁸⁷ K zamýšleným spiskům si zřejmě jako k mnoha jiným klášteřům a kostelům sbíral materiál, ale jejich konečné sepsání je nejisté. Navíc je známo, že část Hammerschmidových děl měla značně nepůvodní charakter a byla tvořena spíše excerpty než autorským textem.⁴⁸⁸ V Národní knihovně se sice zachoval útlý rukopis s názvem *Historia et Origo Ecclesiae et*

⁴⁸³ Příhodu zmiňuje právě Hammerchmid: „Curatus Teynensis ex sua parochia ejicitur, et ad Ecclesiam S. Michaelis recipitur.“ Jan Florián HAMMERCHMIED, *Prodromus gloriae Pragenae*, Vetero-Pragae 1723, s. 177.

⁴⁸⁴ Srov. Eliška ČÁŇOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620–1671)*, Sborník archivních prací 35, 1985, s. 518, 531, 533.

⁴⁸⁵ Blíže k Janu Ctiboru Kotvovi z Freifeldu a jeho rekatolizačnímu nasazení srov. Josef RISS, *Jan Ctibor Kotva z Freyfeldu*, Časopis Musea království českého 54, 1880, s. 470–475.

⁴⁸⁶ K Ondřeji a Salomeně Kotvovým jako donátorům oltáře Narození Krista srov. J. F. HAMMERCHMIED, *Prodromus*, s. 178. Ondřej Kotva byl roku 1623 jmenován radou nad apelacemi, později získal úřad dvorského místopředsedy a roku 1644 byl povýšen do rytířského stavu. Srov. heslo *Kotva z Freifeldu*, OSN, sv. 14, Praha 1998, s. 990–991.

⁴⁸⁷ J. F. HAMMERCHMIED, *Prodromus*, s. 169–178, s. 328–330.

⁴⁸⁸ K Janu Floriánu Hammerschmidovi a jeho historiograficko-hagiografické práci nejnověji podnětně i s resumé dosavadní literatury srov. Martin SVATOŠ, *Předhusitské a husitské Čechy očima barokního satirika i historika*, in: Z. Silagiová – H. Šedinová – P. Kitzler (edd.) *Pulchritudo et sapientia. Ad honorem Pavel Spunar*, Praha 2008, s. 316–337; cenný přehledový článek sepsal rovněž Jaroslav KADLEC, *Jan Florián Hammerschmid*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 61, 1953, s. 94–104.

Conventus S. Michaelis Archangeli, podle v textu obsažených formulací je však spíše dílem některého servity,⁴⁸⁹ jenž opakovaně odkazuje ve třetí osobě na Jana Floriána Hammerschmida a opírá se také o jeho *Prodromus*.⁴⁹⁰

Ještě v osvěcenském období přišel s úsměvným výkladem názvu Slup piarista Gelasius Dobner v jedné ze svých poznámek v rámci kritického vydání kroniky Václava Hájka z Libočan. Vyjadřuje domněnku, že zbožní křesťané vystavěli v místě husity vypáleného kostela Panny Marie Na Trávníčku sloup, jenž měl připomínat umučené servity a dal celému místu jméno.⁴⁹¹

Stručnější či obsáhlejší aluze na řádovou participaci na habsburské zbožnosti najdeme u autorů úzce spjatých s formulováním imaginativní soustavy „*Pietas austriaca*“. Jeden z dokladů nám může poskytnout práce kraňského duchovního a zdatného kazatele Johanna Ludwiga Schönlebena (1618–1681) s názvem *Annus Sanctus Habspurgo-Austriacus* pojatá jako kalendářový přehled světců a blahoslavených spřízněných s habsburským rodem.⁴⁹² Do katalogu životopisných medailonů zahrnujícího také postavy svaté pověsti neopomenul uvést servitskou terciářku Annu Kateřinu Gonzaga s odkazem na životopis z pera jejího zpovědníka, servity Barchiho, a také na práci jiného významného tvůrce představ o habsburské zbožnosti, františkána Diega Tafuriho da Lequile, autora oslavného spisu nazvaného *Pietas Austriaca*.⁴⁹³

---

⁴⁸⁹ Srov. např. v literatuře s oblibou využívaný citát „*Musica semper erat nobis celebris.*“ *Historia et Origo Ecclesiae et Conventus S. Michaelis Archangeli Ordinis Servorum Beatae Mariae Virginis Vetero Pragae*, NK ČR Praha, sign. XIV E 17, fol. 9r.

⁴⁹⁰ Tamtéž, fol. 2v., 5r., 5v.

⁴⁹¹ Gelasius Dobner se odvolává na neznámý rukopis historie konventu Panny Marie Na Slupi sepsaný servitským generálním vikářem Faustinem M. Böhmstettenem (†1761), v němž P. Faustin odvozoval název Slup od sloupu s bohem Svantovítem, jenž prý v místě stával v pohanských dobách. Vzhledem k tomu, že Böhmstettenův rukopis, který měl Dobnerovi poskytnout tehdejší generální vikář P. Leo M. Langer, se patrně ztratil za josefinských redukcí, nelze posoudit, zda byl následující Dobnerův soud převzat ze servitské tradice či vzešel z jeho vlastní invence a interpretace tématu servitských mučedníků: „*Quare sive dicamus columnam illam pilam fuisse, quae ex ruderibus monasterii, aut Ecclesiae Servorum B. M. V. perstitit, seu certe columnam (eine Marter-Säulen) a piis Christi fidelibus in memoriam hic loci Servorum B. M. V. a plebe hussitica combustorum excitatam, vix dubium est a columna hac veteri Boemico idiomate Slup appellata postea locum hunc nomen invenisse. Verum saeculo XVI. post victoriam Ferdinandi II. Albo-Montanam (cum de reductione Religiosorum istorum in locum hunc ageretur) jam rursus nomen istud ab olim fuisse videtur, nam nusquam Slup appellatur in documentis illis, quae in suo manuscripto profert R. P. Faustinus.*“ Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Annales Bohemorum e bohemica editione latine redditi et quibusdam notis illustrati a P. Victorino a S. Cruce e Scholis piis nunc plurimis animadversionibus historico-chronologico-criticis, nec non diplomatibus, re genealogica, numaria, variique generis antiqui aeri incisis monumentis aucti a P. GELASIO A S. CATHARINA ejusdem Instituti sacerdote*, sv. 2, Praze 1763, s. 97–99.

⁴⁹² K Schönlebenovi v návaznosti na Annu Coreth recentně např. T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit*, 1. sv., s. 256; M. E. DUCREAU, *Několik úvah*, s. 162.

⁴⁹³ Životopisné heslo Anny Kateřiny Gonzaga je uvedeno ke 3. srpnu, výročnímu dni její smrti. Srov. Johann Ludwig SCHÖNLEBEN, *Annus Sanctus Habspurgo-Austriacus; sive Quingenti Sancti, Beati, et Venerabiles, utriusque sexus, Augustissimae Domui Habspurgo-Austriacae sanguinis et cognationis nexu illigati Per singulos totius anni menses et dies distributi ...*, Salisburgi 1696, s. 520–521. Člen františkánského řádu fra Diego Tafuri působil jako dvorní kazatel a historiograf na innsbruckém dvoře. Jeho práce *Pietas Austriaca* vyšla po polovině

Topos Filipa Beniziho jako rádce a zpovědníka Rudolfa Habsburského rozvíjel také Václav Vojtěch Červenka z Věžnova (1636–1694) ve svém díle *Annales et Acta Pietatis*. Autor, jehož můžeme řadit do někdejšího kruhu učených přátel Bohuslava Balbína,⁴⁹⁴ vyjadřuje ve své dedikaci císaři Leopoldu I. vděčnost za minulou podporu a přízeň habsburského domu a implicitně také doufá v její další pokračování.⁴⁹⁵

Servitský světec prezentovaný jako zpovědník praotce dynastie je autorem chápán jako spiritus agens Rudolfova boje s „heretiky“ a jinověrci a také jako muž, jenž Rudolfa a přední urozence získal pro podporu bratrstva Panny Marie Bolestné a pro zakládání servitských klášterů.⁴⁹⁶ Zmíněný námět tak mohl být snadno chápán jako předobraz dobových aspirací rakouských Habsburků i servitů, respektive tvůrců obrazu dynastie i řádu.

V pasážích věnovaných smrti Filipa Beniziho autor zdůrazňuje snahy císařů Ferdinanda III. a Leopolda I. o kanonizaci servity domněle spjatého s habsburským domem. Červenka dokonce přetiskuje dva přímluvné listy Leopolda I. adresované papežům. Nejprve výše zmiňovaný dopis z 24. prosince 1668, v němž císař nejvyššímu pontifikovi sděluje, že Filip Benizi oděl servitským škapulířem již zakladatele dynastie Rudolfa, a připomíná vlastní zázračnou záchranu z nemoci v dětství díky přiložení stejné svátostiny. Následně je pak zařazen list z 10. ledna 1671 vyjadřující poděkování před blížící se kanonizací světce.⁴⁹⁷

Zmínkami o řádu servitů Vojtěch Červenka rozhodně nešetřil. V různých částech práce připomíná zvláštní zalíbení členů habsburského domu v Řádu služebníků Mariiných, znovuuvedení servitů do Zaalpí díky jejich přízni, založení řádového kláštera na Bílé hoře a opakovaně právě zdárnou kanonizaci servitského zpovědníka a rádce Rudolfa Habsburského.⁴⁹⁸ Není jasné, zda měl litoměřický kanovník užší vazby k řádu, lze však usuzovat, že působení servitů ve střední Evropě chápal jako úzce propojené s dějinami habsburské zbožnosti.

---

17. století jako součást díla *De rebus Austriacis* a také samostatně. Srov. např. T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit*, 1. sv., s. 255–256.

⁴⁹⁴ Blíže srov. Antonín REJZEK, P. Bohuslav Balbín T. J., Praha 1908, s. 202, 373.

⁴⁹⁵ Václav Vojtěch ČERVENKA Z VĚŽNOVA, *Annales et Acta Pietatis Augustissimae ac Serenissimae domus Habspurgo-Austriacae. In quibus ortus et progressus Habsburgicae Gentis, Imperialis Dignitas, Reges, Duces et Archiduces* ..., Pars I, Vetero-Pragae 1695, nepag. dedikace. Václav Červenka zmiňuje mj. podporu za dob svých studií, čímž patrně myslí svá léta strávená v pražském konviktu Ferdinanda II. K Červenkově osobě blíže srov. kupř. heslo *Červenka z Věžnova*, OSN, sv. 6, Praha 1998, s. 651.

⁴⁹⁶ Srov. V. V. ČERVENKA Z VĚŽNOVA, *Annales et Acta Pietatis*, s. 48–50.

⁴⁹⁷ Srov. tamtéž, s. 110–112.

⁴⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 112, 599, 606, 607. Informačních zdrojů k dějinám servitského řádu neměl Červenka málo. Zmiňuje založení servitského konventu v dolnorakouském poutním místě Maria Langegg a žádost servitů o císařské schválení fundace při svatyni v Maria Lorettu v Uhrách. Připomíná, že sestra císařovna Anny Tyrolské, arcivévodkyně Marie, zesnula roku 1649 v Innsbrucku jako servitka. Informuje také o rozšíření officia a mešní liturgie ke cti sv. Filipa Beniziho na celou církev v roce 1684. K roku 1689 zase upozorňuje na vybudování nového servitského kláštera v tyrolském Volders u Hallu. Srov. tamtéž, s. 602, 605, 610, 612.

Můžeme se domnívat, že propracovaný komplex řádových představ o vlastní minulosti i soudobém poslání nezůstal omezen na interní řádové prostředí. Naopak byl recipován pozoruhodným okruhem autorů zčásti propojených vzájemnými vazbami, kteří výrazně spoluutvářeli zemsky či dynasticky vázaná (a politicky konotovaná) pojetí barokní zbožnosti.

Závěr

V šedém prostoru mnoha menších církevních řádů, jež se podílely na procesu konfesní homogenizace podunajské monarchie, představovali servité dosud spíše beztvarem řeholní instituci, u níž byla známa hlavní data vymezující její šíření a posléze josefínské utlumení, zcela však scházelo badatelské povědomí o uplatňovaných řádových strategiích, formách sebepojímání a sebe prezentace, jež by umožnily servity určitěji situovat do náboženského pole barokní habsburské monarchie.

Jelikož je u menších řádových celků neuspokojivý stav bádání v zásadě pravidlem, předkládaná studie by mohla naznačit možnosti dalšího výzkumu, jež se ve zmíněné oblasti otevírají. V disertační práci jsem se pokusila o výrazné rozšíření spektra pramenů běžně využívaných v monasteriologickém bádání, zejména o zahrnutí písemných i vizuálních pramenů s fiktivními obsahy, jež má kritická historiografie nezřídka tendenci apriori přehlížet a naopak řemeslně nedůsledná historická práce naivně přijímat.

Nedostatek subjektivních řádových pramenů, značná závislost mendikantů na okolním prostředí a také divadelní aspekty barokní kultury mne vedly k rozhodnutí zvolit za jednotící koncept disertace model sociálního života jako sebe prezentace inspirovaný britským sociálním vědcem Ervingem Goffmanem. Důraz kladený na udržení dobrého jména a na zamezení poškození řádové pověsti byl v prostředí řeholních institucí velmi silný, rovněž v uvedeném ohledu může studie mít modelový význam.

Servité si v Zaalpi vytvořili výrazný styl sebe prezentace, v němž se jim dařilo úzce propojit rétoriku habsburské a řádové zbožnosti. Již první generace řeholníků formovaná v Innsbrucku se silně angažovala v utváření atraktivního obrazu řádu, jenž by odpovídal středoevropským podmínkám. Klíčovou roli přitom sehrál servita s irskými kořeny naturalizovaný v habsburské monarchii Cherubín M. O'Dale. Pohyboval se nejprve v prostředí innsbruckého a posléze vídeňského dvora, působil při konstituování vídeňského kláštera a také pražského konventu sv. Michala. Ačkoliv nikdy nezískal úřad provinciála či generálního vikáře, vystupuje do popředí jako nejpravděpodobnější tvůrce komplexního programu řádové sebe prezentace. V roce 1643 vyšel jeho zásluhou první životopis Filipa Beniziho určený pro středoevropské servity. O'Daleův latinský text si později zvolili bollandisté jako hlavní podklad pro hagiografický biogram světce do *Act Sanctorum*. Na frontispisu O'Daleovy práce se také poprvé objevilo vizuální ztvárnění Filipa Beniziho jako duchovního rádce zakladatele habsburské dynastie Rudolfa I. a jako světce napomáhajícího

Habsburkům v boji za „regnum Marianum“. Korespondence císařovny vdovy Eleonory Gonzaga pak dokládá, že Cherubín O'Dale stál také v pozadí vlny přímluvných dopisů Habsburků za kanonizaci Filipa Beniziho. Pozdější generace servitů přejímaly obraz řádu, jehož geneze se už jednotlivci osobně neúčastnili, a s ním recipovali i v základních konturách zformovanou institucionální identitu.

Kult prvního řádového světce Filipa Beniziho byl servity umně využíván k narativní konstrukci spojení mezi řádem a habsburským rodem. Řádový patron zároveň sloužil jako modelový vzor servity, s jehož životem měl být každý řeholník důkladně obeznámen již v noviciátu. Jelikož byl světec považován za domnělého šířitele bratrstev servitského škapulíře, mohli se řeholníci při procesu zakládání barokních konfraternit cítit být jeho pokračovateli. Řádový cestopisec Angelik Müller se ve svém díle přímo stylizuje do role nástupce Filipa Beniziho při zřizování bratrstev v Levantě.

Představy o poslání svého řádu prosazujícího se po roce 1613 v prostředí habsburské monarchie vyjadřovali servité s oblibou prostřednictvím narativních schémat romance. Uplatňovaná rétorika rytířského boje služebníků Panny Marie podporujícího vítězství habsburské zbožnosti nad „kacířstvím“ měla v servitském prostředí delší setrvačnost než u vídeňského dvora, nalezla nicméně odezvu rovněž u autorů stojících mimo samotný řád. Narativní struktury romance umožnily dát servitskému pohledu na rekatolizaci dějovou dynamičnost a širší smysl vztažením k velkému vyprávění o triumfující habsburské ctnosti. Diskurs rekatolizační romance byl však zároveň monologem, v němž protestanté nebyli bráni jako rovnocenný partner.

Ve snaze uchopit imaginativní řád, v němž servitské sebevnímání krystalizovalo, a skloubit v úvahách fyzický i mentální řádový celek operují s upraveným konceptem imaginárního společenství Benedicta Andersona, jehož dílo *Představy společenství* (Imagined Communities) se v závěru mých prací na disertaci dočkalo českého překladu. Právě možnost reprodukování identických textů a obrazů, jež byla v průběhu raného novověku na vzestupu díky rozvoji knihtisku a grafiky, výrazně posilovala představy společenství, jež lze zdárně analyzovat i u relativně menšího typu mendikantského řádu, jaký představovali servité.

Servitský panteon světců, jenž se v raném novověku významně rozrostl o kanonizované i beatifikované postavy,⁴⁹⁹ představoval integrální součást řádového posvátného společenství. O nových hrdinech řádové cesty ke svatosti si navíc řeholníci měli možnost učinit poměrně dobrou představu na základě vydávaných životopisů i devoční

---

⁴⁹⁹ Pro lepší představu zařazuji na konec práce chronologický přehled zachycující mimo jiné právě nové řádové světce a blahoslavené.

grafiky. V neposlední řadě působilo košaticí řádové nebe zpětně na sebevědomí i pocit sounáležitosti s celořádovou posvátnou komunitou a nalézalo uplatnění v sebe prezentaci řádu směrem navenek. Od konce 17. a zejména v průběhu 18. století již mohli servité s využitím motivů řádové hagiografie vytvářet náročné ikonografické programy chrámových interiérů. Při zachování určité míry střízlivosti se to týkalo také řádových domů, jež si ovšem ponechaly známky mendikantského rázu. Ve zmíněném ohledu je servitská sebe prezentace nesouměřitelná s mladšími, v novověku vzniklými typy církevních řádů, jejichž repertoár řádových svatých patronů byl zpravidla podstatně skromnější.⁵⁰⁰

Otázka sebe prezentace církevního řádu je úzce spjata s oslovováním a získáváním podporovatelů, bez nichž by řádové společenství nebylo dlouhodobě životaschopné. Z analýzy struktury a proměn servitské sítě dobrodinců je patrné, že řádová orientace na správu poutních míst převážně mariánského patrocina se ukázala být z ekonomického hlediska velmi úspěšnou strategií. V rámci habsburské monarchie však můžeme sledovat určitou asymetrii v roli jednotlivých konventů i struktuře podporovatelů. Zatímco v rakouských a alpských zemích bychom našli nejvíce řádových poutních míst, v českých zemích se nejlépe uplatnily rodové fundace v poddanských městech spravující rodinné hrobky. Největší řádové poutní svatyně, Maria Loretto a Králíky, se však nacházely v Čechách a v Uhrách. Na území svatoštěpánské koruny hrál navíc dominantní roli v podpoře servitů rod Esterházyů a spřízněných Nádasdyů.

Pro dynamiku šíření obsahu servitské spirituality, včetně prvků rekatolizační romance, měli klíčový význam světští kněží i duchovní jiných řádů. Zejména příznivci z řad sekulárního kléru výrazně napomáhali zakládání servitských konfraternit černého škapulíře v lokalitách, kde se přímo nenacházely kláštery řádu. Mezi duchovními z mimoservitského prostředí, kteří věnovali pozornost devočním motivům stvořeným původně servity, lze nalézt také autory, kteří výrazně spoluutvářeli dobové modely *Pietas austriaca* a *bohemica*. Předkládanou práci je tak možné číst také jako studii prolínání zemských modelů zbožnosti s řádovým programem barokní devoce.

---

⁵⁰⁰ Na problém nedostatku řádových světců u mladých řeholních institucí podnětně poukázal ve své studii Tomáš Sedoník, jenž na příkladu piaristů v Příboře formuloval následující závěr: „Prestiž, kterou piaristé díky kultu sv. Valentina postupně nabyli, nebyla primárně založena na příslušnosti k jejich řádu. Náležela jim pouze jakožto nositelům lokálního světcova odkazu, neměla však téměř nic společného s jejich řádovou spiritualitou, zkrátka neosvědčovala smysl jejich existence jakožto piaristů. Nezpochybnitelnou pozici v potridentském katolickém světě prosyceném řeholními řády a jinými církevními institucemi mohla piaristům potvrdit teprve přítomnost vlastního řádového světce.“ Tomáš SEDONÍK, *Příborští piaristé a kult svatých*, in: Ivana Čornejová (ed.), *Úloha církevních řádů*, s. 91.

- 1607** Papež Pavel V. dovolil servitům zřizovat bratrstva černého škapulíře při všech řádových domech a umožnil řádovému generálovi inkorporovat k řádu také všechny konfraternity obdobného kultu vzniklé před rokem 1607 v místech, kde se servitské konventy nenacházely.
- 1609** Beatifikace Peregrina Laziosiho.
- 1611** Vdova po Ferdinandu II. Tyrolském, arcivévodkyně Anna Kateřina Gonzaga, se obrací na generála servitského řádu s žádostí, aby její zpovědník mohl přijmout hábit servitů.
- 1618–1622** Péčí Arcangela M. Gianiho bylo poprvé vydáno hlavní raně novověké řádové historiografické dílo s názvem *Annales Ordinis Servorum*.
- 1628** Papež Urban VIII. udělil servitům privilegium zakládat škapulířové konfraternity také při světských kostelech.
- Servitský generál Enrico M. Burgo podnikl cestu do Záalpi během níž dne 25. dubna položil základní kámen kostela Panny Marie Vítězné na Bílé hoře za přítomnosti císaře Ferdinanda II., jeho ženy Eleonory Gonzaga a kardinála Arnošta Vojtěcha Harracha.
- 1634** Statuta tzv. německé observance pro zaalpské konventy byla schválena generálem řádu.
- 1636** Vizitační cesta servitského generála Dyonisia M. Bussottiho po konventech německé observance.
- 1645** Beatifikace Filipa Beniziho.
- Starší název škapulířových sodalit *Societas habitus* byl zpřesněn na základě breve Inocence X. na pojmenování *Konfraternita Sedmibolestné Panny Marie s černým škapulířem*.
- 1647** První provinční kapitula tzv. německé observance zvolila provinciálem tyrolského šlechtice Angela M. Fiegera.
- 1668** Tzv. německá observance byla schválena bulou Ex Commissi papeže Klementa IX.
- 1671** Kanonizace Filipa Beniziho.
- 1678** Beatifikace Juliány Falconieri.
- 1692** Papež Inocenc XII. vyhlásil Pannu Marii Bolestnou hlavní patronkou servitského řádu.

- 1693** Vizitační cesta servitského generála Giovaniho Francesca Poggiho po zaalpských konventech.
- 1714** Vydělení české provincie, nazývané také jako česko-rýnská (provincia Bohemia, provincia bohemo-rhenana) z celku provincie Germania.
- 1717** Schválení kultu Alexia Falconieriho, jednoho ze sedmi otců zakladatelů řádu.
- 1725** Schválení kultu ostatních šesti servitských zakladatelů.
- 1726** Kanonizace Peregrina Laziosiho.
- 1727** Konstituce tzv. německé observance pro zaalpské servity byly poprvé vydány tiskem.
- 1737** Kanonizace Juliány Falconieri.
Beatifikace Jana Angela Porro.
- 1743** Beatifikace Františka ze Sieny.
- 1756** Rozdělení provincie Germania na tyrolskou a rakousko-uherskou.
- 1761** Beatifikace Jakuba Filipa Bertoniho.
- 1768** Beatifikace Tomáše Corsiniho.
- 1775** Beatifikace Jeronýma Ranucciho.
- 1782** Počátek josefínských redukcí klášterů. Ze servitských domů v habsburské monarchii utrpěla opatřeními nejvíce česká provincie.

Prameny a literatura:

Archivní prameny:

Archivio generale dell'Ordine dei Servi di Maria Roma

Acta canonisationis et cultus S. Philippi Benitii.
Annalistica, E, Filza 5, Memorie Miscellane (sic).
Epistulae Priorum Generalium I., 7–13, 15, 17, 21, 24, 27, 29–30.
Historia provinciae Boemiae Ordinis Servorum BMV ab anno 1735 usque ad annum 1762,
Monumenta historica OSBMV, sign. Q IV 6.
Monumenta historica pro continuatione Annalium OSBMV ab anno 1725 ad 1790.
Negotia Religionis a saeculo XVII, t. 16, 46, 62, 70, 87.
Postulatio Causarum Beatorum et Sanctorum II, cartella Martiri di Praga.
Regestum Confraternitatum Dolorum B. M. V. per Dioecese (bez sign.)
Registra Priorum Generalium Romae, sv. 26–33.

Archiv des Servitenklosters Wien

Catalogus RR. PP. et FF. Ordinis Servorum B. M. V. in Germania ab Anno Originis MDCXXVII, bez sign.
Diarium fronleitense coeptum Anno Domini 1677, bez sign.
Klaudius GÜFFEL, *Sacrarum annalium Ordinis Servorum Beatae Mariae Virginis in Germania*, sign. C V 14.
Liber prioratus seu Diarium Conventus Venerabilis Divae V. Annunciatae Viennae in Rossavia ab Anno 1687 mensem Majo usque ad Annum 1724 23^a Augusti, sign. C/ IV/ 1a
Memoria digna in Provincia nostra Germanica gesta, sign. Ms. 128, C V 10.
Protokoly provinčních kapitul (cca 1750-1850), kart. 6/8.
Provincia Germanica S. Ordinis Servorum B. M. V. sub Clementissima Protectione Serenissimae ac Potentissimae Regio-Archiducalis Domus Austriace, sign. C III/ 26.
Registrum omnium fratrum OSBVM Provinciae Bohemiae, bez sign.

Archivio Segreto Vaticano

Serviti, Numero 28 (Germania 1617–1791); Numero 2 (Spese per la festa e ottavario di s. Filippo Benizi)
Segreteria di Stato, Cardinali, Lettere di Cardinali, Vol. 76, Vol. 77, Vol. 82, Vol. 83, Vol. 84, Vol. 86, Vol. 87, Vol. 89, Vol. 90, Vol. 90 A, Vol. 91 A

Biblioteca Apostolica Vaticana

Barberini lat., Germania, rukopis č. 7056

Depozitář biskupství královéhradeckého

Farní úřad Králíky, pamětní kniha II (1838–1986), bez sign.

Diecézní konzervátorské centrum, archiv a knihovna v Litoměřicích

Memorabilia Venerabilis Conventus Septem Beatorum Patrum Ordinis Servorum B. Mariae Virginis emanata anno 1746 et aliis subsequentibus annis, bez sign.

Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích

Adversaria P. Felicis Maria Kollowrath OSBMV, sign. R 270.

Calendarium perpetuum Ordinis Servorum B. M. V. per Bohemiam et Moraviam, sign. R 268.

Centuria Constientiae Casuum cum suis succinctis resolutionibus. Collecta a P. Pio M. Auer O. S. B. M. V. Def. Pers. Anno 1774, sign. R 287.

Diarium rerum memorabilium ab Anno Domini MDCLXXVII. In Residentia et Conventu Neocastrensi, sign. R 194.

Exercitia aneb duchovní cvičení vnižto každý řeholník vejročně skrze některé dni ducha svého skoumati a se cvičiti má, sign. R 250.

Krátká duchovní zpráva podle které každý vnově (sic) zaslíbený Marie služebník aneb novicius řádu Služebníků Marie Panny řiditi se a den ode dne v duchu pokračovati má, sign. R 249.

Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích, ORST Zlatá Koruna

Continuatio diarii conventus Neo Castris Ordinis Servorum B. M. V. ab anno 1744 ad annum 1759, sign. 1 NH 6.

Modus vivendi Multum Reverendi Patris Difinitoris perpetui Guilielmi MariaeLöhrer, Ordinis Servorum B. V. M., SS. Theologiae Lectoris, Nati Anno 1669 die 4. Octobris in Poppelsdorff Dioecesis Coloniensis et pie defuncti in Domino die 19. Januarii Anno 1750 Lissae in Bohemia a Reverendo Patre Gregorio Maria Zinck, sign. 1 NH 12.

Knihovna Národního muzea

Regulae ab omnibus Sacri ordinis Servorum Beatae Mariae. Virginis Novitiis accurate in Provincia Austriaco Hungarica servandae, his subordinandae praeceptis, quia in constitutionibus nostris de Novitiorum aeductione habentur (cca po roce 1758), sign. XIII F 16.

Moravský zemský archiv v Brně

Archiv kláštera pavlínů v Moravském Krumlově (E 51), i. č. 1575.

Archiv kláštera servitů v Jaroměřicích (E 63), i. č. 1467-1537.

Místodržitelství – účtárna (B 16), fasc. 1229.

Velkostatek Moravský Krumlov (F 177), i. č. 14.

Cerroniho sbírka (G 12), i. č. 134.

Národní archiv Praha

Archiv pražského arcibiskupství, i. č. 3459, 3919.

Archivy zrušených klášterů, kniha č. 80, 81; i. č. 2402–2408, 2828–2829, 2830–2842.

Česká dvorská kancelář, i. č. 713, 729.

Česká státní účtárna, kniha č. 478, 479; i. č. 2057, 2058, 2059, 2060, 2061.

České gubernium Publ. 1786–1795, i. č. 2259.

Duchovní komise, i. č. 8, 28, 16, 59.

Fundační komise, i. č. 101, 102, 282, 291, 391, 568, 649.

Náboženská bratrstva, i. č. 10, 12, 17, 39, 54, 60, 88, 94, 105, 111, 118, 152, 184, 189, 216, 234, 283, 286, 301, 353, 366, 371, 411, 429, 437, 482, 527, 534, 597, 611, 624, 630.

Nová manipulace, sign. K2 S1 1/1, K2 S1 1/2, K 2 S1 1/3, K2 S1 2/1, K2 S1 1/2, K2 S1 2/4.

Stará manipulace, i. č. 1585, 2726, 3259.

Národní knihovna ČR Praha

Catalogus Bibliothecae Venerabilis Conventus Sancti Michaelis Archangeli Ordinis Fratrum Servorum B. M. V. VeteroPragae, sign. IX C 14.

Diarium Primum Venerabilis Conventus Matris Dolorosae in Rabenstein Ordinis Servorum B. M. V. ab Anno 1665 usque ad Annum 1693, sign. VI C 18.

Diarium Secundum Venerabilis Conventus Matris Dolorosae in Rabenstein Ordinis Servorum B. M. V. ab Anno 1693 usque ad Annum 1701, sign. XII A V.

Diarium Quintum Conventus Matris Dolorosae in Rabenstein Ordinis Servorum B. M. V. ab Anno 1759 usque ad Annum 1773 mense Maii conscriptum et finitum, sign. VI C 16.

Grundbuch des Guts Skalsko und Kowanetz, welches auf Anordnung und bei Regierung des hochwürdigen und hochgelährten Herrn Patris [Cherubinis] Mariae Prioris des Klosters S. Michaelis Archangeli in der Alten Stadt Praga aus der böhmischen Sprach in die deutsche transferirt worden. In welchen aller ... Wirth- Nahrungs- Kauffvorschreibungen, wie dan auch derer Weitzen Zustand und Gerechtigkeiten ordentlichen zu befinden. Actum am Tage Annuntiationis Beatae Virginis Mariae ... Anno 1638, sign. XVI D 6.

Historia et Origo Ecclesiae et Conventus S. Michaelis Archangeli Ordinis Servorum Beatae Mariae Virginis Vetero Pragae, sign. XIV E 17.

Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien

Alter Kultus, kart. 561, 608, 847, 875.

Provinzarchiv des Servitenordens Innsbruck

Ausnahmerechte für den Orden seitens des Hl. Stuhl, sign. A I.

Ausnahmerechte betreffend "Deutsche Observanz", deutsche Ordensprovinzen, sign. A II.

De solemnitatibus in variis Ordinis nostri Ecclesiis celebratis ex occasione Canonizationis S. P. Philippi Benitii, sign. S 17.

Entwürfe zu verschiedene Gesetzestexten für unseren Orden, sign. C II.

Konstitutionen (Gesetze), Gesetzestexte für unseren Orden, sign. C I.

Provinzkapitelakten und die Tagebücher der Provinziäle, sign. D II.

Über die Heiligen und Seligen unseres Ordens, sign. S 12.

Über die Errichtung der Provinz Germania, sign. F I.

Über die Provinz Böhmen, sign. L II.

Visitationsakten, sign. E.

Státní oblastní archiv v Třeboni

Serviti Nové Hrady, i. č. 7–18, 22–27, 36–38, 40–42, 45, 47–52, 70–75, 78–80, 113, 115–117.

Státní oblastní archiv v Zámrsku

Řád servitů Králíky (1696-1882), i. č. 1, 2, 7–11, 15–17, 20, 23–85, 164–166, 168–170, 172–176.

Redemptoristé Králíky (1883 (1865) – 1950), i. č. 7, 231, 242.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

Arcibiskupství Olomouc (1144–1961), i. č. 2110–2112.

Staré tisky:

- Arae S. Julianae Virgini Fundatrici Servarum B. M. V. Sacrae, quam Conventus S. Michaelis Vetero-Pragae in ejusdem Apotheosis festiva solennitate mense Majo Anno 1738 votivo affectu erexit synoptica descriptio.* [Pragae 1738].
- AUER, Jakob: *Das mit sieben Insiegeln versiegelte Geheimnusvolle Schmerzenbuch Maria die schmerzhaftige Mutter, welches einer hochansehnlichen Versammlung deren Brüdern und Schwestern der hochlöblichen Schmerzhaften Ertzbruderschaft an deren hohen Titularfest. Vorgetragen bey denen Wohl Ehrwürdigen P. P. Serviten in dem Lauretanischen Gotteshaus zu Jaromeritz den 18. September 1746.* Znaym 1746.
- BALBÍN, Bohuslav: *Miscellanea historica Regni Bohemiae Decadis I. Liber IV. hagiographicus seu Bohemia sancta.* Pragae 1682.
- BARCHI, Giuseppe M.: *Vita et morte della reverendissima et serenissima madama suor Anna Giuliana Gonzaga, archiducessa d'Austria etc. del terzo Ordine de'Servi di Maria Vergine, Restauratrice della detta santa Religione in Germania. Scritta la seconda volta piu diffusamente dal suo Confessore fra Giuseppe Maria Barchi dell'Ordine stesso, Vicario generale per la Germania.* Mantova 1623.
- BARCHI, Joseph M.: *Lebenswandel der hochwürdigsten, durchlechtigsten und gottseligsten Fürstinn, und Frau Frau Anna Juliana, Erzherzogin zu Österreich etc. etc. Ordens der Dienerinnen Unser Lieben Frau.* Innsbruck 1770.
- BENDA, Felix: *Die Creutzigung unsers Erlösers Jesu Christi in einem geistreichen Oratorio vorgestellt und musicalisch aufgeföhret, in der Kirchen des heiligen Michaelis Arch-Angeli Ordens der Diener Unser Lieben Frauen in der königlichen Altstadt Prag am heiligen Char-Samstag im Jahr 1762 den 10. April nach Mittag gegen zwey Uhr.* Prag [1762].
- BRESSL, Anselmus: *Der guldene Leuchter des Haus Gottes bey hochfeyerlicher Begehung des fünften Jahrhundert von dem berühmten Marianischen Orden der Diener und Dienerinnen Mariae mittels einer Lob- und Ehrenrede zu München in dem löblichen Gotteshaus S. Elisabeth, bey denen Wohlehrwürdigen Frauen Servitinen.* München s. d. [1733].
- Brevis descriptio vitae sanctae Julianae Falconeriae tertii Ord. Servarum Beatae Mariae Virginis Fundatricis ...* Pragae [1737].
- Caeremoniale Fratrum Ordinis Servorum B. M. V. Provinciarum Ultramontanarum. Tum ad communem Romanum, tum ad particularem Ordinis ritum collectum, et pro uniformi usu eorundem Fratrum consensu Utriusque Provinciae Germaniae et Bohemiae Impressum.* Oeniponti 1718.
- Constitutiones Religionis S. Pauli primi eremitaе.* Viennae 1646.
- Das Buch der Schmerzen Mariae, der bis in Tod betrübten Mutter Jesu, durch die unter dem von Ihro selbst aus dem Himmel beigebrachten Trauerkleid, dem schwarzen Scapulier aufgerichtete schmerzhaftige Gesellschaft und Erzbruderschaft der Sieben Schmerzen, samt dessen Gnadenwirkungen der Welt verkündiget. Zusammengetragen und in Druck gegeben von einem Mitglied des würdigen Ordens der Diener Mariae.* Crems 1746.
- ECKERT, Cyril M.: *Schola novellorum religiosorum seu succinta instructio novitiorum Ordinis Servorum B.M.V.* Pragae 1764.
- ČERVENKA Z VĚŽNOVA, Václav Vojtěch: *Annales et Acta Pietatis Augustissimae ac Serenissimae domus Habspurgo-Austriacae. In quibus ortus et progressus Habsburgicae Gentis, Imperialis Dignitas, Reges, Duces et Archiduces ....* Pars I. Vetero-Pragae 1695.
- DUBRAVIUS, Antonín Ferdinand: *Sol Peregrinus, servos Mariae, ut stellas, splendore exornans. To jest Svatý Peregrin, jenž Služebníky Marie, jako slunce hvězdy, krasí: Při Osmdenní slavnosti jeho kanonizací v domě lauretánském kláštera jaroměřického*

- Služebníkův Marie, dne 20. měsíce července skrze kázání představený od Velebného dvoji Ctihodného, a vysoce učeneho Pana Antonína Ferdinanda Dubraviusa AA. LL. & Phil: Mag: Pisma Svatého Bakaláře, Protonotariusu Apoštolského, Děkana, nynějšího duchovního správce fary jaroměřické. Znojmo [1727].*
- DUBRAVIUS, Antonín Ferdinand: *Sol Peregrinus, servos Mariae, ut stellas, splendore exornans. Das ist der heilige Servit Peregrinus. Ein Wanderer des Sonnenlicht so die Diener der Allerseligsten Jungfrauen wie Sternl einbeziehret. Bei achttägiger Feierlichkeit seiner Heiligsprechung in den lauretanischen Haus des jaromeritzer Klosters der wohlehrwürdigen Dienern Mariae den 20. Tag des Monats Julii Redweiss vorgestellt durch den Wohlehrwürdigen in Gott andächtigen und hochgelehrten Herrn Antonium Ferdinandum Dubrawius, AA. LL. Et Phil: Mag: der heil. Schrift Baccalaureum, Apostolischen Protonotarium, Dechänten und jetziger Zeit wurklich (sic) vorgesetzten Seelsorgeren der Pfarr in Jaromeritz. Znaim 1727.*
- FIEGER, Angelus M.: *Bottschaft des betrübten Teutschlands und eines jeden betrübten Herzens an die Trösterinn aller Betrübten. München 1649.*
- FIEGER, Angelus M.: *Gesandtschafft des betrangten Teutschlands zur Trösterin der Betrübten. Das ist: Vertrauliche Unterredung mit Maria in allen Nöthen ... von Neuem übersehen eingerichtet von P. Guilielmo M. Löhner. Cölln 1739.*
- FIEGER, Angelus M.: *Gesandtschafft des bedrangten Teutschlands zur Trösterin der Betrübten. Das ist: Vertrauliche Unterredung mit Maria in allen Nöthen ... Anjetzo auf Anhalten frommer Seelen von Neuem übersehen, füglich eingerichtet, und zum abermahligen Druck in beyden Sprachen aussgefertiget von P. Guilielmo Maria Löhner ... Prag 1753.*
- FIEGER, Angelus M.: *Legatio Germaniae calamitatibus oppressae ad pacifici Regis magnam Matrem pro impetrando a Filio afflictis rebus levamento. Innsbruck 1647.*
- FIEGER, Angelus M.: *Legatio Germaniae calamitatibus oppressae ad pacifici Regis magnam Matrem pro impetrando a Filio afflictis rebus levamento. Munich 1648.*
- FIEGER, Angelus M.: *Legatio afflictiae Germaniae ad Consolatricem Afflictorum seu Soliloquia cum Maria in omnibus necessitatibus. Ante centum ferme annos publicae luci data a P. Angelo Fieger Ordinis Servorum B. M. V...., nunc ad instantiam piarum animarum recognita et in commodiorem ordinem redacta ... a R. P. Gulielmo M. Löhner. Coloniae 1740.*
- GARBI, Aloisio M.: *Annalium Sacri Ordinis Fratrum Servorum B. Mariae Virginis a sua Institutionis exordio, t. II. Lucae 1721.*
- GIANI, Arcangelo M.: *Della historia del b. Filippo Benizii nobile fiorentino dell' Ordine de' Servi di Maria. Firenze 1604.*
- GIANI, Archangelo M.: *Syodus Florentinum sive S. Philippus Benitius ortus Florentia ordinis Servorum B. Mariae Virginis quintus generalis propagator illustris. Viennae 1671.*
- HÁJEK z Libočan, Václav: *Annales Bohemorum e bohemia editione latine redditi et quibusdam notis illustrati a P. Victorino a S. Cruce e Scholis piis nunc plurimis animadversionibus historico-chronologico-criticis, nec non diplomatibus, re genealogica, numaria, variique generis antiqui aeri incisus monumentis aucti a P. GELASIO A S. CATHARINA ejusdem Instituti sacerdote, sv. 2. Pragae 1763.*
- HAMMERCHMIED, Jan Florián: *Prodromus gloriae Pragenae. Vetero-Pragae 1723.*
- HÜBER, Romualdus M.: *Anathema Mariano-theologicum inter publica Patriae suspiria Augustissimae Servorum suorum Dominae ac Fundatrici Mariae, in Provincia Germaniae FF. Ordinis Servorum Ejusdem Virginis Deiparae Thaumaturgae in Devotissimum Servitutis, et Gratitudinis Monumentum appensum ... .Vetero-Pragae [1708].*
- Krátký vejtah života svatého otce Peregrina Latiosa, řádu Služebníkův Rodičky Boží. Který přes tři sta osmdesáté dvě léta až posavad zázraky se stkví: a od Svátosti Papěžské (sic.)*

- Benedikta toho jména XIII. léta minulého 1726 dne 27. prasince (sic.) do počtu svatých vložen byl.* [Praha] 1727.
- Kurtzverfasster Glorwürdiger Lebenswandel des heiligen Vatters Peregrini Latiosi aus dem Orden der Diener Unser Lieben Frauen Welcher durch Drey Hundert zwey und achtzig Jahr mit vielen Wunderwercken leuchtet ...* . Prag 1727.
- KRUGER, Jiří: *Sacrae memoriae Regni Bohemiae et pertinentiarum Moraviae et Silesiae* Köln 1670.
- Kurtzer Bericht von der achttägigen Solemnität wie solche in verschidenen im Tyrol und Cärnten gelegenen Ordens Conventeren (sic) mit möglichster Geflossenheit gehalten worden.* [Innsbruck 1727].
- LÖHRER, Wilhelm M.: *Fundamentalis instructio de origine, fine, obligationibus, regulis, gratiis, indulgentiis, devotionibus Dolorosae Societatis Marianae.* Litomeritii 1732.
- LÖHRER, Wilhelm M.: *Gründliche Unterrichtung von dem Ursprung, Ziel und End, Schuldigkeiten, Reglen, Gnaden, Ablassen, und Andachtübungen der Mitleydenden Gesellschaft Mariæ.* Leitmeritz 1732.
- LÖHRER, Wilhelm M.: *Parva apertura Cordis Jesu seu Instructio pro Societate Cordis Jesu,* Pragae 1739.
- MARKEL, Amideus M.: *Speculum virtutis et scientiae seu viri illustres Ordinis Servorum B. M. V. Norimbergae et Viennae* 1748.
- MÜLLER, Angelik M.: *Peregrinus in Jerusalem, Fremdling zu Jerusalem, Ausführliche Reissbeschreibungen, worinnen P. Angelicus M. Myller, Ordens der Diener Unser Lieben Frauen, Böhmischer Provinz, SS. Theologiae Lector, Definitor Actualis, et in Speciali Religionis Negotio p. t. Commissarius Generalis. Seine fünff mit Gottes Geleit in Europa, Asia und Africa glücklich zurück gelegte Haupt-reisen, t. I.-V.* Prag 1729-1732.
- MÜLLER, Angelik M.: *Secunda post naufragium Tabula Speculative per Theoremata Theologica de Poenitentia Historico-Dogmatice terminata, Practice per conversionem et enucleatam admirabilis Poenitentiae Vitam S. Mariae Magdalenae in horribili Antro Provinciae Galliarum, a Sainte Baume dicto, triginta tribus Annis delitescens Poenitentiarum, Specialis Massiliensium Patronae, Universalis Peccatorum Advocatae orbi naufrago porrecta, ac Thesibus ex Universa Theologia Scholastica.* Pragae 1717.
- O'DALE, Cherubin M.: *Historia vitae ac rerum gestarum beati P. Philippi Benitii, patritii Florentini ordinis Servorum B. M. V. quinti generalis.* Oeniponti 1643.
- O'DALE, Cherubin M.: *Historia vitae ac rerum gestarum beati P. Philippi Benitii, patritii Florentini ordinis Servorum B. M. V. quinti generalis.* Oeniponti 1644.
- O'DALE, Cherubin M.: *Historia von dem Leben, Tugenden, Heiligkeit, denck- und wunderwürdigen Thaten dess H. Vatters Philippi Benitii Serviten Ordens oder Unser Lieben Frauen Diener eines Apostolischen Manns gewessten keyserlichen Beichtvatters und Hofpredigers.* Innsbruck 1671.
- O'DALE, Cherubin M.: *Vita et gesta Reverendissimae ac Serenissimae Annae Iulianae Archiducissae Austriae Mantuae et Montis Ferrati Ducissae, Tyrolis olim Dominae, Ordinis Servorum Beatissimae Mariae Virginis in Germania Reparatricis, trium Coenobiorum Fundatricis; e quibus unum et ipsa ingrediens in eoque sancte vivens, pari morte finit, cujus corpus ibidem incorruptum asservatur: Praemittitur succincta narratio de primo Ordinis Servorum in Germaniam Ingressu, ejusdem propagatione, Haereticorum persecutione, et Excidio.* Oeniponti 1672.
- Panegyrica Exhibitio Vitae SS. Patris et Seraphici Patriarchae Philippi Benitii Ordinis Servorum B. Mariae V. Das ist eine lobdeutende Vorbildung des Lebens des heiligsten Vatters und seraphisches Patriarchen Philippi Benitii des Ordens der Diener der seligsten Jungfrauen Mariae dargestellt durch einem der glorwürdigsten schmerzhafter Mutter*

- Jesu, des h. Vatters Philippi, derer Kinder und Dieneren geringst und ergebenster Diener.*
[s.l. 1670]
- PRALITZER, Joseph: *Structura mystica, das ist: Alt und Neuer Ehr- und Geheimnussreicher Kirchenbau. Mit kostbarsten Edlgesteinen aussgezieret; auf sieben Grund- und Tugensaulen von der glorwürdigsten Himmelskönigin Maria aufgeführt. Als der Grundstein zur Erweiterung des alten Gotteshaus S. Michael bey denen wohlehrwürdigen PP. Serviten in der königlichen Alten Hauptstadt Prag den siebenden Sonntag nach Pfingsten im Jahr 1753. Mit gewöhnlichen feyerlichen Kirchengenprang geweyhet und gelegt worden.* Prag 1753.
- Regula Beati Patris Augustini et Constitutiones Fratrum Servorum.* Bononiae 1643
- Regula primitiva et constitutiones Patrum discalceatorum Ordinis Sanctissimae Trinitatis Redemptionis Captivorum Congregationis Hispaniae.* Romae 1738.
- Reverendi Patris ALBERTI CHANOVSKY e Societate Iesu Vestigium Bohemiae piae, seu res quaedam memoratu dignae, quae in Bohemia, praesertim in districtu prachensi et pilsnensi, vel ab hominibus sunt piae erga Deum gestae, vel a Deo hominibus singulari favore, aut etiam in poenam acciderunt. Notis illustratae et auctae a P. Ioanne TANNER eiusdem Societatis sacerdote.* Pragae 1659.
- SCHÖNLEBEN, Johann Ludwig: *Annus Sanctus Habspurgo-Austriacus; sive Quingenti Sancti, Beati, et Venerabiles, utriusque sexus, Augustissimae Domui Habspurgo-Austriacae sanguinis et cognationis nexu illigati Per singulos totius anni menses et dies distributi ....* Salisburgi 1696.
- STAAB, Prokop M.: *Studium virtutis et corrigendae mentis Per quatuor Causarum genera dilaudatum seu Philosophiae dignitas, necessitas, utilitas Brevi compendio deducta et Vitae Civili substituta ....* Pragae [1722].
- STAUBER, Hieronimus M.: *Kurtzer Begriff von dem Ursprung und Wiedereinführung in Theutschland des heiligen Ordens der Diener Mariae, und dero unter solchem Habit Schertzhafter Bruderschaft mit Treu Regeln und Indulgentzen.* Kölln am Rhein 1639.
- STAUBER, Hieronimus M.: *Kurtzer Begriff von dem Ursprung und Widereinführung in Theutschland des heiligen Ordens der Diener Mariae, und dero unter solchem Habit Schertzhafter Bruderschaft mit Treu Regeln und Indulgentzen.* Wien 1641.
- Statuta provincialia Almae provinciae Bohemiae S. Wenceslai D. et M. Ordinis Minorum S. Patris Francisci Reform.* Neopragae 1686.
- REBMANN, Alberich: *Der zu Vermehrung Christi Lehr, Mariae Ehr: von Christo berufene, von Maria gerufene, von beyden benandte und gesandte Marianische Apostl S. Philippus Benitius, des heiligen Ordens der Diener Mariae V. General, und grosser Fortpflantzer, ein in Heiligkeit des Lebens, Tugenden und gewürckten unzählbaren Miraculn grosser Wundersmann gewester kaiserlicher Beichtvater und Hofprediger Rudolphi, des ersten römischen Kaisers aus den Ertzhertzoglichen Haus von Oesterreich.* Prag 1728.
- Regel des heiligen Augustini und Satzungen Ordens der Diener Unser Lieben Frauen in Teutschland für die zu denen clösterlichen Diensten und Handarbeiten absonderlich angenommene Geistliche, so in gemein Layenbrüder genennet werden.* Prag [1727].
- Regula S. Augustini episcopi et Constitutiones Fratrum Servorum Beatae Mariae Virginis specialem vivendi modum in Germania profitentium.* Romae 1727.
- Regulae tum Patris Magistri novitiorum, tum ipsorum novitiorum Ordinis Servorum Beatisimae Mariae Virginis, pro Germaniae Provinciam, approbatae primitius in Capitulo Provinciali, postea etiam Romae in generali.* Oeniponti 1670.
- RICASOLI, Pandolpho: *Vita del b. Filippo Benizi nobile fiorentino dell'Ordine de'Servi di Maria Vergine.* Fiorenza 1626.

- ROMER, Augustin M.: *Servitus Mariana auspiciis Austriacis in Germaniae, Hungariae et Bohemiae Regnis reparata seu historia Ordinis Servorum Beatae Mariae Virginis medium saeculum a sui Reductione continens*. Viennae 1667.
- Saeculum quartum Ecclesiae et Conventūs Divae Virginis Annuntiatae Ordinis Servorum Beatae Mariae Virginis Neo-Pragae a gloriosissimo Carolo IV. Anno 1360 fundati et recurrente anniversaria solenni die Annuntiationis ejusdem Sanctissimae Virginis currente anno 1760 celebratum. Quinque Iconibus, quibus origo, nec non alia honorifica dictae Ecclesiae et Conventūs exhibentur illustratum*. [Vetero-Pragae 1760].
- Sources for the History and Spirituality of the Servants of St. Mary I. (from 1245 to 1348)*. Vicenza 2000.
- STAAB, Prokop M.: *Societatis marianae regia seu Sacratior Aedes Thaumaturga Icone Reginae Servorum suorum illustris a Munificentissima manu Illustrissimi, et Reverendissimi Domini Domini Tobiae Joannis Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopi Regino-Hradecensis, Sacrae Metropolitanae Ecclesiae Pragensis ad s. Vitum Canonici, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Consilarii erecta et Ordini Servorum ejusdem Virginis tradita*. Pragae [1706].
- TUČEK, Řehoř: *Požehnání z rosy nebeské a z tučnosti zemské aneb Chválořečné kázání o Bohu, a svatých jeho*. Hradec Králové 1768.
- Vojtěch od sv. Tobiáše, *Pokorná služebnice podle své veliké paní Matky Páně ve všem se spravující: Svatá Juliána Falconeria Služebnic třetího řádu Rodičky Boží Zakladatelkyně: živá perlova a zlatá velebné svátosti oltární MONSTRANci, velikonočního beránka vítězujícího TABERNACULUM nový sionský stánek krásozázračná chrámovní nádoba na způsob novozákonní mariánské archy Páně v Domě Moudrosti způsobená. Nedávno v Římě od Klimenta XII. Mezi klenoty svatyní svatých přičtená; a nyní v Praze u velebných páterův Služebníkův Rodičky Boží v chrámě svatého Michala na oltář k veřejnému uctění vystavená a nábožnou chválořečí pozdravená od P. Vojtěcha od s. Tobiáše, řádu karmelit. u sv. Havla v St. Městě pražském svátečního kazatele*. Praha 1738.
- WEINHARDT, Raphael M.: *Marianischer Lust- und Blumen-Garten von Maria der Grossmächtigsten himmels Königin errichtet und fortgepflanzt d. i. Kurze Lob und Lebens Verfassung der lieben heiligen, seeligen und frommen Dienern und Dienerinnen Gottes, welche in H. Orden der Diener unser lieben Frauen mit vollkommenem Wandel der Tugend und heiligkeit geleuchtet haben*. Wien 1753.
- Wunderthätige Zweymahl gecrönte Gedult des heiligen Peregrini Latiosi, Ordens der Diener Unser Lieben Frauen Beichtigers. So in verwichenen Jahr 1726 den 26 Christmonaths am Fest des heiligen Joannis Evangelistae von Ihro Glückseeligst regierenden Päbstlichen Heiligkeit Benedicto XIII. durch glorwürdige Heiligsprechung in die Zahl der Heiligen erhoben. Nun aber den ... Augustmonaths dieses jertzlauffenden Jahrs 1727 in öffentlicher Procession, welche von der berühmten Kirchen S. Salvatoris des academischen Collegii Soc. Jesu in das löbliche Gotteshaus S. Michaelis in der königlichen Altstadt Prag hochfeyerlich geführet worden auff anmüthigen Schau- und Tragbühnen zur Trostreicher Andacht und Nachfolgung vorgestellt*. Prag 1727.
- Zehentägige geistliche Einöde mit zusammen stimmenden und zu eines jeden Überhebung weitläufig aussgeführten Betrachtungen, Lesungen und Durchsuchungen seiner selbst. Erstlich vor alle so wol geist- als weltliche in italienischer Sprach beschrieben und schon zum siebenten mal gedrucket; nun aber absonderlich vor die Ordensgeistliche beydes Geschlechts eingerichtet und zum ersten mal bevor zwar in lateinischen anjetzo auch in Teutscher Sprach an Tag gegeben durch einen Priester aus dem Closter des Ordens der Diener Unser Lieben Frauen auff dem h. Creutzberg bey Bonn*. Prag 1720.
- ZINCK, Gregor M.: *Eine wahrhaft treue Nachfolgerin Jesu Christi des Armen, des Verachten, und des gekreuzigten. Entworfen in der christlichen Lebensart der in Gott*

ruhenden ... Frauen Annae Catharinae Gräfin von Sweerts und Sporck, ...Bei geschehener hochfeierlichen Jahrsgedächtniss... Prag [1755].

ZINCK, Gregor M.: *Offenbahr und geheimer Spiegel einer wahrhaft christlichen Ehefrau. Das ist kurz verfasste Lebensbeschreibung und Gedächtnuss der in Gott ruhenden hoch- und wohlgebohrnen Frauen Frauen Annae Catharinae Gräfin von Sweerts und Sporck... . Prag 1757.*

ZINCK, Gregor M.: *Ein Wahrhaft-Wesentlich Vollkommener Büsser, auf dem dreifachen Buss- und Tugeweg ... Herrn Francisci Caroli Rudolphi ... Reichsgrafen von Sweerts und Sporck. Prag [1757].*

ZINCK, Gregor M.: *Paulus nicht mehr Saulus, oder bei jetzigen Weltlauf wunderseltsamer Buss- und Tugendspiegel fürgestellt in der christlich und bussfertigen Lebensart des in Gott ruhenden ... Herrn Francisci Caroli Rudolphi Reichsgraffen von Sweerts und Sporck .... Prag [1759].*

Editované prameny:

- CHAUCER, Geoffrey: *The Canterbury Tales*. Harmondsworth 1988.
- Monumenta Ordinis Servorum Sanctae Mariae*, t. XIII. Edd. Peregrin SOULIER – Guilielmo VANGELISTI, Bruxelles 1911.
- Monumenta Ordinis Servorum Sanctae Mariae*, t. XVIII. Edd. Peregrin SOULIER – Lotharingo RAFFAELI, Bruxelles 1918.
- Monumenta Ordinis Servorum Sanctae Mariae*, t. XX. Ed. Raphael M. TAUCCI, Florentiae 1926.

Literatura:

- ADAM, Adolf: *Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe*. Praha 1998.
- ANGYAL, Andreas: *Fürst Paul Esterházy (1635–1713)*. Südostdeutsche Forschungen 4, 1939, s. 339–370.
- ANDERSON, Benedict: *Die Erfindung der Nation. Zur Karriere eines erfolgreichen Konzepts*, Frankfurt am Main 2005.
- ANDERSON, Benedict: *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*, Praha 2008.
- ASCHERL, Brigitte – FINGERNAGEL-GRÜLL, Marta – STEINER, Ulrike (edd.): *Die Sakralen Kunstdenkmäler der Stadt Innsbruck II*. (=Österreichische Kunsttopographie LII). Wien 1995.
- AST, Hiltraud – AST, Wilhelm: *Dreihundert Jahre Gnadenstätte Mariahilfberg. Werden und Wachsen des Wallfahrtsortes*. Wiener Neustadt 1968.
- AURENHAMMER, Hans: *Die Mariengnadenbilder Wiens und Niederösterreichs in der Barockzeit. Der Wandel ihrer Ikonographie und ihrer Verehrung*. Wien 1956.
- BEALES, Derek: *Prosperity and Plunder. European Catholic Monasteries in the Age of Revolution, 1650–1815*. Cambridge 2003.
- BEDONT, Emilio M.: *I laici dei Servi e la Confraternita dei Sette Dolori*. In: *I Servi di Maria nel Seicento*. Monte Senario 1985, s. 145–169.
- BEDONT, Emilio M. – FELICETTI Chiara – VOLCAN Domenico: *Valentino Rovisi (1715–1783) tra Val di Fassa e Santuario di Pietralba*. Pietralba 2001.
- BERNOS, Marcel: *Recherches sur l'Ordre des Servites en Provence (1483–1720)*. Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria 25, 1975, s. 5–336.
- BESUTTI, Giuseppe M.: *Pieta' e dottrina mariana nell'Ordine dei Servi di Maria nei Secoli XV. e XVI*. Roma 1984.
- BÍLEK, Tomáš V.: *Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*. Praha 1893.
- BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina: *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha 2006.
- BORNTRAGER, Conrad M.: *The State of the Servite Order in Italy, 1650*. Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria 18, 1968, s. 140–231.
- BOSSY, John: *The Mass as a Social Institution 1200–1700*. Past and Present 100, 1983, s. 29–61.
- BOURDIEU, Pierre: *Das religiöse Feld. Texte zur Ökonomie des Heilsgeschehens*. (=Klassische und zeitgenössische Texte der französischsprachigen Humanwissenschaften 11). Konstanz 2000.

- BRANCHESI, Pacifico M.: *Bibliografia dell'Ordine dei Servi. Edizioni del secolo XVII (1601–1700)*. Bologna 1973.
- BRANCHESI, Pacifico M. – MONTAGNA, Davide M.: *Immagini del santorale dei Servi tra Sei e Settecento. 1. La grafica austriaca*. Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria 34, 1984, s. 207–208.
- BROUCEK, PETER: *Biographie des Louis Radouit de Souches*. In: J. Skutil (ed.), *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*. Praha – Brno 1995, s. 62–69.
- BUBEN, Milan: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, sv. III. – 2. Praha 2007.
- BUKAČOVÁ, Irena: *Památky Rabštejna nad Střelou ve světle písemných pramenů*. In: Jiří Fák (ed.), *Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn*, Sborník příspěvků ze semináře konaného v Manětíně 15.–17. května 1996. Mariánská Týnice 1997, s. 82–92.
- BUKOVSKÝ, Jan: *Loretánské kaple v Čechách a na Moravě*. Praha 2000.
- BURKE, Peter: *Eyewitnessing. The Uses of Images as Historical Evidence*. Ithaca 2001.
- BURKE, Peter: *Jak se stát světcem protireformace*. In: týž, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci*. Praha 2007, s. 78–99.
- BURKE, Peter: *Seběprezentace v renesančním portrétu – obraz jako jeviště*. In: týž, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci*. Praha 2007, s. 224–244.
- BURKE, Peter: *The Fabrication of Louis XIV*. New Haven – London 1992.
- BURKE, Peter: *What is Cultural History?* Cambridge 2004.
- BŮŽEK, Václav: *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*. České Budějovice 2006.
- CASALE, Vittorio: *La Canonizzazione di S. Filippo Benizi e l'opera di Baldi, Berettoni, Garzi, Rioli, Maratti*. In: *Antologia di belle Arti*, 9–12, 1979, s. 113–131.
- CARAFFA, Filippo a kol.: *Enciclopedia dei Santi. Bibliotheca sanctorum*, Vol. V. Roma 1999.
- CATALANO, Alessandro: *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*. Praha 2008.
- CORETH, Anna: *Pietas Austriaca. Österreichische Frömmigkeit im Barock*. Wien 1982.
- ČÁŇOVÁ, Eliška: *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620–1671)*, Sborník archivních prací 35, 1985, s. 486–560.
- ČAPSKÁ, Veronika: *Generální Archiv řádu servitů v Římě*. Archivní časopis 56, 2006, 4, s. 292–296.
- ČAPSKÁ, Veronika: *Konkurrenz der Frömmigkeitsmodelle und ordensinterne Innovation. Serviten nördlich den Alpen im 17. bis 18. Jahrhundert*, Bohemia 48, 2008, č. 1, s. 116–129.
- ČAPSKÁ, Veronika: *Narativní obrazové cykly zaalpských servitů a otázka sebepojímání řádu*, in: Ivana Čornejová – Hedvika Kuchařová – Kateřina Valentová (edd.), *Locus pietatis et vitae*. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.–15. září 2007. Praha 2008, s. 415–433.
- ČAPSKÁ, Veronika: *Pod ochranou Panny Marie Bolestné. Servité v českých zemích do josefínských reforem (katalog výstavy instalované v konventu servitů v Nových Hradech)*. Nové Hradky 2005.
- ČAPSKÁ, Veronika: *Spiritualita servitů z genderové perspektivy. Příspěvek ke zkoumání podob barokního mariánského kultu na příkladu specifického řádového modelu*, in: Martin Nodl – Daniela Tinková (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*. Praha 2007, s. 71–93.

- ČAPSKÁ, Veronika: *Vytváření prostoru pro působení servitů v českých zemích v 17. a 18. století*. In: Ivana Čornejová (ed.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného na Vranově u Brna ve dnech 4. –5. 6. 2003*. Praha 2003, s. 152–169.
- ČERNÝ, Jiří: *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradska*. České Budějovice 2004.
- ČORNEJOVÁ, Ivana: *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*. Praha 2002.
- ČORNEJOVÁ, Ivana – FECHTNEROVÁ, Anna: *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*. Praha 1986.
- ČOUPEK, Jiří – ZEMEK, Metoděj – KOLÁČEK, Josef: *Knihy o Redutě*. Uherské Hradiště 2001.
- Das ehemalige Servitenkloster in Konoged (Böhmen). Gruft in der Konogeder Kirche. Ihre Eröffnung*. Monatsrosen, 38, 1908, č. 6, s. 198–204.
- DAVIS, Natalie Zemon: *Die Schenkende Gesellschaft. Zur Kultur der französischen Renaissance*. München 2002.
- DE FIORES, Stefano – MEO, Salvatore (edd.): *Nuovo Dizionario di Mariologia*. Milano 1988.
- DLABACZ, Johann Gottfried: *Allgemeines historisches Künstlerlexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*, B. I. – II. Prag 1815.
- DRESSEL, Gert: *Historische Anthropologie. Eine Einführung*. Wien – Köln – Weimar 1996.
- DRESSLER, Susanne: *Die Barocke Wallfahrt in Niederösterreich unter besonderer Berücksichtigung Maria Langeeggs im 17. Jahrhundert* (Diplomarbeit an der Geistes- und Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien). Wien 1985.
- van DÜLMEN, Richard: *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*. Praha 2002.
- DUCREAU, Marie-Elizabeth: *Několik úvah o barokní zbožnosti a o rekatolizaci Čech*. Folia Historica Bohemica 22, 2006, s. 143–177.
- DURKHEIM, Émile: *Elementární formy náboženského života*. Praha 2002.
- EBEL, Martin – ANDERLE, Jan: *Klášteří kostel Sedmibolestné Panny Marie v Rabštejně*. In: Jiří FÁK (ed.), *Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn, Sborník příspěvků ze semináře konaného v Manětíně 15.–17. května 1996*. Mariánská Týnice 1997, s. 103–109.
- EICHLER, Karel: *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*, Sv. II. Brno 1888.
- ELBEL, Martin: *Bohemia Franciscana. Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století*. Olomouc 2001.
- EVANS, Robert J. W.: *Rudolf II. a jeho svět*. Praha 1997.
- EVANS, Robert J. W.: *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*. Praha 2003.
- FELMAYER, Johanna: *Das Kloster der Servitinnen beim Münchner Herzogspital. Eine Ansicht aus der Barockzeit*. Beiträge zur Altbayerischen Kirchengeschichte 40, 1991, s. 139–150.
- FOLTÝN, Dušan a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005.
- FOLTÝN, Dušan: *Chorušice, Choroušky, Zahájí. Kapitoly z dějin a místopisu*. Chorušice 2006.
- FOSTER, Luke M.: *Servite Reform Movements*. Chicago 1984.
- FOSTER, Luke M.: *The Constitutions of the Germanic Observance*. Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria 19, 1969, s. 115–130.
- FOSTER, Luke M.: *Theology and Theologians in the Servite Germanic Observance (1636–1783)*. Roma 1978.
- FRYE, Northrop: *Anatomie kritiky. Čtyři eseje*. Brno 2003.
- FRYE, Northrop: *The Secular Scripture. A Study of the Structure of Romance*. Cambridge (Mass.) – London 1976.

- GARMS, Jörg: *Materialien zur Kunsttätigkeit der gegenreformatorischen Orden in Österreich und in anderen Ländern der habsburgischen Monarchie bis 1800: II. Das Archiv des Servitenordens*. Römische historische Mitteilungen 37, 1995, s. 145–161.
- GASKELL, Ivan: *History of Images*. In: Peter Burke (ed.), *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge 1991, s. 168–192.
- Gebetserhörungen unter Anrufung der 7hl. Väter, Stifter des Servitenordens III*. Monatrosen, 39, 1909, č. 10, s. 357–360.
- GEERTZ, Clifford: *Interpretace kultur. Vybrané eseje*. Praha 2000.
- GOFFMAN, Erving: *Všichni hrajeme divadlo. Sebe prezentace v každodenním životě*. Praha 1999.
- GRUNERT, Josef: *Das Serviten-Kloster Konoged*. Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 7, 1884, s. 273–277.
- HÁJKOVÁ, Ludmila: *Stavební činnost Anselma Luraga na Českolipsku*. (Nepublikovaná seminární práce vypracovaná v roce 1996 v semináři vedeném prof. M. Tognerem na FF UP v Olomouci, uložena v archivu autorky).
- HANZAL, Josef: *J. F. Beckovský a jeho dílo*. In: Zuzana Pokorná – Martin Svatoš (edd.), *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách*. Praha 1992, s. 99–102.
- HANZAL, Josef: *Pobělohorská rekatolizace v jižních Čechách*. Jihočeský sborník historický 48, 1979, 3, s. 181–189.
- HAMANNOVÁ, Brigitte: *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*. Praha 2001.
- HAUBELT, Josef: *České osvěcenství*. Praha 1986.
- HÄUSLER, Wolfgang: *Geschichte des Servitenklosters Schönbüchel* (Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Philosophischen Fakultät der Universität Wien). Wien 1969.
- HÄUSLER, Wolfgang (ed.): *Geschichte von Böheimkirchen. Ein Heimatbuch zur Jahrtausendfeier 985–1985*. Böheimkirchen 1985.
- HÄUSLER, Wolfgang: *Konvertitenstiftung und „Volksfrömmigkeit“ – Aspekte der Wallfahrtskultur des Servitenklosters Schönbüchel*. In: Thomas Aigner (ed.), *Aspekte der Religiosität in der frühen Neuzeit*. St. Pölten 2003, s. 126–154.
- HERMAN, David – JAHN, Manfred – RYAN, Marie-Laure (edd.), *Routledge encyclopedia of narrative theory*. London – New York 2005.
- HOJDA, Zdeněk: *Historická ikonografie – pomocná věda historická?* AUC–Phil. et Hist. 1996 (Z pomocných věd historických XIII), s. 145–154.
- HOJDA, Zdeněk: *Karlův most jako barokní znaková galerie. Donátoři plastik Karlova mostu a jejich stopy v heraldických památkách*. In: Zdeněk Hojda – Jiří Pešek – Blanka Zilynská (edd.) *Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*. Praha 1992, s. 247–261.
- HORNER, Alfred: *Rudolf von Habsburg in Sagen und Anekdoten* (Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Philosophischen Fakultät der Universität Wien). Wien 1909.
- HORYNA, Mojmir: *Jan Blažej Santini – Aichel*. Praha 1998.
- HROCH, Miroslav (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Praha 2003.
- HUNT, Lynn: *Francouzská revoluce. Politika, kultura, třída*. Brno 2007.
- HURT, Rudolf – NĚMEČEK, Bohumil: *Veselí nad Moravou. Dějiny města*. Brno 1973.
- CHARBONEAU, Damian M.: *The Servites of Barcelona*. Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria 30, 1980, s. 5–87.
- JANÁČEK, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha 1997.
- JIRÁNEK – Jiří KUBEŠ (edd.), *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*. Pardubice 2005, s. 37–77.

- KADLEC, Jaroslav: *Jan Florián Hammerschmidt*. Časopis Společnosti přátel starožitností českých 61, 1953, s. 94–104.
- KALISTA, Zdeněk: *Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko*. Brno 1970.
- KALISTA, Zdeněk: *České baroko*. Praha 1941.
- KAMENICKÁ, Eva: *Poznámky k historii a stavebnímu vývoji hradu a městečka Rabštejna*. In: Jiří FÁK (ed.), *Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn*. Sborník příspěvků ze semináře konaného v Manětíně 15.–17. května 1996. Mariánská Týnice 1997, s. 97–102.
- KEMP, Friedhelm: *Das himmlische Frauenzimmer*. In: August Buck und Koll. (edd.), *Europäische Hofkultur in 16. und 17. Jahrhundert*, s. 511–518.
- KIRSCHBAUM, Engelbert – BRAUNFELS, Wolfgang (edd.): *Lexikon der christlichen Ikonographie*, sv. 1–8. Freiburg in Breisgau 1968–1976.
- KNOZ, Tomáš: *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Brno 2006.
- KOPECKÝ, Milan: *Bratři Tannerové*. *Studia Comeniana et historica* 23, 1993, č. 50, s. 72–82.
- KOPECKÝ, Milan: *K české barokní homiletice*, in: TÝŽ (ed.), *O barokní kultuře*, Brno 1968, s. 61–74.
- KOŠNÁŘ, Julius: *Poutnická místa a památné svatyně v Čechách*. Praha 1903.
- KRAUSCHER, Michaela: *Nikolas und Paul Esterházy als Bauherren und Kunstmäzene* (Diplomarbeit an der Geistes- und Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien). Wien 2002.
- KRÜCKEL, Herbert: *Die Theresianisch-josephinische Klosterregulierung und die Pfarreinrichtung im st. Pöltner Diözesangebiet*. In: Thomas Aigner – Ralph Andraschek-Holzer (edd.), *Abgekommene Stifte und Klöster in Niederösterreich*. St. Pölten 2003, s. 67–130.
- LÁSZLÓ, Stefan: *Loretto in Burgenland. Beiträge zur Geschichte des Wallfahrtsortes und des Servitenkonventes*. Traunsdorf a. d. W. 1936.
- LANDWEHR, Achim: *Geschichte des Sagbaren. Einführung in die historische Diskursanalyse*. Tübingen 2001.
- LAVICKA, Claudia Ulrike: *Geschichte der P. P. Serviten in der Rossau in Wien bis zur Mitte des 19. Jahrhundert* (Dissertationsarbeit an der Philosophische Fakultät der Universität Wien). Wien 1971.
- LEA, Henry Charles: *Molinos and the Italian Mystics*. *The American Historical Review* 11, 1906, 2, s. 243–262.
- LECHNER, Karl: *Kirche und Kloster der Serviten in der Rossau in Geschichte und Kunst*. Wien 1970.
- LÍBAL, Dobroslav: *Kostel Panny Marie Na Trávníčku v Praze*. Praha 1948.
- LINDA, Jaromír – STICH, Alexandr – FIDLEROVÁ, Alena a kol.: *Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách I*. Praha 2003.
- LINDE, Charlotte: *The Acquisition of a Speaker by a Story: How History Becomes Memory and Identity*. *Ethos* (special issue on History and Subjectivity) 28, 2000, 4, s. 608–632.
- LINDE, Charlotte: *Institutional Narrative*. In: David Herman – Manfred Jahn – Marie-Laure Ryan (edd.), *Routledge encyclopedia of narrative theory*. London – New York 2005, s. 243–246.
- LORENC, Vilém: *Nové Město pražské*. Praha 1973.
- LORENC, Vilém: *Pražský architekt František Ignác Prée* (disertační práce uložena v Knihovně Ústavu dějin umění AV ČR). Praha b. d.
- LORENZ, Hellmut (ed.): *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich IV. Barock*. München 1999.

- LÜDTKE, Alf: *Einleitung. Was ist und wer treibt Alltagsgeschichte?* In: týž (ed.), *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen.* Frankfurt – New York 1989, s. 9–47.
- MAŇAS, Vladimír: *Hudební aktivity náboženských korporací na Moravě v raném novověku* (disertační práce obhájená na FF MU v Brně). Brno 2008.
- MAŇAS, Vladimír: *Náboženská bratrstva na Moravě do josefínských reforem.* In: Tomáš MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500-1700).* Praha 2004.
- MAUSS, Marcel: *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech.* Praha 1999.
- von MENGHIN, Oswald: *Gründungsbilder von Wallfahrtsorten.* Wien 1914.
- MIKULEC, Jiří: *Barokní náboženská bratrstva v Čechách.* Praha 2000.
- MIKULEC, Jiří: *Rekatolizace šlechty v Čechách. Čí je země, toho je i náboženství.* Praha 2005.
- MIKULEC, Jiří: *Srdce jako patrocinium barokních bratrstev.* In: Kristina Kaiserová – Jiří Mikulec – Jaroslav Šebek (edd.), *Srdce Ježíšovo. Teologie – symbol – dějiny.* Sborník z konference konané na Vranově u Brna 30. ledna 2002. Praha 2005, s. 113–125.
- MIKULEC, Jiří: *Vestigium Bohemiae Piae Albrechta Chanovského – krajina zázraků z časů pobělohorské rekatolizace.* In: J. Pánek – M. Polívka – N. Rejchrtová (edd.), *Husitství – reformace – renesance.* Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, 2. sv. Praha 1994, s. 767–779.
- MIXOVÁ-NAŇKOVÁ, Věra: *Kostely v Rabštejně a Osově a skupina kostelních staveb Anselma Luraga.* Umění 5, 1957, s. 146–148.
- MOHL, Adolf: *Der Gnadenort Loreto in Ungarn.* Eisenstadt 1894.
- MONTAGNA, Davide M.: *Fra Arcangelo Giani. Annalista dei Servi.* Bibliografia dell'Ordine dei Servi (1552–1623). Bologna 1973, s. 471–472.
- MOONEY, Christopher A. M.: *Donagh O'Daly, O. S. M., 1600c–1664 – a Forgotten Irish Figure of the Counter-Reformation in Austria and Bohemia.* Studia Hibernica 19, 1979, s. 7–25.
- MOONEY, Christopher A. M.: *Identity, Community and a Paradigm for Baroque Spirituality in the Correspondence of the Early Servite Germanic Observance (1611–1625).* Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria 32, 1982, s. 132–133.
- MOONEY, Christopher A. M.: *The Servite Germanic Observance (1611–1668). Foundation, Expansion and Final Papal Approval. The Theology and Practice of the Religious Life.* Roma 1976.
- NOONAN, Thomas: *The Road to Jerusalem. Pilgrimage and Travel in the Age of Discovery.* Cloth 2007.
- O'MALLEY, John W.: *Trent and All That. Renaming Catholicism in the Early Modern Era.* Cambridge 2000.
- OPPEKER, Walpurga: *Das Servitenkloster Schönbüchel in Bildern: Ergänzungen zur Baugeschichte.* Das Waldviertel. Zeitschrift für Heimat- und Regionalkunde des Waldviertels und der Wachau 57, 2008, s. 241–255.
- OPPELTOVÁ, Jana: *Slavnosti a efemérní architektura.* In: Jiří Kroupa (ed.), *V zrcadle stínů. Morava v době baroka 1670–1790.* Rennes – Brno 2003, s. 145–159.
- OPPELTOVÁ, Jana: *Tempus scribendi. Narativní prameny vzniklé v prostředí premonstrátských kanonií v Čechách a na Moravě v 17. a 18. století* (disertační práce obhájená na FF MU v Brně). Brno 2005.
- ORTNER, Leo M.: *Loreto im Burgenland. Kurze Geschichte und Beschreibung des Gnadenortes.* Loreto 1926.
- Ottův slovník naučný* (reprint), sv. 1–27. Praha 1996–2002.
- PIELAS, Magdalena: *Matka Boska Bolesna,* Kraków 2000.

- DAL PINO, Franco A.: *Edizioni delle Costituzioni dei Servi dal secolo XIII al 1940*. Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria 19, 1969, s. 5–49.
- DAL PINO, Franco A.: *L'abito religioso e il suo significato presso i Servi e le Serve di Santa Maria (secoli XIII-XVI)*. Studi storici dell'Ordine dei Servi di Maria 49, 1999, s. 7–33.
- PLICHTA, Alois: *Jaroměřicko*. Dějiny Jaroměřic nad Rokytnou a okolí I–II. Třebíč 1994.
- PLICHTA, Alois (ed.): *O životě a umění. Listy z jaroměřické kroniky 1700–1752*. (=Vlastivědná knihovna moravská č. 18). Brno 1974.
- PLICHTA, Alois: *Questenberkové a Jaroměřice nad Rokytnou*. Umění 28, 1980, s. 151–167.
- PODVEŠKÝ, Jan: *Patronát, duchovní pastýři, farnost a farníci*. In: týž (ed.), *Jaroměřický památník*. Jaroměřice nad Rokytnou 1940, s. 147–171.
- PÖTSCHER, Augustin M.: *Geschichte des Servitenordens*. Wien 2001.
- Pragensis confirmationis cultus ab immemorabili tempore praestiti Servis Dei ... Ordinis Servorum Beatae Mariae Virginis ab haereticis in odium fidei combustis*, Romae 1900
- PREISS, Pavel: *Cor Iesu dulcissimum, miserere nobis. Několik poznámek k historii a ikonografii kultu Srdce Ježíšova*. In: Kristina Kaiserová – Jiří Mikulec – Jaroslav Šebek (edd.), *Srdce Ježíšovo. Teologie – symbol – dějiny*. Sborník z konference konané na Vranově u Brna 30. ledna 2002. Praha 2005, s. 171–183.
- PREISS, Pavel: *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 2003.
- PROBST, Franz: *Die Wallfahrt nach Stotzing im Spiegel des „Liber continens Miracula et Gratias quae mediante Divae Mariae Stotzingensis intercessione perpetrata sunt“* (=Burgenländische Forschungen, Heft 26). Eisenstadt 1954.
- RADIMSKÁ, Jitka – LENDEROVÁ, Milena: *Barokní čtenářky: Eleonora a Anna Kateřina Šporkovy, Marie Arnoštka Eggenbergová*. In: M. Lenderová a kol. (edd.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha 2002, s. 131–154.
- RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu pŮlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. Praha 2002.
- REJZEK, Antonín: *P. Bohuslav Balbín T. J.* Praha 1908
- RISS, Josef: *Jan Ctibor Kotva z Freyfeldu*. Časopis Musea království českého 54, 1880, s. 470–475.
- ROECK, Bernd: *Das historische Auge. Kunstwerke als Zeugen ihrer Zeit*, Göttingen 2004.
- ROYT, Jan: *Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. století*. Praha 1999.
- ROSCHINI, Gabriele: *Galleria Servitana. Oltre mille religiosi dell'Ordine dei Servi di Maria illustri per santità, scienze, lettere ed arti*. Roma 1976.
- ROUS, Pavel: *Jan František Beckovský (1658–1725)*. Havlíčkobrodsko 2, 1990, s. 4–11.
- RYAN, Marie-Laure: *Media and narrative*. In: David Herman – Manfred Jahn – Marie-Laure Ryan (edd.), *Routledge encyclopedia of narrative theory*. London – New York 2005, s. 288–292.
- SAMSOUR, Josef: *Prodej věcí movitých, zvláště klenotů ze zrušených klášterů za Josefa II. na Moravě*. Brno 1912.
- SANDBICHLER, Veronika: *Anna Caterina Gonzaga*. In: Alfred Auer und Koll. (edd.), *Philippine Welser & Anna Caterina Gonzaga – die Gemahlinnen Erzherzog Ferdinands II.* Innsbruck 1998, s. 41–46.
- SCARAFFIA, Lucetta: *Bemerkungen zur Geschichte der Mater Dolorosa, der Schmerzensmutter, vorzüglich in Süditalien*. L'Homme 1, 1990, 1, s. 59–71.
- SCHEFFCZYK, Leo – BÄUMER, Remigius (edd.): *Marienlexikon*. B. 1–6. St. Otilien 1988–1994.
- SCHULTEN, Walter: *Die Heilige Stiege auf dem Kreuzberg zu Bonn. Ein Beitrag zur Kunst- und Frömmigkeitsgeschichte der Barockzeit*. Düsseldorf 1964.

- SEDONÍK, Tomáš: *Příborští piaristé a kult svatých*, in: Ivana Čornejová (ed.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného na Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003*. Praha 2003, s. 88–95.
- SEHNAL, Jiří: *Musik bei den Serviten in Mähren*. In: Ingrid FUCHS (ed.), *Festschrift Otto Biba zum 60. Geburtstag*. Tutzing 2006, s. 761–772.
- SEMERÁDOVÁ, Pavla: *Hudba při liturgii servitů u sv. Michaela Archanděla v Praze v 18. století*, in: Ivana Čornejová – Hedvika Kuchařová – Kateřina Valentová (edd.), *Locus pietatis et vitae. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.–15. září 2007*. Praha 2008, s. 457–479.
- SHELDRAKE, Philip: *Spiritualita a historie. Úvod do studia dějin a interpretace křesťanského duchovního života*. Brno 2003.
- SLÁDEK, Miloš (ed.): *Malý svět jest člověk aneb výbor z české barokní prózy*, Praha 1995.
- SLÁDEK, Miloš (ed.): *Svět je podvodný verbiř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Praha 2005.
- SLOSCHEK, Erich: *Geschichte der Stadt Mährish Krumau*. Znaim 1937.
- SMUTNÝ, Bohumír: *Rodinný archiv Raduitů de Souches a písemnosti maršála Ludvíka Raduita de Souches v Moravském zemském archivu v Brně*. In: J. Skutil (ed.), *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*. Praha – Brno 1995, s. 45–61.
- SPILLER, Piotr – ZAŇ-OGRABEK, Genowefa: *Arcybratstwo szkaplerza świętego przy Kościele Karmelitów w Krakowie Na Piasku*, Kraków 2001.
- STEHLÍKOVÁ, Dana: *Z pokladů litoměřické diecéze III. Umělecké řemeslo 13.–19. století*. Praha 1997.
- STORCHOVÁ, Lucie: *Ars apodemica. Umění uchopit a popsat „cizí“ kraje*, *Dějiny a současnost* 25, 2003, č. 4, s. 10–12.
- STORCHOVÁ, Lucie: (ed.), *Mezi houfy lotrův se pustiti... České cestopisy o Egyptě 15.–17. století*. Praha 2005.
- STÜRZ, Peter: *Maria Weissenstein als Wallfahrtsmittelpunkt in Südtirol*. Bern 1981.
- SVÁTEK, Josef: *Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archívy*. Sborník archivních prací 20 (zvláštní příloha), 1970, s. 505–624.
- SVATOŠ, Martin: *Předhusitské a husitské Čechy očima barokního satirika i historika*. In: Z. Silagiová – H. Šedinová – P. Kitzler (edd.) *Pulchritudo et sapientia. Ad honorem Pavel Spunar*. Praha 2008, s. 316–337.
- ŠOTOLA, Jaroslav: *Zrušení jezuitského řádu v českých zemích. Kolektivní biografie bývalé elity (1773–1800)* (disertační práce obhájená na FHS UK v Praze). Praha 2005.
- ŠTREJN, Zdeněk: *Příspěvek k historii kláštera servitů v Nových Hradech*. Jihočeský sborník historický 62, 1993, s. 99–107.
- TEICHL, Anton: *Geschichte der Stadt Gratzen mit teilweiser Berücksichtigung der Herrschaft Gratzen*. Gratzen 1888.
- von THIESSEN, Hillard: *Die Kapuziner zwischen Konfessionalisierung und Alltagskultur. Vergleichende Fallstudie am Beispiel Freiburgs und Hildesheims 1599–1750*. Freiburg im Breisgau 2002.
- VÁCHA, Štěpán: *Barokní kult cisterciáckých mučedníků doby husitské*. In: Ivana ČORNEJOVÁ (ed.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného na Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003*. Praha 2003, s. 182–216.
- VALENTA, Aleš: *Dějiny rodu Kinských*. České Budějovice 2004.
- VÁLKA, Josef: *Dějiny Moravy*, sv. II. Morava renesance, reformace a baroka. Brno 1995.
- VAVROUŠKOVÁ, Anna: *Farní knihovny v severních Čechách*. Sborník Severočeského muzea, *Historia* 2, 1959, s. 207–237.

- VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan a kol.: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1998.
- VLČEK, Pavel a kol.: *Umělecké památky Prahy (Staré Město, Josefov)*. Praha 1996.
- VLNAS, Vít (ed.): *Sláva barokní Čechie. Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*. Praha 2001.
- VOLLMER, Hans (ed.): *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. München 1992.
- WARNER, Marina: *Alone of All Her Sex: The Myth nad Culture of the Virgin Mary*. London – Melbourne – New York 1978.
- WEISS, Sabine: *Claudia de' Medici. Eine italienische Prinzessin als Landesfürstin von Tirol. (1604–1648)*. Innsbruck – Wien 2004.
- WHITE, Hayden: *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*. Baltimore 1987.
- WINKELBAUER, Thomas: *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*. ČČH 98, 2000, s. 476–540.
- WINKELBAUER, Thomas: *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*. Wien – München 1999.
- WINKELBAUER, Thomas: *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, B. 2. Wien 2003.
- WOLFF, Gottfried M.: *Die Deutsche Provinz der Serviten* (Diplomarbeit an der Theologischen Fakultät der Universität Innsbruck). Innsbruck 1986.
- WOLF, Werner: *Pictorial narrativity*. In: D. Herman – M. Jahn – M. Ryan (edd.), *Routledge encyclopedia of narrative theory*. London – New York 2005, s. 431–435.
- ZAHRADNÍK, Pavel: *Antonín Dominik Stoy a kongregace ivanitů*. Bibliotheca Strahoviensis 2, 1996, s. 69–99.
- ZDICHYNEC, Jan: *Ad vitiorum correctionem et caritatis conservationem? Proměny řeholní vizitace v raném novověku na příkladu cisterciáckého řádu*. In: Dušan Foltýn – Kateřina Charvátová – Petr Sommer (edd.), *Historia monastica I. Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002-2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“ (Colloquia mediaevalia Pragensia 3)*. Praha 2005, s. 103–132.
- ZILYNSKÁ, Blanka: *Záduší*. In: Ivan Hlaváček – Jan Hrdina (edd.), *Facta probant homines*. Praha 1998, s. 535-548.
- ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století*, sv. I. Praha 1987.
- ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století*, sv. II. Olomouc 2003.

Literatura on-line:

Elektronische Allgemeine Deutsche Biographie (http://mdz1.bib-vb.de/~ndb/adb_index.html)

Seznam použitých zkratk:

Archivio generale – Archivio generale dell'Ordine dei Servi di Maria, Roma

AUC – Acta Universitatis Carolinae

ČČH – Český časopis historický

f. – fond

i. č. – inventární číslo

JVK – Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích

kart. – karton

Monumenta Ordinis – Monumenta Ordinis Servorum Sanctae Mariae

MZA – Moravský zemský archiv

MZK – Moravská zemská knihovna

NA – Národní archiv

ORST Zlatá Koruna – Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích, Oddělení
rukopisů a starých tisků Zlatá Koruna

OSN – Ottův slovník naučný

sign. – signatura

SOA – Státní oblastní archiv

VK – Vědecká knihovna

Seznam vyobrazení, tabulek a grafů:

Obr. č. 1 (s. 18) Frontispis životopisu servitské terciářky Anny Kateřiny Gonzaga sepsaného jejím zpovědníkem (Giuseppe M. Barchi, *Vita et morte della reverendissima et serenissima madama suor Anna Giuliana Gonzaga...*Mantova 1623). Archivio generale. Foto autorka s laskavým svolením řádu servitů.

Obr. č. 2 (s. 20) Titulní grafika životopisu arcivévodkyně Anny Kateřiny Gonzaga jako servitské sestry Anny Juliány sepsaného Cherubínem O'Dalem (*Vita et gesta Reverendissimae ac Serenissimae Annae Iulianae Archiducissae Austriae Mantuae et Montis Ferrati Ducissae, Tyrolis olim Dominae, Ordinis Servorum...*Oeniponti 1672). MZK v Brně. Foto autorka s laskavým svolením MZK v Brně.

Obr. č. 3 (s. 21) Detail erbovního privilegia uděleného servitskému klášteru u sv. Michala císařem Ferdinandem II. dne 19. dubna 1631. NA Praha, f. Archivy zrušených klášterů, sign. ŘS sv. Michal, i. č. 2406. Foto autorka s laskavým svolením NA Praha.

Obr. č. 4 (s. 22) Alianční znak fundátora králického konventu biskupa Tobiase Johanna Beckera kombinovaný se servitským znakem. Detail nástropní fresky v refektáři kláštera v Králíkách. Foto autorka.

Obr. č. 5 (s. 22) Erb na oratoři konventního kostela ve Veselí nad Moravou. Foto autorka.

Obr. č. 6 (s. 25) Grafický titulní list knihy Cherubina M. O'Dalea, *Historia vitae ac rerum gestarum beati P. Philippi Benitii, patritii Florentini ordinis Servorum B. M. V. quinti generalis*, Oeniponti 1644. VK v Olomouci. Foto autorka s laskavým svolením VK v Olomouci.

Obr. č. 7 (s. 26) Detail grafického titulního listu knihy Cherubina M. O'Dalea, *Historia vitae ac rerum gestarum beati P. Philippi Benitii, patritii Florentini ordinis Servorum B. M. V. quinti generalis*, Oeniponti 1644. VK v Olomouci. Foto autorka s laskavým svolením VK v Olomouci.

Obr. č. 8 (s. 30) Mědiryt s výjevem přiložení servitského škapulíře na císaře Leopolda jako nemocné dítě. Reprodukce z díla Augustina M. Romera, *Servitus Mariana auspiciis Austriacis in Germaniae, Hungariae et Bohemiae Regnis reparata...* Viennae 1667. MZK v Brně. Foto autorka s laskavým svolením MZK v Brně.

Obr. č. 9 (s. 31) Grafický titulní list historiografického díla Augustina M. Romera *Servitus Mariana auspiciis Austriacis in Germaniae, Hungariae et Bohemiae Regnis reparata...* Viennae 1667. MZK v Brně. Foto autorka s laskavým svolením MZK v Brně.

Obr. č. 10 (s. 34) Grafika Michaela Waldmanna zachycující fiktivní scénu umučení 64 servitů husity. Reprodukce z díla Augustina M. Romera *Servitus Mariana auspiciis Austriacis in Germaniae, Hungariae et Bohemiae Regnis reparata...*Viennae 1667. MZK v Brně. Foto autorka s laskavým svolením MZK v Brně.

Obr. č. 11 (s. 35) Grafika Bartoloměje Kiliana podle předlohy Michaela Waldmanna zachycující Arcangela M. Benivieniho. Reprodukce z díla Augustina M. Romera *Servitus*

Mariana auspiciis Austriacis in Germaniae, Hungariae et Bohemiae Regnis reparata... Viennae 1667. MZK v Brně. Foto autorka s laskavým svolením MZK v Brně.

Obr. č. 12 (s. 39) Reprodukce titulního listu a frontispisu z díla Angela M. Fiegera, *Legatio afflictæ Germaniæ ad Consolatricem Afflictorum seu Soliloquia cum Maria in omnibus necessitatibus...* Coloniae 1740. Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích, ORST Zlatá Koruna. Foto autorka s laskavým svolením JVK v Českých Budějovicích.

Obr. č. 13 (s. 40) Reprodukce titulního listu a frontispisu z Wilhelmem M Löhrerem upraveného díla Angela M. Fiegera, *Gesandtschafft des bedrangten Teutschlands zur Trösterin der Betrübten. Das ist: Vertrauliche Unterredung mit Maria in allen Nöthen ...* Prag 1753. MZK v Brně. Foto autorka s laskavým svolením MZK v Brně.

Obr. č. 14 (s. 43) Titulní list anonymního díla *Das Buch der Schmerzen Mariæ, der bis in Tod betrübten Mutter Jesu, durch die unter dem von Ihro selbst aus dem Himmel beigebrachten Trauerkleid, dem schwarzen Scapulier aufgerichtete schmerzhaftige Gesellschaft...* Crems 1746. Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích, ORST Zlatá Koruna. Foto autorka s laskavým svolením JVK v Českých Budějovicích.

Obr. č. 15 (s. 43) Přípisek na přední předsádce anonymního díla *Das Buch der Schmerzen Mariæ ...* Crems 1746. Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích, ORST Zlatá Koruna. Foto autorka s laskavým svolením JVK v Českých Budějovicích.

obr. č. 16 (s. 45) Grafický titulní list díla Cherubina M. O'Dalea, *Historia vitæ ac rerum gestarum beati P. Philippi Benitii, patritii Florentini ordinis Servorum B. M. V. quinti generalis*, Oeniponti 1644. VK v Olomouci. Foto autorka s laskavým svolením VK v Olomouci.

Obr. č. 17 (s. 46) Mramorová socha servity Filipa Beniziho na Karlově mostě. Foto autorka.

Obr. č. 18 (s. 47) Detail kartuše na soklu sochy Filipa Beniziho na Karlově mostě. Foto autorka.

Obr. č. 19 (s. 48) Titulní list tisku *Kurtzverfasster Glorwürdiger Lebenswandel des heiligen Vatters Peregrini Latiosi aus dem Orden der Diener Unser Lieben Frauen ...* Prag 1727. VK v Olomouci. Foto autorka s laskavým svolením VK v Olomouci.

Obr. č. 20 (s. 49) Frontispis anonymního díla *Brevis descriptio vitæ sanctæ Julianæ Falconeriae tertii Ord. Servarum Beatae Mariæ Virginis Fundatricis ...* Praga [1737]. Strahovská knihovna Královské kanonie premostrátů. Foto autorka s laskavým svolením Královské kanonie premonstrátů.

Obr. č. 21 (s. 49) Titulní list anonymního díla *Brevis descriptio vitæ sanctæ Julianæ Falconeriae tertii Ord. Servarum Beatae Mariæ Virginis Fundatricis ...* Praga [1737]. Strahovská knihovna Královské kanonie premostrátů. Foto autorka s laskavým svolením Královské kanonie premonstrátů.

Obr. č. 22 (s. 52) Kresba v kombinaci s textilní aplikací na oltáři Panny Marie Bolestné v servitském kostele Zvěstování Panny Marie ve Vídni. Foto autorka s laskavým svolením řádu servitů.

Obr. č. 23 (s. 53) Olejomalba zachycující Filipa Beniziho druhotně umístěná v ambitech někdejšího servitského poutního kostela v Králíkách. Foto autorka.

Obr. č. 24 (s. 54) Titulní list anonymního tisku *Arae S. Julianae Virgini Fundatrici Servarum B. M. V. Sacrae, quam Conventus S. Michaelis Vetero-Pragae in ejusdem Apotheosis festiva solennitate mense Majo Anno 1738 votivo affectu errexerit synoptica descriptio* [Pragae 1738]. Strahovská knihovna Královské kanonie premonstrátů. Foto autorka s laskavým svolením Královské kanonie premonstrátů.

Obr. č. 25 (s. 54) Titulní list tisku *Saeculum quartum Ecclesiae et Conventus Divae Virginis Annuntiatae Ordinis Servorum Beatae Mariae Virginis Neo-Pragae a gloriosissimo Carolo IV. Anno 1360 fundati ...* [Vetero-Pragae 1760]. Strahovská knihovna Královské kanonie premonstrátů. Foto autorka s laskavým svolením Královské kanonie premonstrátů.

Obr. č. 26 (s. 58) Olejomalba z cyklu obrazů v dolním ambitu konventu v Nových Hradech. Scéna zjevení Panny Marie prvním servitům. Foto autorka s laskavým svolením řádu servitů.

Obr. č. 27 (s. 58) Olejomalba ze souboru obrazů v přízemním ambitu vídeňského konventu. Scéna zjevení Panny Marie prvním servitům. Foto autorka s laskavým svolením řádu servitů.

Obr. č. 28 (s. 59) Olejomalba Leopolda Aichingera z dolního ambitu konventu v Nových Hradech zachycující spící těhotnou matku Filipa Beniziho. Foto autorka s laskavým svolením řádu servitů.

Obr. č. 29 (s. 60) Olejomalba ze souboru obrazů v přízemním ambitu vídeňského konventu. Výjev umučení servitů v pražském konventu Panny Marie Na Trávníčku. Foto autorka s laskavým svolením řádu servitů.

Obr. č. 30 (s. 61) Detail olejomalby ze souboru obrazů v přízemním ambitu vídeňského konventu. Filip Benizi asistuje při vzdání se Přemysla Otakara II. Rudolfovi Habsburskému. Foto autorka s laskavým svolením řádu servitů.

Obr. č. 31 (s. 61) Pohled na poutní místo Maria Loretto v Burgenlandu. Foto autorka.

Obr. č. 32 (s. 62) Jeden z mnoha štukových rámců, které se dochovaly v přízemním ambitu konventu oří poutním místě Maria Loretto. Foto autorka.

Obr. č. 33 (s. 63) Olejomalba s námětem upálení pražských servitů husity, jež je součástí cyklu obrazů v ambitu konventu při poutním místě Mariahilfberg v Dolních Rakousích. Foto autorka.

Obr. č. 34 (s. 63) Grafika Michaela Waldmanna zachycující domnělé upálení 64 servitů. Reprodukce z díla Augustina M. Romera, *Servitus Mariana auspiciis Austriacis in Germaniae, Hungariae et Bohemiae Regnis reparata...* Viennae 1667. MZK v Brně. Foto autorka s laskavým svolením MZK v Brně.

Obr. č. 35 (s. 64) Detail olejomalby z ambitu innsbruckého řádového konventu zachycující fiktivní scénu vzdání se Přemysla Otakara II. Rudolfovi Habsburskému v přítomnosti jeho rádce Filipa Beniziho. Foto autorka se svolením řádu servitů.

Obr. č. 36 (s. 67) Příklad žerdi ze série dochované v novohradském řádovém konventu. Na terči je zachycena Panna Marie jako ochranitelka. Foto autorka se svolením řádu servitů.

Obr. č. 37 (s. 70) Titulní list tisku *Wunderthätige Zweymahl gecrönte Gedult des heiligen Peregrini Latiosi, Ordens der Diener Unser Lieben Frauen Beichtigers....* Prag 1727. MZK v Brně. Foto autorka s laskavým svolením MZK v Brně.

Obr. č. 38 (s. 73) Detail grafického listu signovaného „Joan. Daniel Herz exc. Aug. V.“ MZK v Brně, Mapová sbírka B. P. Molla, sign. Moll-0090.900,AA.T.XXI,156. Foto autorka s laskavým svolením MZK v Brně.

Obr. č. 39 (s. 74) Vstupní brána k poutnímu komplexu na Hoře Matky Boží u Králík. Foto Irena Teturová.

Obr. č. 40 (s. 80) Titulní list konstitucí zaalpských servitů určených pro řádové laické bratry. VK v Olomouci. Foto autorka s laskavým svolením VK v Olomouci.

Obr. č. 41 (s. 98) Anonymní titulní grafika celořádových konstitucí vydaných roku 1643 v Boloni u Giana Battisty Ferroniho. Archivio generale. Foto autorka s laskavým svolením řádu servitů.

Obr. č. 42 (s. 103) Poškozený anonymní portrét servitského generála Pietra M. Pieriho (1676-1743) z konventu v Nových Hradech. Foto autorka s laskavým svolením řádu servitů.

Obr. č. 43 (s. 103) Grafika zachycující servitského generálního převora Pietra M. Pieriho (1676-1743) provedená Nicolaem Billym podle olejomalby Giuseppa Bertiho. Reprodukce z knihy Augustina M. Pötschera, *Geschichte des Servitenordens*, Wien 2001.

Obr. č. 44 (s. 104) Detail olejomalby zachycující patrně prvního provinciála provincie Bohemia Wilhelma M. Löhrera. Plátno je patrně sekundárně umístěno v sakristii kostela Panny Marie Sedmibolestné Na Slupi. Foto Franco Azzalli.

Obr. č. 45 (s. 111) Olejomalba zachycující papeže Klementa IV. vysílajícího skupinu servitů vybraných Filipem Benizim k misijnímu působení na Blízkém východě. Plátno se nachází v ambitu servitského konventu v Nových Hradech. Foto autorka s laskavým svolením řádu servitů.

Obr. č. 46 (s. 112) Mapa zachycující trasy cest Angelika Müllera během jeho putování po Levantě. Angelik M. Müller, *Peregrinus in Jerusalem, Fremdling zu Jerusalem, Ausführliche Reissbeschreibungen...*, t. I.–V. Prag 1729–1732. MZK v Brně. Foto autorka s laskavým svolením MZK v Brně.

Obr. č. 47 (s. 116) Grafika signovaná „I.Fischer sc. Pragae.“ Angelik M. Müller, *Peregrinus in Jerusalem, Fremdling zu Jerusalem, Ausführliche Reissbeschreibungen...*, t. I.–V. Prag 1729–1732. MZK v Brně. Foto autorka s laskavým svolením MZK v Brně.

Obr. č. 48 (s. 124) Jedna ze dvou císařských oratoří ve vídeňském řádovém kostele s reliéfem zachycujícím servitského světce Filipa Beniziho a Rudolfa Habsburského. Foto autorka s laskavým svolením řádu servitů.

Obr. č. 49 (s. 134) Hlavní oltář innsbruckého řádového kostela sv. Josefa s plátnem Zvěstování Panny Marie od dvorního malíře Martina Teofila Polaka (kol. 1630). Foto autorka s laskavým svolením řádu servitů.

Obr. č. 50 (s. 135) Detail olejomalby na hlavním oltáři servitského kostela sv. Josefa v Innsbrucku (Martin Teofil Polak, kol. 1630). Foto autorka s laskavým svolením řádu servitů.

Obr. č. 51 (s. 138) List císaře Leopolda I. papeži Klementu IX. ze dne 24. prosince 1668. Archivio generale, Acta canonizationis et cultus S. Philippi Benitii. Foto autorka s laskavým svolením řádu servitů.

Tabulka č. 1 (s. 132–133) Přehled fundací servitských domů.

Tabulka č. 2 (s. 161–162) Orientační chronologický přehled

Graf č. 1 (s. 146) Spektrum nadací servitského konventu sv. Michala na Starém Městě pražském dle počtu donátorů

Graf č. 2 (s. 146) Spektrum nadací servitského konventu sv. Michala v Praze dle objemu financí

Graf č. 3 (s. 146) Spektrum nadací servitského konventu ve Vídni dle počtu donátorů

Graf č. 4 (s. 147) Spektrum nadací servitskému konventu ve Vídni dle objemu financí

Graf č. 5 (s. 147) Spektrum nadací servitského poutního místa v Králíkách dle počtu donátorů

Graf č. 6 (s. 147) Spektrum nadací servitskému poutnímu místu Králíky dle výše finančních sum

Graf č. 7 (s. 148) Spektrum nadací servitského konventu a lorety v Jaroměřicích nad Rokytnou dle počtu donátorů

Graf č. 8 (s. 148) Spektrum nadací servitského konventu a lorety v Jaroměřicích nad Rokytnou dle výše finančních sum

Graf č. 9 (s. 148) Spektrum nadací servitského konventu v Rabštejně nad Střelou dle počtu donátorů

Graf č. 10 (s. 149) Spektrum nadací servitského konventu v Rabštejně nad Střelou dle výše finančních sum

Summary

The Servites and the Recatholization Romance – The Self-Representation of a Religious Order in the Habsburg Monarchy (1613–1780)

The doctoral thesis focuses on the self-representation of a smaller mendicant order (Servites) that underwent a vital growth in the Habsburg monarchy during the 17th and 18th centuries. The research of the religious orders pursued in the Czech Republic up to now has concentrated chiefly on the self-representation in the sense of ostentatious consumption of the elites and thus focused mainly on the religious orders whose members could be counted to the elites. The submitted thesis utilizes the concept of self-representation in the sense that is closer to its original interpretation by the Canadian sociologist Erving Goffman who conceived the self-representation as a model of everyday social life of all individuals.

The expansion as well as material support of the religious orders in general was largely dependent on attaining potential members and benefactors and accordingly on the favourable presentation of the ideals of the respective institution. The doctoral thesis uses this aspect as a prism to view the religious order that has so far not been paid attention in the Czech historiography, partly due to large losses of archival material during the josephinist reductions in the 1780s. The given circumstance however is a frequent problem of the Czech monasteriological research and the author has decided to compensate these limits by encompassing a wide scope of less traditional sources and employing new ways of reading and interpreting them.

The question of self-representation is closely connected with the problematics of self-concept of the order. The notion of the contemporaries and the Servites themselves about the order differed profoundly from the later classical image of the order which is the result of the empirical historiography and in its concise version it is presented in the main encyclopaedia devoted to the religious orders (e.g. by M. Heimbucher, G. Rocca-G. Pellicia; D. Foltýn, M. Buben etc.). As the doctoral thesis employs a wide range of the so far mostly disregarded sources (especially visual and narrative) it eliminates the former disproportion between the schematic image provided by encyclopedic handbooks and the period self-representation which was fabricated and reproduced by the Servites.

Goffman's concept of the self-representation was utilized as the fundamental and flexible frame of the research and its inevitable reductionism was compensated by employing further concepts of cultural history (esp. historical iconography, microhistory, narratology). The interpretation of the Servite narrative fictional texts is based on the typology of emplotment structuring developed by the literary theorist Northrop Frye and the attention focuses on the ways in which the Servites participated in the grand narrative of the triumphant Habsburg piety. The research also focuses on the identification of the Servites with the role of the heroes in the struggle for the catholic empire. The submitted thesis should thus answer the question how the discursive monologue of recatholization functioned in the milieu of a smaller religious order. The author attempts to bring new stimuli to the research of classical topics of Central European historiography as recatholization and baroque historicism.

translated by Veronika Čapská